

3

زنانستى سوره نام

کوتابخانه زنانستى گشتى و سرنوشت

مجله زنانستى گشتى و سرنوشت

منتدى اقرا الثقافى

www.iqra.ablamontada.com

زانىستى سەردەم

گۇقارېكى زانىستى كىشى ۋەزىيە

دەزگاس چاپ ۋ پەخشى سەردەم دەرى دەكات

خاۋەنى نىمىتياز: كەمال جەلال غەرىب

Issue No. 3 January 2004

سەرنووسەر

نەكرەم قەرەداخى

تۇزىنەۋەى زانىستى

تۇزىنەۋەى لى بۈرە جىياچىكالى زانىستو تەكنە تۇزىدا ئەمىرۇ بۆتە خەلەتەكى دىيارى جىيەلى ئۆي، بەيەكەك لى سىما ھەرە پىم بايەخو جوانەكالى سەردەم دادەرىت.

كۆسەلانى پىشكەوتۇي لى، سەرزىمىنە، زۇر دەمىكە بلومىشان بۇ كىرەتەۋە پەرەيان پىنداۋە، رۇزاندە لى تۇزىنەۋەى داھىنالى ئۆيىدا ھەنگاۋى گەۋرە دەقۇن.

لەسەدى ئۆيۈ ھەزارى تازەدا، كالى نەۋە ھاتۋە ئېمەش ھەنگاۋان دىيارىيىت دەستمان لەسكازداپىت، تۇزىنەۋەى زانىستى بىكەنە مەرجى بىنەرىتى ھەمەو كىرو پىشەيەكى زانىستى ھەمەو بۈارو دەرەتەك لى بەرەم تۇزىنەۋەى ۋالا بىكەين ھەمەو كىشەو گىرتەك كەلەو رىيەدا دىتە بەرەمىيان نەيىيەلەن، بە چاۋى پىرەيەخو رىزىو ھاندان بىروانىنە ھەرجەم كارمەكەيان.

رەنگە لىرەزى ھەرە پىشەۋەى لىم بۈارەدا، زانكۇكا نىمانو پەيماكەۋ مەلەنەكەلى تۇزىنەۋەى سەرىيە ۋەزارەتەكان بىگىرەۋە، بەشۋەيەك تۇزىنەۋەى لى سەرىيە مەي پىرۇگراممىكى دارىنەۋەى زانىستى بىت كە سەرىيە سەرىيە پىنداۋى پەردەلى نىشەستەلى ۋ پىنداۋەستىيە ھەنۋەكەيەكان نىمانا بىن، بىنە ھاكتەرىكى كىارا بۇ گۇرانتەلى لى ھىزو بۇچۈۋەن ۋىروانىنەكان نىمانا بەرەو دىيەلى پىشكەوتۇو ۋ سەردەمى ئۆي.

سەرنووسەر

زىكىستى بابەتەكان پەيۋەندى بەلەيەلى ھەنەرىيەۋە ھەيە

پەيۋەندەكان لەرىكالى سەرنووسەردەم دەپىت

ناۋونىشان:

سەلىمەلى: ئۆلگەي پەكگرتەن-گۇقارلى زانىستى سەردەم

تۇ: ۲۲۱۶۲

بۇ دەرمەۋى ۋلات: سەنتەرى سەرجەنار

Tel: 0044 162 84 86008

Fax: 0044 162 84 77660

كۆمەپىۋەتەر: يادگار عبدالرحمن-كاۋە ھىسەن محمد

مۇتەۋەپەزى كۆمەپىۋەتەر: شادمان نىسماعىل

چاپ: دەزگالى سەردەم

بەرگە: چاپخانەلى دلىر

نەخشەسازلىق كەلى ھەنەرى: سەرنووسەر نەنجامى داۋە

راكىشەلى چاپ: مەغنىدەمىز، ناسۇ ھوسمان

۲۰۶-۲۰۷	د. جان و. د. صلاح	کښې د ان له قوت پاملرنه
۲۲۲-۲۲۱	زانا حسین کریم	کلی د ان
Biology		
۴۱-۴۰	دکتور بهروز جاف	کلیکون
۴۶-۴۷	همزین قمر دای	سماعی پردی پیرامون
۱۶۴-۱۵۸	نوراد حارس	کړی کپانور
۱۷۱-۱۷۰	ناسک نه محمد	فهرید بهیو کترین توکمر نه غوښه
۲۲۶-۲۲۴	نه محمدین حاجی کریم	جالجانکه
۲۲۰-۲۲۷	نلان رحیم	چړوکی چمک زانیمکی نواز
۲۰	نزار قادر	نمکوت و شمشیر کونړه
۶۷	سلام	کپانور څرنگه پیرامون
۸۷	دانا کمال	پیلو څه پیرامون
۱۵۷	هله	کړی کړی شیمین
۲۰۹	سرا	موس
۲۴۱	سرهغه	له قار چکي کرم دغوات
Education		
۶۰-۵۶	پورهان محمد	په دندو کښې کورستان
Engineering		
۱۹۷-۱۹۴	رنگار سعید	نه غوښه څرنگه
۲۲۹-۲۲۷	هیوا صالح	ځانونی دوا رو
Psychology		
۶۴-۶۱	سرهغه قمر دای	روانکي و رفتري مړو
۱۹۲-۱۸۷	سوزان جمال محمد نهمین	څمکونکي
۶۷	سلام عزیز	نه غوښه څمکونکي څرنگه
Nutrition		
۵۰-۴۷	عفی سالم	کړی کښې دسکرتو لکه لای روښکوه
۱۴۹-۱۴۲	خاند محمد خان	پاراسی څرنگه پیرامون
Veterinary		
۲۶-۲۲	دکتور قمر دای	کړی کښې
Scatology		
۸۲-۷۶	فاضل همدت	همدتپار نه څرنگه پیرامون
Chemistry		
۲۶۰-۲۵۶	نهمین علی میری	همدتپار نه څرنگه پیرامون
۲۰۲	رنگار	کړی کښې نه پیرامون
۲۱۲	کړی کښې نه پیرامون	کړی کښې نه پیرامون
Ecology		
۲۸۰-۲۷۱	س. ج. نهمین	تره پیرامون
Energy		
۱۲۷-۱۲۴	همین باخان	چیمان ناماد پیرامون
۱۷۶-۱۷۲	محمد علی محمد	وړی پا
۷۵	-	په کاره پیرامون
Miscellaneous		
۱۲۵-۱۲	حمد نه محمد	پالون
۲۴۵-۲۴۰	هیوا رحمان	پالون څرنگه پیرامون
۱۰۲	هوشیار	منډلکي نوښت
۱۰۲	-	چلنکي هغه
۱۰۶	توانا	نارایشتی چلو
۱۶۲	دانا	نه پیرامون
۱۵۲	سلام	روانکي نه پیرامون
۱۹۲	سلام	لوښی دسکرتو
۱۹۲	-	له لوی
۲۲۰	-	منډلکي نه پیرامون
۵۵	-	روښت نه پیرامون
Research		
۲۷-۲۶۶	قادی حاجی عزیز	زانت و روښنپار زانتی

Medicine		
۵-۲	د. همد فتح الله	لوی سپی څرنگه
۵۵-۵۱	دکتور کړی کښې	دورده
۸۱-۸۲	دکتور محمد قمر دای	څرنگه
۲۹-۲۷	کاروان عبدالرحمن عمر	څرنگه
۹۶-۹۲	دکتور محمد جعفر لوی	څرنگه
۱۲۰-۱۲۸	د. رفیق محمد علی علف	څرنگه
۱۵۲-۱۵۰	د. همدان عبدالله کاکي	څرنگه
۱۴۲-۱۳۶	له سونیکوه: زوراب	پارکینسون
۲۰۲-۲۰۱	د. همد عبدالرحمن	څرنگه
۲۱۲-۲۱۰	د. همد عبدالرحمن	څرنگه
۲۲۰-۲۱۷	د. همد نهمین پیرام	څرنگه
۵	هواکیر	څرنگه
۶۴	-	څرنگه
Physiology		
۸-۶	شیرزاد حسن	څرنگه
۱۵-۹	سازگار کمال توفیق	څرنگه
۲۶-۲۷	نهمین قمر دای	څرنگه
۲۶	هواکیر	څرنگه
Astronomy		
۲۰-۱۶	جمال همدان	څرنگه
۶۷-۶۵	کمال همدان	څرنگه
۷۵-۶۸	محمد نور توفیق	څرنگه
۹۲-۸۸	توانا کمال	څرنگه
۱۰۲-۱۰۲	نهمین توفیق	څرنگه
۲۲۲-۲۲۱	زانا رشوف	څرنگه
۲۱۲	هانا	څرنگه
Computer, Internet		
۲۲-۲۱	جمال محمد همدان	څرنگه
۸۷-۸۵	سرهغه پیرامون	څرنگه
۱۰۶-۱۰۲	هرفان نه محمد	څرنگه
۱۸۲-۱۷۲	هواکیر همدان	څرنگه
۲۰۶-۲۰۲	سهرین (ن. ج.)	څرنگه
۲۲۶-۲۲۴	عوسمان حسن شاکر	څرنگه
۱۰۲	هوشیار	څرنگه
۲۰۹	هانا	څرنگه
Agriculture		
۱۰۲-۹۷	محمد توفیق	څرنگه
۱۶۹-۱۶۵	عفی نه محمد نه جیب	څرنگه
۱۸۶-۱۸۴	جمال جلال	څرنگه
۲۱۶-۲۱۴	کاوه محمد توفیق	څرنگه
۲۵۵-۲۴۹	ډاکټر محمد کاکي	څرنگه
۱۱۲	ک. ج.	څرنگه
Physics		
۱۱۸-۱۱۲	سرهغه قمر دای	څرنگه
۱۵۷-۱۵۴	دارا همدان	څرنگه
۲۰۰-۱۹۸	چوان محمد معروف	څرنگه
۲۱۸-۲۱۵	نامان څرنگه	څرنگه
Dentistry		
۱۲۲-۱۱۹	د. محمد عبداللطيف	څرنگه

زۆرەردە، مادىنىڭ بۇ ئاۋ جاۋ، ۈك دەرىزى پىزىشكى، يا پارچەن مېز، يا ئېمىر كەۋىتىنى بىزمۇيدا، كە بېيىتە ھۆى چوۋنە زوۋ، ەۋى ھەندىك مەدە، رەق بۇ ئاۋ جاۋ، لەۋانەيە ئەم مادانە بىسە ھۆى كۈنخەرمىس پەردەنى ھاۋىنىڭكە، بىمۈە ئاۋە شىلە Aqueous Humor كە لە ھۆدەنى پىشەمۇدەيە Anterior chamber ۋ بىرەمبەر بە ھاۋىنىڭكە دەخىتە ھاۋىنىڭكە، بىمۈش كۆرەنكەرى لە جۆرى ئەۋ پىرۇتېناتەدا دروست دەكەت كە لە ھاۋىنىڭكەدان ۋ ئەمىش دەخىتە ھۆى بىمىدەۋىنى ئاۋى سېى لە چاۋىدا.

(۶) ئاۋى سېى بۇماۋىسى Hereditary Cataracts، تاقىكرىنەۋەمگان دەريان خستە كە ۱/۲ ى ئاۋى سېى زىچىمى لە ھۆكەرە بۇماۋىمىڭانەۋە دىتە، پەمۈەندى بە ھىچ ئەخۇشەيىكى لەمۈە نىيەۋ، زۆر خىزان ھەيە، چەند ئىنەنەيىكى بۇكەۋ، ئوۋى ئەم ئەخۇشەيە بوۋن.

خۇپاراستن ۋ چارەسەر

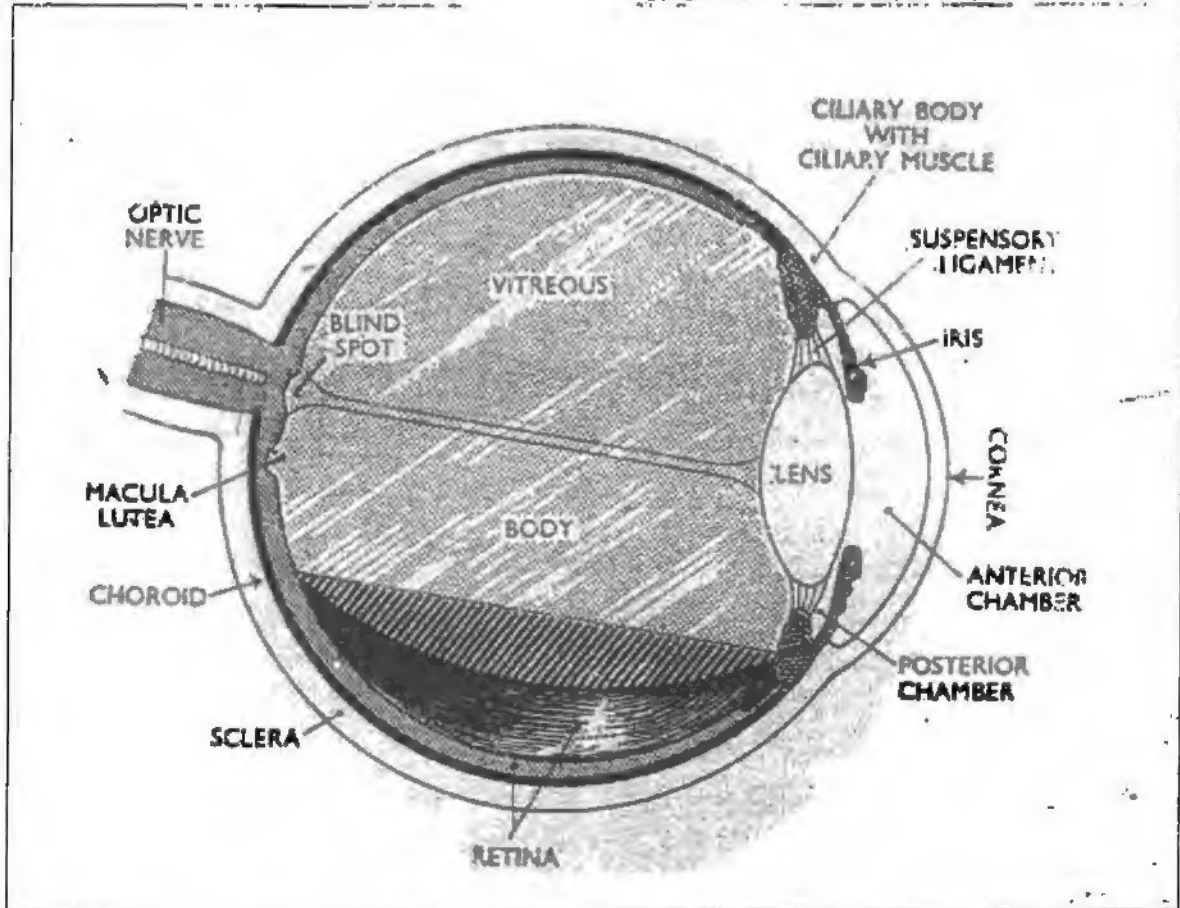
(۱) كۈتەن دىزى سورىۋى ئەلەمەنى كۆرەلە لە توشىۋىنى

(۱) خوارىن ۋ بىكارەيىنەنى دەرمەن لە كاتى سىكېرىدا، ئەۋ سىكېرىنى لەكاتى سىكېرىدا، كۆرەلمەكەنەن ئوۋى ئاۋ، سېى زىچىمى دەكەن، لەمىرەۋە ئامۇزۇگارى ئەۋەيەن دەكرىت كە لەكاتى سىكېرىدا بىتەيىمەنى ئەۋ سى مانىڭى پەكەمىدا ۋ، لەۋ ماۋەيە سىكەمەيەن ماۋەيەنى ھىچ دەرمەننىڭ بىكارەنەيىن، ۋ بۇ ھەر بىكارەيىنەنىڭ بىۋەستە پىرس بە ئۆزىلەر بگەن.

(۲) كەم خۇراكى Maternal or infantile Malnutrition، خۇراكى دايك يا مىندالى ساۋا لەۋانەيە بېيىتە ھۆى ئاۋى سېى زىچىمى، بىتەيىمەنى ئەگەر كەمىگە لە پىرۇتېن ۋ فېتامىنەكاندا بوۋ، چۈنكە ئەم مادانە راستەۋخۇ بىشەلەن لە ئروستەردىن ۋ پىكەيىنەنى ھاۋىنى سىرۋىتىدا.

(۳) كەمى ئۆكسىجىن Deficient Oxygenation، كەمى ئۆكسىجىن لە ئىنەمەنى خۇش، بىرەۋىنى ۋەلەمە، ئەۋەيە بېيىتە ھۆى توشىۋىنى كۆرەلمەكە بە ئاۋى سېى زىچىمى.

(۴) زەربە دەرمەكەن External Trauma، لەۋانەيە مىندالى بچۈك، ئوچاۋى بېيىت لە ئىنەمەنى چۈنە

ھەۋالىيىكى نوۋى لەسەر

نەخۇشى شەكرە

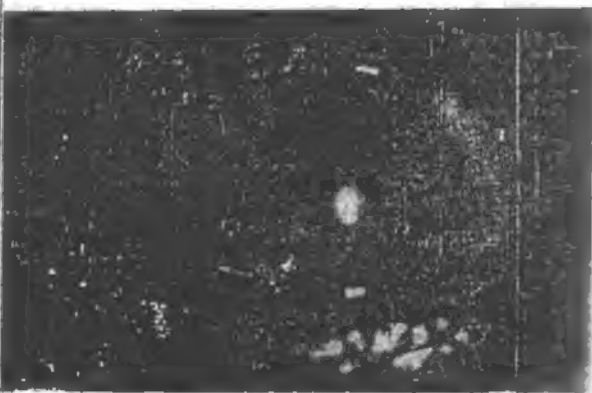
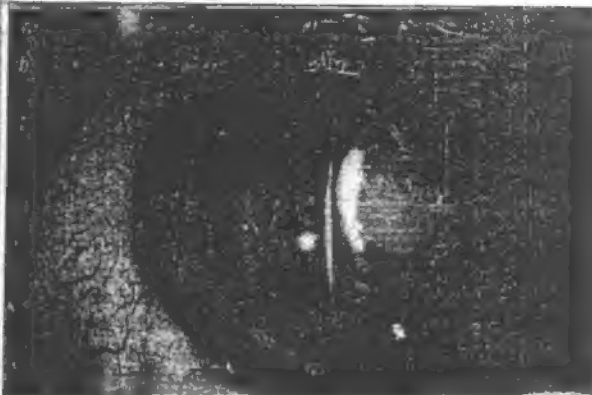
ئۆزداران ھەممەي لەيىرى ئەۋەدان كىرىتكا چارەيىكى تازەي ۋا
بىۋىز ئەۋە بۇ ئەۋ كەسانەي كەنەخۇشى شەكرەيەنە بۇنەۋەي
لەمچىياتى دەرىزى لىندان شىۋازىكى نىكەي چارەسەر كىرىد
بەكار بېلىنى. ئەم دوۋايەنەدا ئۆزدارانى شارى (لۇس ئەنجلۇس) ۋا
ۋىلايەتى كالىفورنىي ئەمەرىكى كەيشتەنە داھىيانى ئامېرىكى ۋا
كەنەخۇشى بەھەلەزىنى ئەنسىۋىلىنى بىۋىست دەگەيەنە ئەۋ
خۇشەۋە نىتر بىۋىست بەدەرىزى لىندان ئاكاك كەنەۋەش ئاۋاتى
ھەمىۋ نەخۇشەكانى شەكرەيە. ۋە دىكتۇر (سېندى ۋىلمن) دەلى
ئەۋ نەخۇشەيەنە بەم رىگايە چارەسەر دەكرىن نەخۇشى شەكرەي
ئاسايىيان ھەيە ئەۋاتەي كەلەدەۋە ئەنسىۋىلىن ۋەم. دىكرىن ۋا
تاقىكرىدەۋەي زىاترىش دەكرى لەسەر ئەۋ شىۋازى چارەكرىدە
بەھەيەستى چاكرىكرىنى بارى نەخۇشەكان ۋا پاراستىنى رىزەي
شەكر لەخۇش داۋ ھېشتەۋەي بەھىگىرى.

ئەۋ ئامېرە بەھىگىرى ۋا دىروست كىراۋە كە بەھەلەزىنى
لەلەيەن نەخۇشەۋە ئەنسىۋىلىن بەستەۋەي ئۆز دەكاتە سىيەكان ۋا
ئەۋشەۋە بۇ ئاۋ خۇش ۋا رىكخىستى رىزەي شەكر لەخۇش دا.
ھەمىۋا بەكار ھەيەنە ئامېرەكەش زۇر ئاسانەۋ نەخۇشى
ھەلەستى بەتكرىدەي كەمىك ئەنسىۋىلىن بۇ ئاۋ قوۋتۇي
ئامېرەكەۋ نىتر ھەلەدەۋەي ئەۋاتى چەنە خولەمىك بېش ئاۋ
خوارىن ئامېرەكە بەكار ھەيەنە. رىكخراۋەي ئەندروستى جىيەنى
ئەسالى ۱۹۹۸دا زىمەرى تۈۋش بۈۋاتى بەنەخۇشى شەكرە مەزىدە
كىرەۋە بە (۲۴) مىيۇن كەس ۋە ۋا پىشېيىنى دەكات كە ئەۋ
زىمەرى ئەسالى (۲۰۱۵)دا يگاتە (۲۰۰) مىيۇن كەس، ئەۋەش ۋەلە
ئەرنەنچامىك بۇ زىادىۋىنى ئەمەن ۋا خرابى خوارىن ۋا زۇرۋىۋىنى
كەش ۋا ۋەرىش ئەكرىد.

شاياتى باسە ئەۋ ئامېرە بەكار دەھىتەي بۇ جۈرى يەكەمى
نەخۇشى شەكرە ۋا ئەۋاتەي كەنەنسىۋىلىن لەدەۋەۋە ۋەم دىكرىن
بەتايەتەي مەلۇن.

شاۋكار

سەرچاۋە كەتالى قەزايى العزىرە

نەخۇشە بەھىگىرىنى.

- ۱) چاۋىتەي كىرىش خۇراكى زىنى سىگېر ۋا بەگىشتى بايەخ
بە تەندروستى.
- ۲) پاراستىنى مىندال لە بەركەۋەنى دەركى، بەتايەستى
دەكرىن بە مىن پا پارىكرىن بە تەنە تىزەكان ۋەك دەرىزى
بەشكى.
- ۳) ھەر لەگەل ھەست كىرىن بە سىستى بىيىن لە چاۋى
ۋا ساۋادا، بىۋىستە پىشانى ئۆزدار بەرۋەت، ئەمەش لەسەر
ۋا نايەكەمە ھەست بەۋە بكا، كە مىندالەكەي تىرى ئارۋانۋىت ۋا
ۋا ناخەنۋەتەۋە، ۋەك ھەمىۋ مىندالۋىكى ئاسايى. چۈنكە مىندال لە
تەمىنى شەش ھەتەيەي دا تەۋانۋىت چاۋ بېرۋەتە شىتەك ۋا لە
تەمىنى دو مانگىشەۋە تەۋانۋىت چاۋى لەگەل جۈلەي ئەۋ شەمە
بەۋانۋىت.

سەرنج، بەرۋەز دىكتۇرە ھەم قەتەل ئەم ۋەتارى بە زىمەنى
غەرىبى بۇ ئوسىيۋىن. بەرۋەز مامۇستا ئەكرەم ھەمەداخى كىرى
بە كوردى.

ھەرچەندە لەھەندىيى خالىمىدا، لەرووى ڧىزىكىيەمۇ، پىچىموانىمۇ
پايدىمۇ.

مېشك (بەشى راستە)

ئەم ئىپتىدائىي مېشك يەرتەرسە لە، سۆز، ناھىيان،
سەلىقىمىيۇ مەزىنە، خەلىمەكان، خەلىيالى، بەرجەستەكردن
بەزىدىكى خەلىيالى، شۇنۇ كات ھىنانەمۇ، ھەر لەرىكى خەلىيالى
كردنەمۇدا، لەراستىدا ئىمە ناتوانىن، لەرىكى ئاگابىيەمۇ، ئەمۇ
تەننە بىكىمىن پان كۆلتۈرۈلەن بىكىمىن.

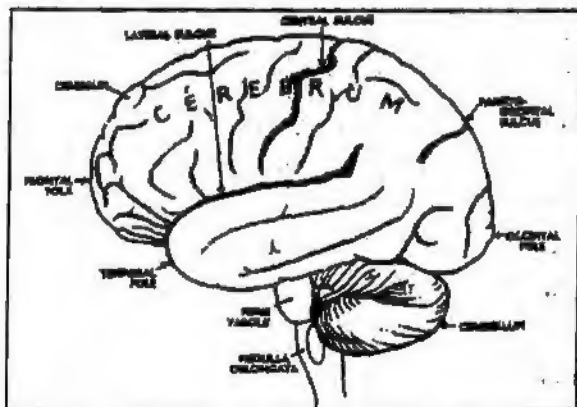
بۇنىمۇ چىكۆلتەرتىن ئەرك رابىيەرتىننىو سادەرتىن كارو
كردنەمۇ بەجىرى خۇي بىگىمىننى، پىيۇستىمان بەمۇ دەپىن
زىمىمىكى يەكجىر زۇر لەولنە لەمبىشى راستە مېشك غەمبار
بىكىمىن، بۇنىمۇ ھەركاتىن پىيۇستىمان پىرمان بىو، پىرناگا لە
خۇمان، ئەمۇ وىنەمۇ دىمەننە دىننىمۇ بەرجاۋو بىدىكى خەلىيالىمان.
لەمۇدەپىن (ۋەشەكان - ۋەشەكان) ھىلاگەمان بىكىمىن ۋەرسو

مېشك (بەشى چەپ)

دەپنىو كۆمەلنى كارو كىرەمۇ نىپە بەشى مېشك (لە چەپ)
سە لە، پىر كىرەمۇ ھوشيارى، سەنتىق، ئاخالوتن،
ئەگەندىكى رەخەنگەرانى شەكانو پوۋداۋەكان، ھەرومما
.. ئوۋسەن و پىر كىرەمۇ بە ۋەشە.

.. ۋە پىرەشەشى چەپ پىرى دەۋىرتى (غەلىلى ھوشيارو
ئاگا)، چۈنكە لەو رېگەپەمۇ بىپەكار ھىنانى ۋەشەكان دەتوانىن
پىر كىرەمۇ، لەرىكى ئاگابىيەمۇ، لەرىكى پىر كىرەمۇ مەك كە
ھوشو قەمبەدا خۇي دەۋىرتى، ھەست بەخۇمان دەگەمىن. ھەر
سەۋجۇرە پىر كىرەمۇ مەسە (بەۋەشە) گەۋامان لەردەمكا ھەست
.. خەۋى خۇمانو دەۋرۋەرمەن بىكىمىن. ناتوانىن پىلەن ئاگامارى
پوۋنى خۇمانىن، ھەتا گەر ۋەشاگاش پىن، گەر نەتۈلەن لەرىكى
پىمۇ تەبىر لەو پوۋنە بىكىمىن.

ھەرچەندە بۇ ھەمىشە ھوشارى ئەمۇنىن كە چۇن چۇنى ۋا
دەگەمىن، بەلەم دىيارە پىرەمۇم لە ھەلۋىستىك دەكۆلەنەمۇ بۇ
خۇمانى شىدەگەپەمۇ، بەشىپەمۇ زىمانىك كىمخەۋى ھوشيارو
ۋەشاگامان پىتۈلنى ئىرى بىگات. زۇرپەي ئەمۇ ۋەخەلىكى كە لەمخەۋا
نەنۋو ۋەشاگابىن، لەرىكى گەفت ۋەگۇۋو ئاخالوتنەمۇ كارەكانى خۇمان
سەپسەر دەگەمىن، چاچ ئاخالوتنىك پىن لەمناۋەمۇ، پاخوۋە پىنەمىكى
بەرز.

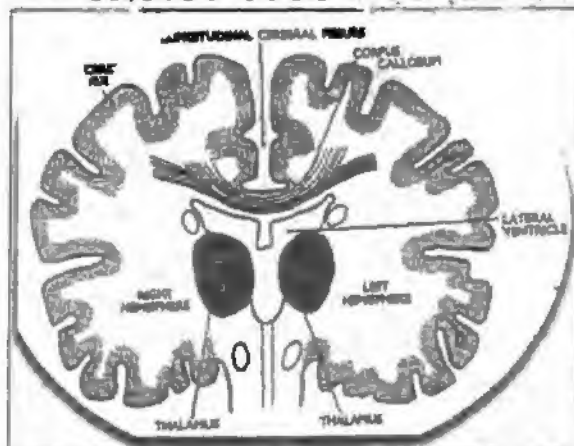
پاپیہر پښتو، هر لومړۍ غوښه شمېرچ سوډيكي نړۍ په بېگمستك
بېلگې "دې لمرې خوږې د هر دود، واړې لږ پښته... شواو ..
بېسمر جوو" پان پښتو، د پښتو "پښتو... سالتنيك لومړۍ پښتو...
نومو كارساته شوو".

پەنگىك لەلەواماتەجەكەنى ئەم بەسە ئەمويە كەغىزەت بەكەت جەۋن
بەسەر ئەم ھەستە سۆزە تالە كۆنە دىرەنەمە زالە بېيتە ئەم
ھەستە سۆزەنەى كەچەز ھازەتەت پەنەكەمەنە كەتەكەنە
نەمەمە.

بدن او بدگنا جوون:

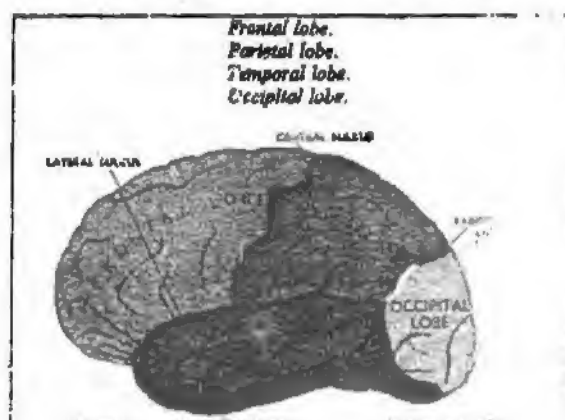
ھەنئى جاز بېئويستە بۇ ھەردوۋ بەشەمگى مېشكە، بۇ
راپەرېراڭنى ھەنئى ئارو گىردەۋە گەپىدو راپەرېڭيان لىئوناندا
ھەين. ئاخۇ ئىمەيان جۇن دىمكراۋ دەرئىتەمگەر. جۇن گەمگى
دەبىز. ھەنئە ئجاز پېرېست بەۋە دىگات كارتىكى پان ئىركو
ھەرمانىكى دىيارىگراۋ بۇ جىشى راستى دىمماخ بىئېرىن، پاشان ئىمو
بېدادىمەۋە بە (ئى جىب) ى دىمماخ ئاۋمىكو بىئوانىن لىمىرى
ۋەشەگەنمەۋە داپچىڭزىن، دۇنيا بىن لىرى، پاشانىش بىشەيۋىمىگى
ھوشباراندو بىمۇپىرى ئاگەزىمەۋە گەك لىمو زانىارىيانە
ۋەرىگىرن.

نېمە زۆر بىرمان بېشىۋېلىمىكى زۆر سۈرۈشتى ئىمۇ ئىركانە
چىيىمىز دېگەن. كاتى وا ھىيۋە، وىستۈوتە ئاۋە، سۈنۈنۈك،
كەسۈك، ئىتېنۈك يان قىلىمىك بېتىمۋىياد كەمگەن خۇت وانىنى
... "ئا نەمەز، زامان"، كەچى ھەر بىر يىگەمۈتۈنۋە، لىوانىيە
ئەللى خۇتلىا بىلى، "دەلى ما وىزى اىيىتىم. ساتمەۋەختىكىر
بىرم دىگەۋىنمەۋ. "كەبىرلىكى وا دەمدى... چېز ھەۋلى نەۋە
ئادەلى بىر بىگەۋىنمەۋ، تىنناگۇشيت، ئەۋسان مىشك دىمىرەۋى
ئاۋ دىمىتەۋ، بەلام ئىمۇ زىنارىيەمى گە لە (بەتسى راستى
مىشك) غەمبار كرايۋو پىن نىزگە دىكاۋ دىھەرىنمەۋ (بەشى
چەپ)، كىۋىر، بىرگەم ھەۋىل تىكۈشانىكى بىرچاۋ ۋەلاگەمەت

سەر خۇ بېننە سەر زامان، بۇيە دەس ۋەشەكانىش لەشەۋە،
بەند (ۋەتە) دە، لەمەشكەدا، عەمبار بگرن، شەگەر شەمە لەسپەن،
بەشەك داتىا نەمىن، شەمە هەول، مەشەن، دەس بىر تاشەز
دەنوو سەنەۋە، هەرگانىك شەۋمان شەد، شەۋسا شەتەز، شەۋ
ۋشانە بناسىنەۋە گەر بىرەلە نووسران، واتا ۋەتەمان
دەناسىنەۋە.

"بمشی راست" ه لمیشك ورك "عمقلى ناڭاگانى" خۇى
 نامىچىنى، چونكه بىلەپەرى ناڭاگانىمۇ بىلەپەرىگە ئاڭاگانى خۇى
 :نامىچىنى، ئەمەس، وختەمى كە لىمىچىنى بىلەپەرىمۇ
 :تەبىئەتتەمۇ بىلەپەرىمۇ ناڭاگانى خۇى نامىچىنى. ئەمەس

بہو مانایہ ناپید گد : رشت ہندووا ، سہوئی و کوئی
تہی ہی ناس : اسہمہ ، دہہ گنر و گروہوہ اس خہ
رہ دہگات .

جمعه نوو سن نوونه یستی بهر جمعه دایوانین
 یزیمگانی کارگرنی یستی راستی دماان شنگمین گمه او
 .اره ناکرایه سهری که . گهرات و گهسیک گدوپر
 دهر گدایان بنی یزیمگانی ختوو گمدا. تو یگه سهر و دهن
 .ه جی، وناگا دمپیت و لسمر (ناستی ناگای) کار دانموی
 .پله و گونهای خوت دهن.

‘بېشى راستە’نى مېشك (كات) ومگو خۇي ناناسىتەمە بۇ
 ئەونە، ئەمگەر كەسنىڭ ئەزموونىنى سۆزدارى ھەمىن و كىتوپەر
 سەرلەنئۇي ئەو ھەست و سۆزە جارىكەر ئورۇنئىزى، جا چ تال و
 چ شىرىن، وا دەردەكەئۇي كە ئەو ھالەتە پان پوۋلاۋە ئەمۇندە
 بەھىزە ھەروەك ئەمە واپە دۇنئىن پوۋىخابى. ھەربۇيە كارىكى
 مەھالە، لەرىكى مەنقىقەمە، بتوانى كېشە ھەروۋىنى و گىرەتە
 پۇجى و سۆزدارىمەكان چارەسەر بىكىت. قەت چاۋەرى مەكە
 بېشى راستەى مېشك بەمەنئىق و مەقۇۋلانە كارمەكانى خۇي

پاقلۇق ۋە ھەلەمەدەنە ۋەسى مەرجى

نورسلى: سازگار كمال توفيق

پىشۇرى دەروناى

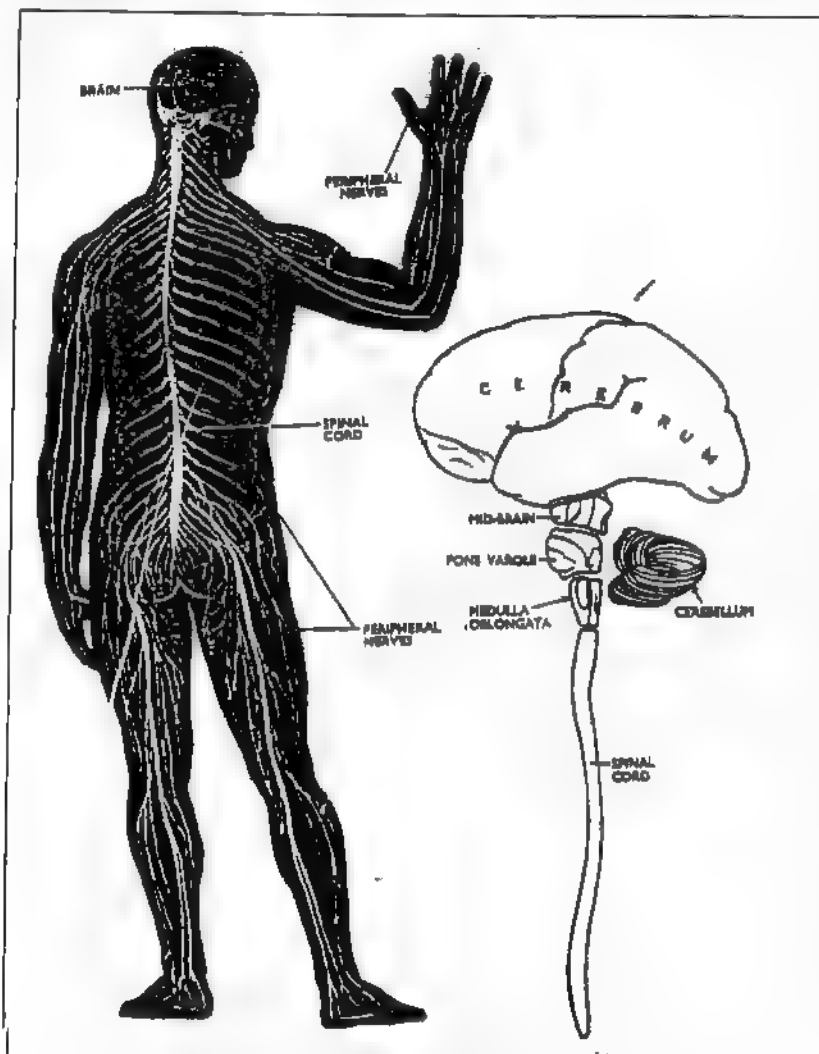
چۆلىھەتلى ئە نىجام دائى تاقى كۈندە ۋەگەي پاقلۇق...

پاقلۇق بۇ ئىكۋالىنە ۋە نازمىنى بىھەمان شىۋەي پۇشور
لەسەر سىگىكى برىسى ئەنجامىدا ۋە نەھىگەمەي خۇدا ئەم
سىگەي لەناۋ قەمەزى ئىكۋالىنە ۋە نازمىدا ۋە دوراۋور تېببىنى
گۇرانتار بىھەمانى دىگەر، ھەروھە بىھەزى نەھىگە ۋە ھەلىدا كە
بىرى ئەمەي لىكە بېيۋى كە دەمى سىگەمە دىرى دەھت لەسەر
تاقى كۈندە ۋەگەي.

سەرەتە ھەندىك خوارىنى ئەمەي بىھەمە برىسىگە بېگومان
لىك بىھەمەيدا دەھتە خوارى لەمەتەدا، دىھار پۇش ئەمەي
خوارىنەمەي بىھەت ھەلى ئەمەي كە زەنگىك ئى بىھەت ۋە دىھى
چەمەك خوارىنەمەي ئەمەي بىھەمە، ئەمەي كۈندەي چەمە
چەمەك دىھار بىھەمە ۋە ئەمەي ھەمە تاقى كۈندە ۋەگەي
سىگەمە برىسى بىھەمە دىھار تېببىنى كۈندە ۋەگەي كە پاقلۇق
زەنگەمەي ئى ئەمەي پۇش ئەمەي سىگەمە خوارىنەمەي بىھەت، لىك
بىھەمەيدا دەھتە خوارى، دىھار پاقلۇق لەسەرەتە دەھت
بىھەمە تاقى كۈندە ۋەگەي كە گۇرانتار بىھەمە سەند ئىھە دىھى
چەمە چەمەك زەنگەمەي ئى ئەمەي دىھار خوارىنەمەي ئەمەي
بىھەمە برىسىگە، ئەمەي چەمە چەمەك دىھار بىھەمە دىھار
سەندەي ھەمە لەمەن دىگەر سەندەي گۇرانتار بىھەمە سىگەمە لىك
بىھەمەيدا دەھتە خوارى، ھەروھە تېببىنى كۈندە ۋەگەي ئەمەي
تاقى كە كەتەك سىگەمە دىھار بىھەمە دىھار بىھەمە ھەمە گۇرانتار
دىھار سەندەي ھەمە زەنگىك كە دەھتە ئەمەي تاقى كە دىھار
دەھت بىھەمە لىك بىھەمەيدا دەھتە خوارى.

زەنگەي رومى قىيۋىلى ئىھەن پاقلۇق لەسەرەتە (۱۹۲۶ - ۱۹۴۹)
خوارىنى بىھەمە (ۋەلەمەنە ۋەسى مەرجى) لەسەرەتە كۈندەي
سەگەمە ئەنجام دائى تاقى كۈندە ۋەگەي ئىكۋالىنە ۋە بىھە
سەگەمە ھەمە گۈندە ۋە بىھەمە بىھەمە بىھەمە بىھەمە
پاقلۇق ئىكۋالىنە ۋەگەي لەسەر (سەگەمە) ئەنجام ئەمەي ۋەلەمەنە
بىھەمە بىھەمە بىھەمە بىھەمە (ۋەلەمەنە ۋەسى مەرجى)
(Conditioned Response) دىھەمە، كەتەك كە پاقلۇق
چەمە تاقىگەمەي بىھەمە گۈندە ۋە تاقى كۈندە ۋەگەي بىھەمە
(سەگەمە) كەتەي كۈندە ۋەگەي لەسەر ئەنجام ئەمەي بىھەمە
پاقلۇق لىك بىھەمەيدا ئەمەي خوارى بىھەمە تاقى كۈندە ۋەگەي
بىھەمە دەھتە بىھەمە گەھەمەي خوارى بىھەمە بىھەمە
تاقىگەمەي چەمە ئىكۋالىنە ۋەگەي لەسەر كۈندە ۋەگەي ھەمە
گۈندە ۋەگەي.

پاقلۇق ئەمەي چەمە دىھارەي سەگەمە نازمە (دەروناى
دەروناى) بىھەمە چەمە دىھارەي لەمە دىھارەي گە بىھەمە
خوارىنەمەي كە دەھتە دەھتە سەگەمە ۋە دەھتە دەھتە
پاقلۇق بىھەمە ۋەلەمەنە ئەمەي چەمە ۋەلەمەنە ۋەلەمەنە
بىھەمە بىھەمە ۋەگەي بىھەمە ئىكۋالىنە ۋەگەي رەمەنەمەي دەھت
ۋەلەمەنە ئەمەي نازمە كە زەنگىك (دەروناى دەروناى) ۋەلەمەنە
كۈندە ۋەگەي چەمە دەھتە ئىكۋالىنە ئەمەي دەھتە. دىھار
ئىكۋالىنە ۋەگەي قىيۋىلى كۈندە ۋەگەي ھەمە ۋەگەي ۋەگەي
دەھتە كە بىھەمە قىيۋىلى دەھتە ۋەگەي بىھەمە
بىھەمە سەندەي ھەمە ۋەلەمەنە ۋەلەمەنە نازمە.

نه و دهره نجاسانه ی پانزده تاتی
گردنه و مکانیدا دستت گهوت؛

باللؤلؤ بؤی روون بووموه که
نگیرساندنی کلۆپ ودمنگی زنگ
هکتری راستوخوئین بۆ وورواننی
سنگمه دوانر وهلامدانموه بؤی
مکو بمهؤی وابستمی نهم فاکتیرانه
حکمن فاکتیری سرمهککه خوراکهکه
سور بووه هؤی وهلامدانموی
سنگمه.. کهواله رووانکی کلۆپ و
مگرزنگ له لای سنگمه ههمان
حیاتی فاکتیری سرمهکیان و مرگرت
ته خوراکهکه بوو.

پاڻلۇق ھەرىيەك ئەدۋاڭكەرانى
جەد شىۋىيە ئاۋنا

خۇراك ← دەرۋىنلارنى

دروغناکی گلوپ و دنگی زنگ
دروغناکی گلوپ و دنگی زنگ

Conditional Stimulus معرّجی

مرو و لامانده روی گه دواي
بختنخري مهرجي (مثير شرطي)

۱۰. محبت ناویزا کرداری گاردانه‌وی

حوزه ناوی مهرچی لینا چونکه بهیوی
جغت مهرچیک ره و دملات که نهانمن،

که نازمکه هیزبووه وهلام بداتموه (مهمبست لهدمرانی لیکه) واته پئش بپنی هاتنی خوراک دهکات تمنا به بپینیی کلۆپمکه که دایمگیرسیت و به بیستنی دهنگی زنگ بافلوف نهم جۆره وهلامدانه وهمیی ناونا (فئیر بوونی معرجی- Conditinal Response) گهتیایدا گرنگیدا به فاکتوره ههستیگان و بهموندنیه زهمنیگان، دواتر بافلوف ههولدا لیکۆلینه وگانی فراوانز بکات و گرنگی دا به کرداری کاردانموه جووله و ههلهچون له لای جهند جۆره نازه لیکنی نیکه، ههروها له لای مرؤفیش، بۆ دموونه پشیلیمکی برسی که ههولی دندا به لاماری مشکیک بدات له ههمان کاتدا تیزووبهنگی کاره بایی دندا له پشیلیمکه، ئهمهیی جهند جارئ دووباره کردموه له ئهمنامدا پشیلیمکه له بریتی لهوهی ههولی بدات بهروو مشکمکه بجیت و

• وابسته‌ای زهمنی لانیوان وروژنهری مهرجی و وروژنهری
• روتی بشیویمکی راستموخو گمماوی زهمنی نیوان نام
• وروژنهره (سروشتی و مهرجی) له ۲۰ هرکه زیاتر بیت
• حر کردای کاروانموی مهرجی ورونادت.

«وابسته‌ی نیوان همدوو و وروژنهری سرجیو سروشتی
 حویه بپیتهوه بۆ همنه جارێکی ژۆر که همنهئ جار دهگه‌یشته
 ... جار زیاتر».

”جہنیت لہو نازاہدی بھگار جھینریت لہتالی گردنومکدا
جہی ہیت و ووریا ہیت و تھنروستی ہاش ہیت۔

ئىنايىت ھېچ ھۆكۈرىكى ئەركىكى ئە ئار ئايىگىمىغا ھىيىت گە
ئىنە ھۆى بىلۈپۈنۈمۈى ھۆى ئازىمىگە.

لەڭگەڭلىككە ۋە يەتتە بىت بەھالەتلىك ھەلچۈنى بەھىزىمە..
بۆسۈنە، مىنالى كە بۆيەكەم جارى دەست دەيات بۇ سۆپاي ئاگرو
دەستى دەستۈننى ئىت بەھىج شىۋىيەك ئاۋىزىت ئىزىك سۆپا
بەھىزىمە ۋە دەستى.

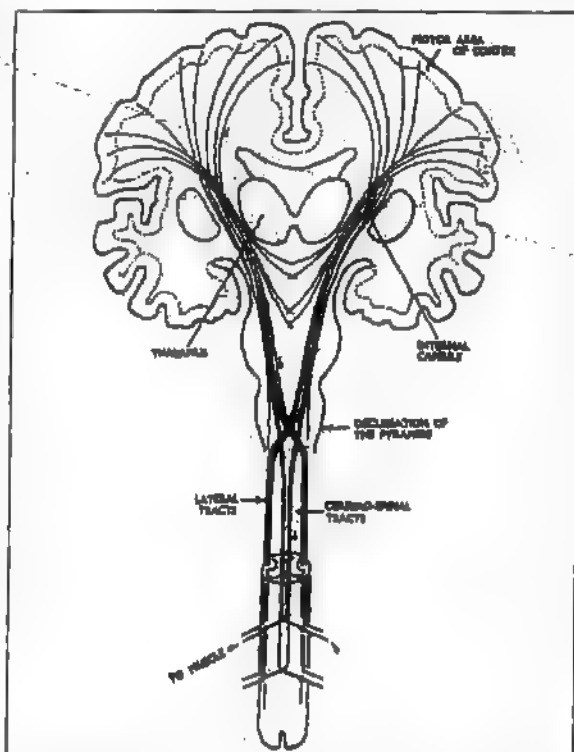
2-ئاساسى پىشتىرى (تەسىم - تەزىزى - Reinforcement)
پىشتىرى: پاشايشە زاراۋى (پىشتىرى) بەھىزىمە بۇ
شەكىلدىمە چۈنەننى روۋاننى كىرەلى شىۋىيە.. بېگۈمان
بەھىزىمە بۇنى خۇراك ۋە پىشتىرى سەگە بىرەنەكە بۇ خۇراك
بەھىج شىۋىيەك ۋە يەتتە لىك سەگە دەست دەستىمە
لەڭگەڭلىك ۋە يەتتە لىك لىك دەست دەستىمە پىشتىرى
بىرەنەكە بەھىزىمە پىشتىرىمە ئىۋان ۋە يەتتە مەھىزىمە
ۋە يەتتە مەھىزىمە لىك بەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە
سەھىشە بە ۋە يەتتە مەھىزىمە مەھىزىمە روۋاننى، كاتىك كە
پاشايشە سەگە بىرەنەكە رەھىزىمە بەھىزىمە تەننە بەھىزىمە
دەستىمە لىك رەھىزىمە تەننە تەننە كىرەنەكە مەھىزىمە
كىرەنەكە سەگە بىرەنەكە بەھىزىمە دەستىمە لىك نەھىزىمە ۋە
لىك بەھىزىمە نەھىزىمە خۇراۋە بەھىزىمە جارىكە پاشايشە
لەڭگەڭلىك تەننە كىرەنەكە مەھىزىمە كىرەنەكە جەننە جارىك نا
گەھىزىمە نەھىزىمە نەھىزىمە كە نەھىزىمە بۇ دەستىمە ۋە يەتتە
پىشتىرىمە.

كەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە جەننە پىشتىرى ۋە يەتتە مەھىزىمە
ۋە يەتتە مەھىزىمە سەھىشە بەھىزىمە مەھىزىمە كە نەھىزىمە
پىشتىرىمە جەننە جارىك مەھىزىمە بەھىزىمە ۋە يەتتە رەھىزىمە
لەڭگەڭلىك..

بېگۈمان پىشتىرى لىك كاتەنە دەست بۇ بەھىزىمە تىرەكەننى
پاشايشە بىرەنەكە (نەھىزىمە) لىك سەگە ۋە يەتتە
كىرەنەكە نەھىزىمە ۋە كىرەنەكە ھەسەننى مەھىزىمە بۇنى
ھەسەننى پىشتىرىمە كىرەنەكە خۇراۋە بۇ نەھىزىمە ۋە يەتتە
ۋە يەتتە مەھىزىمە بەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە.

2-ئاساسى بەھىزىمە-ئەستىجە

بەھىزىمە نەھىزىمە كىرەنەكە كە نەھىزىمە لىك نەھىزىمە
مەھىزىمە كىرەنەكە ۋە يەتتە مەھىزىمە مەھىزىمە مەھىزىمە بۇ
ۋە يەتتە مەھىزىمە نەھىزىمە كە پىشتىرىمە نەھىزىمە دەستىمە
نەھىزىمە ھەننە خۇراۋە پىشتىرىمە لىك دەستىمە نەھىزىمە
بىرەنەكە، نەھىزىمە نەھىزىمە كە پىشتىرىمە پىشتىرىمە دەستىمە
بەھىزىمە شىۋە پىشتىرىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە
سەگە بۇنى بەھىزىمە لىك كاتەنە بەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە
دەستىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە مەھىزىمە بەھىزىمە مەھىزىمە.

بەھىزىمە پىشتىرىمە بەھىزىمە مەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە
لەڭگەڭلىك تەننە مەھىزىمە مەھىزىمە.

پاشايشە لىك نەھىزىمە جەننە شىۋىيە بۇ روۋان بۇ
كىرەنەكە شىۋىيە ۋە يەتتە مەھىزىمە ھەسەننى مەھىزىمە
بەھىزىمە پىشتىرىمە ئىۋان ۋە يەتتە مەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە (مەھىزىمە)
ۋە يەتتە مەھىزىمە.

2-چۈنەننى بەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە
بەھىزىمە مەھىزىمە.

2-خۇراۋە جەننە پاشايشە نەھىزىمە كە سەھىشە لىك بەھىزىمە لىك
بەھىزىمە شىۋىيە ھەسەننى مەھىزىمە كە پىشتىرىمە لىك

(پىشتىرىمە-تەزىزى) (كىرەنەكە-نەھىزىمە) (بەھىزىمە-مەھىزىمە)
(پىشتىرىمە-مەھىزىمە) (پىشتىرىمە-مەھىزىمە) (مەھىزىمە-مەھىزىمە)
(بەھىزىمە-مەھىزىمە) (پىشتىرىمە-مەھىزىمە) (پىشتىرىمە-مەھىزىمە).

پاشايشە مەھىزىمە پاشايشە

1-ئاساسى پىشتىرىمە-ھەننە مەھىزىمە

پاشايشە لىك نەھىزىمە تەننە كىرەنەكە جەننە جارىك
ۋە يەتتە مەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە مەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە
دەستىمە مەھىزىمە مەھىزىمە ۋە يەتتە مەھىزىمە (۱۰۰ جارى ۋە يەتتە)
كەھىزىمە مەھىزىمە بۇنى روۋان بۇنى لىك نەھىزىمە جارىك كىرەنەكە
ۋە يەتتە مەھىزىمە مەھىزىمە لىك نەھىزىمە مەھىزىمە مەھىزىمە

پەيۋىستى و جياكرىنەمە بىلۈكرىنەمە كۆيۈكرىنەمە كەۋاتە بۇمان روون دەپىتەمە كە كارىنەمە مىرچى Conditioned Response بىنەمە بىق فىنرېوون Learning، بۇ روون كرىنەمە ئەمەش يە كۆرتى ئامازە بۇ چەند خاتىك دىكرىت. المىيارىكاكانى سىركىدا چەندەماچار ھەلىق و كەۋىتى ئازەلەكان و ئالەمەكان سىرسامەن دىكات بىلەرى كرىنەن و ھەلىق و كەۋىتىن ئەمەش ھەر ھەمەۋى لىسەر بىنەمە كرىنەن كارىنەمە مىرچى پالۋۇلى روۋەدەن، كاتىك ھەر كرىنەن بويىرتى ئەو ئازەلە پىرى ھەلىق ئەۋا پىتىگىرى مىرچى دىكرىت بىمەۋى پاداشت دانەۋە، ۋەھە كرىنەن كىش نەۋىستىت ئەۋا كۆيۈ دىكرىتەمە بىمەۋى پاداشت ئەدەنەۋە ۋەك خۇ ھەلىقانى دۆلىقن و سەمەلى ئەسەپ..

تەۋەنە، بۇ ئەۋەلى وورچىك فىنرى سەمەلى كاتىك كە كۆيۈ لى مۇسىقا دەپىتە، ئەۋا وورچىكى دىكە پىراممىرى نادىرتىت و ئەخىرتە سىر پارچەمەك كاتىق كىرمە لىمەمان كاتىق پارچەمەك مۇسىقاى بۇ ئىدىرتىت، وورچەك ئەتەۋ كىرمە كاتىق قانچىكى پىرىدەكەۋە لىسەر پەك قانچى دەۋستىت ۋە كە ئەۋا قانچى كىرمە بىۋە بىرۋى دىكاتەمە لىسەر قانچەكە بىكە دەۋستىت ۋە دى دىنەتە سىر كاتىق كىرمەكە، بىۋەستىتە چەند جارىك دىۋىارە دىكرىتەۋە لىمەۋە وورچىكەم كە وورچى دىۋەم بىۋە شىۋە دەپىنەت ۋەدەنەت لىسەر پارچە مۇسقاكە سەمەلى دىكات، لىمەۋە چاۋى ئى دىكات و دىست دىكات بىسەمە ۋەھەر كاتىكى تىرىش كۆيۈ لىمۇسىقا بىۋە سەمەلى دىكات ۋەدەتەر خۇراكىان دىكرىتەۋە ۋەك پاداشتىك، بۇكرىدەكە.

۲-جىق فىنر بىۋىنى خۇنەنەۋە، لىسەرەتەنە مامۇستا لىسەر تەختە رەشەكە ۋەنەۋە پىشەلەمەك پىشەنە مىندالان دىكات ۋە لى تەنەشەۋە رەشەكە دانەنەت كە ئەۋەش ۋەشە (پىشەلە)بە، لىمەكەم جارىدا ھىچ پەيۋەستىكە لىنەۋان ھىما (رەشە)ۋە مانەۋى پىشەلە بىدى ناكىرى بىلەم دىۋى رەشەنە دىۋەنەت ۋەز لىۋەنەۋە پىشەلەكە بىپىرتى ۋە تەنە بىپىرتى ۋەشە پىشەلە بىس بىت بۇ وورۋەنەنە ھەزى مىندالان.

۳-ھەۋەمە مىرچىتى رۆلىكى گىرەگى ھەمە لى بىنەدەنە كەسەت لى ۋەنەۋە مىندالەنە لىرەنەنە كۆمەلەمەنە بىمەۋى (پاداشت و سزادان) بىتەپەست لى (۵)سالى پەكەم تەمەندە، پاداشت دان ۋەك قەسە خۇش ۋەھەر پان شىرىنى و بەخشىنى بارى ۋەنە (مادى و مەنىۋى) بىمەندال كە دىۋەنەت بىتە ھەۋى چەسەنەنە ھەلىق و كەۋە لىۋە مىندال. ھەۋەمە سزادان (مادى

جياكرىنەمە زال بىۋەنە بىسەر بىلۈكرىنەمە ۋەنە جياكرىنەمە وورۋەنە سىرەكەكە ئەۋ وورۋەنەمە كەلى نەچەن لى ئەنەمە پىتىگىرى پان پىۋەكرىنى وورۋەنە سىرەكەۋە سىۋەت. ۋەنەمەش بىنەۋەنە كىرەرى بىلۈكرىنەۋە ۋەكاتىك روۋەدەكە ئەۋ بىۋەۋە جىۋەۋى نىۋان وورۋەنەمەكە دىنەسەۋە كە بىمەۋى دىۋىارە بىۋەۋە بىرەۋەسىۋە روۋەدەت.

جياكرىنەمە بىمەۋەۋە كىرەرى (پىتىگىرى - پىۋەكرىنە) نەت.

تەۋەنە: مىندالە بىۋەك لىسەرەتەنە ھەپپەۋىكى دى بانىكى دىكات (بابە) بىلەم بىمەۋى ۋەلەنەۋە بىۋەك تەنە بىۋە كەمەش پىتىگىرى ۋەدەۋەدە بىۋەك لى بىۋەۋە دىكە جىۋە تەمەلەۋە.

ھەۋەمە كاتىك كەمەندال ھەلىقەۋەتە دىكات دىپىنە مەپە شادى و رەزەمەندى داپەك و بىۋەۋە ئەۋا بىرەمە كەسەنە دىكەش ھەمان ھەلىقەۋەت دىۋىارە دىكاتەۋە ۋەكاتىك ئەۋ رەزەمەندىۋە لىۋەسەنە بىدى نەكرە ئەۋا دىۋىارە ناكەۋە، ھەۋەمە جىۋەۋە ھەلىقەۋەتە خۇنەنەۋە بىرەمە مامۇستاكەنەنە كە رەشەۋەكى جىۋە دىكرىت.

مىرچى و فىنرېوون

كۆرتە بىرۋەۋەمە پالۋۇ ئامازە ئەۋە دىكات كە مۇۋەق پەلەۋەمەكان ھەمەۋەمەكان وورەۋەدە ۋەك لىۋەۋە پەك فىنر دىپىنە لىسەر بىنەمە كارىنەمە مىرچى Conditional Response كە لى نەۋەندە كۆمەندەمە بىۋەۋە Central Nervous System روۋەدەت بىمەۋە پىسەۋى پىتىگىرى و

دى شپواز و گرډاره راستمکانى ښېر بکړئ، واته گوډېر گرډنمونه... هېلمى گونجاندن و راهېندان و ښېر گرډنمونه لىسر بنه مایمکى راست... هرودها پردوزى مارجى له چار سمرگرډنى چمند شپوازىکى تڼک جوونى هه لى وگهوت بىکاره ښېراوه وک (تولېږن- دله راوکړ - ساپکوپاش- لاندنى سپکسى - مېز په خوندانگرډن). و چمند حالتکى دېکه سمرگموتنى بىدست هېناوه.

بې ډموونه، بې چار سمرگرډنى شو منډالنى که گه وړه بوون و هېشتا مېز لىمونه په خوند دىگمن زناگان تالېرگرډنمونه بېگان لىنجام دا هم شو مېه...

دافکرابه منډال بېه شو هه لاسيت و خېمېرى نابېتېه بې مېزگرډن چوڼکه شو قورسايې مېز لاندنى منډالکې دروستى دىگات بىگانى ناهېنېتېه... واته منډالکې توانى نېه وه لاسى لىمور اگېانلاندنى لىمېز لاندېه بې دېت بىدستېه، واته به ناگابېتېه، هر بې لىمېش پېورېسته لىم ناگادېرگروانه وابستېمکى مارجى بې لىنجام بېرېت. بې لىمېش منډالکېمان هېناو لىسر جېگېمک نواندىان که ولېرېکى بارېکى هېستېارى تېادېه و بىسېراوه بىگاناډېرگرومېهک (زېنگېکى کاره بېان)، لېرېها همرکاتېک که که مېک جېگېکه بېمېزى منډالکې لېرېت بېکسېر زنگېکه لې دىرېت، وېش تر بېمنډالکې ووتراوه همرکاتېک گوډى لىزنگېکه بېو لىموا بېکسېر بېچتېه سېر بېشاور... لىمېه چمند چارېک دووباره دىگرېتېه همتا منډالکې رابعت و ښېر دېتېت که مېز لاندنى قورس لىبېت بىگاناډېت لىمېمېکى.

هرودها پردوزمکى پاڤلوف چکه لى گرنگى شو سمرگموتنى بىدستى هېنا لى چار سمرگرډنى کېلېه نه خېش دىروونى و لېرېها هرودها گرنگېمکى دېکى هېه، لىموش گرنگى (پاراستنه- وډانه) که وک شپوازىکى پىرووردېى ښېرگرډنى دروست دىتوانېرې بىکاره بېتېرېت که لاسانجى گمېه بېلېش کسېتېه لىسر بنه مایمکى دروست و تارام...

هېرچاومکان

- ۱- لىصول علم النفس د. احمد عزت راجې
- ۲- علم النفس التېوى د. احمد زکى صالح
- ۳- علم النفس التېوى د. جابر عبدالحمېد جابر
- ۴- علم النفس دراسه التکېف البشرى د. څاخر عاقل
- ۵- مقېمه فى علم النفس د. څاخرى الدباغ
- ۶- النفس انفعالاتها وامراضها وعلاجها د. على گمال
- ۷- علم النفس وتطبيقاته التېوى والاجتماعېه د. عبد على

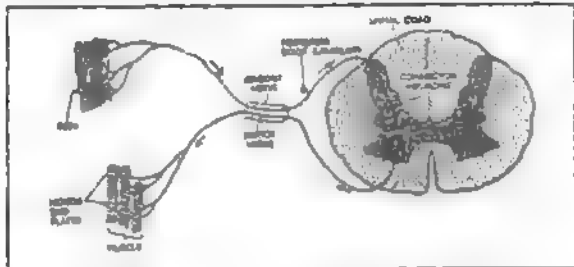
الجماسى

د ماموسى دىروون ناسى د حېلېلستار طاهر

- معنوى) وړوډېنېرى سروشتىن بې لازلرو لىرس که بىه مېمان شپوه بىکار دىهېرې ۳ بىم بېرېه دىتوانېن (وېژدان - ضمى) دېرېرې بىگومېتېک وه لىمانموى مارجى که بىشېکه لى کسېتې و هه لى و کىوت تاراستمىگات.

مارجى و بېنه ماکانى کسېتې و گرډنه دىروونېگان

پاڤلوف نامازى کرد بې دروست بوونى بېنه ماکانى کسېتې و خاصېمى هه لى و گهوتى لاسايى و نا لاسايى وىگرډنه دىروونېگان لىسر بنه مای ناوېته بوونى فاکترېمېر جېمگان...

بېرې پاڤلوف گمېمگرډنى کسېتې بىمنده بىمېزگارى راهېندان و گونجاندن که لى ډولانې منډالېه دىست بې دىگات وهر لىم زېنگېهوه دىتوانېرېت خاصېمى (هېوډ دان- بىمېزى لىراوه- هاوسمگى دىروونى- بېروابېخې بوون) لىکسېتېدا بېنا د بېرېت... هرودها وې بې دىبېت که ډوگارى نه خېشېه دىروونېگان بىمېرېتېهوه بې پېلېوى لىمگرډارى راهېندان هېر لى ډولانې منډالېهوه که حالتکى شپوازى بىرېموم لىمېشکېا دروست بىبېت لى فرمانى کارگرډنا (اضطراب وظېفى فى العمل).

بې ډموونه، (د. لىراوکړ - Anxiety) که لىمورى نېشانېى نه خېشېه دىروونېگان، بىمېروانى پاڤلوف بېرېتېه بىکارېنمونه بىکى نىگونچاوى کارلېکى فاکترې بېنه ماکانى کسېتې مېرېدوونا...

ونه خېشېمکى دېکه نه خېش بىدستېهوه گرډتاره نىمونېش چمند زېگېمکى تازه بېه که نه خېش ښېرى دىبېت بې کم گرډنمونه لىبېمېزى حالتى دىلېراوکړکې. وېنم کارلېکه مارجېه واته (دېلېراوکړ و هېر حالتکى تړى دىروونى) دىبېتېه ډوى بىرېدوامى پېلېوى دىروونى لى نه خېش...

هرودها پاڤلوف هرودک چوډ شېرېنموى ځوى بېشکېش کړېوه لىبارى گرډت و نه خېش دىروونى و هرودها نه خېشى زېرېهوه، هېرناوېش چمند بېرېدوزىکى بېشکېش کړېوهوه بې چىرېسمرگرډنى لىو حالتانه که پېش بىمېر شتېک دىبېستېت که بىمېله سړوډ ښېرى بېوېت لى رابېرېدوونا که پېوېسته دىبېرېت و کوډېرېرېتېهوه وىلېسر بنه مایمکى دروست چارېکى

اوپىستگەنى قەزايىسى (مىر)

بەرەۋكەنى؟!

جمال محمد امين

مامۇستاي ئىيزىك

كراۋە كە بۇ ماۋەى (۶ تا ۷) سال كارىكات و ئىنجا وىستگەى

رۇزى شەمە ۱۹۹۹/۸/۲۸ ئىمى گەشتىارى سەروىستگەى قەزايى
رووسى(مى) گەرانمەۋ سەر زەۋى بەھۋى كەشتى قەزايى (سۈيۈز)
كە لە باگورى كازاخستان ئىشتەۋە، ئەۋ تىمەى كە دواھەمىن
تەم بۈۋ كە بىئىرىئ بۇسەر وىستگەى (مى)، ئەۋ تىمە بەئكەتەۋو
لە ئەۋ رووسى و بەك قەرنەسى، ئەۋان پاش سى رۇز لە
گەرانەۋەپان ئىگەرانى و شەمبارى خۇيان دەرېرى دەرېرى
بەجەپەشتى وىستگەى بى كەس و بى ھاۋەن، ھەۋەپا بىزارى و
دەشتەنگى خۇيان دەرېرى سەبارەت بەۋ بىزارى ھەۋەپا رووسى
كە ئىئىر لەۋەۋەۋا ئەۋ وىستگەى قەرامۇش دەرېرى و مەسەرەپى
ناكەشتى. ھەر بۇيە ئەۋ وىستگەى ئىستا ھاۋەپا دەرېرى
رەھمەتە تالەۋ قەيران و تەنگەمە رۇگارى بىكات، وەپان دەرېرى
بەتەۋەۋى لەۋەۋى بەرئ و بەتەۋەۋى رۇگارى بىئى پەش ئەۋەى
خۇى بەكەۋەتە خەۋەۋە لەۋەۋەۋە كە لەۋەۋەۋە كە ئۇۋەپانەۋەۋە
ھەپەن.

ۋىستگەى مىر ۋادروست كراۋە كە جىكەى سى كەسى
تەپەپەتەۋەۋە لەكەتى بۇۋەست دا دەرېرى جىكەى شەش كەسى تەپە
بەپەتەۋەۋە، ۋىستگەى مىر لە (۲۰) ى شۇۋەپا سالى ۱۹۸۶ دا لەۋەپەن
ھەۋەپا بەكەپەتە سۇۋەپەنى جەرانەۋە ھەۋەۋەۋە بەرەۋە خەۋەپە
خۇى بەدەۋەۋە زەۋەپە، ئەۋ وىستگەى لە بەرەپەۋە ۋادروست

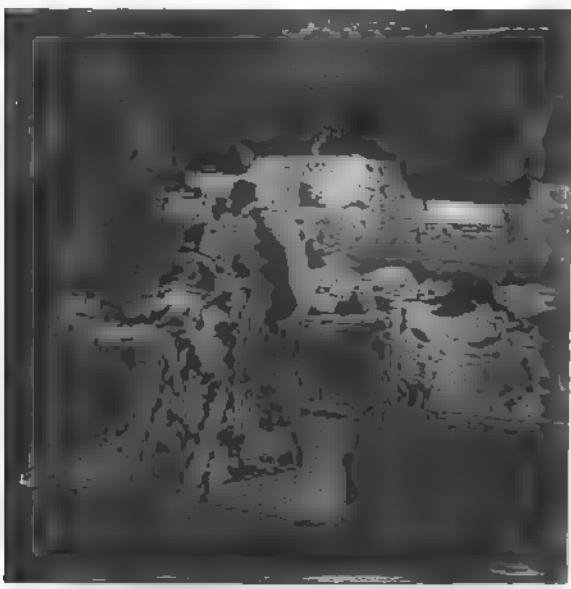

لەسىر ۋىستىگىمىز بىجىن ھېشت لەۋانەش (۱۱) تەن لە ئامىرو كەلۈپەل ر ئامىرى روۋىسى بىيىسى كە ھەمەۋىيەن دەپۋىتەن كاتىك ۋىستىگىمىز خۇي دىكات بەنا بەرگە ھەۋاي دەۋرى زەۋىنا ۋە ئەۋى لەشەنەنەۋى ئەگەۋىتە خوارەۋە بۇ ناۋ ئۇقۇتۋەسى ھېمىن. بەۋجۇرەش ئەۋ ۋىستىگە ئاۋازىيە بىگەس ۋە ھېرو بەگكەۋە بەجىن دەۋىرى ۋە ھەۋەك بەگكە لە گەشتىيارەكەنى دەل: ۋىستىگىمىز ۋەك ئۇقۇمىيىلى كۆن ۋايە بەلام تۈۋانەي جۈۋەلەي ماۋە ئەگەر گەمەك يارمەنى بەرئ ۋە ھۆكۈمەتى روۋىش بەرۋاي ۋايە كە ئەگەر سالاڭە (۱۰۰) مەيۋەن دۇلارى بۇ دېيەن بەرئ ئەۋا مىر دەۋان: دىۋە بەخىزەمەكەنى بەنا ئەگەنە ھەۋەشەنەۋە نەمان چاۋەرىكى ئەۋ ۋىستىگە بەگات. ئىستا ۋاچاۋەروان دەكرى كە كۇتايى مانگى نىسانى سالى (۲۰۰۰) دوا رۇۋەكەنى لىيانى ۋىستىگىمىز مىر: بەش ئەۋەي كە خىزمەتلىكى بەشى ھەردەۋى جۈۋەلەي زانەستى ۋە ئەگەنە كىرە ئەۋ زانەنەي كەۋەمەيىكى زۇر ئەگەن ۋىستىگەمەن زىۋان دەلەن كە مىر خىزمەتى زۇر كىرەۋە ە بۈۋەكەنى كەردەۋەنى ۋە سەيغەتەكەنى مەدەكەنە ۋەمەتەپەتى تاقىكرەنەۋە لەسىر مەۋە ۋەك تۈۋەنەۋە بۈۋەلەي نى ۋە لۈۋەكەنى خۈيۋە، بۇ بەگەمەۋە كە چاۋەرى تۈۋەنەنە ھېكەمەك دەكرى ۋە زەنەۋەۋەتەمەكى ئۇۋە دەردەجەن، ھەۋەۋە خىكەمەۋە كە چاۋەرى كەشەگەمەنى كۇۋەلەمەكى گېاندەلەيى ۋەشەۋەكى دەكرى لە ئەۋەنا، جەكە لەۋانەش لەسىر بەشى مىرەۋەتەكەنەۋەي زۇرگراۋە لەسىر كۇۋەلەكە خۈلگەمەۋەكەن ۋە مەتەپەتى لەرەنەۋەكەنەن، ھەر لەسىر بەشى مىرەۋە پەلان جەنەۋە بۇ مەۋەتە كەنى ۋىستىگەمەۋەكەنى تە، ئەمە جەكە ئەۋە كە ھەر لەۋەشە پارچەكەنى ئەۋ ۋىستىگە ھەۋەۋەتە جەسەنەۋە، ھەر ۋىستىگىمىز مىر بۈۋە كەۋەنى ئامەرى پەۋەنەنى تۈۋەركەت لەۋەۋەرى مەۋە لەۋەۋە، ھەۋەك مەۋە (ئالەرى خۈياكەۋە) كە بۇۋەۋە (۵) مانگ لەسىر بەشى مىر مەۋەۋە دوا مەۋەكەن ۋە رۇۋەشە تەمى سەمەۋە بەۋەۋە لە رۇۋە ۳۲ تەۋەزى ئەمەلەنە ۱۹۹۹ بۈۋە، كاتىك ھەرسى گەشتىيارەكە سەمەۋە ەتە دەۋەي ۋىستىگەمەۋە مەۋەك بەش رۇۋەشە بەمەۋەستى جەكە كەنەۋە ئەۋ كۈنەي لەۋىستىگەمەن مەۋەستى بۈۋەۋە ۳ جۈۋەۋە دېۋەزىنى پەستانى ناۋ ۋىستىگە.

دەۋى گەۋەۋە تەمى گەشتىيارى سەمەۋە، نەۋە ۋايە كە مەنەكى شۈۋەتى سالى (۲۰۰۰) نا تەمەكى تە بىنەۋە بەرەۋە مىر ۋە تەمەنەۋە تاقۇتايى مانگى ئازار ۋەتەنەكەرى ئەۋ تەمە ئەۋە

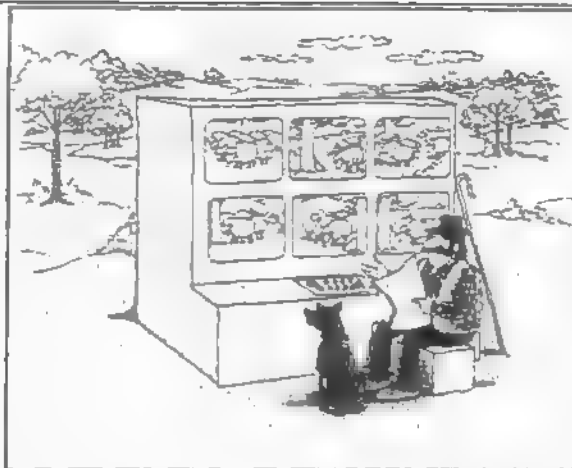
دەپن كە ۋىستىگەمە لەۋەكەي خۇي دەۋەكەنەۋە خۇيەن ئەگەۋەنەۋە سەۋەۋە تالەكۇتايى مانگى نىسانە ۋىستىگەمە بۇخۇي ھەۋەۋە ۋەكەۋەتە ئۇقۇتۋەسى ھەمەۋە، پەۋەستە ۋىستىگەمە لەشەۋەمەكى كۇنەۋەلە كراۋ بەگىرەۋە سەۋەۋە تەۋەك ۋىستىگىمىز ھەۋەي سەۋەۋە (سالىۋەۋە) لى ئەمە كە لەۋەۋە ۋەن بۈۋە لەمەكى چاۋەرى زەمەنە ۋە بەرە ۋەنە لە سالى (۱۹۹۱) ئەۋەۋەكى نەۋەۋەۋە كەۋە خەۋەۋە، كە ئەۋەش بەۋەۋەكەنى (ئەنەۋە) بۈۋە لە ئەۋەۋەتەن بەلام خۇشەۋەتەنە زىيانى ئەگەۋە، جۈۋە ناۋەكە جۈۋە بۈۋە، ئەۋ بەمەۋە ۋىستىگىمىز مىر نەۋەكى (۲) ھەۋە كەۋەۋەشە لەۋەۋەسە بىچ كە دەۋەۋە بەگكە لە گەشتىيارەكەنى سەۋە ۋىستىگىمىز مىر بەۋەۋە (ھەۋە تۈۋەسە) ۋە بەش ئەۋ تاقىكرەنەۋە ۋە تۈۋەنەۋە دەكات كە ئەۋەۋە دراۋە لەسىر بەشى مىر، ئەۋەشە تۈۋەنەۋە لەسىر تەشەكە گەۋەۋەنەكە، سەۋە بۈۋەنى روۋەك ۋەكەۋەرى دىۋەۋە ئەمەنى كۇش لەسىر بەشى مەۋە ۋەنە چالاكەكەنى. ئەۋ روۋەۋە ھەۋەۋەسە دەل: گەشە بەكەنى شەنە خەۋەۋەكەنە كەۋەكى گەۋەكى ئەمە بۈۋە لەسىر ۋىستىگەمە ئەۋەش بەشى زۇرى كاتەكەنى دەۋە، جۈۋە مەۋەستەن ئەۋ تاقىكرەنەۋە ئەۋەۋە كە بەۋەنە شەۋە شىۋە بەنەۋە، جۈۋە مەۋەستەن ئەۋەش بەشى شىۋە كە ھەۋە كۇش كەۋەنى تەۋەشە ۳ بەۋەۋەۋە شەۋە بەنەۋە. ئەۋەۋەۋەكى مەۋەستەن ئەۋەۋە بۇ تۈۋەنەۋە زانەستى. ھەۋەۋە سەۋەۋە بەكەۋەرى ئەمەنى كۇش لەسىر بەشى مەۋە گەشتىيارەكى تەرى سەۋە ۋىستىگىمىز بەۋەۋە (دەكرى

بەردىھام لايىھىگەرلەر ۋە سودىمەنلەر ئىچىدە شۇنداقلا تەنھەرىكەت ۋە چىرىق سىستېمىسى ئۆزىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۲-يىلى ۱۱-ئاي ۹۲ كىشى بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۷-يىلى ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۷-يىلى ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

سودا ۋە چىرىق سىستېمىسى ئۆزىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۲-يىلى ۱۱-ئاي ۹۲ كىشى بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۷-يىلى ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

بىر قىسىم شۇنداقلا تەنھەرىكەت ۋە چىرىق سىستېمىسى ئۆزىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۲-يىلى ۱۱-ئاي ۹۲ كىشى بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۷-يىلى ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

زاتىيەتلىك ۋە تەنھەرىكەت ۋە چىرىق سىستېمىسى ئۆزىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۲-يىلى ۱۱-ئاي ۹۲ كىشى بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۷-يىلى ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

بىر قىسىم شۇنداقلا تەنھەرىكەت ۋە چىرىق سىستېمىسى ئۆزىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۲-يىلى ۱۱-ئاي ۹۲ كىشى بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۷-يىلى ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

بىر قىسىم شۇنداقلا تەنھەرىكەت ۋە چىرىق سىستېمىسى ئۆزىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۲-يىلى ۱۱-ئاي ۹۲ كىشى بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئىگە بولۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ۱۹۹۷-يىلى ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

مەنبە:

دو ۋەن - دو ۋەن، ۱۱، ل. ۴۹-۴۸

لەنە خۇش بەكانى پەلەۋەر

كۆكسەيدىۋىس (Coccidiosis) يان

سك چوونى خويىناۋى (يىقنەى خويىناۋى)

د. فریدون عبدالستار

كۆلىۋى پىشكى ئىتىرنەرى

(coccidia) بۇسەر خانىمىنى رىخۇلەو لە ئىنچامىدا زىندەۋەرگە

ئوۋى سك چوونى خويىناۋى دىكات.

پىشەكى

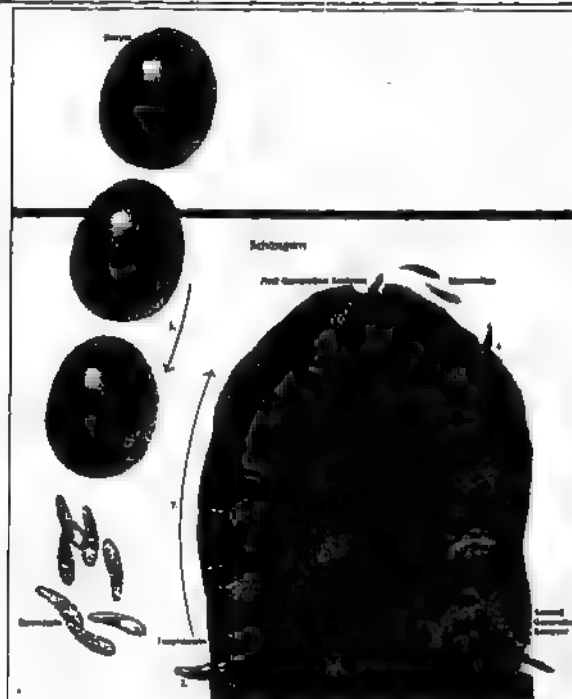
پىشەسازى بەخىۋىگىرنى پەلەۋەر، رۇل لەدۋى رۇل لە زۇر
چوونى گەشە كىرىنەپە بە مەبىستى بەرەم ھىنانى گۆشت و
مىگە. كە بە سىرچاۋەپەكى گىرنى پىشەسازى مەبىستى، نەخۇشى
نەچچەئەدە بەگىشتى و لەكوردىستاندا بەتەبىستى، نەخۇشى
تۆگىنىۋىس بەتەسناگىرنى بەرەست مەبىستى لەبەردەم پىش
تەبىستى و گەشە كىرنى پىشەسازى بەخىۋىگىرنى پەلەۋەرەدا چوونى
چوونى زىيانىكى گەۋرە مەگەپەنەت بە ئابۋورى وولات و ھەروەھا
كىرى خراپىش دىكاتە سەر تەندەۋىستى گىشتى، چا لەبەر ئەۋە
چوونى خەلىكى كوردىستان بەتەبىستى خاۋەن كىلگەمىنى پەلەۋەر
چوونى بىگىرنەۋە بەچەندە ئۇيىرىمەكى پىشەسازى دەرەۋى ئەم
چوونى بە.

كۆكسەيدىۋىس چى دىگەپەنەت؟

كۆكسەيدىۋىس (coccidiosis) ئەۋ نەخۇشىمە كە توۋىش
تەبىستى ھەرسى بىلەندى مالى دىبەت وەگە مەشك و قەل،
مەبىستى توۋىش كۆكسەيدىۋىس ھەرسى مەبىستى و مانگاۋ مەبىستى بىزىن و
مەبىستى و مەبىستى و مەبىستى و مەبىستى و مەبىستى و مەبىستى
مەبىستى مەبىستى مەبىستى مەبىستى مەبىستى مەبىستى مەبىستى

سىيەم، جۇرى *Eimeria acervulina*

تووشى بەشى سىرەمەۋى (بەشىيەكەمى) رىخۇلە دەپنەت (ھىرەك لىۋىنەكەمدا پېشان دراۋە).

چۈرەم، جۇرى *Eimeria maxima*

تووشى بەشى ناۋرەستە خوارۋى رىخۇلە دەپنەت (ھىرەك لىۋىنەكەمدا پېشان دراۋە).

سۈرى ئىانى كۆكسىدا (Life Cycle of the Coccidia)، سۈرى ئىانى كۆكسىدا بە شىۋىيەكى گىشى دىكرىتە دوۋ قۇلغى سىرەكىيەۋە:

يەكەم، قۇناغەكەمىگەشەكەم لىۋىنەمەۋى لىشى خانە خۇئ، (Endogenous stages)

لىم قۇناغەكەمىگەشەكەم لىۋىنەمەۋى شىۋىيەكى ئايمىرىا دىكرىتەۋە لىۋىنەمەۋى لىشى مېرىشى ئوۋشوبۇدا، ھىرەمە بەم

قۇناغەشەش دەۋىرلىك، (Asexual reproduction)

"Shizogony" لىم قۇناغەكەمىگەشەش دەۋىرلىك بە خوارۋىنى زامەمەكى زۇر لى ھىلەكى كۆكسىدا لىۋىنەمەۋى مېرىشەكەۋە، بەم ھىلەكەش دەۋىرلىك "Oocyst" قۇنۇست، (ھىر ھىلەكەك لى

قۇنۇست جۈر سىۋرۇست (Sporocysts) لى تىدايەۋ لى ھىمان كاتدا ھىر سىۋرۇستىك موو سىۋرۇ زۇيتى (Sporozoite)

تىدايەۋ گەپىشتى لىم ھىلەكەك بە كۆنەندەمەۋى ھىرەۋ لى ئىنچامدا

ھۆكەرى نەخۇشى كۆكسىيەتچىلەر

ھۆكەرى نەخۇشى كۆكسىيەتچىلەر كە پېنى دەۋىرلىك كۆكسىدا (coccidia)، لى جىنى ئايمىرىا (*Eimeria*) ھىرەمە سىرە بەخۇزىنى (*Eimeriidae*).

كۆكسىدا شىۋىيەكى سەرتايىيە:

(porto zoon parasites)، لىۋىنەمەۋى لىشى خانەكەمى رىخۇلە (گەشۋىنى ھەلەزىراۋى شىۋىيەكەمە) گەشە دىكرىتە زۇر دەپنە.

جۈرەكەمى ئايمىرىا (*Eimeria*):

نۇ جۇرى سىرەمەكى لى ئايمىرىا ھىمە كە تووشى بەشە جىۋازەكەمى رىخۇلە دەپنە لى مېرىشەكە، بەلام گەشەكەمى لىم شىۋىيەكى خوارۋىيە:

يەكەم، جۇرى *Eimeria tenella*

لىم جۈرە لى كۆرەستەندە زۇر بىلەۋە زەمەمەكى گەۋرە دىكرىتەۋە بەخوارۋى كۆكەمەكى پەلەۋەر تووشى ھىرەمەۋ

رىخۇلە كۆپەرە دەپنەت (ھىرەك لىۋىنەكەمدا پېشان دراۋە) و لىمەشەكە دەپنەت ھۆى نەخۇشى (Cecal Coccidiosis) كە

يەكەك لى نىشانە سىرەمەكىيەكەمى رىخۇلە خۇئەۋىيە (Bloody Droppings).

دوۋەم، جۇرى *Eimeria necatrix*

تووشى بەشى ناۋرەستە رىخۇلە دەپنەت (ھىرەك لىۋىنەكەمدا پېشان دراۋە) و دەپنەت ھۆى نەخۇشى (Intestinal Coccidiosis)

ھەر ئايىمىز ئىمىشە بىم نەخۇشلىش دىمىت (ھەلىقە)
بىخۇشلىش (چۈنكىكە لىمىتلىق رولىنى ھەر ھەلىقەكە يان
كەمىرەمىنەك لىمىرەمىرەن ۋە بىخۇشلىش مەشكىلى
نەخۇشلىشكە يادىمىتەمە.

چارەسەرلىرىنى

- چەمىد دەرمانلىق ھەيە بەمكار دەرمانلىق بۇ چارەسەرلىرىنى
نەخۇشلىش كۆرسىتىش لىمىرەمىنەك:
- ئىمىرەمىنەك "Amprolium".
- شۇرۇزۇلىش "Furazolidon".
- دىمىكس "Decox" يان "Baycox".
- كلىنەكس "Clinacox".

لىمىرەمىنەك كە سىمىنەك لىمىرەمىنەك:

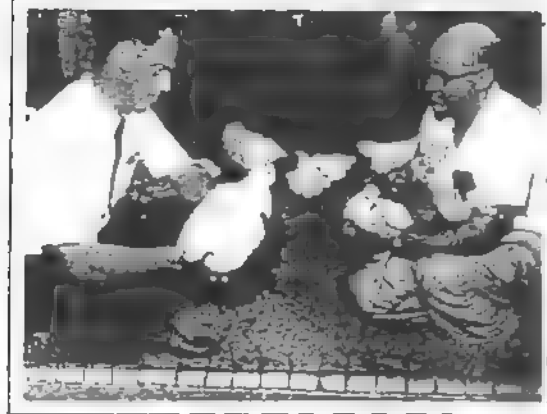
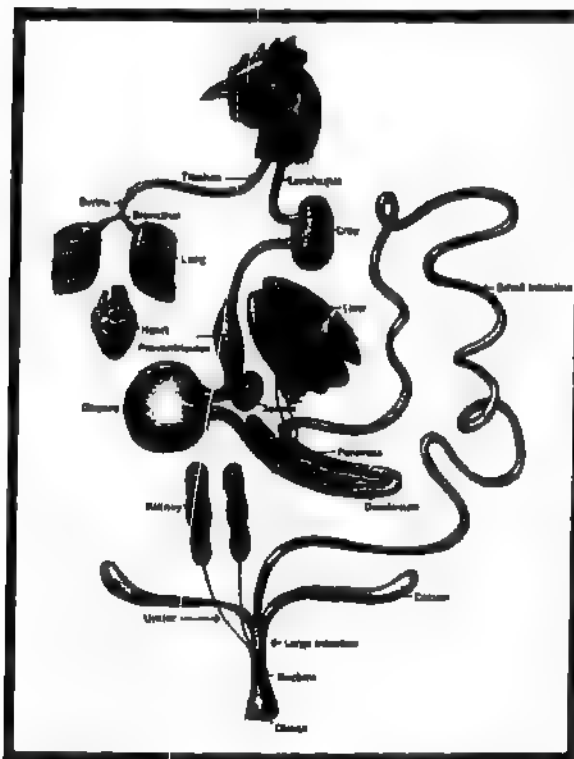
1- Coccidiosis and the Role of Medication and Management.

۲- دىكتور تەسىن عىمالىزى ۋە دىكتور ماجىد احمىد العطار ۱۹۸۹
"التشخيص السريري لأمراض الدجاج"

۳- دىكتور فؤاد الشبلى ۱۹۸۲ "أمراض الدواجن"

۱- مەلە: دواجن الشرق الاوسط وشمال افريقيا. ژمارە: ۱۷ - ۱۹۹۹.

5- F. T. W. Jordan "Poultry Diseases".

- تووشى ئالە شۇرە دەرمانلىق.
- ئالەمىكە لىمىرەمىنەك دەرمانلىق ۋە رۇل لىمىرەمىنەك رۇل لىمىرەمىنەك.
- ئىمىرەمىنەك سىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك نەخۇشلىش ئىمىرەمىنەك كە

لىمىرەمىنەك تووشى سىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك دەرمانلىق (ۋالە)
لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك
لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك
لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك
لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك
لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك لىمىرەمىنەك

ھۆرمۇنە سىڭكەسەكالىق نىرەسى ھۆرۇف

male sex hormone

و جىاوازىيە فسىئۇلۇژىيە كالىق نىرەسى

نوسىنى : ئەكرەم قەرداخى

سەرىيەشتىيەرى پىيىق

۱-كىفە پەردە The tunica vaginalis :

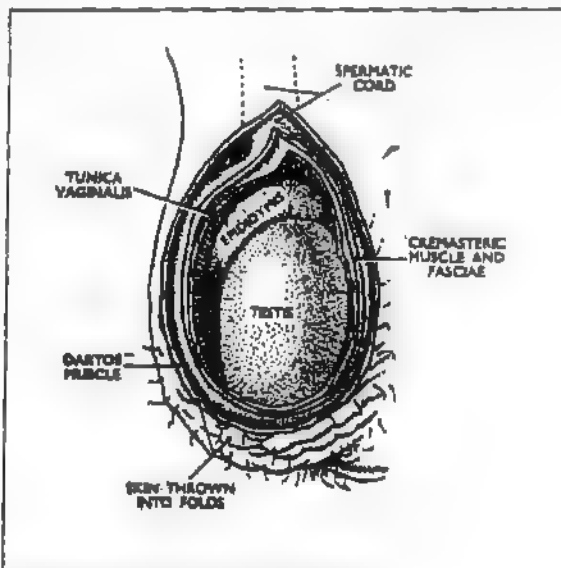
ئەم پەردەيە راستمۇخۇ لىدەرەدە دەۋرى كۈنى داۋمۇ ھەلۋاسە ماسۇلكە cremaster muscle داپۇشسىۋە، ئە دوو تۈنى پىكەتاتە، تۈنى دەرەدە پىرى دەلئىن دىۋارە پەردە parietal layer تۈنى ناۋەمۇش پىرى دوتىرئىت ھەناۋە پەردە visceral layer.

كىفە پەردە، دىزىۋونۇمۇ كەشى پەردە پىرئۇنى سىك و ھەۋزە، كەلەسەمۇتەي كۆرپەلىيىدە، كۈنىمەكەن لىناۋەجەي پىشەمۇ كەلەمەكەن دىرۇست دىيىن، لىپاشىدا دىخۇزۇنە ناۋ تۈرەكەي كۈنىمۇ لىمەكەن خۇپاننا پارچەيەك لىپەردە پىرئۇن دىيىن. ئەم پىرئۇنە كۈن ئە پەردە كۈن جىپا دىمكەتەمۇ و لىپاشىدا لىپىرئۇنەكەي سىك و ھەۋزىش دىمەكەن.

۲- پەردە سىپى The tunica albuginea :

پەردەمەكەي رىشائىيە دەۋرى ۋەتەي داۋم راستمۇخۇ لىزىر كىفە پەردەيە، ئەم پەردەيە كەشە دىمكەتە ناۋ ۋەتەمۇ پىكەتاتە رۇنەكەي دىمكەتە پىش پىشەمۇ، كە بىلەمەكەن lobules ناۋ دىيىن.

ۋەتە (كۈن) Testis، رۇنەي زازۇكى نىرەسى مۇۋە، ۋەك جۇن ھىلەمەن رۇنەي زازۇكى مەيەمەتە، ئەم رۇنە راستمۇخۇ بىمۇزى تۇۋاۋە پەمكەمۇ spermatic cord پەمكەي ۋەتەمۇ (كۈنە تۈرەكەمۇ scrotum) ۋە ھەلۋاسراۋە، نىزىكەي ۱،۵ سىم دىزۇ ۲،۵ سىم پان و ۲ سىم قۇلە و بىسەن پەردەيە ئەمەك دەرەدە كەنەمانەن،

بیمناو گونه پەردەدار، توند بېمەژوێ شانییهکی تەنکی ناوکار (areolar tissue) ھو بەمێگەو ھاو و دھارێزێن لایمشی، خواو ھو، یوریو ھ بە لولە ی گۆژەر ھو و ھو ساو ھ.

هۆرمەتلىكلىرى ۋەتەن

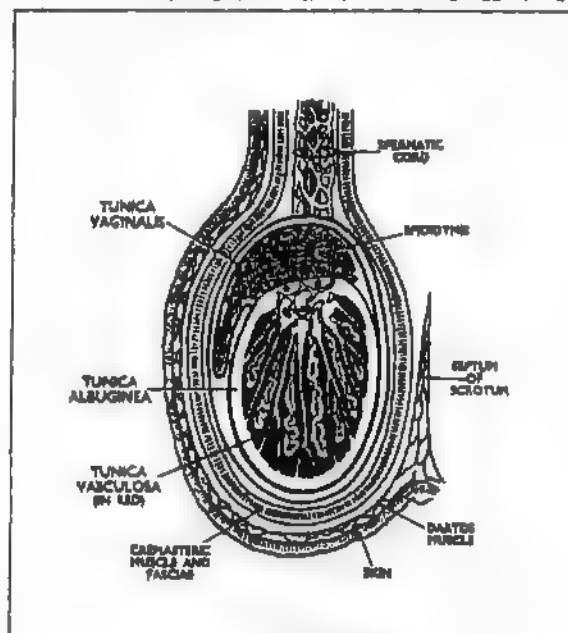
ئۇۋانە خانىكەنى لايىگ لىناۋ شانىۋى ۋەتەن كۆمەلە
 ھۆرمەتلىك دىرئۇن كەبە ھۆمەنە ئىلىرۋچىنەكان Androgenic
 hormone ۋە ھېرېن ۋە لىسى جۇرى سىرەكى پېكتۇن كىبىرېتىن

التستوستيرون Testosterone.

٢- أندروستيديون Androstenedione.

Dehydro epi Δ^4 -ديهيدرو- Δ^4 -اپي ئاندروسترون
Androsteron Δ^4 -اندروسترون ناو دەرىزە.

ئەم ھۆرمۇنانە لەۋزى كارتىنكىرى ھۆرمۇنىكى ئۇر مۇشكە
 رۇن Pituitary gland) پروست دەپن بىرى دەۋرۇن (LH).
 زۇبىسى تۇزۇمۇمۇگىنى ھۆرمۇنە سېكىسىمۇگىنىش لىو
 باۋۇمۇمۇگىنى كە ھەردوۋۇمۇگىنى دېكە ھەرنە تىسۇستىرۇمۇ
 پەيدا دەپن، بەلەم ھەرنەك لەتافىكىرنەۋمۇگىنى سەمەندۇپانە كە
 سەبۇۋۇمۇ بىر ئۇۋى ھىۋاۋۇ پروست دەپن.

تیسٹوسٹیرون Testosterone :

ئەم ھۆرمۇنە گە بەئىرە ھۆرمۇن ئاسراۋە ، راستەوخۇ نىۋانە خانىمىكانى لايىگ دىرېژىت ئىتتىمىنى ۱۵ سالىھە، رۇزى ۱۹۲۰ ملىگ لەم ھۆرمۇنە تا كۇتاتى تىمىنى لاۋى گون دىرېژىت و دىمىتە خۇننەۋە، بەدۇم لىنۋى تىمىنى ۲۰ سالىھە ، تا دىت ئەم بىرە دابىزىن و گەمى دىروۋە لىپلازماى خۇننىلا زۇر جاز خىستىمىكى لىنۋان ۸۰۰م-۸۰۰ ملىكۇگۇرامما دىمىت بۇ ۱۰۰ملى پلازما. نىزىكى ۲۸-۲۰% لىگەن ئەلبۇمىندىلە، ۶۰-۶۷% لى بە گۇبىنە گۇزىرەۋمىكانى خۇننەۋە hormone binding globulin بىندىن، ھىرجىشى دىمىتتەۋە بەشىۋى بىرەدە لىخۇننىلا بىلۋىدەنەۋە.

شایانی باسه، له (من) شدا هم هورمونه باریژمیکه که
لمتوکی سوره گورجیله رزقنوه دروست دعبیت و همدنیک جر
رژیمکی لملیزمای خوینی سریدا دگانه ۰.۰۴ ملقم .

١- بهرځستنی سپهمنه دوو سیمه‌ګانی لږ وک گډ بوونږ
دمنگ، بهر ګومونږی مووی دجوو چاوو سهرسنگ و ناوچمنگ

ورده بنگاههای و متدگان:

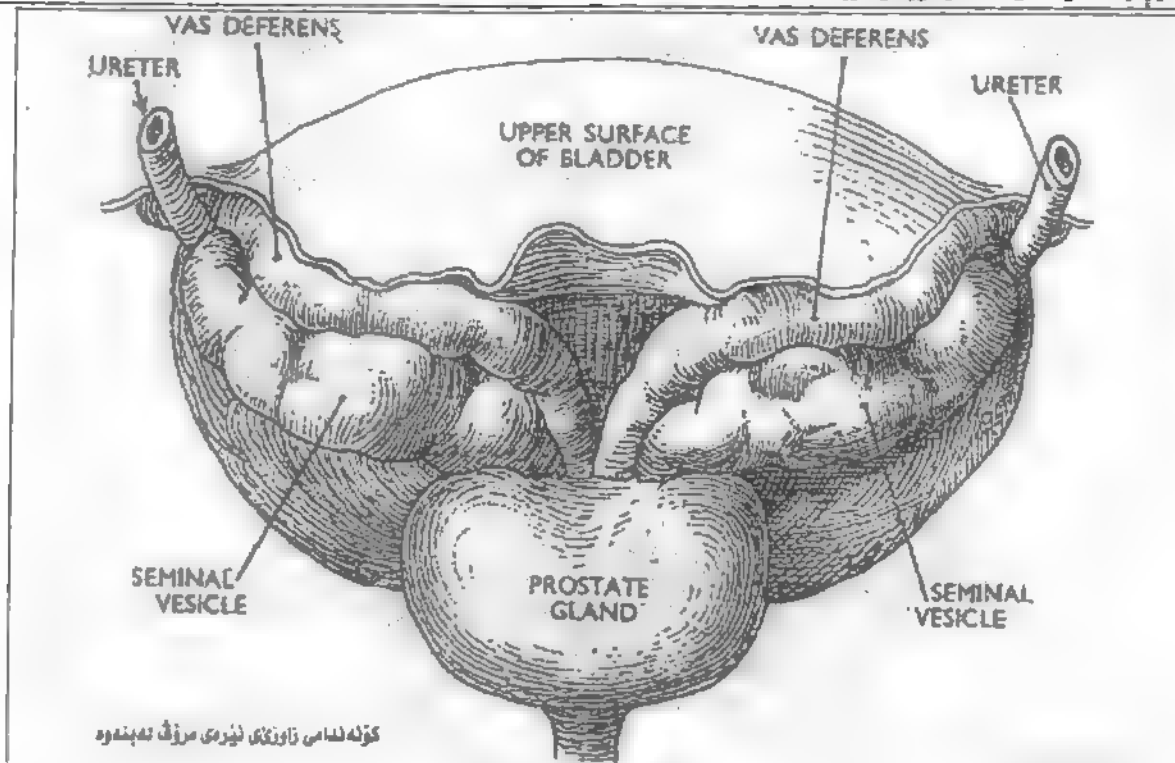
ۋەتەكان دۋانن، ھەرىكەتچان لە دووسەد تا سەكسەد پەل
پەكەتاتوو. ئەم پلانە زامەنەكى زۆر ئەزادەرووكەشەخانىە
(germinal epithelial cells) پەن تەبابە، ئەم خانانە لەناو
خەلپاندا شەپو پەرىكەمەن دەرۋەستەردە كەپەتەن دەتەرتەت
تۆۋەدە پەرىكەمەن پەنچاۋپەتەكان convulated seminiferous
tubule، لەنەۋان ئەو پەرىكەتەمەن زامەنەكى زۆر كۆمەلە
خانەپەكى زۆرئەزەمە پەتەن دەتەرتەت ئەۋانە خانەكانى لاپەنگە
interstitial cells of Leydig كۆمەلەى ئەم پەرىكەكانە
پەتەپەن لەمەتەۋە نەتە دەرۋەدە لەنەتەجاسى پەكەرتەنەندا جۆگە
دەرۋەدەكان efferent ducts پەكەتەنەن، كەسەر لەنەۋى
پەكەرتەنەۋەدە كۆمەلە پەرىكەمەن ئالۋز پەكەت دەپەنەن پەتەن
دەتەرتەت پەرىكەمەن epididymis.

epididymis 睪丸丸

گۆمەلە بۇرچىكىمىكى پىنچاۋپىنچە گەبەسىر يىڭىلا لۈۋلىيان
خۇرادوۋە، لەجەمەسىرى سىرمەۋى گۈندەۋ شۇرچىمىنەۋ، بۇ
لەجەمەسىرى خۇرادوۋى بىكەۋنە پىشت تىۋاۋە بۇرچىكەكانەۋە

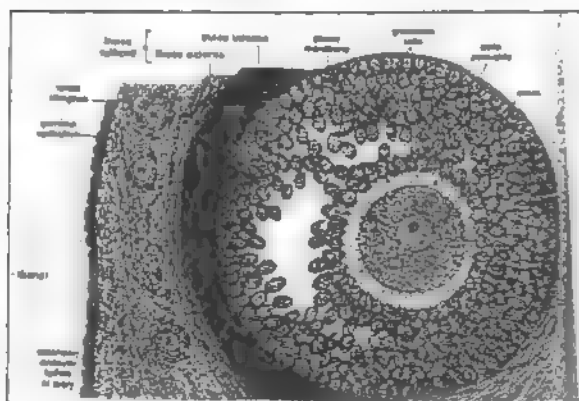

۱۰-ئىنساننىڭ ئىلىقلىرىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 تىرىش سىزىكىگە ئەلەمەتلىك بىر تىپتىكى ئىنساننىڭ ئۆزى
 ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان بىر تىپتىكى
 ۱۱-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان بىر تىپتىكى
 ۱۲-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۳-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۴-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۵-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۶-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۷-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۸-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۹-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۲۰-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان

كۆتۈرۈلۈش ئۆزگىرىشلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى:

۵-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۶-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۷-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۸-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۹-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۰-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۱-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۲-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۳-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۴-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۵-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۶-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۷-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۸-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۱۹-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان
 ۲۰-ئىنساننىڭ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدىغان

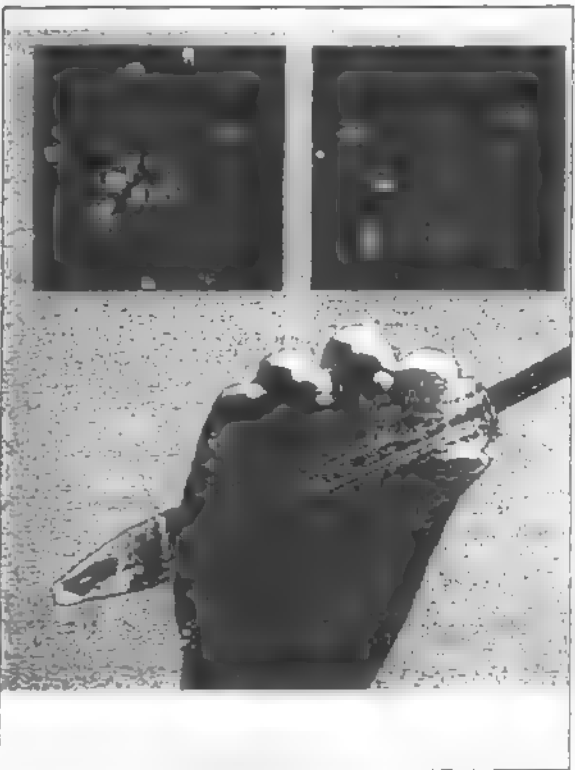

تەۋاۋ گارى خۇي دىمىگات و ئۆۋانە خانىمىنى لايىقلىشىش باش كار دىمىگەن بەلۇم ئىكچىۋىتىمگە لى تۆۋانە بۇرچىمىگەندىيە.

ھەمىلىك جارى و لىمىنچامى ئىكچىۋىتىمگە ھۆرمۇنىدا رىۋى ھۆرمۇنى پرولاكتىن Prolactin لىخۇنىدا بىرۇ دىمىتەۋە، ئەمەش دىمىتە ھۆي دابىزىن و كىم كىرىمەۋى ھۆرمۇنى تىستۇستىرۇن، پىروا ۋايە بىشىك لىم پرولاكتىنە راستمۇخۇ لىلەپىن تۆۋانە چىكىلىدىغانلىقىمۇ seminal vesicles دەپىرىن.

شاينى باسە گە تىستۇستىرۇن باش بىلۇۋىۋىتىمەۋى بەخۇنىدا و جىمىگەن كىرىمى فەرمانىمىگەن، كىرىمى روخانىنن و رمانى (catabolism) لىمىنچامى جىمىدا روۋىمەت، گە تىپايدىشى دىمىتەۋە بۇ (۱۷- كىتۇستىرۇن 17-ketosteroid) كىمەلىشىدا لىمىگەن تىرىشى يورىك يا كۆگىرىدىغانلىقىمۇ كىمىگەن و لىگورچىلەۋە دىمىگەن تەدەۋە.

بىشىكى زۇرى لىمۇ كىتۇنە لىمىزىدا پەيدا دىمىتە مەرج نىيە تىمىن لىمۇ تىستۇستىرۇنەۋى و تەۋە روۋىست بىيىت، بىلگەن لىمەنچە لىمىۋىكىلى سەۋە كۆرچىلە رۇنەۋە (supra renal gland) ۋە روۋىست بىيىت.

دىياردى كىلىنفلتر ۋە ھۆرمۇنە سىڭىلىدىغانلىقى ئۆزى:

دىياردى كىلىنفلتر، پەمىگە لى دىياردىمىگەن ئىكچىۋىتىم سىڭىس sex anomalies، رىۋى روۋىنى ۱/۵۰۰ جارى لىمىزىدا، و تەمىگەن زۇر لىمىسايى بىجۇگەن، گەمىك كۆرۈنگەن ئىكچىۋىتىم لىمىنچامى تۆۋانە بۇرچىمىگەن رومان ۋايە، ھەمىلىك لىمىزىچىمىگەن لىمىنچە تەمىك دىمىتەۋە روۋى دىمىۋىتىن hyalinized ۋەك لىمىن ۋايە ھەمىلىكىيان بىرىشالە بۇرچىمىگە دىمىخۇرۇن و لىمىنچىكى بىكىمەنچە خانىمىنى سىرتۇلى لىمىنچامى زۇر گەۋرە دىمىن ۋايەن دىمىن و لىمىنچىكىياندا بۇرچىمىگەن دىمىۋىتىمە Atrophy، و لىمىنچامى خانىمىنى لىمىگەن زۇر گەۋرە دىمىن و چىكىمەن دىمىگەن تەمىك لىمىستىن ۋەرمىسى پاك adenoma روۋىست دىمىگەن ئەمەش دىمىتە ھۆي پەرىنچىلى بىمىۋىتىم لىمىنچامى تۆۋانە بۇرچىمىگەن و ئۆۋانە خانىمىنى لىمىگەن.

بۇيە دىمىنچى لىمى گەسانەمى كىرىمى روۋىستىۋىتىم لىمۇ زۇر كىم دىمىتە و دىياردى تۆۋەن كىمى (azoospermia) ۋايەن بىمىرەۋىمى تىمىن دىمىگەنچە ئەمەش سەۋىكىرەن ھۆگارى نەزۇكىتە، لىمىنچىكىياندا، مەمىك زۇر گەۋرە دىمىتە gynecomastia، دىياردىمىگەن خىمىۋى (eunuchoid) ۋايەن تىمىن دىمىگەنچە و پەمىگەن رىۋى موۋى دىمىۋىتىم زۇر كىم و كۆستە دىمىتە لىمىزىمىنچە دىمىرەۋىمىگەن زۇر مىشكە رۇن زۇر دىمىن.

بەلۇم ئۆۋانە خانىمىنى لىمىگەن تىپايدىغانلىقى بىشى باقى بوۋىتىم بىجۇگەن دىمىن، لىمىگەنچە بىلى بىشىمەۋى زۇر مىشكە رۇن ھەمىن دىمىتە ۋايەن لىمىسە مەۋىگە بىلەت، ۋايە سە ر لىمىۋى ئۆۋانە خانىمىنى لىمىگەن زىندوۋىكىتەۋە بىمىۋى LH ۋە FSH ۋە.

لىمى ۲۷۵ كىمى گەسانەمى كۆرۈمىتەۋى سىڭىس (Sex-chromatin) ھەمى. ۋايە (مىن) ۲۷۵ ياندا نىن.

لىمۇ گەسانەمى كە كۆرۈمىتەۋى سىڭىس تىمىنچە نىيە، بىمىزى گون ۋە ھىلگەمىنچىيان تىمىنچە گەشە دىمىگەن. تەۋانەمى گەمىرەۋىتىمى سىڭىشچىيان تىمىنچە كۆرۈمىتەۋى زىۋىكى مىنچامى ھەمى تۆۋانە بۇرچىمىگەن گونچىيان لىمىۋى، پەمانە دىمىنچە كىلىنفلترى راستمىنچە True klinefelter's syndrome ۋايە ھەمى. بەلۇم ئەۋانەمى كە كۆرۈمىتەۋى سىڭىس تىمىنچە نىيە بىنچامى دىمىۋىتىم گەشە كىلىنفلتر پاك كىلىنفلترى ھەمى False klinefelter's syndrome ۋايە كە كۆرۈمىتەۋى زىۋىكى نىرچامى تىمىنچە دىمىتە و تۆۋانە بۇرچىمىگەنچە ئاسايە و خانىمى سىرتۇلىيان تىمىنچە بەلۇم پەرىش و بىلۇن.

ئەم دياردمىە دياردمى تېكچوونى ژمارى كرومۇسۇمىگىنى
 سېگىسە لەخانەكاندا، كەلەبرىتى بوونى جوت كرومۇسۇمى (xy)
 نېرى ئاساسى لەماندا (xxy) دەپت. واتە لەبرىتى (x) كرومۇسۇم
 (xy) كرومۇسۇم لەمىر خانلىمىگى لەمىناندا شەبە و زىادەكە يەك
 x(1) . شەندىك جار دەپن بە ۲۸ كرومۇسۇم واتە (xxy 48) بە
 (xy 49x) ، لە ۲۸ دوو (x) زىادە، لە ۴۹ سى (x)
 زىادە. سېمەتى ئوخىمان نېرە جونكە (y) كرومۇسۇمىمان تېنابە.

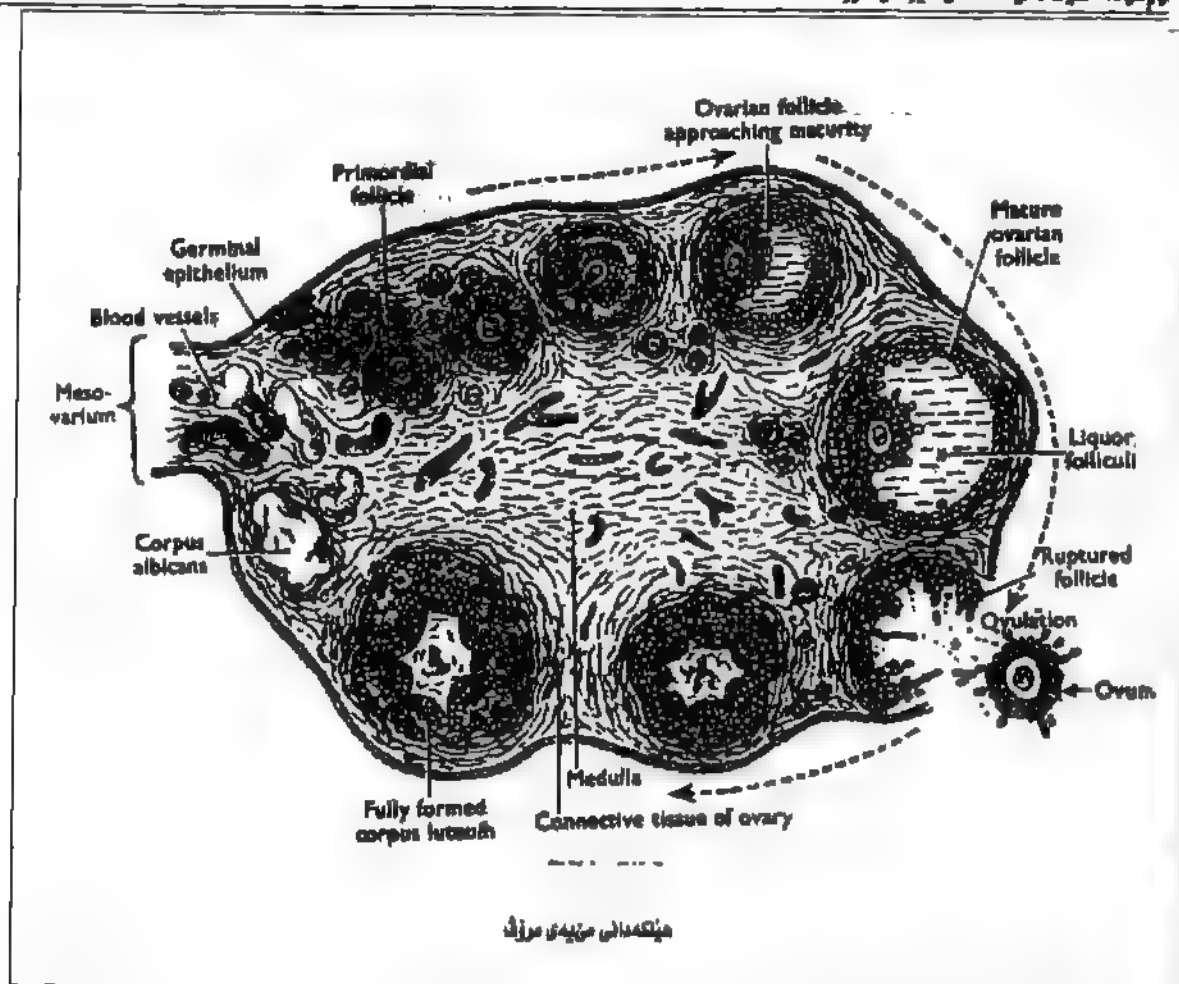
لەزۆربەى ئەم گەساندا بە ھەردوو جۆرە سەرگىمگەمەودە
 ۋە ئەوانەى گرۇماتىنى سىكسان تەندە و ئەوانەش گەتەپاندا
 نە، تەتۆستەرو ئىيە يا زۆر گەمە، لەبەر لەود لەزۆربەپاندا،
 سەفەتە دوو مەگالى نەريان نە يا تەپاندا دەرانگەگەوت.

نیرایه‌تی و منیایه‌تی له‌مروڤدا

بوونی نیټرو من له معروف و گیانهوړه بالاکاندا، بهلې
یمکم بلنډه بهیوونی، ګرومؤسمکانی توخمهوه.

مروڧ لەھەر خانەيمكى لەشيدا ٦٤ گرۇمۇسۇم ھەيمە، لەناو
نەم گرۇمۇسۇماندا ٤٤ گرۇمۇسۇميان بەرپرەسى دەرخستى
سەغمتگانى لەشنى بىھەموو شتوگەننەيمە، بەم گرۇمۇسۇمانەش
ھورنەت گرۇمۇسۇمە خوڧيەگان، پان لەشەيمگان autosome

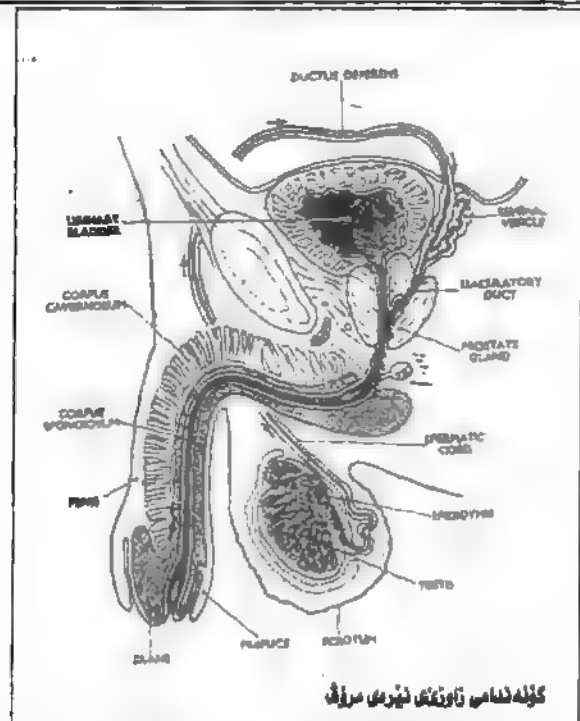
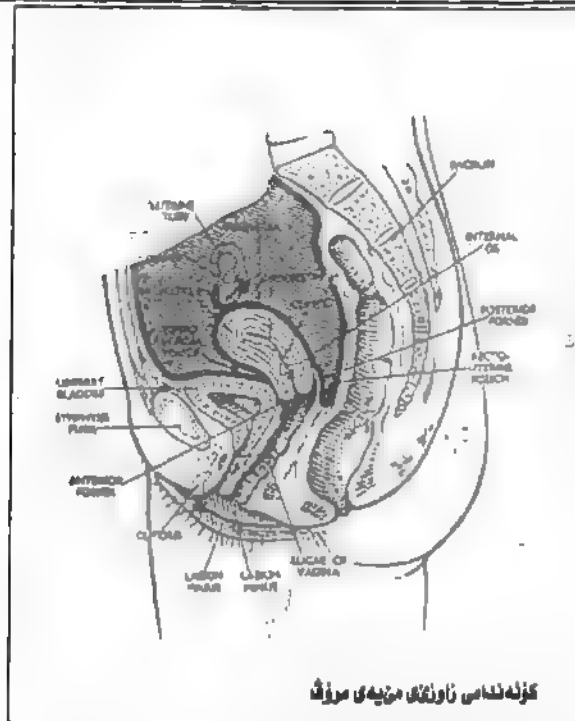

لەھەتدەىكى دىگەمدا رەزەى ھۆرمۇنى مىن(۷۰)پە، بەلام ھۆرمۇنى نۆر تاپاندا (۶۲۰) زەتەرە، تا واى رەخت ھەتدەىكى مىن ھۆرمۇنى نۆرەن زەتەر تەپە ەك لە ھۆرمۇنى مىن.

گرفتارمگە لەمۇدا نىيە كەلگەن ھۆرمەتلىك سەيخىمىز توخىمىمىزدا
بەتلىمىزدا دەردىمىز، بەلكى راستىمىز، پەيغۇمبىرىمىز كىيىمىمىز
لەگىمىز كىيىمىمىزدا كەلگەن ھۆرمەتلىك سەيخىمىز، بۇ
گۈنچىلىكىمىز توخىمىمىزدا كەلگەن ھۆرمەتلىك سەيخىمىز
بەتلىمىمىز سۆز رەقەتلىرىمىز ھەلىكەتلىرىمىز ۋە پەيغۇمبىرىمىز
كۆمەلەشتىمىز. لېكىن ھەممەي ھەممەي ھەممەي رەقەتلىرىمىز
ھەلىكەتلىرىمىز تىلدا دەردىمىز ۋە پەيغۇمبىرىمىز توخىمىمىز
خەلىقلىرىمىز بىلەن بىرلىكتە كەلگەن سەيخىمىز توخىمىمىزدا،
ھەممەي كەلگەن بىلەن بىرلىكتە كەلگەن سەيخىمىز توخىمىمىزدا
(Transvestism)، بەتلىمىمىز ھەممەي كەلگەن سەيخىمىز توخىمىمىزدا،
ھەممەي كەلگەن سەيخىمىز توخىمىمىزدا ۋە پەيغۇمبىرىمىز توخىمىمىزدا

لەمىنىشدا، ھۆرمۇنى نىزىر گە پىرى دەتلىن لەمىنىرۇجىن Androgen، لەمىر گورجىپلە زۇنن و ئۇلۇش و بەمىكىشى لەمىلىكەداندا دروست دەپى، ھۆرمۇنى لەمىنىرۇجىن لەمىنىشدا ھەپە، ئەم ھۆرمۇنە زۇر لەمىقىتمەكانى نىزىر دەرەخات. تۇزىنمە قىسۇلۇزىمەكان نەمە پىشان دەنن كىرئىزى دروست پوون و زۇاندنى ھۆرمۇنى نىزىر ھۆرمۇنى مى، لەمىموو مۇقىكىنا وەك يەك نىمە جىپاۋلە، بۇ دەمۇنە لەمىنىلىك مۇقىلىنا رىزىزى ھۆرمۇنى نىزىر تىپايلنا لەمىروو(۶۰%)مەپە ھۆرمۇنى مى(۱۰%) كەمترە، بەلام لەمىنىلىكى دىكەدا ھۆرمۇنى نىزىر (۸۰%)كەمترە، ھۆرمۇنى مى تىپايلنا(۶۲۰) زىاتەرە، بەم پىزە تا وى ئىلىت لەمىنىلىك نىزىر، ھۆرمۇنى مى زىاتەر بەنن لە ھۆرمۇنى نىزىر، بەمىچەۋەلىمە تەمىشەۋە لەمىدا، ھىندىك جبار ھۆرمۇنى مى رىزىمەكى (۶۵%) زىاتەرە، ھۆرمۇنى نىزىر رىزىمەكى (۵%) كەمترە.

نمبریونی گمبه (negative) ناو دهریت بملکیمگی یاشی، نږېیمتیه. هر خانیمگی لښ دتوانریت یفرته لږ میکرؤسکوپوه بډ سیر کردنی هم تمه، بهام باسترینیان خانمگانی پرمی تمگی پوښایی دهه.

اسلام اور جہاد :

1-Turner CD: "General Endocrinology" 6th ed.
USA.

2-Ross , Janet: "Foundation of Anatomy and physiology" London pp 448-450.

۲. شکر و تمریناتی: "تیکه‌بونی گریز" (سومگان) کاروان (۷۰)

كانتوني بيكسبي ١٩٩٨

4-Boyd, William : "A textbook of pathology" London
pp 503-506

5-Wright, Samson: "Applied physiology" 9th ed.
London pp 1110-1118.

٦. الحزم القوماني، "عن الفلسفة ذات الإفراز الداخلي"^{١٩}

مجلة : "علم الحياة"^{١٢} - جامعة البصرة - العدد ٢ - السنة الثالثة من ٢٠٢٤

7-Schinfeld Amram : " You and Heridity" 3rd ed.
New-york pp. 261-283

١٠- ائمه كرم قسار هاداني: " يامكاني نير يفتي و ميرفتي لعمرو فلانا"

گورمستقلی نوئ ۱. ۱۹۵۲ رۆزی ۱۹۵۸/۱۱/۱۶.

9-Elston .R. "Methodologies in Human Behaviour"
New-york pp. 72.

پویتی زبیری و نهرمی، رهتی و بهزهی، بهپارو سقزو
نمیلنیه بهکموه لهنریدیا لهمنیدا خهوش نهره و گاری
سروشتین و لهملی نهرتی، یا سیمتیان گم ناگمنموه، بهلام
خهوشکه لهلان، یا لهبورکردن و هراموشکردن و پشت کردنه
توخمه بهنهرتیگمی مرفاف خویستی، خو کردنه مری وهرگرانی
سیختی مریختی femininity یا خو کردنه زن Womanish، بق
نهری پیاو، یا خو کردنه بهپاوام Masculine Womanish، ههنگرانی
سیمتگانی پیاو بهلهبورکردن و هراموشکردن سیمتگانی
مهری Virilism لهمنیدا.

يا بهيچدهواتمه رڼې يوون لمزن Misogyn لهيږي.

ئەمەنە كارى ناسروشتىن و پېۋىستە كۆمەل و خۇننىڭىمۇ
بەرپىرساڭى پىرورەمۇ دروستى مۇڭ لەۋكازەقسىپۇلۇزى
ئىنگىلىس سايكۇلۇزىمىڭى بۇلۇمۇمۇ چارسىپان بۇ دىيىن.

پس و نیز،

Sex-chromatin گروماتین سیٹکس

لەسالی ۱۹۸۹دا میویری بار (Munty Barr)، پێکەلمیەکی گرتگی لەخانی مۆلفا دۆزیوەوە کەمەرتێبە لەپارچەیهێک کرۆماتین، راستەوخۆ نووساوە بەناوێک بەرگی ۴۸ی خانەگانی (مێ) وەر، ئەنھا (۶۱-ی) لەئێردا دەبیرنێت، یا هەر نابیرنێت، ئێستا بۆتەتی بار، Barr's body ناو دەبرێت. بێنیی ئەم تەنە لەخانی کە بە (positive) ناو دەبرێت بەلگەیەکی باشی (مێ)بێت و

كلونىكىردن cloning

لەنچىۋان رەۋشەت زانىسى ۋە چارەنۇسسى ئاۋەلدا

نۇرسىنى: دىكتۇر بەھرۇز جاف

مامۇستاي كۆلۈنچى زانىست/ زانگۇزى سلىمانى

ئاچ رادىيەك لەگەن كلونىكىردى ئاۋەلدا بۇيۇن:

لەگەن ئارمىزايى مىللى ھىرە گەۋرە بۇ بەگارىھانى ئاۋەللى كلونىكىراۋ لە پراكتىكىمەكەنى كشتوكالدا، گەمۈكۈپپەككى كارىگىر ھەمبە بۇ مۇستىكىرنى ئالوانايى رۇنكىرنەمۇى نەۋەككى گە جى دەپىت ۋ جى ئابىتە پەكسانى بەگارىھانى رەۋشەت راسەت لە تەكۈنۈلۈپى كلونىكىردىدا پەكات.

لە سالى ۱۹۹۷ دا كلىسە دەستەي گشتى سىكتلاندى لەۋ ھەۋەلەنى كە دەپىت بۇ گەم كرىنەمۇى جۇرەگان varieties ۋ پەلەنەۋە diversitie نى زىندەۋەرمەكەنى خۇدا بۇ نىشانەمەككى ھىلگارى ساكار blueprint نى بۇمساۋەزنى تەسك بەسرىگەي كلونىكىردى ئاۋەلەمەكەنى كىلگەدا، خستە خانەمەككى گومان بىرىگراۋ. لەمەكەنكە پەرمبە سىستەمىك پەلەت لەسەر لەدانەۋە كارىگەت ۋ تۈنەكەنەشەي پەككەرتۈۋىن، چ مۇۋەپپەقىيەت ھەلەسەنكەنەۋە بە ھەنەۋەرنى جەمەد كارىكى فەسبۇلۇۋى دىۋارىگراۋ بە باشىر دەۋەرنىت ۋ لە ئەنچەمەدا پەز دەكرىت؟

بۇنەۋە كارىگەن بە كلونىكىردى ئاۋەل بەشۋەۋە كارى رۇتەنى لە پەرمەمەنەنى گۇشت ۋ شىرەا بۈە پەنچەۋەنە، لېرەدا جۇرەمەنى باۋرەگەنى بۈە ھەلەسەنكەنەنەنەكى ئاتەۋاۋ بۇ ئەم شىۋەنەنە، بەلام كلىسە پەشتىگىر، كلونىكىردى ئاۋەللى كرىۋە بە رەۋەى دىۋارىگراۋ لە بۈۋەرەگەنى پەرمەمەنەنى ئەۋ پەۋەنەنەنى كە لە تەمەركەنەدا پەنرەن لە شىرى ئاۋەلەمەكەنى كىلگەدا يە بۇمساۋەزەنەۋە كۇران، لە

لەتەۋ جەمەى ھەمۈۋ پەروپاگەنە ۋ پەشەنەۋەگان دەرمەۋەرى مۇۋەى كلونىكىراۋ "كۇپى كراۋ بە پەۋى زارەۋى رۇۋنامەنۇسى" ۋ پەۋە نۇۋەپە نامۇگان، كە كۇرەپەلەى مۇۋەى كلونىكىراۋ دەۋەتە پەز مۇۋەى كۇرەپەنى خانە، ۋادىۋە پەرسىۋە رەۋشەتەۋەگان دەرمەۋەرى كلونىكىردى ئاۋەل، كە پەرمەۋەم جېگىر دەپنەۋە، گەنكى گەۋەمەن پەنەمەۋە، پەۋەۋەى كۇمەۋەپەتى ۋ ئەپەنى ۋ تەكۈنۈلۈۋى "SRT" لە سىكتلاندا گەنكى داۋەنە ئەم ھالەتەنە، لە پەكەم رۇۋى پەرمەمەنەنى پەكەم مەۋى كلونىكىراۋەۋە لە سالى ۱۹۹۱ دا، بۇنەۋە پەۋەۋەۋەۋەكى ئەنچەۋەمەنى پەختەۋەمەى ئاۋەللى كىلگە دەرمەۋەرى كلونىكىردى Farm Animal Welfare council Report on cloning دەستەۋەشەى لىن كرا كە ۋەلامى بەشەك لەم پەرسىۋەۋەنى داۋەۋە، لە رۋى قەۋەمەۋەگەنى بەگارىھەنەنى كلونىكىردى لە ئاۋەلدا، ھەۋەۋە SRT بەخىرەۋەنى قۇنەۋەگەنى كلونىكىردى گۈۋەنەۋەى ئاۋەكەرد لە رۋى كشتوكالەۋەۋە، ھەۋەكەت لەگەن دەرمەۋەنى گەۋەمەۋەگەنى پەختەۋەمەى ئاۋەل ۋەكەۋە ھەۋەۋە ئاناساپەۋەگەنى ئەمەۋەگان ۋ گەۋەگەنى زەپەن ۋ پەشە زەپەنەدا ۋ پەرسىۋەى تەمەنى DNA، پەۋەۋەۋە لەگەن داۋەردەن بۇ جەمەد خۇۋەۋەسەنەنەكى تەكۈنۈلۈۋى پەۋەنە، داۋەكرا پۇ داسەۋەزەنەنى لىۋەنەى ھەستەنەۋەى ئەمەۋەى national standing committee بۇنەۋەى سەۋەپەشتىۋەۋە پەرمەۋەنەن بە تەكۈنۈلۈۋەى تۈخەندەن پەلەت.

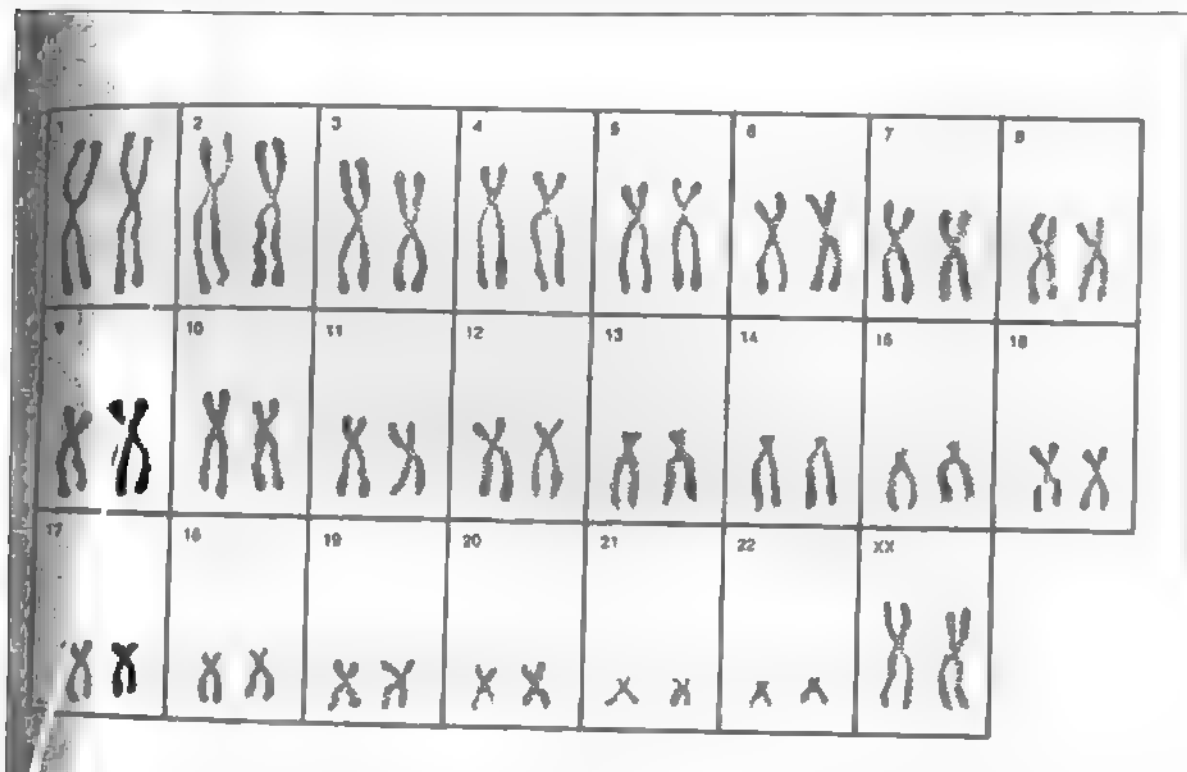

توتايغانلىق چارەندەس جىنى:

توتايغانلىق پىروگراممىسى جىنىنى ئە ئاۋ پەرسەندىنىكى جىنىنى
لانەندە ئىستەمەن،

۱-ئەسەمەندە، كاتتىك زانا (ئىۋنارد ھەي ۋەلىك)
توتايغانلىق پىروگراممىسى جىنىنى ئە ئاۋ پەرسەندىنىكى جىنىنى
دەرىجە خەتەنە تەمىنى مەۋق بىرەت، بۇ دەرىجە
سەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بەندە، ئەم ۋەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە

بۇيان دەرىجە، ۋە ئە كۆتەن كۆمۈسەمەندە جىنىنى
ھەمەندە بىرەمەندە كۆتەن كۆمۈسەمەندە جىنىنى
ئەمەندە، ئەمەندە مەمەندە بىرەمەندە جىنىنى
كۆمۈسەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە

دو كچە زانا ئەنەندە بىرەمەندە بىرەمەندە

۲-دو كچە زانا (كارۋىل گرايەند ۋەمەندە بىرەمەندە)
كەمەندە بىرەمەندە كارۋىل گرايەند، ھەمەندە بىرەمەندە
بىرەمەندە، ئاۋ رى ئەمەندە بىرەمەندە

لەمەندە ۱۹۸۵-يىلى توتايغان بىرەمەندە بىرەمەندە
ئەمەندە بىرەمەندە كەمەندە ئا (تەلومەرىز Telomerase)،
ئەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
ئەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بىرەندە ۋەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
ئەمەندە.

توتايغانلىق، بىرەمەندە ئەمەندە ئەمەندە بىرەمەندە
جىنىنى ئەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بىرەمەندە ۋەمەندە ئەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بىرەمەندە.

ھەمەندە جىنىنى ئەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
كۆمەندە بىرەمەندە كەمەندە جىنىنى ئەمەندە
بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە

۲-ھەمەندە زانا (جىرى ۋەمەندە بىرەمەندە)، كارۋىل بىرەمەندە
كەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە
جىنىنى ئەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە بىرەمەندە

گۆشتى دەستىكرد

لە گەللى روھكەو

پەرچەن: عەلى سالىھ

مەن لەمەي دەپتەم، بۆلەمەي گومانان ئەمەيت، تەك دەمەم
سەيىرى ئەم پەشانەنە گۆرە بکەن، نامازى بۆ شاشمەيى
سەيىرد گەمەيدىوارمەمە ھەلەسەراپو، ئەمەسا بەنچەيى نا
بەدوگەمەيەن، لایەكى يەمەك ئەم کارگەنە دەركەوت گە
بەمەنگەمەمە بەندە، تەپانە کۆمەلە ئۆرەمەي بارەلەگى گەورە
گەورە دەركەوتەن سەيىرەمە گۆرەگەي سەوزيان ھەلگەرتەو،
گەمەچوئە يەمەك لەمەشەگەي کارگەمەمە، زاناکەمان دەستى نا
بەدوگەمەيەن ئەمەد، بۆلەمەي قۇناغى قۇتايى دەستىكردەمە
دەركەوتەن، ھەلە جەپەيەگەي بەرەمە ھەمە جەمەنەگە
دەركەوتەن بۆ دەستىكردەيى (سۆسەي سەيىرە) و يەمەكەيى دى بۆ
ھەمەيەگەي (گەلەي سەيىرە)، و سەيىم بۆ تۆرەيە گۆشتەمەيەن
(گەلەي بامەيە) و جوارەم "لەشوتى" (گەلەي كۆمەك)، و بەنچەمەو
شەمە... ھەتە... لەشوتان روخسارى سەرسەرماو جەمەسەو
مەيەنەگەن، زاناکەمان مەيەنەگەي بانگ گەد بۆلەمەي تەمى ئەم
خوارمەنە بەمەن، لەمەنچەمەي زۆر جەز لىگەيى بەمەيەنەمە،
گەيەيەيەن بەرەستى بەمەيەنەمە، ھەلەندى، بەرەستى بەلەزەمە،
زۆر بەلەزەمە، تەمەگەي ھەمەلەي گۆشتى سۆرەمەگەو، رەمە
خۇشەيەن ئەمەل بەرەختەي شەيىمەي (سەيىرە)، ئەمەيەن
بەمەختەيەمە بۆي پەمەيەن، ئەمەگە زاناکەمان دەستى گەد
بەسەگەيى ئەمەيى ئەمە مەيەكە، گەمەيەستى مەيەك ئەمەو،
ھەمەمە ئەم گۆشتەنە مەگەمە، پەيەزەن مەيە

گەتەك سەيىرى دەركەمان دەمەيەن، لەمەيەمە ئەمە ھەمەو
جەمەو گۆشتەگەي وورە دەمەيەمە، ھەمەمان بۆ ئەمەيەنەمە،
جەمەيەنە مەيەمە سۆرەمەيەمە بەرەيەن، ئەمە بەشەيە
ئەمەيەمەيە زانەستى سەيىرە لىگەيەيەن؟
ئەمە ئەمەيەن ئەمە پەمەنەنە مەيە خوارەمەگەمان جەمەيە
گەن؟

گەتەك زانەي بەمەيەنەي خوارەك لەمەيەمەيەنە و لەمەيەمە
كۆمەلەك لەمەيەنەمەيە و سەيىرە بۆلەمەي بەسەيىرە رەگە
جەمەيەنە بەرەمە ھەنەيەن گۆشتى گەيەن بۆ بەسەيە،
جەمەيەمەمە سەيىرى ئەمە ھەمەو رەمەيە ھەلەمەيەنەمە، لەمەيەنە
سەيىرە گەد گەمەيەيەنەي تەمەيىنەن رەمەيەنەمە، لەمەيەنە
جەمەيە گەمەيەمە ووتى، مەن ئەمەيەن ئەمە سەيىرەمە گۆرەگەي
جەمە سەوزە بەگۆرە بۆ سەمەن ئەمە مەگەيەنە گەو مەيە بۆرە
مەيەنە تەمەك، پەشەيەك سەمەن.

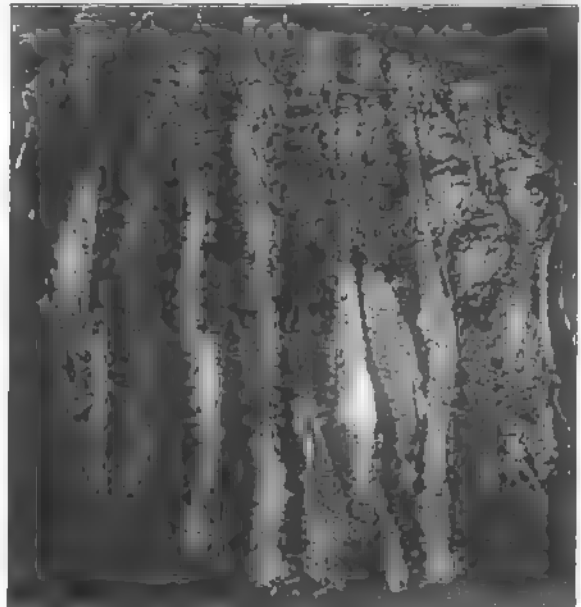
زاناکە، بۆ مەيەك بەرەمەيەنە مەيەنەگەيەنە بۆ مەيەمەيەك
جەمەنە. لەمەمەجەيەنە، تەمەك ئەمەيەنە سەرسەرماو و
ئەمەيەنە ئەمەيەنە مەيەمەيەنە. و بەيەنە دەركەوت
مەيەمەيەمەيەنە تەمەيەنە تەمەيەنە جەمەيەنە، ئەمە گەيەنەمەنە
مەيەيەنە گە مەيەنە ھەمەو ئەمە مەيەگەيەنە بەيەنە مەيە
مەيەنە بەيەنە مەيەمەيەنە؟

زاناکەمان، بۆلەمەي مەيەنەگەي بەمەيەسەو ئەمەيەنەمە
جەمەيەمە مەيەمە ووتى، تەمەنە لىگەمە، پەيەزەن مەيە

بەلەم مەرۋف ئازەلە گاۋرۇنمەكەركەنى دېگەن ئەر رېگىيەيان تىپە كېڭەشلىك مەسلىھەتچى بۇ شىكاننى ئىبارى خانە رومكەيگان و پالتمەكەرنى پېرۇتېنەكەنيان. لىمەرنەمە سودى گەل رومكەيگان بۇ مەرۋف تەنھا خوتىنە كانزىيەكەن و شىتامىنەكەن و ھەندىك لىمەرنەمە ئىمىنەكەن و ئەر پېرۇتېنەكەن كېڭەشلىك مەسلىھەتچى بىرەلە تىپاندا ھەن.

ئەمە لەلەپەك، لەلەي (ئەگىلىنەك) پەشە، ئەر گەلەپەك سەنەلەن بىمەرى ئەر مەدە ئەرەك و رەشالەنە كەپەلەم مەرۋف دىمەنەكەن بىرەگەن پەگىرەت، ئەمە جگە لەمەي كەتۈرۈنەمە نوۋىيەكەن دەرەيان خەستە كەپەلەك زۇر ئاۋەتە خىراپەشيان تېپەپە، ۋەك ئاۋەتە فېنۇلى و ئەلەكالى و سابونى و گۈلۈكسىيە و رېگەكەنى كەشە ترشە ئىمىنەكەن نا پېرۇتېنەكەن ۋە ھى دېگە.

لەگەل رەزى زۇرمان بۇ ھەمەو راستىيە زانستەكەنى پەشە، بەلەم كېڭەشلىك مەسلىھەتچى دېگە چارەسەر دىمەگەت، لىمەرنەمە جەنەپالى مەرۋف گېلەنەمە لىمەرنەمە زەمى، لەگەل ئەگەرى كەم بونەمەي خۇراكى ئاساپ، لەمەنەپەك كېڭەشلىك مەسلىھەتچى مەرۋف دىمەكەتەمە. بەنەپەكەنى ھۇكەمەكەنى تەكشۈرۈلۈپەي نوۋ لىمەرنەمەكەنى خۇراكى ۋە لىمەرنەمە كەتۈرۈنەكەن كېڭەشلىك مەسلىھەتچى چارەسەر بىكەت، چۈنكە تەكشۈرۈلۈپەي نوۋ بىمەنەمەي رېگەي دەرەپەنەي پېرۇتېنەكەنى لەگەل رومكەيگان و گۈرۈگە سەۋەكەنەمە بىمەنەمەي خەستەكەنەمە بەنەمە بىمەرنە، ئاسان كەتەمە، شىر پەيۋىست بەمەي كەم تەرخەمەكەن ناكەت بۇچۈن بەرەمە ئەر شىپا نوۋەپە، دىنەي پېرۇتېنەكەن لەگەل سەۋەكەنى رومكەمە.

ئازەلە گۆشت بۇ خانە ئىشەن:

ئەر ۋەزە دورنەپە كەنەزەلەكەنى گۆشت، بەگەمەش و مانگاۋ كۆپەكەمە، تەنھا لىمەرنەمەي دا يا لەمەرنەمە بىمەنەمە ھەمەكە بىر دىنەسۈرەكەنى چەرخە كۆنەكەن بەنەخەمە، يا بىرەنەخەمە (ئازەمە) دىمەكەنەمە.

لەمەنەپە زانەكەن چارەكەنى دى بەچۈنەپەكەنى بەگەمەشەنەي ئەر پاشاۋە گەلەپەكەنى رومكەنى بەنەمە، كەتۈر دىمەكە مەرۋف ۋەك ئالەك بۇ ئازەلەكەنى بەگەريان دىمەنەكەن لەگەل ئەمەي، ئاۋەي گۈرۈپەنەن كەزە، چۈنكە ئەر ئالەكە تەنھا ۱۰% گۆشتى ئەر ئازەلەنە زىادە دىمەكەت ۋەكە ئەمە سەۋەكەنى زۇرەيان لىمەنەپەنەن، و زىادەپەنەكەنى بىمەنەپە، مەدەم دىمەنەپەت راستەخەپە پېرۇتېنە رومكەنى لىمەرنەمەكەنەمە ۋە رېگەت لىمەنەمەي خۇراكىكى بەنە بەرۋەنە بەرۋەنە بەرۋەنە خەلەكە.

بىرگەمە ئەمە، بەرۋەنە دىمەنەكەنى بىزەنەكەنى لەمەنەمەكەن لەگەل ئەر پاشاۋە رومكەنەي گە لەمەنەمەپەنە سەپەمە گەلە رومكە سەۋەكەنە، بەلەم بەرۋەنە ئەمە چى دىمەكەنەنە؟

لەمەنەپە، ئەمە كەنى دەرەكەنى بىرەنەكەنى دىمەكەنەنە ئەمە ئازەلە ئەمەلەنە خانەنەپەنە كەنەنە يا لەمەنەمەكەنى زۇر پاشاۋە لەگەل بەگەمەشەنەي ياساى دىمەنەمە بەرۋەنەپەنە، رۇتەيان لەمەنەمە مەرۋفە كەم بەرۋەنەمە.

لەمەنەپە ئەمە بۇ ھەندەكە خەلەكە باش نەپەتەنە بىرەنەنەن، ئەمە چۈن دىمەنە؟ ئەمە دەرەنەنە كەنەزەلە كىخەۋەكەن بەنەنەنە ئەمەنە كەمەنەنە سودى زۇر لەگەل رومكەيگان ۋە رېگەن.

تەبىئەت بەتلىمەكەن ئەپرۇتىنە گەلەپپەكەن:

ئېمە ئېستا ئەگەشتىڭداين بۇ ئاۋ يەككە ئەكارگەكەن
پرۇتىنە گەلەپپەكەن كە ئەمەندىك وولانى ۈك زاپۇن و
ئەمەرىكاۋ بەرزىل و ھى دىكەدا، پلاۋبونەتمەۋ، ئەۋا لىدوۋرەۋ
دەپپىن ئۆزى بارەلگە گەۋرەكەن، پاشاۋە گەلەپپەكەن ۈگۈگيا
سەۋەكەن سېپەرۋە گەلەپپەكەن سۇيا، پەتائەۋ كاسالۋا پاشى
ھىند... پان پىرە.

جى دەلەت دەريارە ئەۋ پاشاۋە گەلەپپەكەن كە رېزى ۲۵% -
۶۰% پرۇتىنە تېدەپە.

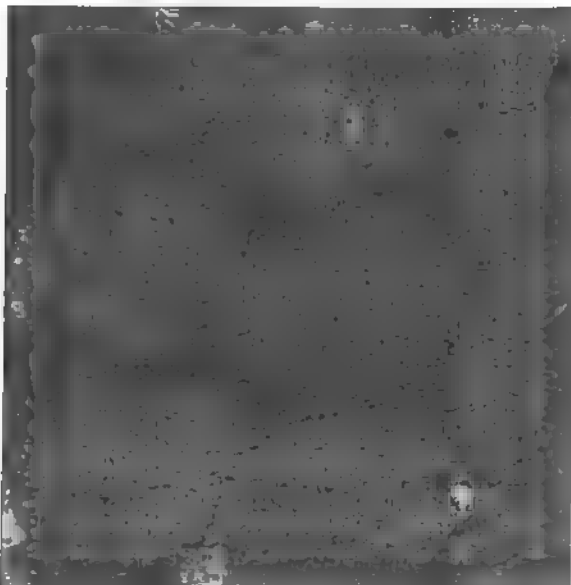
لەمبەشكى دىكەى كارگەكەدا، كىردارى شىتەۋە جىبەجىن
دەكرىت، ئەپاشا ھارپى گەلە گەشاۋەكەن ۈگۈشپان بەرپىكەى
مېكانىكى بۇ دەستەكەتتىن شەرىپىتى گەلەپپەكەن سەۋە، ئەۋەسا
شەرىپەتكە، دەخىرەتە بىر مامەلەى گەرمى تا پەلەى ۷۵% س،
ھەپاشا دەخىرەتە ئاۋ سەنتەرفىۋەجى گەۋرەۋە كەپەخىرەپەكەى
رۇر دەخولەتەۋە، بۇلەۋەى يەكەمەن بەرەمەى پرۇتىنى سەۋە
جىبەپەتەۋە. كە لە ۵۰% پرۇتىنى تېدەپە، بەشەشە مادەكەشە،
تەشكى دەكرىتە ئاۋ تا (PH) كەمەى لە (۴) دا بەپەتەۋە. ئەپپىن
پرۇتىنەكى رۇر سەپى تەپايدا دەپە سىتە ئەۋەش بەۋەى
سەنتەرفىۋەجە جىپا دەكەپپەتەۋە كەپەرەمەكى پرۇتىنەپەمان
بەدەپەشەت ۹۰% پرۇتىن. ئەم بەرەمە جەند دەۋلەتەندە
پەرۇتىن دا!!!

ئېستا ئېمە لەۋەناغەكى تەكۈلۈۋى بەرزەپەن، قۇناغى
نەۋە ئەم پرۇتىنە بگۈپەن بۇ ئەۋ گۈشتەى پەى رەتەپەن،

خەزەت لەپارە گۈشتى سەۋەكەراۋ ياسەۋەج پە (لەشۋەن) پە
ھەمبەرگەۋە! بەسەرچاۋ، ھەۋەۋ ئەمەنە زۇر ئاسان، لەۋە ئەۋ
پرۇتىنە ئەگەن رۇنى ئازەل ۈ ھەندەك لەتام بەخەشەكەن
رەنگەۋ بۇنى تەپەتەى گۈشتى مەشەك پەگا، ئېكەن دەكەپەن، ئەگەر
خەزەتە گەدە تەمى گۈشتى ئاسەكە ئەگەن بەرەك ئاۋ تا ۈك
ھەۋەرى لىتەتە، دەكرىتە ئاۋ دەزەكەمەى سەپەرەۋە پەى دەۋەرتە
(تەكسەۋەن) بۇلەۋەى ئەم ھەۋەرەمان بۇ بەكەت بەدەۋەلەى دەرۋ
گۈلەى بەرەك رەستەۋەۋ ۈك رەشەلەكەنى گۈشتى سەۋەشە،
لەپاشا كەپەرەكەنى "جەپەنى" ئەم دەۋەلە پرۇتىنەپەنە لەۋا
ھەمان دەزەكە ئەۋاۋ دەپەتە، ۈ ئەم دەۋەلەپەى بەشەۋەى گۈشتى
ماسۈلە لىتەتە دەۋەۋە. پە بەشەۋەى تۇنى پان پان پە
بەندەمەكەنى لەشى مەشەك، بۇلەۋەى بۇ پارچەكەن ۈ
مەمەلەكەن ئاسان پەن، پەرۋا پەپەكە بەپەج جۇرەك جىۋاۋەى
نەلە تەۋا نە لەشەۋەلە ئەگەن گۈشتە سەۋەشەمەكەنەكەپەت.
تەمەنەت ئەگەر ئۇ پاشەپەن جەشەت لىتەپەش پەتە.

ئېستا زۇر لەكۈمەپەنەكەنى خەۋەك لەپەپەندە، تەۋەپەنە
گەپەك شەۋەى ئەم گۈشتە دەستەكە كە لەتامە ۈك گۈشتى گە،
پە مەشەك پە مەسى ۋەپە، پەرەمە بەپەن، ۈ دەشتەۋەن پەپەنە
قەۋەۋە پە پەپەسەن پە ۈشەى بەكەنەۋە، دەشتەۋەت رەستەۋەۋ
پەپە خەۋەت. جەنكە لەكەنى ئەمەكەنەدا كەدەرە گۈنەۋەكەنى
ئەپەنەپەن بۇ كەرەۋە.

سەپەرەكە لەۋەدەپە كەپەرەمە ھەپەنەى پەك كەلەۋەكەم لەم
پرۇتىنە خەستە گەلەپپەنە تەنەا بەپەك جەنەپەى ئېستەپەنەپە،
ئەگەر بەرەۋەكە ئەگەن كەلەۋەكەمەى ئەگۈشتى ئاسەى كە لە

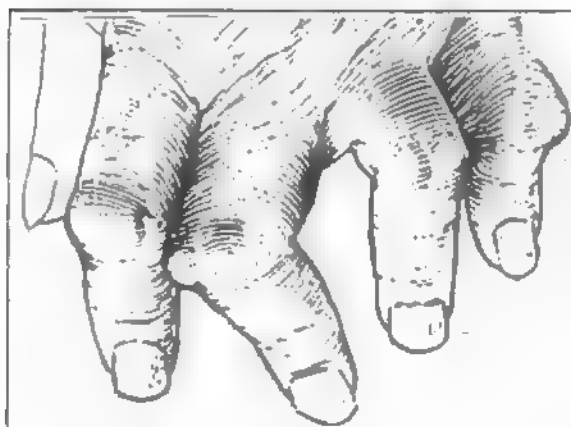
دەردەشا - Gout -

تەبىئىي: دىئېت كۆرۈڭ ئەكرەم

ئەخۇشخانە ئىپتىدائىي سەھىيە

سەھىيە، دوۋمىيەت كەبىرى دىئېت سەھىيە دەردە،
بەھىز خوراكى دەپتە بىئەپتە خۇراكى پىرۇتىنى، كەبىرى
زۇر خانىم ئاۋىيان تەبىئە ۋەك گۇشت ۋە ماسىر ۋەك
پالەمەنەكە، پەيدابوۋى سەھىيە تەبىئە بەھىز زىنە
پال (metabolism) ى كۆتۈرۈش ۋە مەد پىرۇتىنە دەپتە كە
پىيان دىئېت پىرۇتىن purines. ھەكەردن ۋە ئازارى سەھىيە
ھەكەردن بەھىز نىشەن كرىستاللى سۇپىر پىرۇتىنە دەپتە
كەبىرى دەپتە تەبىئە stophus (كەبىرى پىرۇتىنە stophi
ناسراۋە.

شاھىنى باسە بەك لىسى (۲۱۱) ئەم پىرۇتىنە لىسى
پىرۇتىنە دەپتە ۋەك خوراكى، ۋە دوۋ لىسى (۲۱۲) ى لىسى
پىرۇتىنە دەپتە ۋەك لىش خۇى.

بەكەك ئەم ئەخۇشخانە كە لىكەل مەزۇرى مۇتەپەننا
دەردە، ئەم ئەخۇشخانە كەبىرى دەپتە دەردە.
دەردە، پە دەردە پە دەردە پە دەردە، رەكە ھۇ ئەم
پەيدابوۋى ۋەكەل كەبىرى زۇرى ئەم كەبىرى ۋەكەل
پەيدابوۋى زۇر خوراكى ۋەكەل پەيدابوۋى ۋەكەل پەيدابوۋى
تەبىئە پىرۇتىنە.

ھۇ ئەم ئەخۇشخانە، زۇرپوۋى تەبىئە (Uric acid)
ئەخۇشخانە، كەبىرى لىكەل ۋەكەل ۋە كەبىرى
پەيدابوۋى زۇر پەيدابوۋى تەبىئە ۋەكەل ھۇ ھەكەردن
ھەكەردن.

ئەم تەبىئە، پەيدابوۋى سەھىيە لىكەل زۇرپەي خەكە
سەھىيە پەيدابوۋى ۲-۴ مىلىگرام لىكەل ۱۰۰ مىلىگرام ھەكە، ھۇ
پەيدابوۋى لىكەل سەھىيە سەھىيە، سەھىيە لىكەل
ئەم ئەخۇشخانە سەھىيە لىكەل پەيدابوۋى خۇراكى.

سەھىيە پەيدابوۋى

ۋەك سەھىيە ئاۋ لىش خۇى لىكەل پەيدابوۋى
پەيدابوۋى خانىكە لىكەل پەيدابوۋى كەبىرى، ھەكە
خانە لىكەل دەپتە، پەيدابوۋى لىكەل ھەكە ۋە
پەيدابوۋى ئاۋى ھەكە لىكەل مەدەكە، كە بەھىز
زەبىرەك گۇراكتارى كەبىرى ئاۋى ۋەكەل پەيدابوۋى
پەيدابوۋى (تەبىئە تەبىئە).

زۇر جارىش لىش دەپتە ئەم تەبىئە تەبىئە پەيدابوۋى
پەيدابوۋى گۇراكتارى ۋەكەل لىكەل پەيدابوۋى پەيدابوۋى
ۋە ۋەك پەيدابوۋى خانىكە پەيدابوۋى.

گر ئیانه دوچارى تووش بوونی بىگىرى دىمىن، لهوانه شه لىم
خوڭيانه بهناو گورچيله بازو بېنهو، كه دىمىنه هوى پىدا
بوونی بىرد و بىرزوونهوى پىستاتى خوڭىن له گورچيله دا،
كه لهوانه به بېته هوى بىگه وئى گورچيله.

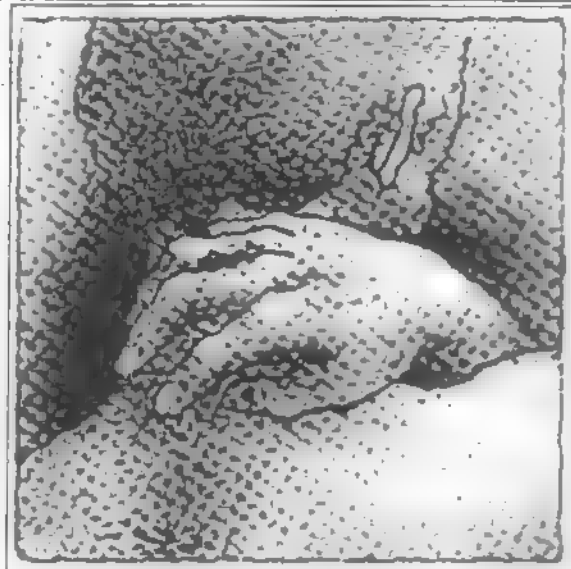
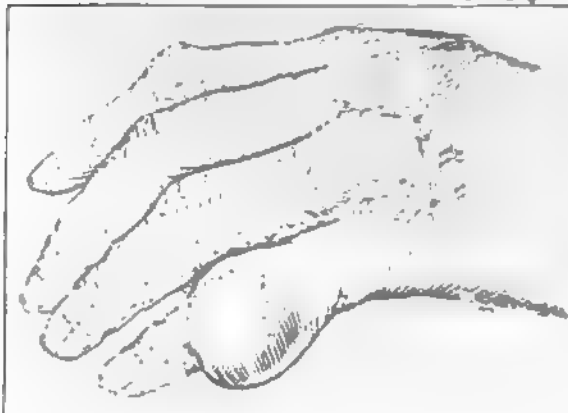
ھەندىك جاز بېزىگان، لىمبارىكرىنى لىم نەخۇشىمە، دىكەنە ھەلە، بىتاپىتى كە نىشانىكانى لە ھەندىك لىننىشانىكانى رۇماتىزىد و ھەكرىنى كېمىرى جومگەمىى suppurative arthritis دىچەن. ھەروھە پىئوستە جىپاۋزى لىم نەخۇشىمە تى رۇماتىدى Rhumatic fever بىكرىت، نازارىكى لە نازارى ھەكرىنى جومگەكان دىچىت، لىكاتىكانا لىم بىستە دىورى جومگەكان دىلەت، لە ھەكرىنى جومگەكانا زۇرتەرە.

ئەنگەر رۇڭزى پۈرك ئامبىدە خۇيۇندا، گەپشە ۷ مىڭمە
۱۰۰ سەمى خۇيۇندا، دەرختىنى گەپشەلەنگەنى پۈركى سۇيۇم، و
تېشەكە قۇنگەنى جۈمگەنى بىر، زۇر پارىدەدەرن ۱۱ دەرگەمەنى
ئەم نەخۇشە.

بہار دی گورچیلہ :

بەردى پورىك ئىسىدە ۶۱۰ تا ۶۲۰ ى نەمۇنىسىدا
 دەرەخكە مۆتىئە بەردى پورىك ئىسىدە كالىسىيۇمى تېدا نېپە، ھەر
 بۇيىقە ئەتىلىككە دەرەخكە مۆتىئە، ئە ھەمان كاتتا، ئە نەمۇنىسىدا
 ئىگەرى دىرۇست بۇونى بەردى گۇرچىلە كالىسىيۇمى ھەپە، گە
 (كالىسىيۇم ئۇگزالەمىت) تېداپە، زۇر جارى بەردى پورىك ئىسىدە
 لىگەن مىزدا بىلى ئازار دەرەخكە، بەلەم كاتتىك ئە ۵ سىم
 قىلمارى بەردەكە زىاتىر بېت، بەزۇرى دەپتە ھۇى ئازارى
 گۇرچىلە. گەئازارەكە لىوانەپە لىگەن مىزە خۇيىن بى، ھەننىك
 جارى بەردەكە بۇرى مىزە دىگىرىت، دەپتە ھۇى مىزە خۇيىن،
 ئاۋسانى گۇرچىلە، لىوانەشە بېتە ھۇى كەمى كارگىرىنى
 گۇرچىلە كۆپى، ARF، بەلەم بەگىلىتى بەردى گۇرچىلە
 پورىك ئىسىدە ئە خۇپەم لىگەن مىزدا دەرەت.

چهارم:

ههنگه‌مانیشتا له‌وانهمه توانای روشتن له‌گه‌گه‌مانا نه‌هێتیت.
له‌نۆزله‌ری‌دا، ده‌لوانه‌ین قه‌زاغه‌مانی ده‌رگه‌هوتنی نه‌خۆشه‌یه‌که
جگه‌ین به‌سی هه‌نگاهه‌وه‌.

◆ ھىنگاۋى يەكەم: نەخۇشكە تاپايدا ھەست بە زىئاموۋو
ھىنچ دان و ھەرسى قورسى و زۇر مېز گردن،
سەرەراي ئازار ئەماسولكوۋو جومەككائىدا دىكات، لەبەر ئەۋى
نەم نەخۇشە، لەم بارەدا زۇر لەنىشانىكائى نەخۇشى دىكە
سەجىتە ەك كىنەلۇنزاۋ سەرما بۇيە بېگۈستە لىتۇپىنى خۇنىنى
بۇ بىگىت تە بىزنىت رۇزى يۈرەك ئەسىلەكەى جەندە.

♦ ھىنگاۋى دوۋەم: تىيادا ھەۋكەرنى جۈمگەكان زۆر تىز دىيىپتە، ئىبىر ئەۋە نەخۋىشەگە بەتايىمىتى لىبىيانىيادا، ھىست بىخازارلىقى زۆر دىھكات، بەتايىمىتى لىمىنچە گەۋرى پىيىدا، گە ھەندىخاۋسىت ۋەشەك ھەندىگەرنىت ۋە رەنگەگەى سۈۋرىكى بىرەۋشاۋە دىيىپتە ۋەلۈلە خۇيىنەكانى قراۋان دىيىپ ۋەدەدەگەمەن، بىلى گەرمىشى زۆر بىز دىيىپتەۋە.

لەوانىمىيە ئىمە خالىمىز، چەند سەعاتىڭىز تا چەند رۇڭىڭىز
جاپىمىنىڭ، بەھۋى لەيى گىرنى پىلاۋى تىنىڭە يان بىماراھىتىنى
ھەندىڭ دەرمانى مىز بىگىر يان بىگىرمانى سىلۋا مەنى
بىھۇشكىرمان و ئىلگۈر، يا پالغىمى جىگەر، يا خۇلغىمى ئىمە
خۇرلغانىمى كە پەن لەمەدى پىۋىرەن ۋەك گۈرچىلەمى مىشك و
جىگەر.

◆ لههنگامی سییمدا، بخت‌وای نشان‌گانی نه‌خویشمه
دهریمکون، نازارگانی دهگاته زویرمی بهشمگانی لیش، لمونه
نکچون له حومگانی روودت.

هەندىك جار گرىكى وشكى نىست، لەوتىر نىستدا بەيدا دەبن،
كەبىرتىن لێ باشماوە خۆپەمکانى پورىكى سۆڤېيەم، زۆر جار ئەم

بۇ ھەۋىنى جۈمگە، ھەندىك دەرمان بەكار دېتەلمەۋانە؛ ئەندۇسىد، سىرۇيد، كۆلجىسى، پاشان زاپلۇرىك. خوارىن: ھىچ پىۋىست بە خۇيەندىرەنەۋە ناكات بەرئىمەكى توندى قەدەمگەرنى خۇراگەۋە، بەلام پىۋىستە ئەۋ خۇراگەنى پىۋىنىيان زۇر تىلەۋە، زۇر نەخۇرەن، ھەرومە ۋەلگەۋىش، ئەۋ كەسانەش كە قەلەۋە، ۋا باشقە بەرمەۋە كىش دابەزىن، پىۋىستە خۇ لەزۇر خۇيەستەۋە بەرئىمەكى كالىۋى ھەسەۋە دور خەنەۋە، چۈنكە دەپتە ھۇى دروست بوۋى ترشى لاكتىك (lactic acidosis) ۋ بەرئىۋىنەۋە پىۋىيا لەخۇنەدا.

دەرۋەزە دەردەشا pseudo-gout

بەم نەخۇشە دەۋرەت، ھەۋىنە كرىستالى جۈمگە، بەۋى نىشتى خۇيە ھۇسۇرەمەكى كالىسىۋەمە دەپتە ئەۋ شەمە دەۋرى جۈمگەكان دەتە، كە دەپتە ھۇى ھەۋىنى دىۋىخاۋىنى كىرگەمەكى جۈمگە كەسە توشىۋەمە ۋ ئەم نەخۇشە، بەزۇرى دىۋى زۇر دەكشەت، بەتاپەتە لەجۈمگە ئەۋنۇدا، چۈنكە كرىستالىكان، كرىستالى ترشى يۈرەك نىن، بەلگە كرىستالى پىرو ھۇسۇشەتەن، بەپىچەۋەنە دەردەشاۋە، ئەم نەخۇشە نىرو سى ۋەك بەك توشى دەپن ۋ بۇساۋە رۇلەكى گەۋرە دەپتە ئە توشىۋەنەدا، ئەۋەشە ھەندىك خالەتە نەخۇشە دىكە ئەگەلە بەت ۋەك چالەكى نەخۇشە رۇلەنى ھاسى دەردەشا Parathroid، پا ئەۋەشە بەرەستىش توۋى دەردەشا بېت ئەگەلە، پا نەخۇشەكانى نىشتى ئاسەن لەگەردە، ئەۋەشە نەخۇشە ۋەك نەخۇشە دەردەشا بەۋىيە ئازۋى بۇ بەت، ھەم بۇيە ئەۋ دىرە شاۋە بە دەردەشا دىۋىن پا دىۋىنە دەردەشا ئاۋىراۋە، بۇ دىۋىرەنە ئەۋەۋەجىۋەنەۋە ھەردو نەخۇشەكە لە پەگەر پىۋىستە لىۋىۋىنى خۇنى بۇ بەرەت. دىۋىرەنە كە زۇر گرانە دەپتە ئەگەر ئەگەل نەخۇشەكە نىشتى خۇنىن ۋ زىۋەۋىنى خۇۋەكى سىپى دەرگەۋە، چۈنكە ئەۋ بارەدا ۋا دەۋرەت كە ئەۋە نەخۇشە كىمە ھەۋىنى جۈمگە، بەلام لىۋىۋىنى مېكروۋىنى شەۋى ناۋ ئەۋنۇ ھەۋىۋەمە، باشقەن خالەتە ناسىنەۋە، ئەۋەشە نەخۇشەكە بەۋەۋەمە جۈمگە ئەۋنۇى دىۋىخاۋەن دەست پى ىكات، بى ئەۋە توۋى نۇبە تىۋەكان بەت.

لىۋىۋىنى تەشكى ئەۋ كاتەندە رۇلەكى گىرە دەپتە بۇ دىۋىرەنە، چۈنكە دەردەگەۋەت كەمگەۋەكانى ئەۋنۇ تەكلىپان كىرەۋە، ھەرومە دىۋىنە دەردەشا، بەزۇرى توشى جۈمگەكانى ران ۋشان جۈمگە گەۋەكانى دىكە ۋەك نانىشە دەپتە بەپىچەۋەنە دەردەشا راستەۋەنە توشى جۈمگە پىۋەكە كان دەپتە، بەتاپەتە جۈمگە پەنچە گەۋە پى.

دۋىنەۋە كرىستالىكانى خۇيە ھۇسۇرەمەكانى كالىسىۋەمە لە جۈمگە توشىۋەمە، خالەكى گىرە، دىكە بەۋ جىۋەنەۋە نەخۇشەكە.

تا نىشتاش، رىكەمەكى دىۋى ئاشقرا نە، بۇ چارەسەرگە دىۋىنە دەردەشا، تەنە كار كە بۇ نەخۇشەكە بەرەت، بەرەتە لە چارەسەرى ئەۋ نەخۇشەكە كەلەگەل نەخۇشەكە دەردەكە، بەزۇرى كۇتاپى ئەم نەخۇشە بەۋە دىت، كەنەخۇشەكە توۋى ھەۋىنىكى ئىسكى ۋ جۈمگە دىۋىخاۋەن دەپتە ھەۋەنەش خەۋىكى چارەسەرەت.

چارەسەرى دەردەشا Treatment

بۇ خالەتە خەۋە تىۋەكانى دەردەشا، دەۋەنە ئاستىۋەۋەكانى ھەۋەنە ۋەك ئىندومېتاسىن indomethacin، (۵۰) ملىگە، تا ھەۋەكە گەۋەك دەۋىشەۋە، ئەۋەشە بۇ ۱۰۷ رۇ چارەسەرەكە دىۋى دەرەۋە، كولىچىن cholicicin باشقەن جىۋەۋە ئەۋ دەۋەنەۋە كە بۇ خالەتە تىۋەكان بەكار دىت بەرەكە دەم بەرە ۰،۶ ملىگە ھەردو سەۋە چارەك تا ھەۋەكە نامىنەت، ئەگەر لەمەر ھەم ھەۋەك بەت ئەۋەنە لەۋەكە دەۋەۋە بىرەتە، ئەۋەنەت ئىندومېتاسىن indomethacin ى بەشۋە شاف susposistory بىرەتە، پا ئەۋەنەت ھەۋەۋەۋەۋەۋە Hydrocortisone بەشۋە دەۋى ماسۋەكى بىرەتە.

پېړۍ ته له ډاډمنه سالیسیلیمیت، Salicylate و (diuritic)
 یو نه خوښ نمونه شته.

رویشتن به یس و

نه خوشیه کانس دل

تھمتن لہو صریکھا

نۆزداران و یسیوران گەشتوونەتە نووی کەروێشت
 بەین: مەرق لەزوبەیی نەخۆشەکانی دڵ دووردهخاتەرە
 چونکە نەو رۆیشتنە دەبیته هۆی کەم کردنەوێ رێژە
 کۆلیسترولی خوێن و دابەزینی یەستانی خوێن، ئەمە جگە
 لەوێ کە نەو رۆیشتنە دەبیته هۆی دابەزینی رێژە
 شەکر لەخوێن داھ حاکمکردنە کاری ئەنسولین.

نمودی سه پيره ليږدها، نموده كه تا نيسيستا نهو
توږينه وانسي له پياره يوه كسراون قابيهت بوون
په پياوخته وه، به لام دوواين توږينه وه كه لاين ژنه دكتور
(جوهان مانست شوف بريگان) وه نه بخام دراوه قابيهت
مژانده، نهو ژنه يسيوړه لهنه خوشيه كاني دل
لهنه خوشخانه ي ژنان له شاري (بوستر) ي نه مريكيدها،
دكتور جوهان ههستا به توږينه وه ي (۱۲۱) ههژار
له دوسيه كاني نهو كارمندانې كه له كمرتي نه خوشه وانسي
كارده كنن هه له سالي (۱۹۷۶) وه. زياتر توږينه وه كه ش
گرنكي ددها بهر يه رسيستيارانې كه لهو نه خوشخانه يدها
كاريان ده كړد. چونكه تيگريسي رويشتني نه وان بهين
له هه مو نه وانې ديكه زياتر بوون، نه بخامي توږينه وه كه ي
دكتور جوهان و تيمه كه ي بهو يوو كه نهو ژانده ي هه فغانه
بهين دهرؤن رويشتنيكي ناسايي وه بق ماوه ي (۲۱) اتا
كاڅر، نه وان به رژه ي ۳۰٪ له خوشيه كاني دل پاريزاو
دهبن، به به راوړد كړديان له گڼ نهو ژانده ي كه به رده وام
له سهر ميڼو كورسي دانيسشتووزو به هؤي نو تومينه وه
خزيان دهگه ي مننه شويني كار كړديان، رويشتني ناساميش
بهين نه وه كه نهو كه به به خيږايي (۵) كيلو متر
له كاڅر نكدا بروات، خو نه گهر نهو كه به (ژنه) تيگريسي
رويشتنه كه ي له هغه ته ي كدا له سق كاڅر زياتر بوو به
خيږاييه ي ينيشو نهوا نهو ژنه به رژه ي (۳۰٪) زياتر
له كه ساني ديكه لهنه خوشيه كاني دل به دور ده بيت، به لام
نه گهر نهو ژنه له ماوه ي هغه كدا به خيږايي هنيواش واته
(۳) كيلو متر له كاڅر نكدا ددريشت نهوا رژه كه ي ينيشو
دها به يزي بق ۲۵، واته كورتي توږينه وه كه نه وه كه
رويشتني بهين بيا وان و ژانديش ده پاريزي لهنه خوشيه كاني
دل

بۆۈجىلىرى دىرېكتور خاھىش:

بمکارهینانی دهرمان یو ماویمکی درزخاښ پاش هیوش
 بوونووی هیرشمکه، دجیبت زور به ناگاداری و لیکوالینموه و یو
 ماویمکی پاش دوی هیوش بوونموکه بمکارهینت نمگیر:

۱- هیئتی نازارای دویاره بوهه.

۲- نه گهر نه خوشی گور حیلای نه گه لایا بوو.

۲- ئىگىز كەسەككە كىلىپ، رۇزى يۈرەك ئىسىپ زۇر بولۇپ،
مىزۇۋى خىزانە كەيەنە خۇشەيگەنى دىل يان گۈرچىلە يان
ھەيۋەت.

ئەلوپرىنۆل Allopurinol، دەرمانى ئەۋايى خۇپىتى رۇزى ۱۰۰-۶۰۰مگم بەھەب، پاش سى مانگ پىۋىستە لېنۇرېنى ئەۋايى رۇزى پۈرۈك ئەسسىدەمگە پۇ بىرگىت و لەسەر ئەۋە بەھېرى جىمەگىنا بىجىنەۋە.

پټويست يمهاريزي قورس ناکاته، بهلام باشزه لنگر نه خوښ
خوځي دووره پهرلز بگړيت له خواريڼي جگړه گورچيلمدل و
پالغتي گوشت و مريشک و پتاپېملي لکاني نازره زورمکانا،
هروما همنجرو شليک و هممو تړوپکي رووک، تا بوځي
بگړيت سپيناخ و باينهان کمم بغوات، و زور خوځي لاندکمول
خوارينهوه دوور بغاتهوه، تا دغونډت شرېملي ليمو و ماست و
ناو زور بغواتهوه، چونکه خمستي ترشکه لېمېزوکانا خپراتر
لېموي گورچيلهوه دمچته دهرهوه، پټويسته نه خوښ کښ
دېمزينت، ماوه ماوه، لېنوپېس پستانې خوښ، ترشي پوريک و
گرياتين پکات.

رنگه له منډک هاری گوانی له خوشیمکهدا ، بهتایمستی
خوآنسې که بۆ ماوه یکل زړ نه خوشیمکهان له خوآندا
فراموش کردوو، پیوست بنه شترکاری بکات بۆ لاهرنی گری
نستیمکان پان بۆ دهره نانی بهرمکانی گورچهله.

سازمان هواشناسی

1-Cecil Essentials of Medicine 4th ed. London
1997. PP 454-457

2-Davidson's principles and practice of medicine
15th ed. Hong Kong 1991 PP 794-798

3-Medicine international vol:1 No:10 PP 515-518

المجلة لفاق علمية العدد الثاني عشر،

بەنداولەكانى كوردستان و

خويىندەنە وە يەكسى خيىرا

نويسىنى: ئەندازىيار بۇرمان مەمەد

كۆلىمى ئىندازىيارى / ئاتىقۇلى سىلىمانى

دۆڭزىمەككى لە لوتكەدا ۳۱۰ مەترى پانى لە لوتكەدا ۶,۲ مەترى
لەمبەك و قەدەمكى ۳۲,۵ مەترى بەرزیمەككى ۱۱۶,۵ مەترى
ئاستى رووى بەنداولەكە ۱۶ مەتر لىئاستى دەرياۋە، رەۋبەرى
دەرياۋەكە (۲۷۰) گىم و رەۋبەرى ھەممۇ ئىمۇ زەمىيانەمى
خەزىنەكە ئاۋ دەمىن Water shal of the Resevion (۱۱۶۹۸) گىم،
ئىم بەنداولە بىرى ۶,۸ مېلىر مەتر سىچا ئاۋ لەخۇ دەگرەت و
بەرزى ئاۋى ئاساسى ۱۱ مەتر لىروۋى دەرياۋە.

بەنداولە دۇكان لەمبۇرى (V section) مو لىسەر جەپنى بەردى
(مۇلۇمات) ئانىشتۇۋە، لەلايەن ئەندازىيارانى راۋىۋكارى بەریتانى
(بىنى دىكەن و گورلى) Binni Deacan & Gourly و بەلگەنەردى
سەرەكى كۆمپانىيە Dumez-Ballot لى قەرىنسى جەپەجىگرا،
شاينى باسە بىرى بارى تېچوۋ ■ تەۋابوۋونى ئىزىكى ۵ مېلىۋن
مېئارى غىرالى بۇۋە، كەنەزىكى (۲۰۰۰۰۰) تەن جەپمەنتۇ بۇ
مەبەستى بىياتاننى بەكارھاتۇۋە بىرى (۲۸۰ مەزىر) م كۆنگرەتتى
تېپە.

بەرۋە سىراتىۋى دۇكان رەزەمى ئاۋى (Spill Ways)
لەخۇگرتۇ ■ كە ھەردىۋەكەن دەجەنە سەرىك تونىل (Tunnel)،
تەركەكى ۱۰ مەترى دۆڭزىمەككى (۱۲۰۰) پەنە و لىكەت بىياتاننى

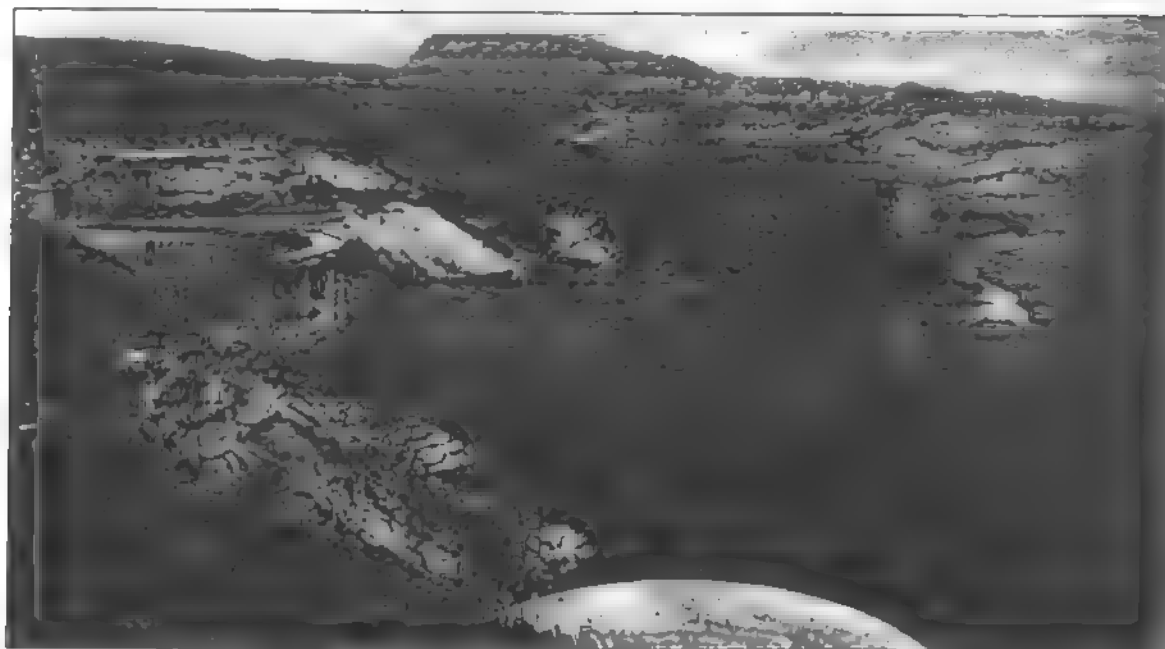
كوردستان وۇقتى بەرۋە گىرەمۇ باران، ئامبۇردى شاخ و
دەشت و دۆل و دەرىمەند، خاۋىنى جەنەمە دەرياۋە بەنداولە،
لەۋنە،

بەنداولە دۇكان Dokan Dam ۱-

بەنداولە دۇكان دەگەنچە باكوۋى خۇشاۋى شارى سىلمانى
لەمبۇرى (-ئەمىل) لىسەر زىي بېۋەك، بېرۋەكى دىۋەست گىرەمى
دەگەنچە بۇ ئىمۇ لىكەنچە ھەۋەنە لىسەرەتلى سالى
جەمەكەن لىروۋى جەگەنچە جەۋلۇجى.. ئاۋجەمەكە گىراۋ
لەمبۇتلى جەمەكەن كۆتلى بىن ھەت.

ئىم بەنداولە لىمانگى ئازارى ۱۹۵۱ دەشت گىراۋ بەدروست
گىرەمى لەمبۇمەردى ۱۹۵۸ كۆتلى بىن ھەۋە بۇيەكەمەج
لىمانگى شوبەتلى ۱۹۵۹ بەكارھەنەۋە، شۇنچى بەنداولە دۇكان
لەلايەن جەۋلۇجى دىكۇر "ھېچن" دىارى گىراۋ دەشت نىشان
گىراۋ.

بەنداولە دۇكان، بەنداولە كۆنگرەتتى گەۋەنچە (Arch
Dam) و يەكەمىن بەنداولە غىرەلە لىروۋى دىۋەستىرەن و
جەۋمە تەكە بەنداولە غىراق و كوردستانە ھەك " گەۋەنچە
كۆنگرەتتى"، نېۋە تەۋە گەۋەنچەكە ئىزىكى ۱۲۰ مەترى

ئىككىنچى كۈنى ئۆزبېكىستاننىڭ "يەمىش-ئايلىق" ۋە
ئاۋجىمى ئالتۇن كۆپرى ۋە پەرۋىزى ئاۋدېرى گىرگوك و روۋبارى
سېتىلدى.

وېبپاڼه: www.hydro-powerstation.com

وښتګۍ ګمهرې ډاوی دوګان لمپنېنګ پمپۍ کاره بای "توربین Turbine" پمپګانو هم پمپګان بې ۸۰ میگا وات ووزه دمدن لمکاتیک Head ی ډاوی لمکاسی پښو سټی ډا بټ و بې ۱۳۰ م/جرګه لڼاو تر بې بې ۵ سووړنموی هم توربیننګ، شاهمنی باسه هم وښتګیه له لایم کڅمپانای "کنکورم نمکسپورت" ی سټوپیټی موه دروست کړاوه و پښو لمکاسی دروست کړننې پمپنګو هم پمپنګ درګای ډولانی Head (Regulator) پمپموی ۲،۵ متر لڼاو لاشی پمپنګو هم بې هم مېسته دڼراوه ګمهرز ګمهره "کڅن" هم درګایانه بېرزد مکرنموی ډاوی ډلپاوه Dis Water بې مېسته سارګر دڼموی کار تګان پمپګر ده پښو.

دروست کردن و بنیانانی نام بمنخواه، پروژه سراتیژی
گرنکه بوه هوی نابوشینی (۹۷) گوندی ناوچکمو همرمکهمان
همرژمک و ناو همجوریک زهرممنند بوون و لمنمنجانی
پروسی نیشتمجگرنی نام گوند نشینانوه گوستنموجان
چمنند شارژچکمی نوی وک، سنگسرو بکرمجو
صابوناو جوارفورنمسه... دروست بوو، شایستی بامه

بمنداوکه بڼه گڼېښي رڼېرودي ناوې به کارهاتووهو دمکونته لای
 جمنې بمنداوکهوه، رڼېرودي ناوې پکښه شپوه رحمتيخو به
 بيل ماس (Bell Mous) ناسراوه لمخوړی Shaft or glory
 Spill Way په گمتره کي "د مې رحمتيخه" نړيکي ۴۲
 متره دواړه تسک دهېتهوه بڼه نړيکي ۱۰-متره... دواړه
 دهېته سمر تونډي ناوبراو، ثم رڼېروده لکانی زيانووني ناو
 ه ناو بمنداوکه لکانی بهرزی ۵۱۱ متر ناوې پيدا تېرېم
 جينيت و بهمش پاريزگاري له بمنداوکه دهکات، روودانی
 څېرېووني ناو بهسمر بمنداوکه Over flow ناپهتيت و
 ښکي ناسته، شاپنې باسه بڼه پکښه لکانی ۱۹۸۸ ناو بهم
 رڼېروده تېرېم، لکانی دايه پرې ۸۶۰ متر سي/هرکه
 Max. Discharge=1860m³/s ناو بگرته خوي.

ریپرهای دووم لهائی چپ ریپرهای یکدمه و لسمجوری
(Tunnel or Conduit spill way) پسمو سئ درگای همیه و
مکتی بپویستدا درگاکان بفرز دنگرتعمود ریگای تیپریوونی
و بحمن تا تیپریوونی بری ۲۲۰۰/م چرکه، شایمنی یاسه نم
spill way ریگای تیپریوونی ثاودعات لمانستی بمرزی ۴۹۶
متر و بممش مترسی لافاو کم دگاتموه لسمر بمانداومکو
حجینتموه سهر همان تونیل.

هروڤها نهم پروژیه گرنګرمکی تاپېمتی همیه لمریوی
خستو کالیموه که دوو زېږموی ناوېږی همیو لمتونای همر
یکمېانیا همیه پری ۱۱۰ م/هر که لمانو بیایاندا تر پری و،

بەلەم دواتىر دىيارىدى مەچوون و دابەزىنى لاي راستى
بىناۋىگە دەستى پىڭدەرمو... تا نەمىز چارەسەرى يەڭگەرى
نەگراۋو بۇ نەمىز ۋاقتىمۇ؟

دروست كىرىن و ھاتىنە كاپىمى بىناۋى دەرەسەندىغان بىۋە
ھۆى داپۇشىنى ئاۋچەمەكى زۇر لەزمۇى كىشت و كالىۋ گونىلىنى
ئاۋچەمە سەرمەنجان زىيان كەپاندىن بەزىياتر لە (۹۵) گونىلى ئىمۇ
ئاۋچەمەمۇ كەمىۋىلەر زىيانكەتلىك بۇ يىلدىن لەلايىن مەيىمۇ.

بەلەم دواتىر دىيارىدى مەچوون و دابەزىنى لاي راستى

يەڭگەرى دىيەك لەمەندىۋىگە كوردىستان، بىناۋى دەرەسە
مەچوونى (رىكام) ىمۇ رىكامىنى ئاۋى (spill way) لەمەندى
مەچوونى ۶۱۲ م ھەمەمۇ لەمەندى دابە (۵۲۷) م / چەرگە ئاۋى پەيدا
تەپەرىۋى بىرى (۴۸) ملىۋىن مەتر سىنجا ئاۋ كۆمەكتەمۇ تەمىنا
بىت بىناۋى بارانۋا دىيەستەت.

نەم بىناۋى دەرەسەمۇ ئاۋى دەرەسەمۇ، يەڭگەرى تەمەكى
مەچوونى (رىكام) ىمۇ رىكامىنى ئاۋى (spill way) لەمەندى
مەچوونى ۶۱۲ م ھەمەمۇ لەمەندى دابە (۵۲۷) م / چەرگە ئاۋى پەيدا
تەپەرىۋى بىرى (۴۸) ملىۋىن مەتر سىنجا ئاۋ كۆمەكتەمۇ تەمىنا
بىت بىناۋى بارانۋا دىيەستەت.

بىناۋى دەرەسەمۇ ئاۋى دەرەسەمۇ، يەڭگەرى تەمەكى
مەچوونى (رىكام) ىمۇ رىكامىنى ئاۋى (spill way) لەمەندى
مەچوونى ۶۱۲ م ھەمەمۇ لەمەندى دابە (۵۲۷) م / چەرگە ئاۋى پەيدا
تەپەرىۋى بىرى (۴۸) ملىۋىن مەتر سىنجا ئاۋ كۆمەكتەمۇ تەمىنا
بىت بىناۋى بارانۋا دىيەستەت.

بىناۋى دەرەسەمۇ ئاۋى دەرەسەمۇ، يەڭگەرى تەمەكى
مەچوونى (رىكام) ىمۇ رىكامىنى ئاۋى (spill way) لەمەندى
مەچوونى ۶۱۲ م ھەمەمۇ لەمەندى دابە (۵۲۷) م / چەرگە ئاۋى پەيدا
تەپەرىۋى بىرى (۴۸) ملىۋىن مەتر سىنجا ئاۋ كۆمەكتەمۇ تەمىنا
بىت بىناۋى بارانۋا دىيەستەت.

بىناۋى دەرەسەمۇ ئاۋى دەرەسەمۇ، يەڭگەرى تەمەكى
مەچوونى (رىكام) ىمۇ رىكامىنى ئاۋى (spill way) لەمەندى
مەچوونى ۶۱۲ م ھەمەمۇ لەمەندى دابە (۵۲۷) م / چەرگە ئاۋى پەيدا
تەپەرىۋى بىرى (۴۸) ملىۋىن مەتر سىنجا ئاۋ كۆمەكتەمۇ تەمىنا
بىت بىناۋى بارانۋا دىيەستەت.

بەلەم دواتىر دىيارىدى مەچوون و دابەزىنى لاي راستى

بىناۋى دەرەسەمۇ ئاۋى دەرەسەمۇ، يەڭگەرى تەمەكى
مەچوونى (رىكام) ىمۇ رىكامىنى ئاۋى (spill way) لەمەندى
مەچوونى ۶۱۲ م ھەمەمۇ لەمەندى دابە (۵۲۷) م / چەرگە ئاۋى پەيدا
تەپەرىۋى بىرى (۴۸) ملىۋىن مەتر سىنجا ئاۋ كۆمەكتەمۇ تەمىنا
بىت بىناۋى بارانۋا دىيەستەت.

بەلەم دواتىر دىيارىدى مەچوون و دابەزىنى لاي راستى

بىناۋى دەرەسەمۇ ئاۋى دەرەسەمۇ، يەڭگەرى تەمەكى
مەچوونى (رىكام) ىمۇ رىكامىنى ئاۋى (spill way) لەمەندى
مەچوونى ۶۱۲ م ھەمەمۇ لەمەندى دابە (۵۲۷) م / چەرگە ئاۋى پەيدا
تەپەرىۋى بىرى (۴۸) ملىۋىن مەتر سىنجا ئاۋ كۆمەكتەمۇ تەمىنا
بىت بىناۋى بارانۋا دىيەستەت.

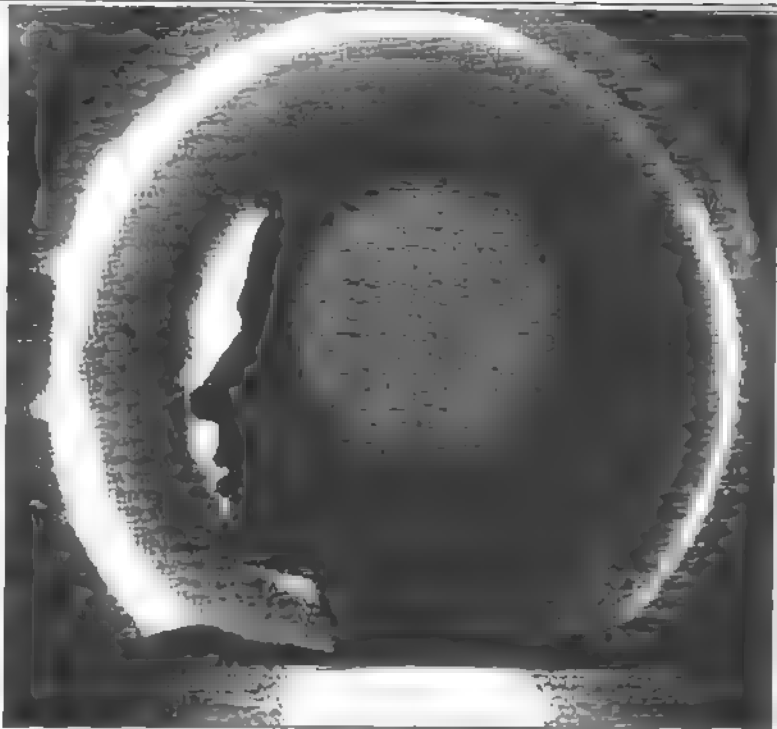
بەلەم دواتىر دىيارىدى مەچوون و دابەزىنى لاي راستى

بىناۋى دەرەسەمۇ ئاۋى دەرەسەمۇ، يەڭگەرى تەمەكى
مەچوونى (رىكام) ىمۇ رىكامىنى ئاۋى (spill way) لەمەندى
مەچوونى ۶۱۲ م ھەمەمۇ لەمەندى دابە (۵۲۷) م / چەرگە ئاۋى پەيدا
تەپەرىۋى بىرى (۴۸) ملىۋىن مەتر سىنجا ئاۋ كۆمەكتەمۇ تەمىنا
بىت بىناۋى بارانۋا دىيەستەت.

گەتەنمەنپان لە ۲۵ سالى دايمە، لەھاو
ئەوانى لە ۱۵ سالىدان. ھەرھەروا روناكى
گۈلپە بىمەنمەن، تېشكە پەرجەنمەنى
زۇرپان لەسەر تەنمەن ھەم، ئەمەش ھاو
ومەس و ھىلاک دەگات. لەو راپەرسىيە
جىن لەم بارمەمە گەمى، بۇى دەركەوت
خەلگى ھەزبان لەروناكىمە، ەك روناكى
خۇر واپەت، - ئەمە جگە لەمە روناكى
خۇر، ھەستەتەكى خۇشى بىمەنمەن
دەگەنمەن.

بەپەنچەوانەشەمە، تۇمەن نەلەس، و
مارگەت جونس لەمەنمەنمەنمەنمەن
زانگەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
رايەن بەمەش نەلەس گەروناكى زۇر
كارەكى باش دەگاتە سەر بەرھەم ھەنەن،
بەلگە لەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
لەسەر خۇنەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن

گەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
زۇر، ئەمەش گار لەمەنمەنمەنمەنمەنمەن
ھەست بەمەس و بىنەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن.

روناكى و شاعىرى

جېنگى ھەرا گارى لەسەر ھەسەنمەنمەنمەنمەن
ھەمە، ئەمە گەسەنمەن لەسەر مەزەنمەنمەنمەن
زۇرەن گەلەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
دەمەخەشەت، ھەر لەمەنمەنمەنمەنمەنمەن
پانمەن، روناكى گە بىمەنمەنمەنمەنمەنمەن
دەمەنمەنمەن.

ھەر لەمەن ئەمەشە دەپانمەنمەنمەنمەن
شاعىرەت قەسە ئەگەن ئەگەنمەنمەنمەنمەن
بېتەن لاکەن دى تەلەك بېتەنمەنمەنمەنمەن
زۇرەنمەن.

گارى ئامىرەنمەنمەنمەنمەن

ئەمە تەشكەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
دەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
زۇر دەگەنمەن سەر دەمەنمەنمەنمەنمەن
گەرت لەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
تەشكەنمەن، كاتەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
ھەست بەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن

ئەستە گەلەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
ھەنەن روناكى گار لەمەنمەنمەنمەنمەن
لەسەر پەرجەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
تۇمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
رەزەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
گەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
ئەمەش بەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
ھاوۋەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
بەرھەم زەپەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
لەروناكى زۇرەن ھەست بەخۇشى دەرونى بەنمەن.
ھەزەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
جوانمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
زۇرپانمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن.

تۇمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
مەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
جەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
دەكە، ھەر لەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
گەلەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
دەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
جەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن
ئەمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەنمەن

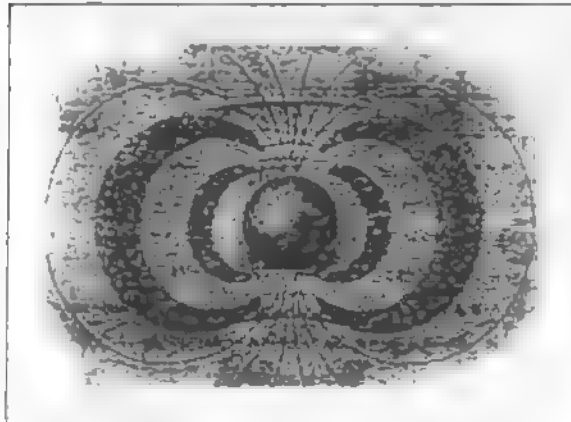

جووت پىشپىنە كەس قان ئەلن

Van Allen Belts

ۋىرگىنېيان ئامەلىكەرنى: كەمال جەلال غەرىب
سەرپەرشتىيىرى پىشپىرى خانەنشىن

جېنى (خۇڭگى) پىنچەم - ماگنېتوسپېرە Magnitonsphere ئەم جېنە لىگەش، لىراستىدا، لىگەل جېنى ئاپۇنوسپېرە بىلەن جۈن، لى ئىنچامى ئاپۇنەنەمۇمە دىرگەتوۋە كە جالاگىيەكەنى ئەم جېنە لى بىرزايسى (20۰) كېلۇمەترەمە پان زىاتىر دەست پىن دىكات و زۇرپەى ئەم جالاگىيانە ئەمەپە كە كاپەى موگناتىسى زەمى دەپىنەنەت (دەپكەت) لى رۇلى گىرەك لى بىنەمىكەت، ئەم كەلپەنە كەشپە فراۋانە كەتپەرە بى گازی ئاپۇن كراۋى ئەمۇتۇ كەلە ئاۋجەى دىبارى كراۋا كۇ دەپنەمە پىشپىۋەى تەلەپەكى موگناتىسى تەمۇكە بارگە كراۋەكەن بىكازىپا كەمارۇ دەست. ئەم كۆمەلە تىشكىپەى كە كەمۇتە ئەم بىرزايسىپانە، پەناسانى

ئاۋجەى تەمۇكەى بارگە كراۋ دەۋرەپىلى زەمى داۋە، ئەلەپەن جەى. ئەى. قان ئەلن و پارىدەمەكەنىپەمە، لىكەنى بىكۇنەمەمە، بى زىتەرى جاپەمە، دۇزراۋەمەمە، ئەمەكەم جىكۇ دەستەردى ئەمەرىكەنا. كازمە لى بىنەمەمە، بۇ مەمەستى مەپەنى خەستى تەشكى كەردەۋىنى ئامادە كراپەۋ، لى دەۋ خەنەى جەپەك ھاتوۋن لىسەر ھەلى پەكەنى زەمى، ئەلەكەزۇن و - رۇتۇنپان تىادەپە، لىنەستى زۇر بىرەى ووزەمە، كە لى موگناتىسى جەمە كەمارۇ دراۋن، زامە و ووزەمەپان بى پەى جالاگى خۇر خۇرەپەن. ئەم پەرى (زۇرى) پىشپىنەمەى ئاۋمەمە كە ووزەمەمەى جەرى ھەپە، دىكەمۇتە بىرزايسى نەكەى (۲) ھەزار كېلۇمەترەمە. مەلە پىشپىنەى دەۋمە كە ووزەمەمەى نەمەزى ھەپە، دىكەمۇتە جەپەى نەكەى (۱۶) ھەزار كېلۇمەترەمە.

بەرگى كەش زەمى كەلى زەمى ئەتەكەلەك لى تۇخۇم و گازو مەنەى ھەمە جۇرەى تە پىك ھاتوۋە، بى شىۋەى جېنى خەپ لىسەر بىكەنى ئامەزراۋن، ھەندەك بۇشەى لى نىۋانىپاندا ھەپە، پەپان جەپە ئاۋجە كوازاۋەپەمەگان (الوفەت- Paveses)، پەكەم جەپە كە رۇۋى زەمى ئاپۇشپەۋە و ئەستەۋى پەكەى لى نىۋان (۲۰-۱۲) كېۋەمەتراپە و لى ھەمەۋ جېنەكەنى خەست (جەپە) تەمە ھەر خۇى جەمەلە لى ۷۰۷۵ بەرگى زەمى پىك دەپىنەنەت.

ئايلا لەسەرەتاي ھەزارەي سەنئەتدا ژيان لەسەر گۆي زەويدا دەمىنەت؟..!

و: موحەمەد نوري تۇفيق

مامۇستاي خانەنشەن

پەشەكە!

خوئىنەرى بەرپەز، كاتى ئەم وتارە سامناكە دەخوئىنەتەمە،
ژيانەت لەبەر جاوتارەك نەمىت و ئاومىدەمە، بەمەي كە ئىز
دنيا بە بەرپەز نەمەمە و كۆتايى ژيانەمە لەجەندەركەمەكە ئەم
گۆي زەويدە پەن و بەرپەز و ئىران و تەفەر توونا دەمىت و
رووحەندارى لەسەردا نامەنە.. ئەمە تۆ ئەمە رۆزگەر تالە لەمەل و
دەروونى خۆتەدە بەرپەز و ابزانە ئەمانە دەمەنەتەمە، ئا ئىستا
باوو باپەروباپەز كەمەركەنى تۆ جەننەن قەسە واپەن گۆي
لەپەمە، خوئىندەوونەتەمەمە كەمە ئەمانە رۆزەشتەن ژيان
شەمەنەزەي ھەمە ئەمەگۆي زەويدە و ئىران پەو، ئە ئەستەزە و
كەندەركەن كە كەشيان مەنەمە ئەمە و ئىزەمەپەن مەنەمە
كەلەمەستە ئەمە جەركەمەكە، خۆتەن ئا ئەمەگۆي زەويدە
وتەفەر تووناپەن كەمە.

بەلگە ئەمانە كە تۆلەم وتارە مەندە، كە بۆم كەمەووي بەمە
زەمانە بەجەكە لى تەمەكەمەت ئەمە بۆ زەمەستە و ھۆشيارەي و
لە دەمەزەمە ھەلەمەكەمە خۆتەمە بزانە زانەپەن و زانەكۆ بەمەنەمە
بەنە ھەلەمەكەمە رەوېزەمەن و بىر كەمەمەمەمە گەمەشتەتە كۆي؟
ئامەزە ھەمە پەشەكەمەمەمە ئەمە بولە زەمەستەتە جەمەنە

لەمەنەمە؟ بۆمەنەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزەمەمەمەمەمە
لەمەمەمەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمەمە
رەوېزەمەمەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
زەمەمەمەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
تەمەمەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
تەمەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە

ئاوای ئەمەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
ئەمەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە

بەلەپەي پەشەكە!

"مەمەمەمە" ئەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمە
رۆزە ۲۰/تەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
تەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
تەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
تەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
تەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە

بەلەپەي پەشەكە! ئەمەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمە
كەمەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
كەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
ھەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمەمە
بەلەمە ئەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمە
بەلەمە ئەمەمەمەمەمەمە ئەمە ئەمە ئەستەزە ئەمەمەمەمەمە

شاخ و بیابان و شارو شویته
ناودانیکانی نهم گوی زموږمخاو له
حرکیمکنا نهم ناستیرمپی که
نیمه لمر لمرین و ناوی گوی
زموږی لمر او تخته و بختی
وهران و کاول و نغری بکمن و زانی
تیا نهمین... واته زان بکمن به
دواحرکسات..

بېگومان هرچ عجب و
عارونارموایمکی تپانی، لمر
زانگان له نهمین یگانگی نهم
کونه بکولنم، له همدو
گیاندرانی سمرزوی ورنه
تری بکمن و لمرنوسیان به
شومیمکی زانستیانه بکولنم و
لی ناگادرنم، بهوین یس
بریارو مزمنه لمر بکمن که
زانستیکان هلمگر... بهلام
زوری مزمنه و نهمین و
بجوونی نهم کلمکبازی که
نوقلانه بک زان له سمر زوی
زموږی لمرنم و نهمین وروڼو
و کارمکان بکولنم
لیکنه مومکانیان، بک خنکی
روونکمنم، نهمین جکه له
خمرات و کاری جادوگرانم
نهمکبازی هلمکبازی نهم تون که
جری بکمنین و کاتسجاری و
شتی تر نهم، کمن ژماریمکی
زوری خنکی سمرگوی زموږیان بهو

واتاو بجومنانه خویانم بابمنکر دوو و قسمو
مزمنمکانیان بهسردا تپهراندوه..

بمنه له ری نهم دهریا پان و بهرینه لمری نهمینم،
له ری بهنمرکانی کمناره جیاجیگانی نهم لمرنم، وی بک
نهم و تپینی دهم، که نهم دهمالو دویله، سزمنه
ولیکنه نهمی زور همیه، که خاومکانیان نوقلانه کولای زان
و کمن رادهمین.. بهلام نهم کولای بوونه، سمررای همدو
نهم مزمنه و بجومنانه - هشتا نهم کولای بوونه نهمانم

نهمینم، بک نهمی له بهوگرین همدی نارشیفکان و
نجر و رزنامو چاپممنیمکانی نهم بواره بپنهمم، که باس
حبت و بواره دهم، که نهم ژماریمکی زور له زانایان و
نهم بککوتومکان له بواره سمر هان، نهم جکه له
نهم نهمینم و کلمکبازی به ناوبانگ که زانستیمکانی
- کنیان بولای خویان راکشامو باس له روڼاوکی گموری
نهمی نهمینم و ککدارمکان و نهمینم گرانمکان دهم،
نه ه چمن سالی دهمانم خویان بدن بهسمر زموږیان دهریا و

رۇزەلانى ئەمەرىكا ۋىران دىكات، لە ئەنجامى ئەمەشدا گىزە ئوۋكەمەكى يەڭگار تۈند و بەھىز ھەلەمەت، ئەۋىش لە ئەنجامى وشكېۋونى ئاۋى دەريالوۋشەكانى (المحيطات).

جېھان لەكۇتاي ئەسەلدا، كۇتايى دىئا...

لەتەنە بونىكى سەرۋى مەلەمەندى سەرىيەخۇي باسەكاندا (مركز البعث) لە رووسيا، گەشتوۋە بەۋى كە گۇي زەۋى بەۋى (۲۰) * پەلە لارەمبەتەۋە بەتئىيەمكى يەڭگار زۇر لە نېۋان سالانى ۱۹۹۸ ۋ ۱۹۹۹ دا...

(سۇبۇلۇف) كە خاۋەنى ئەم تىۋىيەمە لەكۇنگەرى شامزايانى دەۋرەمەنپرومەكان و ئەستېرە ناسەكاندا كەلە ئەمەلۋول سالى ۱۹۹۷ لە رووسيا بەسترا گوتى. جەنەدىن لاۋاۋو زىيانى ۋىرانكەر زۇر لە نېمەچە دورگە ئەسكەندەنەۋىا و بەرىتەنەۋىا غەرق دىكات، لەكاتىكە كە سىپىرا لەۋ ۋىرانكارىيە زىگارى دەپى و ئونىتىكى ئوۋى تىپارۋستەمەكرى!!

(سۇبۇلۇف) كەسۋور بوۋ لەسەر ئەنەمەلەكانى گوتى، پىاۋ خەن ھە لە ئىستەۋە سەۋىپارچەزەۋى لە سىپىرانا بىكرىت، چۈنكە ە باشەۋۇدا كېرىنى زەۋى لەۋ شۈنە دوۋرو بەقراۋىمەدە دەپتە كىرىكى زۇر زەھمەتە بەتەپەمى ئەۋ زانائەنى كەمەزەندە و جۈۋونەكانىيان سەرنەگىرى.. (بەلەم من "سۇبۇلۇف) سوۋر لەسەر جۈۋونەكانەم و گوتى دىپارە خەلەكەكى كەم دەتەۋان جىپاۋى لە جىن بىۋاۋى عاقل و شىتەدا يەكەن!!

خۇ ئەگەر حەۋۋەمەتى رووسيا بېپارى لەسەر ئەسەكانى ئەم كىرەپە بىدەپ، ئەۋكەتە دەپۋە دەۋلەمەندەنەن حەۋۋەمەتى سەرىۋى زەۋى، بەقراۋىستى ئەۋزەۋى و زارەنى سىپىرا، لەكانى روۋانى ئەۋ لاۋاۋو زىيانەدا.. ولەكانى بەستى ئەۋ كۇنگەرىمەدە كەمەدەكانى ئىتالىاۋ مەجىستان سەرقالى بوۋن بۇ پارستى ئەۋ -ۋچانەپان كە لە ئۆزەدەۋە بەرەۋ بىپانەكانى سىپىرا دەپتەۋە..

ئەۋەنى باۋە بەۋىيەۋى (سۇبۇلۇف) دىكەن، ئەۋكەسانەن تەۋەمەپان بە(دوۋرەۋى جۋارەم) (البعد الرابع) ھەپە، كەنەۋ جۋارەپەش بۋارىكى نادىپارە، ئەنەۋ ئەۋ دەپتەن كەخەۋ جۋىتەپەمكى يەڭگار زۇرى پېتە خىشەن، ئەم جۋرە كەسانە جەمە ئەستېرەكانەۋە سەپىرى زەندەۋران دىكەن ۋاۋاتىيان جەمە كەرووسيا بىگەتەۋە پەلەمكى ئەۋتۇ، لە دەۋرى زەپرىنى جىۋوۋدا پىرى ئەگەشتەۋە، ەك لەكتىيەكانى ئەلەكەنەنەر جۈنكىن و مىخائىل لىرەمەتۋە دا ھالۋوۋو، بەۋەش رووسيا ھەۋوۋ جىن بىيەننىنى دوۋرەۋى جۋارەم شاد بىكات؟

سۇبۇلۇف لەۋكۇنگەرىمەدا، پىرى لەسەر ئەۋەدەگەرت تەرىندەۋەمەكانى ھەزەۋى (الكائنات الفضائية) پامەتى بەشەر

دەمەن لەۋلاۋاۋە كەدەپتە مەپە ئەمەلى و پىكارى بەشەرەكانى سەرى گۇي زەمەن.. چۈنكە ئەۋ زەندەۋەرانەنى كەلەدوۋرەۋى جۋارەمەدا خۇيان شاردەۋەۋە زۇر ۋىپاۋ زەپەكەن لەئىمەدە ھەمەۋەمەك، ناماۋەكەش خۇيان پىشانەدەن!!

* گۇي زەۋى نىشانەپەكە بۇ سەۋەۋەندى پۇمپاكەۋىكەن.

زەلەكان لەۋباۋەمەپان، كەپەش (۶۵مىليۇن سال)، ئەم گۇي زەۋىيە نىشانەپەك بوۋ، بۇ خۇ پىكەشەنى پەكەك لەكەندەۋەكان، كەمەۋ خۇپىكەشەنە پۋۋە ھۇي كەۋتەۋەۋى ئاگىرىكى ئەۋتۇ، كەلەمەۋە جەنە جەركەپەكە ھەرجى زەندەۋەرى لەسەر بوۋە ھەۋوۋ سوۋتەۋان، بەۋەش جىھان جۋتەۋە خەۋىكى بەقراۋىيەۋە كەچەندىن ھەزار سالى خاپاند.. لەۋتاگرە كەۋرەمەدا جەۋەۋەۋى

دیمەتەگە لەلایەن کەسەگەوه
خۆی نیشان بدات و تەکنیکی
زیاتر لێگەڵ بەکاربهێنن
ئەوا رادەڕوژاندن زیاتر
دەبێ. ھەروەھا ئەگەر ئەو
کەسە گەج بێت کەتەماشای
دەکڕئ ناستی وروژاندنی
نەزنیکی بەسالاچوو زیاترە،
ھەروەھا ئەو کەسە تەماشای
دەکات تا تەمەنی منال تر
بێت ئەوا ناستی وروژاندنی
زیاترە، بەلام ئەگەر کەسێ
تەماشاکەر ئافەرت (مێپنە)
بێت لەھەموو ئەو بارانەدا
نستی وروژاندن کەمتر دەبێ
ئەگەر بەراورد بکړئ لێگەڵ
بیاوان نا، جگە لەوانەش
نستی رۆشنی و زانیاری
دەبێتە ھۆی بەرزکردنەوه
ستی کاریگەری ھەستەگە.
ھەروەھا دیمەنی نیمچە
رووت زیاتر ھەستیارەیکە
یاد دەکات، وەک لەوێ
رووت بێت، بەتایبەتی ئەو
نەرمە سەماکەرو گۆرانێ
پێژنەمی لەیانە
نەوانەپەکاندا. ھەروەھا
رەنگ و شێو زۆر کارەدەکاتە

نێرووی وەک پەکن، واتە لەووی کارتیگەری ھەستیارەیکەوه.
بیاوان لەکاتیگە گۆیان لەدەنگی ناستی ئافەرتێک دەبێ.
ئەویش لەکاتی ھەستەری راستەوخۆ یان بەشیوێ گۆرانێ وێن
یان لەشیوێ دەنگی ناوتەلەفۆن نا، جگە لەویش کاریگەری دەنگ
بەتەکنیک کردنی کاریگەریکە زیاتر دەبێ. وەک بەکارھێنانی
زاراوە و شەڕ و زۆرئەرو ناسک، تەنانت ھەستیارەیکار ئافەرت
بەدەنگی ناو تەلەفۆنیش دەورۆت کاتیگە تەلەفۆن لێگەڵ
بیاوانکە دەکەن.

پەکن لەھەستەکانی دیکە ھەستی پۆن کردنە. ئەم
ھەستیارەیش ھێج کاریگەری لەھەستیارەکانی دیکە کەمتر نیە.
تەنانت لەنێو جیھانی ئازەلەیش دا ئەم ھەستیارە زۆر گرنگی
ھەیە لەدەریکردنی کاتی زاوێ و جیووت پوون نا، چونکە

سەر بەرزکردنەوهی کاریگەری ھەستی بێنن. وەک لەوێ
کەتەماشای وێنەیکە رەش و سەپی بکە یان وێنەیکە
رەنگاوێنەگ.

لەلایەکی دیکەشەوه ھاوێشکردنی ھەستەکان چەند
خەمەکیان پێکەوه کاریگەری ھەستیارەیکە زیاد دەکەن.. وەک
ھەستی بێنن و ھەستی بەرگەوتن. کاتیگە بیاوانکە تەماشای
خەرمیگە رووت دەکات دەروژێت بەلام ئەگەر دەست لێدان و
حەرمەوتن ھەب ئەوا زیاتر دەبێتە ھۆی وروژاندن یاخود ئەگەر
ھەستی بێستنی تێکەڵ بێت وەک دەریپەنی زاراوەی پەسۆزو
خۆش لەلایەن ئافەرتە رووتەگەوه ئەوا ناستی وروژاندن زیاتر
دەبێ. وەھەروەھا بۆ زۆرەمی زۆری ھەستەکانی دیکە. پەکنیک
ھەستەکانی دیکە، ھەستی بێستە. لەم ھەستیارەدا تاپەدەکە

ھەندىك نىرى ئازالمىكان بىھىستى بۇن كىردىن ھەۋۋىت،
يەتايىتى بۇنى مىمىگە. چۈنكى ھەندىك بۇنى تايىتى ھەۋۋى
زاۋۋىدا ھەندىن ھەببە ھۋى ۋۆزۋىن ۋەتەم ئانى كىردى
چۈت بۈن بەلام لىھىھانى مۇۋ نا بۇن ھەكىت بەدۋ
چۈرۈۋە.

جۈمى يەككەم: - بۇنى تاپىپتى سىزۇڭ خۇيىتى. ومك ئىكەم
بۇنە سىروشتى يەي ئىللىشى ھىناسى كىسەكەمە دەردەجىت. پان
دروست دەپ. ھەندىك پىيا ھىستى بۇنگىرىنى زۇر بىھىزە
تىمانىت دەزاسى ئاقىرت ئىككالى سۈپى مانگانىلەپ پان ھىم
بۇنىكى دىكەي لىدەجىت.

[illegible]

بۇنى مەلۇم: بۇنى دەست كىردە. ئەۋىش بىشۋىۋى دىۋىست
كىرەن بىرەم ھىنانى ئەگارگە بېشەسازىيەكانەۋە. لىگول
گىمىياسكانىتر. سال بىسال بۇنى دىكەۋ تاپىتى بىرەم
دەھىزى كارىگىرى ئەم بۇنانە لىسەر سىۋا دەپىتە ھىۋى دىل
كىرەنەۋەۋ راكىشانى بىرەۋ گەمىسى بىراۋىر تەنالىت كازگەكانى
بىرەم ھىنانى بۇن و گولۇ ھەلجەست بىمىياكرىنەۋى بۇنى
ئىۋىرە.

ههستی بهرگه و تێژ ١-

بەرگومونتیش يەنكىگە لەمۇزگاردە ھەسنىيە كارىگەرو
 وروۋىتىنمەكەن. ئەمەش لەمەند شىۋىزىكا بىرئۆمەدەن. ۈمك
 دەست لىدان پان بەرگومونتى بەشىك پان ئەنداسىيىكى لەشى
 كەسىك بۇ رەگەزەگە بىرەمبىرى چەند ۋاكتەرىك بەشلىرى
 بەرزكەنەمەي ئاستو رادەي ھەستى بەرگومونت زىتار دەكات ۈمك
 ئەم بەشى بىرەك دەكمون. ۋاتە بەرگومونتى ئەنداسەكەنى
 زاۋوزىكى ئىرو مىن زىتار ئاستى وروۋانلىن بەرز دەكاتمە. ۈمك
 تەنھا بىدەست لىدان پان شىۋىزىكى مەكە بەرەك بەكمون.
 ۋاكتەرى دوۋم ۋاكتەرى ماۋى بەرگومونتەگىيە، ۋاتە تاماۋى
 بەرگومونتەكە زىتار بىت دەپتە ھەي وروۋانلىن زىتار. بەلام

فاكتىمىرى سىرپىم: بىرىنچە لەھۇنىتى بىرگەۋتەنگە ۋاتە
بىرگەۋتەنگى چېگرە پان لىخشانە. چۈنكى كارىگىرى بىرگەۋتەنى
لىخشان ۋە چولەنەۋە زياترە لەبىرگەۋتەنى چېگرە فاكىمىرى چولرە:
فاكتىمىرى سىرچاۋە بىرگەۋتەنگە. ۋاتە ئاھا بىرگەۋتەۋ دەست
لەيدان لەمەندام بەشمەكانى ئەشى خۇي پان ھەمان رەگەز پان
رەگەزى بىرەمبەر بەشۋىيەمكى گەشتى بىرگەۋتەنى ئوۋ رەگەزى
نەۋرە سى زياترە دەپتە ھۇي وروۋاشەن ۋە بزوۋاشەن ۋەك
لەماۋەكانىر.

چگە لەوانىمى باس گرا چىننەن شېۋو شىۋازىتىرى
ھىستىبارى ھىيە گە لەكىسىنگىمە بۇ كىسىكىتىر دىگۇڭىت پان
ھىنلىك لايمىتىر بىشدارى لايمەن ھىستىكان دىگەن دىھنە
ھۆى زىاتەر وروژاندەن كارىگىرى. ئەم بايەتو لايمانە راستمۇخۇ
پان ناپىستەمۇخۇ كارىگەر پان ھىيە. بۇ تىمۇنە خۇيىننە ھۆى
نوسراۋى ۈك چىرۇك و رۇمانو شىپىرى خۇشەۋىستى و سىكىسى.
پان بىيىنى فېلىم و شانۇى وروژىنەرى خۇشەۋىستى و سىكىسى و
چىننەن بايەتتىر.

ئەمەلىي باس گرا بېشىۋېمەكى گىشى زۆرىيە زۆرى لايەنمەگىنى
جالاگى ھەستىيارەكان بىو. لەزىيانى سىزۇف "نېرۋىسى"دا.
گەپنۇستە ھەممۇ نېرۋىيەك پان ۋن و سىزىدەك زانىيارى
دەربارەي ئەم جالاگىيە گىرنگە ھەمىن. چۈنكىكە لەقۇناغەكانى
لىيانىدا كارىگىرى خۇي دەپتت. بەتايىمىتى لەزىيانى ھاۋسىرىقتىدا
پان چاك وايە خۇمان لەسەر جالاگى ھەستىيارى رابىئىنن. بۇ
مىزۇدە پۇنانى سۇزۇ خۇشەۋىستىو جالاگى سىكىسىو
چىزۇرگىرتنى زىياتر. بەتايىمىتى ئافرىتى رۇزەھەلاتى لەر بىۋىنى
دەپ نەزىتە سىرگۈت كەرمەكان لەم جالاگىيە گىرنگە بىرىشەو
سارد ھەنۇقۇنن. كەكارىگىسەريان لەسەر لىيانى خۇيانو
مىزىدەكانىشيان ھەيە. ھەر لەمىر ئەمە ھۇيەمە كەزۇر لەمپاۋان
بەدەست ساردى ئۇمەكانىيانمە ھەناتىنن. كەچاك وايە ئەو
ھەستىيارە سىۋىتىيانە بىرىنمەۋ گەپ كەكارىگىرى چاكىرو باشىر
دەپتت ۋەك لەمەستىيارىمكى دەست كىرد چۈنكىكە ھەست كىردن
بەھەر بارىكى ئىۋىستىكارو راستەخۇ دەپتتە ھۇي ساردىۋىنمەۋى
بەرامبەرمەگى. چۈنكىكە ۋا ھەست دەمكات ئەمە ھىچ چىزۇ
خۇشەۋىمەك لەم كىرلەر ۋەرنانگىرئو تەنھا بەشىۋېمەكى دەست كىرد
بىرى ھەلساۋە.

بابىتىكى دېگەن گەرگ كەلۋاتىمىز نەگەر بىشىك
ئەھمىيەتلىك ئەمەس بىرەر چاۋىمىكى پتەۋگەرنى ھەستەكان
دەۋمىر دىت. ئەۋىش لايىنى سۆزۈ خۇشەۋىستىدە.

ئېزىمدا چىمىد لايىمىڭكى ھەستىمىكان دەست نىشان دىگەن ۋە ئاستو رادى ھەرىكەتچىيان لىسىر نېرو مى دىيارى دىگەن ۋە ھەو جىياۋزىمىش دىخەنېروو.

جىياۋزى ھەستىيەرى ئېۋان ئېرو مى.

ئەۋەى باس گرا بەشئەۋىمىكى گىشتى ۋە بىنچىنەمى ۋە چىمىد لايىمىڭكى بوو لەھەستىمىكان بەلام ئېزىمدا دەمانەۋى ئەۋ ئاستى جىياۋزىمىش دەست نىشان بىگەن كەلەنئېۋان ئېرو مى ھەمە:

(۱) تىپروۋانېن ۋە ئەمەشاكىرنى توخىسى بەرامبىسىر "سەپىرگىرنى ئېزى بۇ مى يان مى بۇ ئېزى" بەپىزى ۳۳% پىياۋان ھەستى بىنچىن ۋە تىپروۋانېن يان ئەمەشاكىرنى توخىسى مېيىنە دەۋروۋىن ۋە ھەستى بىنچىن يان بەپىزى. بەلام بىنچىن چىمىد ھۆكارىڭ كارى تىدەكات ۋە ھۆكارىڭ ئەستى ئاستى كارىگىرى بىنچىنە. ۋەك پېشەر ئامازەمان بەھەندىڭ لايىمى كىرد. ئەم ئىستانمى خىۋارەمدا ھەستى بىنچىن كارىگىرى ۋروۋاندىنى زىاتىر نەبى. بەكەم سەرخاۋەى ھەستىيەمىكان ئەۋ كەسى كەمبىيىرئ، نوۋەم ماۋەى بىنچىنە (سەپىرگىرنە). سىيەم- جىۋىبەرىگى بىنچىنەمى جىۋارەم- جىۋاننى بىنچىنەمى. بىنچىنەم- جىۋىنچىنى بىنچىنە راستمۇخۇ يان ئازىستەمۇخۇ. شەشەم- قەبارە شۇنى بىنچىنە. ئەمانمى باس كران كارىگىرى لىسىر ئاستى بىنچىن ھەمە. جىگە لىۋەى ھەندىڭ ھەستىيە تىكەل دىبىن سەپىرگىرنەمى ئاستو رادى كارىگىرەمىكى. كەدەتۋانېن ھەندىيەن ئەخەلەكانى دىكە روۋن بىكەنەۋە.

(۲) سەپىرگىرنى ھەمان توخىسى خۇى.

ھەمچىنە شارسىتائىمىت ۋە زىارەگىيان ۋە نەرىتە كۆمەلەپتەمىكان زۇرپەى زۇرى جىيەن ئەم جىۋە دىاردەۋ رەقتارە رەت دىگەنەۋە. لەگەل ئەۋەش دا كۆمەنىڭ ھەن. بەم شىۋەۋ جىۋە بىنچىنە دەۋروۋىن. كەدەتۋانېن بىنچىن ئەم دىاردە زىاتىر مۇركى لادىنى سىڭىسى پېۋە دىاردە. ھەمچىنە لەۋانەمى بەلامانەۋە كارىڭى زۇر شەرمەزى ۋە ئاشرىن بېت. بەلام مەۋى بىن ئەم دىاردە جىۋارە جىۋارە نەبى. ئەم رەقتارە بىرگىرنەۋە لەھەندىڭ كۆمەلەگە بەرگىڭى كۆمەلەپتە ۋە مەركىرەۋە كارىڭى ئاسىيە. بەلام لەكۆمەلەگەمىكى دىكە بەلەن دادەنرەت. ۋە بەجاۋىڭى سوك ئەمەش ئەۋ كەسانە دىگىز.

ئەم شىۋەى ۋەك ئەمەشاكىرنى ئىپرىڭ بۇ ئىپرىڭ يان مېيىنەمى بۇ مېيىنەمىك دەپتە ھۆى ۋروۋاندىن ۋە ئاسەۋەۋى سىڭىسى. ھەمچىنە ئەم دىاردە ھەستىيە زۇرلار جىيەنى ئېزى دىگىزەۋە.

(۲) بىنچىن يان تىپروۋانېن لەۋىنەى روۋت:

ئەم جىۋارە ھەستىيە زىاتىر تەپتەمىنە بەپىياۋان رىۋەى ۵۵% پىياۋان بەم دىاردە دەۋروۋىن. بەتەپتە ئىگەر ۋەنەمىكى روۋتى مېيىنە بېت يان ۋەنەمىكى كىردارى سىڭىسى بېت زىاتىر دەۋروۋىت. بەلام دىربارى ئافرىتان ھىچ كاردانەۋەمىكى ئەۋتۇى نەبە ۋە بىرە پىزى بىزىر دىبى. بەلام رىۋەى ۋروۋاندىن ۱۷% زىاتىر تىپەر ئاكات. لەكۆمەلەگى كوردەۋارىش دا مېيىنە بەمبەت ۋە شىۋازى ئەم جىۋە شەرمەزى دىبى. زۇر بەدەمىن دەۋروۋىن. ئەمەش كىرەگىزى زۇر بۇ زىانى ھاۋسەرىتى تروست دىكات. كەمەندىڭ جىر مېرەكانىيان بەمبەستى ۋروۋاندىنى ئىمەكانىيان ۋەنەۋە بابەتى سىڭىسى روۋىيان نىشان دەمەن كەدەبىن ئىمەكانىيان

يۇتقۇنۇش: سىرقاتى ھاۋىي، پېش ئىمىي پېش دىۋى خۇرقاقىم
 بوبېيت، زياتر خۇر بىردىن روۋدەت، ھىمىر ئىگىر زۇر خىمىست
 نىمىت، ئەنھا تىلگى بىشراۋ ھەللىمىت، بەلام زۇرپى تىشكى
 سىرو ۋەنەشەي نىمىت دىگاتە سىرۋى.

نیشاندہ گاتی، غوری پور:

دوای لېږدنی خۇز لەبېستی رووت، وەك لەكاتی مەلەكەردنەدا،
بېست دوای چەند گاتز مېرك سوور ھەندەكەرت، بەدۆم
لەحالتی بھەیزدا دوای نیو گاتز مېرو، لەرۆزی دوو ھەمدا
بەرزترین ئاستی ئەخۆشەكە بەشیوی سوور بونەموو ئاوسان و
بلاق ھەركردن ھەندەكەرت، ھەندەك گار ئازار و ھەست
بەسووتاندەموو تېكەوونی خەو روودەت، دوای چەند رۆژەك
ئەخۆشەكە چاك دەبێتەموو سوور بونەموو ئاوسان نامەینێت و
بەستەكە بەشیوی كەش خۆی پێشان دەتە ئەسەل دەبێتە
ھۆی دروستبوونی خوراندن، ئەگەر بار چەپەگی زۆر لەبەست
خۆرەبات، دەبێتە ھۆی دروست بوونی لەرزو ئاو دێ تېكەلھان و
پەستان دادەبەزێت و مەوڵەكە لەھۆش خۆی دەچێت، ھەندەك
چار لەحالتی خۆزەردنی بھەیزدا، ئارەق كرنەموو گەم
دەبێتەموو.

جیادوست و گردن :

حالتى نەخۇشىمگە، بەھۋى بەگارھىنانى گەمادى ناۋى
سارد يان شىرى ساردو بەگارھىنانى (ئەسبېرىن) بەرزىمىكى زۆر
سوك دىكرىت، بەلام يەك دوو رۇژ نەخۇشىمگە ھەرجىمىكى بۇ
بەگار بېۋىنىن ئاۋەمى دىھېزىتە (ئىندۇسىدو ئەسبېرىن)،
بەگار ھىنانى مادى (گۇرئىزۇن) سووربۇونەۋمگە گەم دىكائەۋە.
(ئەنتىسىتىن) يان مادى گۇرئىزۇنى بەشىۋەى ھىب يان دىھرى
بەگار دىھېزىتە.

خوبیایا است:

المقامی (۲۰۲) گائز میردوای بهر گهوتنی خور دوتوانین
نههینان نه خوشیمکه پروبیت بهموی بهکارهینانی (۶۰-۸۰ ملگم)
(پریننی زولان) لهرؤتکنا.

[illegible]

۳- ئەمەلىي كەسپىي خۇر بەھىزە ئاۋىرلىقى رۇڭ دەپنە مەلە ئەكرىتو ئەمەلىي خۇرغا خۇت رۇت ئەكرىتەۋە.

4. بىگراھىنەن تېشك پالاۋىتەكان **Sunscreens** نىمۇش سىدىمما جۇرى ھەبە بەشىنۇى شىلمەنى (گراۋە) كرىم يا ھىتوان (مىلھىم) باشترىيان بىرىتۈە لە 70 پاراھىماينۇ بىزىزۇك تەسىد (paba) نىمۇ شىلمەنى نىشانۇا.

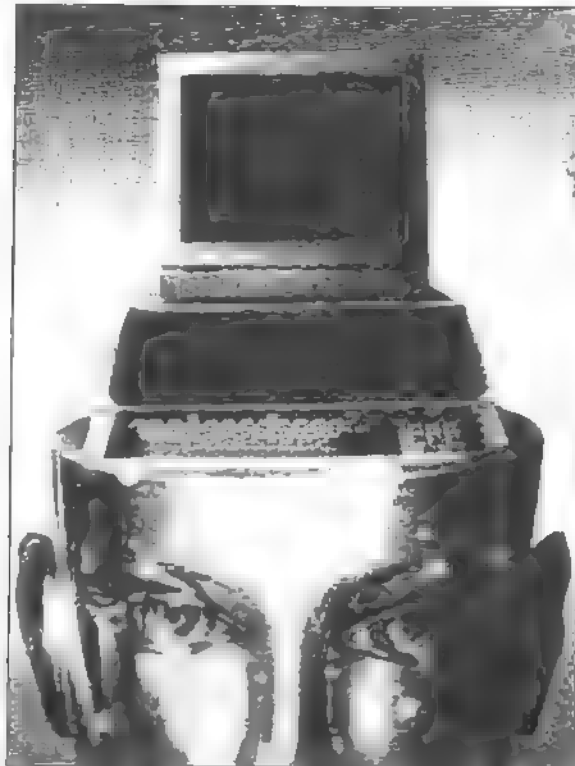
7- دروستكرنى پهلوى دموچاوا، لىم حوزره پهلپه دواى
چمند رۇژنىك دروست دمبىتو چمند هفتىمىكى بىچ دمچىت
تاپاك دمبىتپوه دواى لهخۇر دورو كموتپوه.

۴- مستور بوون و قایم بوونی پېست درې خورا شمېش
دوای چمنه روژنیک دروست دعبت دوای بمرگومنی خور.

ج- تیشکی سەرۆکە و شەیی (C) (٢٠٠-٢٩٠ نانومەتر) بەرزۆری
لەم تیشکە ناگاتە سەر زەوی.

ۋەكىل رومان تېشىكى سىرو ۋەنوشۇمىي جۆرى B بىتاپېتى
ھۆى ئەم دياردەيمە، و خۆزبىردن دياردەيمىكى سروشتىرە، ۋەك
ناورۋانوشۇمەك بۇ تېشىكى خۆز پەرچ دانوشۇمى تېشكە بىتاپېتى
تېشىكى سىرو ۋەنوشۇمىي(A) كارىگىرى بۇ خۆزبىردن زۆررە،
ئەم پەرچ دانوشۇمە بىمۆى لىم، بىمىر ياسامۇل لەمموو كاتەكانى
رۇژدا روودەدن. بەلەم پەرچدانوشۇمى تېشك بىمۆى
ئاومو(رووبار يا دەريا) گرنكى ھىمە، تەنزا پېش كاتىزىر(۹)
بەنيانى يان داوى كاتىزىر(۲)ى باش نېومۇز، چونكە لەنىوان ئەم
دووكاتما تېشكەكانى خۆز زۆرىمەن بۇناو ناو ھەلىمىزىن.

بەھۇزى ئېشىكى خۇرو پەرچانامەى بەھۇزى ئاۋەۋە، تەنھا
بەھۇزى كاتى رۇۋەۋە كارى تىن ئاكرىت بەلگە وەرۋە شۇيۋو
بەزىۋى نزمىش كاپىگەرى ھەبە.

رېڭاكانى دەستكە وتىنى ناونىشانى پۇستى ئەلىكترونى

و: سەركەت پىنجوئىنى

ئەمىر بىكار ھېسەرى ئىنتىرنېت ناونىشانىكى پۇستى
ئەلىكترونى وېست، دەپ ئىم ناونىشانە لە نىو سەد بېگى داۋى
جالالۇكەبىدا ھەلبۇزىر كە بۇ ئامادىگراۋە.
دەمكەۋىنى ناونىشانى پۇستى ئەلىكترونى ھەمىشە مائى
چىخە؟
ناونىشانى پۇستى ئەلىكترونى دوا دەنگەتەمەۋى تىۋى
نىنتىرنېتتە، خەلقى لە تەلەۋۇنى دەستى و ئامىرى ئاگانلار
كەرمەۋى ئەلىكترونى (Pager) و ئامىرى ھاكىس بەشەزى دەۋان
و ھەۋ دەمەن زۇرتىن ژمارى ناونىشانى ئەلىكترونىان چىنگ
يەۋىت.

ئەمىر بىكار ھېسەرى ئىنتىرنېت ناونىشانىكى پۇستى
ئەلىكترونى وېست، دەپ ئىم ناونىشانە لە نىو سەد بېگى داۋى
جالالۇكەبىدا ھەلبۇزىر كە بۇ ئامادىگراۋە.
دەمكەۋىنى ناونىشانى پۇستى ئەلىكترونى ھەمىشە مائى
چىخە؟
ناونىشانى پۇستى ئەلىكترونى دوا دەنگەتەمەۋى تىۋى
نىنتىرنېتتە، خەلقى لە تەلەۋۇنى دەستى و ئامىرى ئاگانلار
كەرمەۋى ئەلىكترونى (Pager) و ئامىرى ھاكىس بەشەزى دەۋان
و ھەۋ دەمەن زۇرتىن ژمارى ناونىشانى ئەلىكترونىان چىنگ
يەۋىت.

[illegible][illegible]

تەڭسىز لىق بىلەن مەنەتلىك بولۇپ كەتكەن ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۆزىگە ئېلىپ كەلمەسلىكى كېرەك.

خزمتگزاریمانی تیپه پوونی پوستانا گرد نموا ناویشانیکی
لهجوری (Kanda Isf @ aol. Com)ت دست دمکوی و
ناویشانمکت به هموو جیهاندا به خسر دمکات.

لهمه‌مان گاتدا به نامادەگاری تێپەر بوونی پوستانگه له
 حالهتی (Bigfoot) دهوتر ئهمموو نامەکانت به‌ناوتیشانه
 سه‌رمکیمەت به (Kanada laft @ aol. Com) تێپەر ده‌گه‌یت
 پاشان پێت ده‌گات و ده‌یخوێنتیه‌وه ئه‌گه‌ر هه‌ستای به‌گۆڕینی
 توانای گه‌یاندنه‌که‌مو پاشان ناوتیشانه سه‌رمکیمه‌شت گۆڕی
 بپوێسته نامادەگاری تێپەر بوونی پوستانگه ناگه‌یله به‌ی
 تێپەر بوونی نامەکان به‌ناوتیشانه تازمه‌کت.

Bigfoot : نانا

47

بۆقە ژەھراۋىيەكان

بۆقە بىچۇڭكە مېلىدارە سۈرۈ ژەردەكە ۋا دەردەكەموت كە
گىياندانكى بىزۋەي يىت. بەلام دېمەنكەي ئېلىنارە چۈنكە
مردىنكى تىلۋى لىۋىر سەردايە، ئەنھا دەستىك بە
پىستەكەيدا يەنە خىرا دەتكوژىت، بەلام ئەمە چەند ھەقتەيكە
خىراوتە بەندىخانەمۇ لەخواردى مىرۋ قەدەغە كىزارە. زانا
(ئەدىسۇن ئەلبوگىرك) ۋ بىرادىرەكانى بەتەمان كە ئەم تىۋىرىيە
بەسلىنن كە ئەم بۆتە ژەھرە تەتەكەي لەخواردى مىرۋولە
مىرۋى دىكەمۇ بەدەست دەكەموت دەستىك بەسلىنن ژەھرەكە
بەخواردى شىي دىگە ۋن بېيىت. ئەلبوگىرك لەكۇبۇنەمۇيەكى
ئۇندا بۇ سەلماندى راستى ئەم تىۋىرىيە ۋتۋىيەتى. بۇنىكىمان
بەدەست گرت، بۇ ئەۋەي بىزاتىن ئايا دەمان كوژىت يانە؟ بەلام ۋا
ئېنە لىرەين ماۋىشىن. ھەندىك لەمىلەتەن ئاۋچەي ئەمازۇن
ژەھرى ئەم بۇقائە دەكەنە تىۋىرەكانى راۋەم. يەتايىيەتى راۋە
مەيمۇن، بەسەر يۇيەي دەرەختەكانە، ئەنھا تىرىك بەسە بۇ
كوشتى ئىچىرەكە زۆر بەخىرايش، ۋا دەردەكەموت كە ئىستە
دەتۋانزىت جگە لەراۋكردن، سوۋ لەم ژەھرانە، لەلەينە دىكەدا
ۋەردەگىزىت. شىكىرەنەۋەيەكى كىمىيى دەرى خستۋە كە ئەم
ژەھرانە ئەگەر لەتاقىكرىنەمۇدا چارەبىكرىن دەستىك بېنە
دەمانىكى چارەكردن بۇ مىزۇ. بۇ تەۋە ماسى فوجۋى خى
خۇراكىكى پەسەندە لاى يابانىيەكان، بەلام دەست لەلەين
چىشتەكىكى شارەزاۋە ئامادە بىكرىت شەكىنە شەكسە
دەكوژىت. دۇكتۇر بىروس بىن لەكۇلىۋى پىزىكى زانكۇي
ھارشارە راى گەياند كە ھۇيەكەي ژەھرىكە شاۋى (تېترو)
دۇكىيەنە).

تۈۋىش ئەق كەئالى سۇدۇمانە دەپن كە لە سەرىستى
بۆقەكە ۋ بىرى سۇدۇمۇ لەنۇۋان پىستە خانەكانى لەشدا رىك
دەخەن تىتروۋدۇكىسەن كەئالەكانى دەكاتەمۇ دەركاكانىيان
دەخاتە سەر پىشت، بەسە سۇدۇمۇ دەجىتە ئاۋەمۇ خانەكان
لەئاي دەپات.

زاناکان دەستىيان كىرۋە بەچاۋخشانەمۇ بەسروشتىدا بۇ
دۇزىنەۋەي مادەي تۈي. لەبەر ئەۋە لە ئەم بۆقە ئەمازۇنىيە
خۇي ژەھرەكە دروست ناكات، ۋەكۇ ئەلبوگىرك بەتاقىكرىنەمۇ
سەلماندى، بۇچى بەخواردى مىرۋولە مىرۋى ژەھرىش دىكە
ئامىزىت: ۋتۋىيەتى: لەماۋەي مىۋنەھا سالىدا گۇزان روۋىداۋە
بەشۋەيەكى ئەمۇت كە ھەستىيەتى بەرامبەر يەكەرى ئەم
ژەھرى كە لەسەر پىستەكەي كۇمەل بۈۋە. ۋنى كىرۋە.

سەرخاۋە، الشرق الاوسط (۲۷۰۹۹) ۋ. دانا كەمال

شۋەي ناۋنىشانى بۇست: Kandalraft@bigfoot.Com
خىزمەتگوزارى: بىن بەرامبەر پىشت بەمگانلارنامەكان
دەستىك كەلەشۋىنەكان دەردەكەمۇ.
(Bigfoot) بىناۋانگىزىن نامەكانى تىۋىرىيە بۇستە،
چەند خىزمەتگوزارىيەكى تر پىشكەش دىكات ۋەكو ھەلبۇزىنى
نامەكان ۋ نەمىشتى (Spamming).
ھەندىك لەم خىزمەتگوزارىيە بىن بەرامبەر ۋ ھەلبۇزىكى
تىرىشان بەرامبەر بەمىرەك پارەن.

ناۋ: Relling Stones

ناۋنىشان لەسەرداۋ: WWW.Stones.Com
شۋەي ناۋنىشانى بۇست: Kandalraft@stones.Com
خىزمەتگوزارى: بىن بەرامبەر پىشت بەسۋىرەمى Bigfoot
نەمىشتى.

ھەندىك لەم خىزمەتگوزارىيەكانى بۇستى پىشت بەستۋە بەداۋ،

ناۋ: Hotmail

ناۋنىشان لەسەرداۋ: WWW.Hotmail.Com
شۋەي ناۋنىشانى بۇست: Kandalraft@hotmail.Com
دەكۇنچى لەگەل ئەۋانەي ھەزىيان لەماپىرۇسۇۋتە، پاخۇد
نەۋانەي بەشدارن تايادا ۋ پەيۋەندىيان بۇۋە ھەيە.

ناۋ: Who Where

ناۋنىشان لەسەرداۋ: WWW.Whowhere.Com
شۋەي ناۋنىشانى ناۋ: Kandalraft@mailcity.Com
خىزمەتگوزارى دىكۇنچى بۇ ئەۋانەي ھۈنەرى كۇمپىۋىتەر

شەرزەن.

سەرخاۋە:

(ئەلۋەي لەندىكى)

۱۱۲۹ ۋ.

لەمبەر ئەمە ناۋى لى ترا پايۇننىر گىمىوان (پايۇننىر زىل- Pioneer saturn) ئەم كىشتىرە چىند ئىنجاپىتىكى بەدىست ھىئا، گىرنگىزىيان:

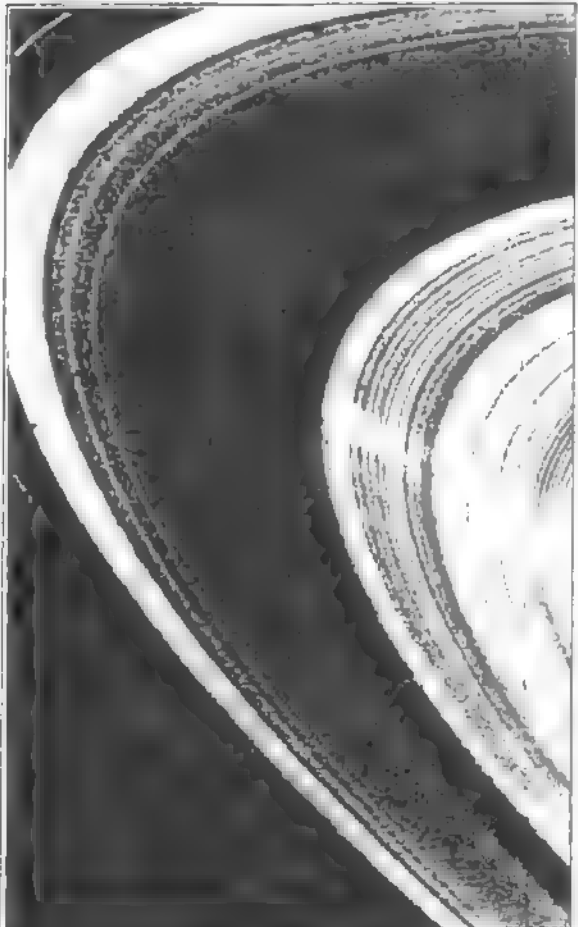
۱- دۇزىنەمى ئەلەمىكى تازى زۇر گىز (خاقت) پانىمەكى نىزىكى (۵۰۰) كىلۇمىتر بوۋە، لەمىرەمى ئەلە (A) ناۋى لى ترا ئەلەمى (F).

۲- وىنەمى كىشتى پايۇننىر - گىمىوان ئەمى پىشان دا كە ھىپاگىرەمىمەك (دىۋىزىك) لەمىنۇن ئەلە (A) و ئەلە (F) دا ھىپە لەھىپاگىرەمى كاسىنى دەچىت ناۋى لى ترا بۇشاى (كىلەمىرى) پايۇننىر Pioneer Gap.

۳- وىنەمەك ھىپا كىرەمىمەكى تىران دەرختوۋە لەمىنۇننى ئەلەمى (B) و ئەلەمى (C) دا.

۴- پىئوانىكان دىران خىستوۋە كىمەركى كىشى ھىسارەكە كىمەك گىرەمىرە ۋەك لەمى كىرەمەۋىنى لەمىرگىرەۋو و بىرى زۇر لەمىنۇنلەمى بارگىمىراۋى ۋىزە بەرەلەمىشى مۇگىناتىسى كىمىوانەۋە دەرەپەرنە دەرەۋە بۇ بۇشاى ناۋ ھىسارەكان.

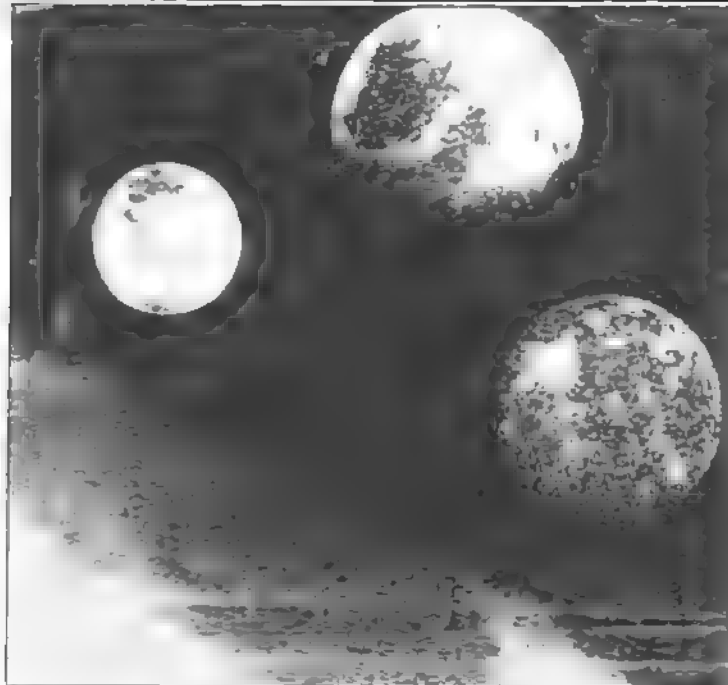
۵- چىمىن تىۋىر ھەن ۋى رادىگەپىن كەنەلەمىكانى كىمىوان بىرىتىن لەمىنەلەۋىك لەۋاۋو بىمىر، لەمىنجاپىتىكى پايۇننىر

ئەمىيان سەلەنەۋە. ۶- لەمىنجاپىتىكى پايۇننىر دا تىپىنى ئەۋە گىراۋە كىمەنكى بۇلى باگورەسى كىمىوان شىنە.

۷- پايۇننىر - كىمىوان، چىند پىئوانىمەكى دۇلۇمىتىرى (روناكى پىئو) و شەپىنكىيان (طىقى) لەمىر (۱۰) مانگە كە كىرەۋە، ھىرچەندە كەششتا ئەمىنجاپىتىكىيان بەمىۋاۋەمى دەرەمەۋە.

ئىنجاپىتىكى تۇزىنەۋەمىكانى كىشتى بۇشاى قۇچىمىرى يەگەم لەمىلى ۱۹۸۰-۱۹۸۱، دىۋى كىشتىكى (۲۲) سالىمى كەتپاندا كىشتى بۇشاى قۇچىمىرى يەگەم (۱۶۰۰) مىليۇن كىلۇمىتىرى تىپاندا بىرى و لەمىۋىرى (۱۰۰۰) كىلۇمىتىرەۋە لەمەنكى تىپانەۋە تىپەمىرەۋو، سەۋەۋا ۋى ئەم كىشتە ناۋاساۋىرەۋو زۇرىنى ئەۋ زانىپىرەۋە كەخىستىيە بەرەست جىگە خۇش و شانازىپىن لەمىپانى ئەۋ دەمىكەۋە زانىستىپانەمە كىمەۋە، ھىئاۋىنەمەدى چىند سالىپىتىر لىجا زاناكان دەۋاننى ئەۋ زانىپىرەۋە شى بەمەۋەۋە رىكىپان بىمەن، كىشتى قۇچىمىرى يەگەم، بەلە كىمەۋە، سى مانگى تازى تىرى دۇزىۋەتەۋە، كە لەخولەگى كىمىۋاندا دەخولەنەۋە، لەمەنە چاران نەناسراۋ بوۋن، يەمە زىمارە كىشتى مانگەكانى كىمىۋان، بەلە كىمەۋە، دىگاتە (۱۶) مانگە، قىمارەكانىيان لەمىنۇن قىمارە مانگى ئاساۋى و تىپاننى كەتەدەپە كە لە(قارەيد - زاۋە) گەۋرەتەر، زاناكان لەم دىۋىرەمە مانگى (۱۶) ھىمىيان بۇ كىمىۋان دۇزىمەۋە، ئەم مانگە لەمىۋىش نىۋان دىۋ ئەلە ئەلەمەكانى كىمىۋاندا بوۋە، كىس باۋىرە بىۋە ئەمەمەكە كەنەم مانگە بىۋەۋەكەش ھىپىت، كە مانگە گەۋرەكانى كىمىۋان لەمىر زەۋىمەۋە بەتەلەپىسكۇپى بەمەز سەپىر دىگەرنە ۋەكە خالى روناكى ۋىرە دىپىنرەت، بەلەم كە كىشتى قۇچىمىر دەستى كىرە بەۋىنە گىرتىيان دىپەردى ۋا روىدا كەبەمەيىچ جۇزىك بەخىيالىنا ئەمەھاتن. بۇ دەۋنە، مانگى رەھا (Rhea) كە لە دەۋرىسى دىۋ مىليۇن كىلۇمىتىرەۋە بىپىراۋە، ناۋچەى سىپى باۋىرە لەپاشۋى (خەلپە) سەۋى مەپەۋ شىپاندا تىپا دەرەمەۋەۋە، قۇچىمىر لەمىۋىرى كىمەز لەمەزار كىلۇمىتىردا بوۋە لەمەنكى (رىۋن) ۋە كە وىنەمەكى گىراۋە، نىشانەمەكى رەشى لەپاشۋىمەكى سىپىپان تىپادەمەۋەۋە، ھىرەۋەھا وىنەمەكان شىۋىكى گەۋرەپانى ئەمەنكى تىپىسەن (ToThye) دەرختوۋە، كىمەز زانىپەمەكى (۷۵۰) كىلۇمىتىرەۋە، لەمەنكى مەماسەن دەمەگىرەكانىك ھىمىۋە كەپانىمەكى (۱۲۰) كىلۇمىتىر بوۋە، ۋاتە زىپاتەر لە ۱/۱ تىرە مانگەكە ھىمەۋى، دەمەگىرەكانىمەكە ئىۋارىكى بىرەزى ھىمەۋە، لەمەرنەۋە مانگى مەماس ۋەكە دەرەپىكى ھىپىۋ (صەحن طائر) پان قەلەۋانى جىنكاۋەمىكى كۇن دەرەمەۋەۋە، بەنپىسەت ئەۋانەى كىسەپىرى دىمەن، زاناكان گىرنگىرەن باپەخىيان داۋە بەمەنكى تىپان (باۋىرەۋە كەنەمە گەۋرەتەرن مانگى كۇمەلەى خۇرە) بەمەۋى

ئۇزۇنئەۋرى ئەلەككەن

يەككە كەس كەسەرنى داپە رۇنە ئەلەككەن كەپوان، زانا كرىستيان ھوېنچىز HUYGHENS بىو لەسالى ۱۶۵۵ داۋ لەسالى ۱۶۷۵ دا زانا كەسەرنى دىۋىرلىكى (جىياكەرمەمەكى) تارىكى لەم ئەلەككەن دۇزىمە، لەمەۋە بۇ دەرگەۋ كەچارنە دەپت ئەم رۇنە لەمەۋ ئەلەكە دىۋىرلىكى بىوېت، ئەلەكە يەككەمە دەرگەۋەكى نانا ئەلەكە پىتى (۱ - ئە) ئەلەكە ناۋەكى يەككەمە نانا ئەلەكە پىتى (ب)، دۋىسى ناۋى لىنرا جىياكەرمەۋى كەسەرنى.

لەسالى ۱۷۲۷ دا زانا ئەنك (ENCKE) سىبەرنىكى مۇكەلەمە ئەلەكە (۱) دەرگەۋە پىتى كە بە ئاسالى نادۇرلىقەۋە لەمەۋە پىتى كە لەجىياكەرمەۋى كەسەرنى بىۋىت لەسالى ۱۷۵۰ دا زانا پەن بۇند (BOND) لى كەسەرنى ۋە ناۋى (DOWES) لىنكەرنى، ھەرىكە بەجىيا، ئەلەكە سىبەرنى دۇزىمە، ئەۋە كەسەرنى ناۋەكى ئەلەكە (ب) دىۋىرلىكى، پىتى (ج) پان بۇندا. ئەم ئەلەكە زۇر ئەنكە، بەرلەمەكى ئەۋە كەسەرنى دۋىسى ھەسارەكە خۇى تىادا بەدىدەكەرنى. لەمەۋەمە كەنكە ناۋى لىنرا كرىپ (CREPE) بەناۋى خۇرە قوماشلىكى ئەنكەمە، لەنئوان ئەم دۋە ئەلەكەمە، ھىج خۇرە سىۋىرلىكى ئاشكەرى رۋىن ئەۋە مەكەۋ رۋىنەكە جىياكەرمەۋى كەسەرنى، ئەنە بەلەمە دەرۋەشەمەكەنە نەپىت. باۋەراپە كەنەلەكە (ج) بەشۋەمەكى كەشلى لەمەۋى زۇر بەجۋەك پىك ھاتۋە مەكەۋ خۇلۇ تۇزى كەردۋىنى ئەنك كەمەتا (سۋىرى رۋى ھەسارەكە دىۋىر دەپتەۋە).

بەرگە كەش يەككەمەۋ كەردۋەمەش بەجۋەكى ناپاپ لەنئوان ئەۋەتە، مانكە بەشۋەمەكى ئەۋەتە دەرگەۋەۋ كەلەمەرنىكى كەشلى خەستە، لەمەۋى ناپەرنەجىن (نەۋەك مىشان كەچاران باۋەراپە) نەۋەك بۋىت، ئەم بەرگە كەشلىكە (جىنەكە لەمەۋەۋە ناپەرنەجىن خەست) ھەمەۋ ئەۋ ھەۋەنە بەشۋەۋە كەمەۋە بۇلەۋە كەمەۋە خاۋىك بەشۋەرنەت بەرۋە ئەۋ مانكە، كەشلىكە زانىپارى تازە ناردە دەرپارى ئەۋ كەشلى كەمەۋى ھەسارە كەپوان ۋە مانكى تىتەنى داۋە، ئەمەش پارسەتى تىكەشلىنى چۈنەتسى بەدەۋەۋى زەۋى دەنەت، ھەمەۋە كەشلىكە ۋەنەنى زۇر تازە دەرپارى ئەۋ ئەلەكە سەپرانە ناردۋە كەمەۋەۋەشلى كەپوانىان داۋە، ئەلەكە تىر دەرگەۋەۋە لەناۋ ئەلەكە بەرلەمەۋەمەكەنە، دىۋىت كەپەيكەرنى ئالۇر لەناۋ ئەۋ ئەلەكەمە

ھەپىت "لەمەۋەۋى سەپىر ئەۋەكە كەنە زاناپەنى لەۋەنەكەنى خۇجەر ۋەردىۋەنەۋە شىتەكى ۋاپان دىۋە ئەلەكە كەۋەرەكەنە، جەپەكەنى بەرۋە جۋە.

دەپەنى كەپوان ئەلەكەنى لەۋەرنەپەنە

لەمەۋەۋە كەمە ھەسارەۋە زۇر دۋەۋە لەمەۋەۋە، زۇر مەمەتە كەمەۋەۋەۋەۋە ئەمەشەكەرنە كە تىرەكە ئەۋ لىنچ (۲۵۰) كەمە پىتى، بەم خۇرە كەۋەرەكەنە، ئەم ھەسارەۋە بەشۋەۋەمەكى جۋان ۋەرنەكە شەشەنگە مەپەۋە زەرد خەۋەكەۋەت، كۈمەۋە ئەلەكە ئاشكە دەرۋى داپەت، ئەمەش رۋەۋەۋە جۋانى شەشەنگە دەرۋەۋە كەمەۋە لەۋەۋەۋە ھەسارەكە خۇى دەجەن، ئەم ئەلەكە كەرنە بۇ يەككە جەۋە مەكەۋ پەك ئەلەكە دەرۋەۋە، بەلەم ئەمەشەكەرى شەۋە دەرۋەۋەۋە دەرۋەۋەۋە خۇنەپان بەمەشەكەرى بىپەنەت، چۈنكە لەۋەۋەۋە ئەسە ئەلەكە سەرنە پىك ھاتۋەۋە، ئەلەكە دەرۋەۋەۋەمەۋە بەرلەمەۋەۋە خۇنەۋەۋە مەپەۋەۋەۋە ئەلەكەۋە ناۋەۋەۋە بەرلەمەۋەۋە سەپەۋەۋەۋە ۋە سەۋەۋە كەنەۋەۋە بەرلەمەۋەۋە شىنە مەپەۋەۋە خۇنەۋەۋەۋە، خۇنەۋەۋەۋە، بەلەم ھەسارەكە خۇى، ناۋەۋە جەكەۋەۋەۋە (المنطقة الاستوائية) بەرلەمەۋەۋە سەپەۋەۋەۋە خەۋەكەۋەۋە، كە ئەلەكەۋە ناۋەۋەۋەۋە دەرۋەۋەۋە پەشەۋەۋە بەكەۋەۋە، باشۋەۋەۋەۋە بەرلەمەۋەۋە پەشەۋەۋەۋە مەپەۋەۋە سۋەۋە، نۋە پۇلە لەش (قەۋە) ناۋە بەمەۋە لەنئوان رەنگە سەۋەۋە زەردە.

دارپىژراوى لولپىچ

(C.I) (Cochlear Implant)

دكتور محمد جزا نورى قەرەداخى

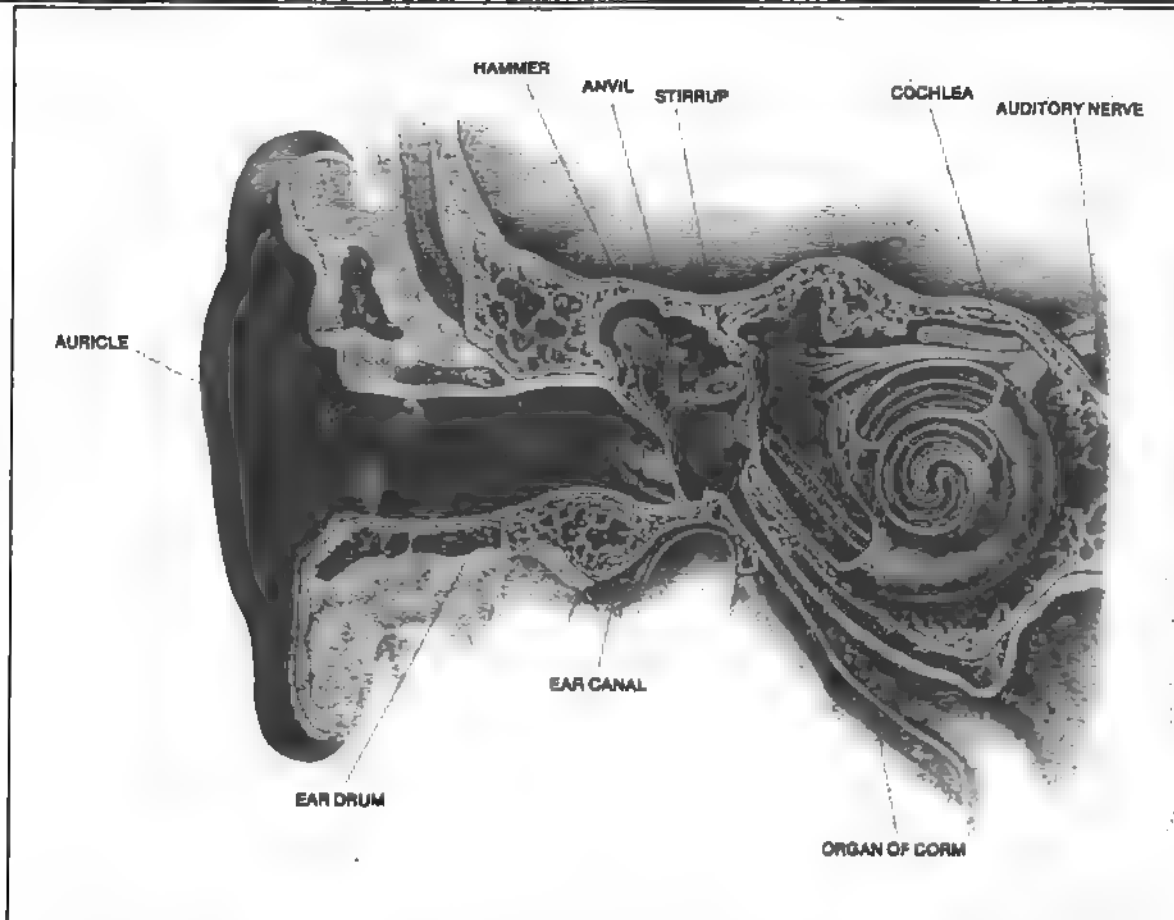
پىسپۇرى كۆيۈ لووتىر قورپى

لەم سەردەمەدا، سەردەمى تەكنۇلۇژىيا و كۆمپيۇتەر و جۈنى ئادەمىزاد بۇ مانگو ئاردىنى كەشتى ئاسمانى بۇ مەرىخ و ئەندازىرى جىن (هندسة المبيات) (gene Engineering) ھەممۇ ئەو شتائەى ئەندىشەو خەيال بۈيۈن واپەك لەدۋاى پەك دەپنە راستى و دىنەدى.

يەككە ئەو ئەندىشانە ئەوھىو كەئادەمىزاد ھەستى بېستىنى لەدەست بەدات يەتمەۋاى (كەپرى تەۋاى) و مەگەر تەنھا خەو بېيىنىت بىرۋاى كۆيۈن بۈيۈنى دەنگو قەسە مۇسقىا بەلام رۇزۇك بېت جارىكى دى ئەلەياندا ھەستى بېستىنى دەنگو قەسە ئاياندا دىروست بېيىتەو وئەمەش لەدۋاى بەكارھىدانى دارپىژراوى لولپىچ (C.I) (cochlear implant).

دارپىژراوى لوول پىچ چىيە ۱- ئەمە ئامبىرىكى ئەلەكترۇنىيە بۇ كەپاندىنى شەپلى دەنگ و لەدۋاى بەشى سەرمى بېك ھاتەو. بەشى دەرەو كەمەروكو بېستەك (سەمەى) ھىبى كۆئ لەجۋرى كورقان. (Body worn Hearing Aid) كە ئەپەستىت بەدى سەرمەو ۋەبەشى دوۋەمى دىلەپىژرەت لەناو ئېسىكى سەردا بەپەشتى كۆئ لەۋىر پىستەو بەۋاپەرىكى تاپەستى دەخىرەتە بەشمەكنى لوول پىچ (Cochlear) و لەۋىو بە دىمەرى بېستىن و بۇ جەقى بېستىن و لەمەشك.

انسانی سمعہ کی بنیادی ساخت اور اس کے اجزاء کی تفصیل درج ذیل ہے۔

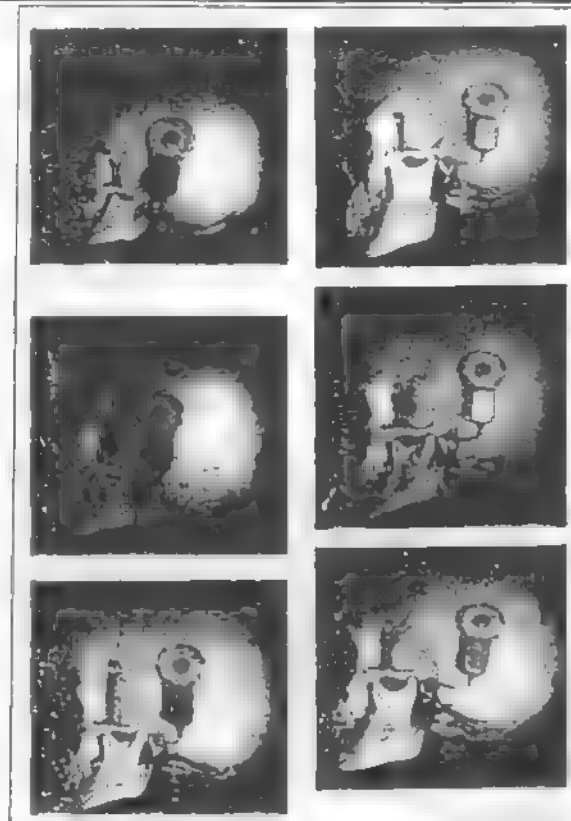
انسانی سمعہ کی بنیادی ساخت اور اس کے اجزاء کی تفصیل درج ذیل ہے۔

انسانی سمعہ کی بنیادی ساخت اور اس کے اجزاء کی تفصیل درج ذیل ہے۔

انسانی سمعہ کی بنیادی ساخت اور اس کے اجزاء کی تفصیل درج ذیل ہے۔

گورنر میڈیکل

انسانی سمعہ کی بنیادی ساخت اور اس کے اجزاء کی تفصیل درج ذیل ہے۔

[illegible]

نمونه پروتو ناسکرایه (G.I) باشر نیلی خوی دمکات
نکمر نه خوشمه کمپری تمواو بیت بمممرجیک زؤرمی
دعزولمکانی دممارى ژماره هشتی بیستن (العصب السمعی)

ياسىڭى ئەم ئامىر :-

لَهُمْ نَاصِرَةٌ لَهُمْ يَنْتَجِبُ يَهْدَى خَوَارِجُ يَمُكُ دَيْتُ: -

۱- بهشی مایکروفون (Microphone)

هميش لهنزيك گويي ديمستريت و دهنكو سمنگي
دورو پشتي كډهكاندو هو دهنك مهنيت بيهشي دووم.

۲- بهشتی شیگردنه‌وهو ریکه‌ستنی قسه (Speech)

(Processor) ومقبارى ئىمەش ۋەكو سىمىلى گۈل جۈزى
گىرۋانە. ئىش ئىم بىشە بىجەند جۈزىك يىك دىت. بىجەك
ئىشكرىنەۋە دىنگو قىسە دىنگىكە دىپالئۆي بىجۈزىك
كەلمىرىنەۋى (**Frequency**) خوار بىنجاۋ سىرو جوار ھىزار
(50-4000Hz) ھىا دىگانەۋە لىدىنگىكە كەدەجىتە ناۋەۋە

۷- بەشى گىياندن (Transmitter device) كە لىمىر
پىستى پىشتى كۆڭ دادىنىت لىموشۇنغا كەلەنر پىستىمىگە
نامىرى وىرگەر (receiver) داراۋە وىمىمىش شەپۇل دىنگىمە
تەكلىمىنىت بەمبىش ئۆر پىستى بەمبىشەۋى ھىچ ۋاپىرىك پان
سېمىك پىماۋ پىستىا پىروا لىمىروۋە بۇ ناۋىو.

4- به‌شبی و درگرتن بان و درگر (Receiver)

نمشی به‌هۆی نمشرگیموه دادنه‌ریت لمانو هانگدا که هانگوانراوه لمانو ئیسی کاسی سمردا له‌پشتی گویندا و نیرضوه به‌هۆی. وایه‌ریکی کارهبا (Electrodes) دهرات بۆ گۆنی ناوهه بۆ کوول پینج و مزماری نه‌م (Electrode) منی میمه‌وه بۆ بیست و دوو (1-22) به‌گوهری جۆری ئامیره‌که.

ثامیری داریژراوی نوول پیع (C.i) (Cochlear implant)

(Cochlear Nerve) كە بۇ مېشك دەخىت دەخىت لىكاردى بېت.

كەواتە (C.I) سوۋدى نىيە بۇ ئەوانەى دەمارى بېستىن يان سىنتىرى بېستىن لىمىشكىياندا پەكىكەوتىن.

كەواتە ئەو نەخۇشەى ئەم جۇرە نامىزەى بۇدادەنرەت دەخىت ئەم مەرجانەى خوارمەى تىادا بېت.

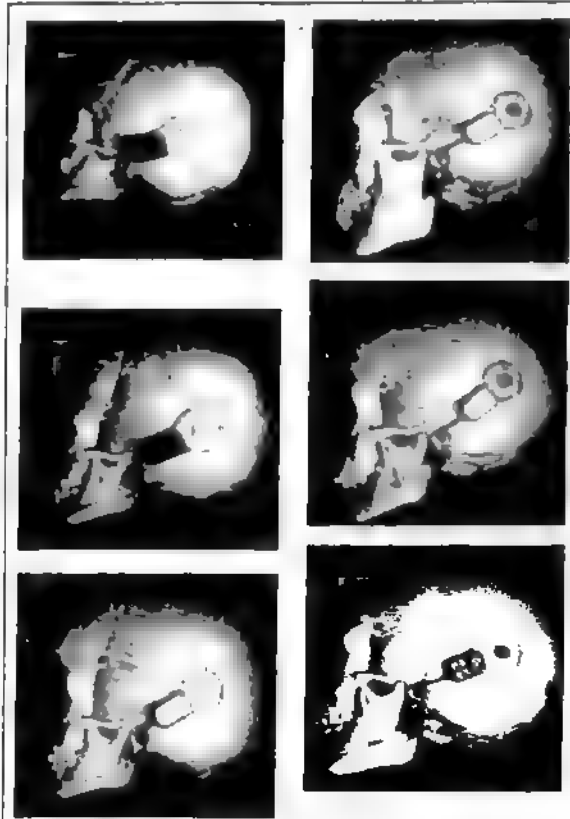
1- ئىنقۇرپى (فەخس) بېستىن گۈى بىنامىزى ھىنگارى (تەخىطىلى) گۈى (Audiogram) بېشانى بىدات گەپىزەى نەبىستىن بىرەزىر بېت لە (90-130Db) لە لەرەنەۋەى (50-4000Hz) ھىرەز.

2- دەخىت گۈى نەخۇشەى ھىچ نىشانەى ھەۋەردى تىادا نەبىت پەردەى گۈى سۈۋىتى بېت.

3- دەخىت نەخۇشەى تەندىرەستى باش بېت بۇنەۋەى بەرگەى جوار سەعات نەشتەگەرى بىكات.

4- دەخىت نەخۇشەى باش بىزانىت كەمۋەى دانانى ئەم نامىزە لەۋانەى بەھىچ جۇرەك ھەۋەردى نەبىستىت.

ئەۋەى شاپەنى باسە تانىستا پەز لەھەفتا ھەزار (70 000) نەشتەگەرى دانانى (C.I) ئەم نامىزە لەھىياندا كراۋە.

لىكۋىلەنەۋە:-

لەم سالانەى دۋايدىا بېرىار درا كەنەشتەگەرى بىكرەت بۇ ئەۋانەى بەزگەمكى كەپن يان كەپىۋوون بېش تەۋەۋەردى دۋەسالەى لىيانان واتە بېش فېرەۋوونى ھە جۈرە ئەم جۇرە دەۋرەنە بەھىچ جۇرەك سوۋد لەم نامىزە ۋەرنەگرن.

كەپى نۋاىى لەۋاىك پۈۋۈ۱- رۋەنى كەپى لەتەمەنى (1) شەش سالۋ كەمەز دەخىتە ھۋى فېرەۋوونى ھە. كەپى لەتەمەنى شەش تا دۋەزە سالۋ پەز ھەۋەردى دەخىت بەلام بىنامەۋەى.

ئەۋانەى كەپەزگەمكى كەپەن ھەىە زەمانى تەبەستى خۇيان درۋست كەردەۋە ئەگەرجى بەنەشارەت بېت يان بەھۋەى لىۋ جۈلەندى دەخىت لەبەرنەۋە ئەگەر ئەم نامىزەى بۇ دابىرەت زۇر زەھەمەتە دۋاكات گۈىيان لەدەنگى بېت يان ھە فېرەپن. جۈرە ئەۋانە بەۋە زەمانەى خۇيان راھاتۈن كە بۇ خۇيان درۋستىان كەردەۋە ۋەزۇر زەھەمەتە زەمانى تازە (كەلپەزە بەمانەى گۈىلەۋەنە لەدەنگە ھە) فېرەپن. ۋەكۈ جۇن پەكەتكە كەزەمانى شىرى خۇى كۈردى بېت بەلام ھەۋلى لەگەل بەدن كەپەزى زەمانى بابانى بېت. ھەر لەبەرنەۋەشە بەكارەپەننى (C.I) بۇ ئەم جۇرە كەپەنە سوۋدى زۇر كەمە ۋە ئەۋانە بەدەمگەن ئەگەر ھىرى ھەمەپن.

(دۋا ۋەتە)

سوۋدى (C.I) بەزۇرى بۇ ئەۋ نەخۇشەى كەتۋىشى كەپى بۈە دۋاى فېرەۋوونى ھەۋەردى واتە بەگەۋەپى. دۋو جۇر نامىزى (C.I) ھەپە. نامىزى تاگە پە (بەك پە) (Single channel) تەنەا سوۋى ئەۋەپە كەخۇنەنەۋەى لىۋ ناسان دەكات. بەلام بەبەكارەپەننى نامىزى كۆمەلە رە (Multi channel)

نەخۇش ئەۋانەت ھە تەبەكات.

ئەۋ كەپەنەى لەزگەمكىۋەۋە كەپن گۈسانىكى زۇر ھەپە كەسوۋى لىۋەۋەگرن ۋەدۋاى نەشتەگەرىمەكەش جەند كەسانىكى زۇرەيان ئەۋەت لەدەكتۇرۇ زەمانەۋان ۋەۋەن ناس بۇ راھىيانى ئەم جۇرە نەخۇشەنە لەسەر ئەم نامىزە.

لەبەرنەۋەپە كەلەم جۇرە نەخۇشەنە دەخىت بەزەنە ۋەز جۇرەھا جۇر فەسى بېستەۋە بۇ سەلەندىن كەلەپا پىۋىستىان بەم جۇرە نامىزە ھەپە يان نا. ۋە بەھىچ جۇرەك لەۋەز ھەۋەرى كەسوگارى نەخۇشەا بېرىارى لەسەر نەۋەت.

توتن Tobacco

نوسىنى: محمد توفىق محمد

ئەندازىيىرى كىشتوكال

بەشى يەكەم

"Indies" ئىمۇكاتى خەلگى ئىمۇ ئاۋە مېھۇمى رىمى تەختەسى و جۇرە گەلەمكى ووشكەمە بويان بۇ ھىنان كە بۇن و بىرامىيەكى جىياۋىزى ھىمۇ، كىۋاتە دىتوانىن بىلەن بىرەرى راۋبۇجۋونى كىسانىكى زۇر ھىنىيە سۈرگەنى ئىمىرىكە ئاۋمىراست يەكەمىن كەس بوون كىرەمكى توتىن ئاۋەمۇ گەلەكەمىان بۇ كىشان smoking بەكارھىناۋە.

ھاورىكەنى كىرىستۇفەر كۇلۇمبىس بوون كە ئىمۇ رومەكەمىان دۇزىمۇمۇ خىستىيەنە بەرچاۋ، ۋە لەھمەمان كاتدا جەند جىرۇكىتىكىان گىرپايمۇ سىمبارەت بەمىكارھىنانى لەلەمەن خەلگى ئىمۇ ۋولانتەمۇ. دىگىرئەمۇ كىزىز كەس لەخەلگى ئىمۇ ۋولانتە چ پىاۋ چ ۋن لول پىچىك لەگەلە ئىمۇ رومەكە لىنۇ پىتەمىكانىان نا ھىناۋ سىرتىكىان نا دىگىرساندو سىرەكەى نىكەمىان دىبىرە بۇ دىمىيان، دىكەل ۋ دىمۇ لوتىيەمۇ دىداتەمەرى... ئىمۇ دىمەنە ۋى نىشان داۋمەمىرى ئاسۋىدەن لەگەل ھىست كىردەن بەجۇرە جىزۇ خۇشەمكى تاپەت (۲).

ھىنىيە سۈرگەنى ئىمىرىكە ئاۋمىراست (ۋولانتە خەلگى ئىمۇكاتە ئىمۇ ۋولانتە) ۋوشى تۇباكۇ Tobacco پان بۇ توتىن بەكارھىناۋە، جوتكە ئىمۇ لولەمەى پاخود ئىمۇ لولەپىيەى كىموتوتىن ئىدەگىرو پىيان دىكۇشا، پىرى دىموتىرا Tobacco. (۴).

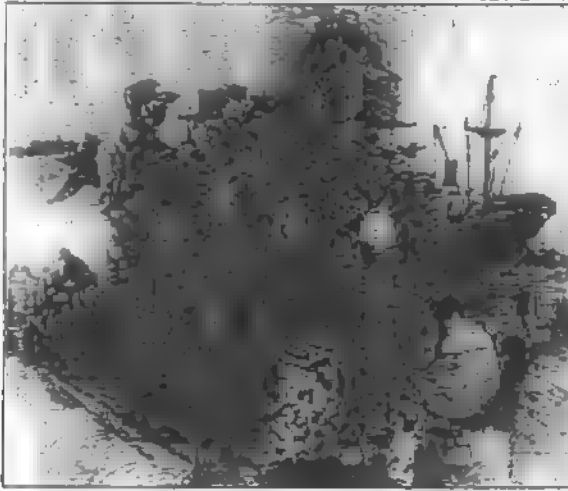
ۋا دىموتىر كەخەلگى دۇرگەى ھاپى ئىمۇ رومەكەمىان ئاۋ ئاۋە تۇباكۇس tobaccos، ۋ لەلەمەى دىكەمۇ دىموتىر ئىسپانىيەكى ئىمۇ ئاۋمىان لىئاۋە جوتكە ئىمۇان ئىمۇ رومەكەمىان لىدۇرگەى تۇباكۇ

رومكى توتن كەناۋە زانىستىمەكى Nicotiana tabacum، ۋا دىمەرى ئىمۇ رومەكە جىنەمىتە رومكىكى نىمەچە ئىستولايە، ۋا دىمەرى ئىمۇ رومەكە بىمۇ ئامۇ بۇنىمۇ tests and aroma نىزىكى دۇ ھىزار سال لەمەمۇپىش لەناۋجەى ئىمىرىكە ئاۋمىراستە ناسراۋىپىت. بەتاپەت پىش ئىمۇ پىنچ سەد سالى دىۋى، ۋ لەمەمەجى يەكەم ۋىنىيە جىگەمكىشان ۋىنىيە پىاۋىكى كۇن بىن كەلەسەر بەردىك نىمەكەسك ۋىنىيە كىشراپىن، مىزۋى ئىمۇ پىرستگەمى ئىمۇ ۋىنىيە تىيادا دۇزراۋمەمۇ، دىگىرئەمۇ بۇ نىزىكى ۴۰۰ سال پىش لەلەك بوون. (۱)

بەلەم بىرەرى راي GEORGE LOUIS HOSFIELD ئىتۇزىنەۋمەكى دا پىناۋى (بىنەمۇ پىرەسەندى توتىن N. tabacum بازىرگەنى) دىلەت پاش دۇزىنەمۇ دىناى تازە زۇر زۇر ئىمۇ سىلا كەخو پا عەدەش جىگەمكىشان زۇر كۇنە، بەلەم جەند پىش دۇزىنەمۇ دىناى تازەمە؟ ئالەمە دىلەت دىستىپىكىرىنى ئىمۇ خەۋە شىتىكى شاراۋمۇ ئالەمە، لەلەمەمۇ دا دىلەت:

توتىنەمۇ تازىمەنى پاشاۋە دىرەمەكىنى ئىشكەمۇنى تەپىزۇنا Arizona Cave ئىمۇمىان خىستىپوۋ كە ئىمۇ پاشاۋە رومەكەمىان ئىمۇ پاپاينەى كىموتوتىن پىكۇشاۋە، pipe Plant remains and pipe dotte دىگىرئەمۇ بۇ نىزىكى ۶۵۰ سال پىش لەلەك بوون. (۲)

مىزۋى نوسراۋى توتن لە ۱۲ ئۇكتۇبىرى سالى ۱۴۹۲ (ز) مۇە دىست پىدەمەك كاتى كىرەستۇفەر كۇلۇمبىس ۋاۋىپىكەنى كىمىشەنە رۇخى "كوت دىرەى" سان سىلاۋىر لىرۇناۋى ئىندىر

—Tobaccos ناسپو، كىمكىگە لىدۇرگىمىكانى ئىمتىل Les antilles ئىمتىنىشت. ئىمىرىكى ئاۋىرست.

لەيلىكى دىگەن دەۋىرى ئىم رومگە بىناۋى ئاۋچىمىكى مەكسىكومە ئاۋىرلىق كىمىرى دەۋىرى "tabaco"، ئىمە لىمكىتىكا كە كەندىمىكانى قۇرۇلداۋ بىرلىزىل بىم رومىمىكان ووتو پىتۇن Patun (۵) كىمىمىكانى ئىسپان spaniards سالى ۱۵۸۱ لەمىھىتى Haiti ئوتتىيان چاندىۋ لەۋ تۇۋى كە لىمىمىكىك چىنگىان كىمىتۇ، پاشان بىرەمە ھىندى ئىم رومگە دۇرگىمىكانى دىشى كىرەمە، و سالى ۱۵۸۰ چاندىنى ئوتتىن لىمىكۇبا دەستىپىن كىردو بەخىپىرى كىمىشتۇنە كۇيانا Guiana و بىرلىزىل، بىمىچۇرە لىمىۋى دۈۋەمى سىدى شانزەدا ئوتتىن لىمىۋىرۇپاۋ ناسپاۋ ئىمىرىقانا ناسرا... (۶).

لەم رومە د. ئىكرەم قازل لىمىۋىنىكىدا دىرەبارى چۇنىمىتى بۇۋىۋىنومى ئوتتىن لىمىۋىرۇپاۋا دىلىت. - زۇر كىرىكى كىرەشە بىتولىنىت كىتەۋ شۇنى سىمىرىقانى بۇۋىۋىنومى ئوتتىن دىبارىكىت، بەلەم لىمىسەكىدا ئىدەتە پال ئىم بۇچونانى كىمىلەن جىگىمىكانى خەلگى ئىمىرىكى باگور زۇر كۆنرە لەم جىگىمىكانى بىمىكانىمى كىمىرۇدۇتس باسپان لىۋە دىكات، لىمىمان كاتتا دىلىت سىمە شۇنى بىمىرىتى ئوتتىن دىبارى بىرىت. (۷)

بۇۋىۋىنومى دىگىۋاسى گەلە ئوتتىن لەمىھىتى تازەۋە (كىشورى ئىمىرىكى) بۇ جىھانى كۆن بىشۇۋىمىكى سىمىرىكى دىگىمىتەۋە بۇ قەشى ئىسپانى رۇمانۇ پانو Romano Pano كە كۆلۇمبىس لىمىشتى دۈۋەمىدا لىگەل خۇى بىردىۋىتى ۱۴۹۷ ۋەلىسان دۇمىنگۇ St. Domingo ماۋىتەۋە سالى ۱۴۹۷ نامىمىكى ئوسىۋىر تىپايدا ھەلەن ۋەمىت ۋەلىتى خەلگى ئىم ۋولانە ئوسىۋىر باسكردە، لەۋانە شۇنى بىمىكانىمىكان كۇشانى گەلە ئوتتىن. (۸)

زۇر ئوسراۋى مۇۋى ھەپە پىشتىرى ئەۋە دىكەن كەچاندىن بىمىكانىمىكان ئوتتىن لىمىۋىمىكانى كىرىپى Caribbean و مەكسىكىۋ خاۋىرى ئىمىرىكا بۇۋىۋە. (۹)

سالى ۱۴۹۹ "Amerigo Vespucci" سىمىرىنى ھەمىزۋىلاى كىردو ھەمىتىكى habit خەلگى ئىم ئاۋى تۇماركرد كىمىرتىۋىۋو لەچونى ئوتتىن chewing of tobacco دىتولىن بىلىن، ئەۋە يىمەمىن ئامازىمە بۇ بىمىكانىمىكانى ئوتتىن بىشۇۋى چۈپىن ئەمەل كۇشان (۱۰)

بىمىشتى ھەر زۇر زۇۋ لەيلىمە ئىم كىمىشتىۋانە كىرۇكانەمى كە ئىمىرىكىيان دىزىۋە ئەۋە دىبارىدا كەندىپە ئىمىرىكىيىمىكان

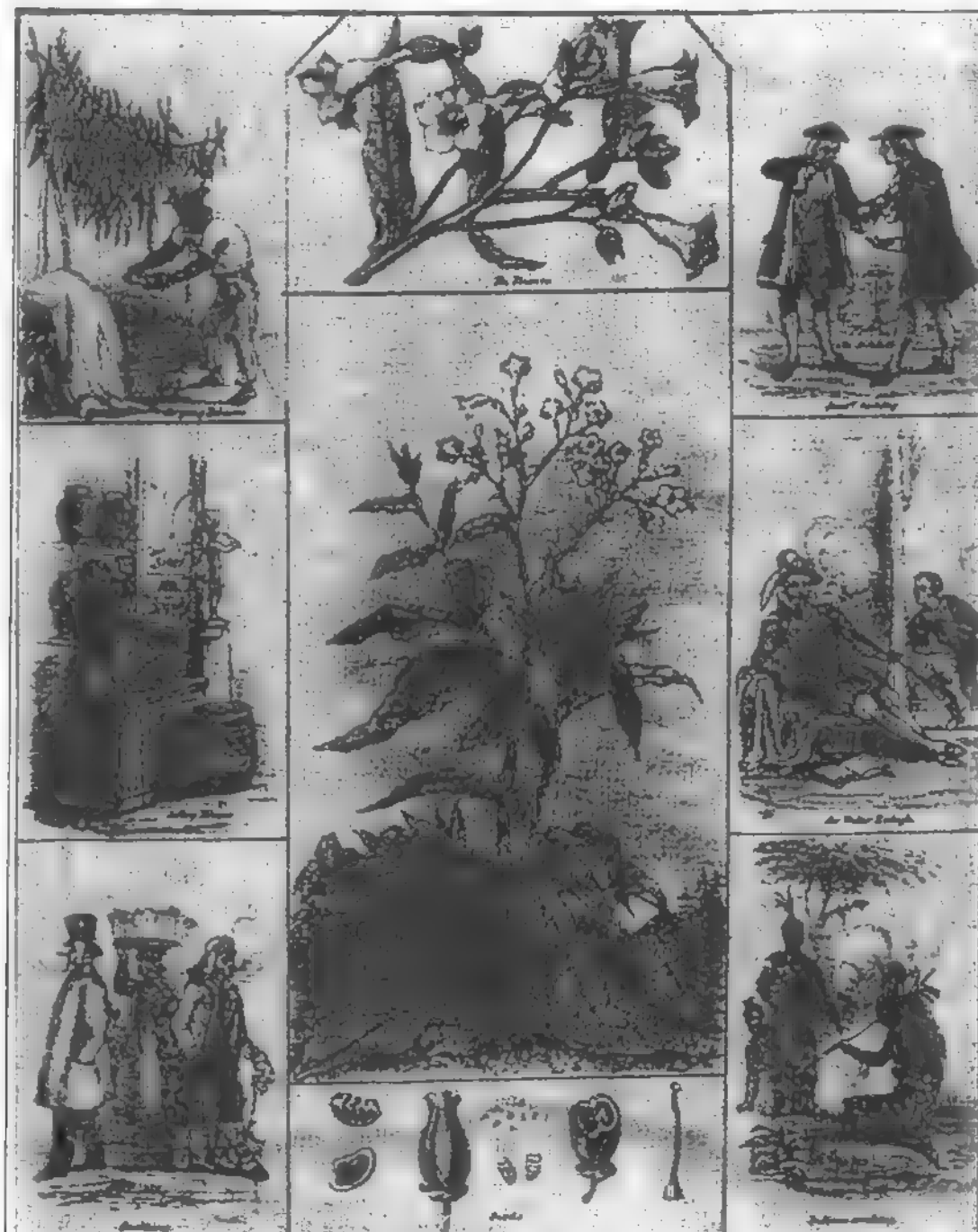
جىگە لىجىگىمىكانى ئوتتىن بۇ چۈپىن chewing و ھەلەلەن بىمىكانىمىكان، ئىمە جىگە لەۋى گەلە ئوتتىن لىمىۋىمىكان بۇ ماۋىمىكىك و لىمىۋىدا ئاۋىمىكان خاۋىرۇتەۋە، و بىدلىپىمىۋە دىلىن لىمىۋىمىكان ئوتتىن رۇلىكى كىرەمە ھىمىۋە لىمىۋىرى ئاپىدا، بۇيە لىۋىنى رۇلىمى بىزۇر شۇۋە بىمىكانىمىكان.

(خۇچ لوىس) ئىش لىمىۋىمىكانىدا (بىمىۋە بىمىمىكىنى ئوتتىن بىزىگىنى) ھەمەن سىمىرىنى تۇماركردە كاتى ھەمىدى ئىسپانى سالى ۱۵۰۲ لىمىشتىۋىمىكان ئاۋچىمى ئىمىرىكى خاۋىر. (۱۱)

يىگەم كىمى كىزىلىرى راسىمىكىنى لىمىر چاندىنى ئوتتىن بىمىكانىمىكان ئوسىۋە مۇزۇنوس ھىرمانلىز دى تۇلىدۇۋە st.Domingo Hernandes de Toledo لىسان دۇمىنگۇ Historia general delas Indias سالى ۱۵۷۵ لىمىتەۋەمىكان كىمىۋى.

بەلەم سالى ۱۵۸۸ Andre thevet لىمىرلىزىل كىمىپىكى لىمىر ئوتتىن بۇۋىۋە، كىمىپايدا لىمىرى ئاۋى ئوتتىن tobacco ئاۋە كۆنەمىكى ئوسىۋەمىمى بىمىكانىمىكان لەۋ ۋولانە كىمىپىيان ۋتەۋ Retun (۱۲). بىمىرى سىمىرچاۋىمىكى مەلەمىدى چاندىن ۋ جاكىرىنى ئوتتىن يىگەم كىمى كىمىۋىمىكان بىردىپىتە ئىمىۋىۋە كىمىپە بىمىۋى (دىان پى) (۱۳).

بەلەم بىمىرى راي د. مەمە قەمى القولى ئىم رومگە يىگەم چار لىمىۋىرۇپا لىمىسپانىيادا چىنراۋە سالى ۱۵۸۸ لىمىۋى ئىم كەسانەۋە كىمىپىيان تازەمىيان دۇزىۋە، ۋە دىلىت. ھىرمانلىز دى تۇلىدۇ يىگەم كىمىكەمىۋى ئوتتىن بىردىپىسپانىيادا، سىمىرە لىمىۋىمىكان رۇنرا بۇ چۈپى كۆلەمى پاشان گەلەكەشى لىمىۋىرى بىزىشكىپا بىمىكانىمىكان. (۱۴).

چارەسەرى ئىمۇ سەرتىشەيمى كەپتۇمى دەپتالاند... ھىمىر
 لەپەرتەمەيىمۇ ئىمۇ رومكە ئاۋىرا Herba Medicasen
 Nicotiana ۋەك رېزىنئان بۇ جىن نىكۇت. (۱۵)
 سەبەرت بەگۋاستىنەمۇ پلاۋىيەنەمۇ ئوۋىن رومۇ ھىلىستان
 ھىر لەپەرتاۋە ئىنچاسى گىرنگى ھىمىر، چۈنكە ھىر لەپەرتىمى

بەلۇم ئىمۇ كەسەى كەزىپەر بۇ ھۇى ئاساننى ئوۋىن
 نەجىيەنلا كەسەىكە بەناۋى جىن نىكۇت Jean Nicotb سەپىرى
 ئىمۇكەتەى فەرمىسا لەپەرتوگال، كەتۋانى دۋى كۆكرىنەمۇ ئۆۋى
 نەم رومكە لەپەختەمكەى خۇپلا پىروۋىنى ۋە ئىمۇنى ھەندى كەل
 ئوۋىن بىنەرى بۇ شائىنى فەرمىسا (كەتەرىن) سالى ۱۵۶۰ ئاز بۇ

نوسىمۇ بەجۇرى كە Nicotiana Tabacum بەكارى بۇ
دروست كرىنى جىروت Cigars ۋە Nicotiana rustica
بەكارى بۇ توۋتى پايپ(۲۱).

* ھىرۇمانىز دى تۇلېدۇ Hermends de Toledo يەكەم
كەسە كەبىسى جانلىن ۋە بەكارىنامىنى توۋتى كىرە
لەكتىپىك دا كىسالى ۱۵۲۵ لە st.Domingo نوسىمى (۲۲).

* سالى ۱۵۶۴ دى كەپىنامى پاپۇموانە ئىنگىلىزىكان
لەنمىرىكى سىرۋو، جۇھان ھاۋكىن Sir John Hawkins ۋە
ھاۋپىكىنى جىگەرە كېشەنپان ھۇناپە ناۋ ئىنگىلىزىمۇ. (۲۳).

* سالى ۱۵۸۰ ھاز جانلىنى توۋتى لىكۇبا دەستى پىرگىرە. (۲۴).

* سالى ۱۵۸۵ ھاز ۋىلر رېلى Sir walterReleigh يەكەم كەسە
كە لىمىرىچىنىا لەمىرىكاۋە توۋتى بىرېدېتە ئىنگىلىزىمۇ، (۲۵)
بەلەم ھىندى لەپىكۆلەرمۇكان دەلېن پاپۇموانەكانى ئىنگىلىز
پېش ئەۋەدى جىن نېكۆت توۋتى پىرېتە ھىرۇمىساۋە ئەۋان
لەمىرىچىنىاۋە توۋتىپان بىرېدېتە ئىنگىلىزىمۇ

* سالى ۱۶۱۲ ھاز جۇھان رۇلف Johan Rolfe مىرى
Princess Pocahontas يەكەم كەس بو كەپىكەمى توۋتىلە
جېمىس تاۋن Jamestown لەمىرىچىنىا دامىزانە كەتوۋتى
N..Tabacum دى تىپارۋانىيۋ ۋەك بەرھەمىكى بازاركانى بۇ
نارنە دەرمۇ ۋىلات. (۲۶)

* سالى ۱۶۱۲ ھاز يەكەم بەرھەمى توۋتى بەپاپۇ لەمىرىچىنىاۋە
گولزىپەمۇ بۇ ئىنگىلىزىمۇ. (۲۷)

* سالى ۱۶۱۷ ھاز ھەمۇ زەپە كىتوكالىكانى جېمىس تاۋن
لەگەل زۇرپە شۇنەمىكان ۋە پارچەمۇيەكان ۋە نىزىك
شەلەمىكان بەتوۋتى جېنران. ۋەسالى ۱۶۱۸ ھاز بىرې ئەۋ توۋتى
لەمىرىچىنىا تاۋنەۋە نېرا بۇ ئىنگىلىزىمۇ ۹۰۷۲ كەم بو، ۋەسالى ۱۶۲۲ ھاز
لەۋپى نارنە بو ۲۷۲۱۶ كەم. (۲۸)

* سالى ۱۶۲۵ ھاز شا چارلى يەكەم King charles I مۇنۇپۇزى
توۋتى لەنېنگىلىزىمۇ دامىزانە. (۲۹)

* سالى ۱۶۲۷ ھاز يەكەم كارگى دروست كرىنى جىروت cigar
لىكۇبا دامىزانە. (۳۰)

* لىمىرى قىر دا سالى ۱۷۵۶-۱۷۵۶ ھاز كالى كەپىرەنىمىكان ۋە
ئىنگىلىزىمىكان ھاۋپىمىكانى تۈرگەمىكان بوون دى روسەكان، لەۋ
دەمىدا سىرپازە ھەرنىسى ۋە ئىنگىلىزىمىكان ئاشىنى جىگەرى
رۇۋەلەنى بوون Oriental Cigarettes
ۋە زانپارپان پەلەگەرد دەپارە.

* سالى ۱۷۶۷ ھاز يەكەم تامپىرى جىگەرە دروست كرىن لەجۇرى
Susini لەپىشەنكى نېۋە مەۋلىتى لەمىرىچىنىا پېشان درا، كە
لىكۇبا دروست كرىۋو ۋەپەرى پىرېرېۋو. (۳۱)

* سالى ۱۷۷۸ ھاز لەپىشەنكى نېۋە مەۋلىتى لەپارپى تامپىرى
جىگەرە دروست كرىن لەجۇرى "DURAND" پېشان درا

دەپىكەرنى جانلىمۇ سالى ۱۹۰۵ ھاز ئەم ۋىلاتە بوە يەكەك
لەۋىلاتە سىرگىمىكانى بەرھەم ھىنانى توۋتى بۇ بازاركانى. (۱۶).

ھىرۇمىكا گۈستەمۇ جانلىنى ئەم بەرھەمە بۇ جىن ۋە زاپۇن
لەۋامىرەستى سەدى شانزەدا بو، بەجۇرى ئەم مەۋلىتەنەش ھىر
زۇر زو بوۋە بەرھەم ھىنەرىكى زۇر گەۋرە بۇ بەرھەم ھىنانى
توۋتى. (۱۷) ۋە لەۋ بىرۋاپەلەن كەگۈستەمۇ توۋتى بۇ
ئىندونېزىيا Indonesia لەمىسان كالىا بو، ۋە ۋىدە ۋىدە گەۋمى
كەۋمۇ پەرى سەنەۋە.

ھىرچى گۈستەمۇ جانلىنى تۈنە جۇرى Nicotiana
rustica بۇ رۇۋەلەنى كىشۋەرى لىمىرىچى دىگەرتەمۇ بۇ
سالىكانى نىزىك ۱۷۶۰ ھاز ۋە پاش ماۋىمىكى كەم گەۋىتە ۋىلاتەنى
ناۋامىرەستى كىشۋەرىگە "رۇبىسپا - زەپابۇ - سالاۋى" بەگىتى
لەۋكەمىدا لەمىرىچىدا جانلىنى توۋتى زۇر پلاۋنەمۇ جۈنكو
بەكارىھىنانى لەمىر ئاستى ناۋخۇ زۇر كەم بو. (۱۸)

ھىر لەمىرەتە سەدى بېستەمۇ رۇبىسپا Rhodesia
ئابۋورىيەكى بەھىزى پىيات نا لەمىر بازاركانى توۋتى جۇرى
ۋىك كراۋە بەھىۋى كەم Flue cured tobacco (۱۹). ۋە
سەلەۋى Malawi بوە بەرھەم ھىنەرىكى گىرگ بۇ بەرھەم
ھىنانى جۇرى توۋتى كەپىرى مەۋىرى توۋتى ۋىك كراۋە
بەكارى (Fire cured tobacco)

ھەندى زانپارپى مۇۋى دەپارە توۋتى -

* سالى ۱۸۹۲ ھاز كۇلۇمبىس ۋە ھاۋپىكانى گەۋىتە ناۋچە
كارىبى Caribbean Island لىكۇبا ۋەسەرنى عەمىنى جىگەرە
كېشەنپان داۋە لەۋ ناۋچەمىدا.

* يەكەم جىگەرەكىنى لەۋرۇپا Rodrigo de Jerez بوە
كە ھاۋەلى كۇلۇمبىس بوە لەگەشتەمىدا. (۲۰)

* سالى ۱۵۲۹ ھاز Bernardino de Sahagun گەۋىتە
مەكسىكۇ پاش ماۋىمەك جىۋالزى نېۋان سەنەمىكانى توۋتى

-
- A black and white photograph showing a large, curved, ribbed structure, likely a section of a tunnel or a large pipe, set against a background of trees and foliage. The structure is the central focus, curving from the lower left towards the upper right. The background is filled with dense vegetation and trees, suggesting a natural or semi-natural setting. The lighting is somewhat uneven, with brighter areas on the structure and darker areas in the foliage.

نہجیان ۱۹۷۶ء ص ۱۵۰

- * سالی ۱۹۸۲ز توانرا نامیری فوتوماتیکی جگمره دروست گردن بکارپهینری بفتوانای ۷۰۰۰ جگمره لهدقیقمیگدا، هرومها همنای دستکوتی تری پهرسماندن بدهست هیتر بۆ بهرزگرینموی ئاستی بهرهم هینان بۆ توانای ۱۰۰۰۰ جگمره لهدقیقمیگدا. (۲۵)

كۆمپيوتەر ئۇن لەگۈشەگىرى

زىگار دەكات

تورنىفەرەي زانكۆي curving ي تەكىملۈڭى لەئوسترالىا روونى كىردەمە، كە كۆمپيوتەر باشقىرىن مۇكارە بۇ ئەمەي ئۇن لەگۈشەگىرى و شەمە زىگار يىكات وای ئى يىكات زۆرەر كىراومە خاۋەن ئەزمۇون بىن لەمامەنە كىردى لەگەل خەلەكە، چۈنكە بەمۇي ئىنقىرنىتسەمە دەتوانىت مەرلەمالى خۇبەمە، ھاۋشاركۆي زۆر خەلەك يىكات و گەلەكە دۇستايەمى و ھاۋرىيەمى يەيدا يىكات، و يەيەمەندى خىزانى ھاۋجۇر بىرورا گۆرىنەمە راۋىژ و مەرال وەرگىرىن و ئاخاۋىتىن لەگەلدا يىكات

ھوشيار لە ئىنقىرنىت-ۋە

مىندالىكى دۈۋ سەرە

مىندالىك لەشارى ئالاسوبارا كە ۵۰ كىلۇمەترىك لەشارى بۇمباي مىندستانەمە دورە لەدايك پور، دور سەرى مەپور، پىزىشكەكان دەلەن، ئەم مىندالە دور سەرە، يەكە دل و دور پىز دور سەرى مەپە، گىرقى ئەر پىزىشكەكان لەمەدايكە كە چۇن ئەم دور سەرە لەيەكتى جىا دەكەمەمە، لەرانىيە ئەگەر ئەمان قۋانى ئەم كارە بگەن، مەردور سەمەكە بېيلىنەمە بىلەشى مىندالەكەمە، كەمىن گومان ئەمە كارىكى زۆر گران دەمىت بۇ مىندالەكە لە پاشەمۇزە

ھوشيار لە ئىنقىرنىت-ۋە

چاندنى ھەناۋ

دەكتۇر فىلىپ موبىل لەنەخۇشخانەي زانكۆي شارى (جىنىف) ي سۈيىرى تۋانى ئەشتەرگەرەكى ئەۋاۋ بۇ ھەناۋى ژنىكى نەخۇش يىكات كەتەمەنى ۲۷ سال بۈۋو، ئەمەۋى (۲۵) كانزىمەر تىيادە جگەرە پىمىكرىس و مەردور گورچىلەم رىخۇلەي كەسكى، خىرا مەردور بۇ گۈستەۋە تاۋ ھەناۋى، ھۆي ئەم گۆزىنكارەمە ئەۋەپو، كە ناۋ سكى ئەمۇ ژنەمە ئەندامەكانى ھەناۋى تۈۋشى كۆمەلە ۋەرمەيكى پاك Benigne tumor بۈۋون، ئەمۇ ئەندامەكانە كارەكانى خۇيان بەمباشى بۇ ئەدەمكە، ئىسنا پىزىشكەكان لەم بىرۋاھەدان پاش ئەم ئەشتەرگەرەي گۆزىنكارەيە خىۋايەكى زۆر ھەپە بۇ چاگىۋونەمەي ژنەكە، بىنگومان لەگەر ۋەرمەمەكان بېس بوۋنايە دەكتۇر فىلىپ ئەمۇ ئەشتەرگەرەيە ئەدەمكە.

ھوشيار لە ئىنقىرنىت-ۋە

(۱۲) زراعة التبوغ مركز زراعة وتحسين التبوغ "۱۹۸۱"

(۱۴) نبات التبوغ د. محمد فهمي الفولي.

(۱۵) مەردور سەرجاۋەي (زراعة التبوغ مركز زراعة وتحسين

التبوغ (۱۹۸۱)) ۋە (نبات التبوغ د. محمد فهمي الفولي).

TOBACCO by B.C. AKEHURST P.10 (۱۶)

(۱۷) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو، ۱۱۷.

TOBACCO by B.C. SKEHURST P.12 (۱۸)

(۱۹) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو، ۱۳۷.

(۲۰) مجلة التبوغ المبدان الاول والثاني السنة السادسة.

نيسان ۱۹۷۱ ص ۱۷.

TOBACCO ENCYCLOPEDIA compiled (۲۱)

and edited by ERNST VOGES

(۲۲) نبات التبوغ د. محمد فهمي الفولي.

(۲۳) سەرجاۋەي ژمارە (۲۱)

(۲۴) سەرجاۋەي ژمارە (۶)

(۲۵) سەرجاۋەي ژمارە (۲۲)

TOBACCO by B.C. AKEHURST (۲۶)

(۲۷) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو.

(۲۸) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو.

(۲۹) سەرجاۋەي ژمارە (۲۱)

(۳۰) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو

(۳۱) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو

(۳۲) سەرجاۋەي ژمارە (۲۱)

(۳۳) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو.

(۳۴) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو.

(۳۵) ھەمان سەرجاۋەي پىشۋو.

سەرجاۋەكان:

1-PRINCIPLES OF FLUE - CURED TOBACCO

PRODUCTION by S.N. Hawks Jr.

2-THE ORIGIN AND EVOLUTION OF NICOTIANA

TABACUM THE TOBACCO OF COMMERCE by GEDRG

LOUIS.

۲- نبات التبوغ تأليف الدكتور محمد فهمي الفولي

4- Tobacco by B.C. AKEHURST.

۵- زراعة التبوغ (مركز زراعة وتحسين التبوغ) ۱۹۸۱

6-TOBACCO ENCYCLOPEDIA compiled and edited by

ERNST VOGES

۷- مجلة التبوغ - المبدان الاول والثاني - السنة السادسة.

نيسان ۱۹۷۱.

ئىنتېرنېت ۋە ولاتە غەربىي يەكەن

ئەندازىدار: عرفان ئەحمەد محمد
مەسئۇل مەسئۇل

بىناۋى "ھېزىبى ئىنتېرنېت" ئەم ھېزىبە مەتەمەيە لە رۇگەي
ئەندەمەگەنمە ۋە لىتۇرى ئىنتېرنېت دا پىرۇگرامم... ئاد داپنېت "۱".

بېناسەي ئىنتېرنېت

چەند بېناسەيەك بۇ ئىنتېرنېت دانراۋە لەوانە،

بېناسەي يەگەم: "ئىنتېرنېت بىرەتەيە لەگۈمەنلىك تۇرى
دەپش كىراۋ بىسەر جىپەن دا، ھىرەمگەنكىيان پەمبەندى بىسەي
دەپشە ھەپە بىمەمەستى نىبارىن ۋە گەمەلەندى پەمەمەي
بەگەرەنمەگەن ۋە گۈمبەپوتەمگەن"

بېناسەي دوۋەم- تۇرى تۇرەگەنمە يەگەنكە لەگەنگەن دەست

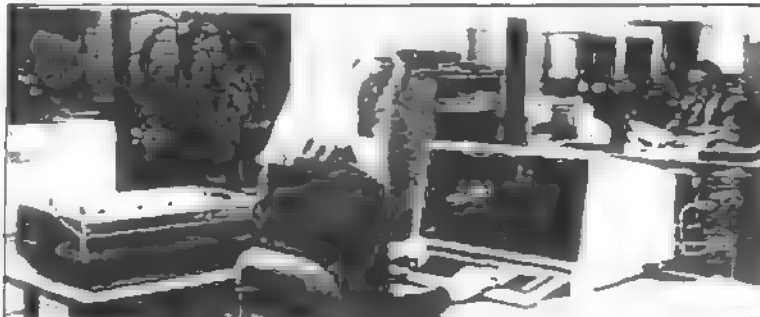
كەتەمگەن زانستى گۈمبەپوتەم ۋە تەگەنۇلۇلۇلۇ زانبارىيەمگەن ۋە

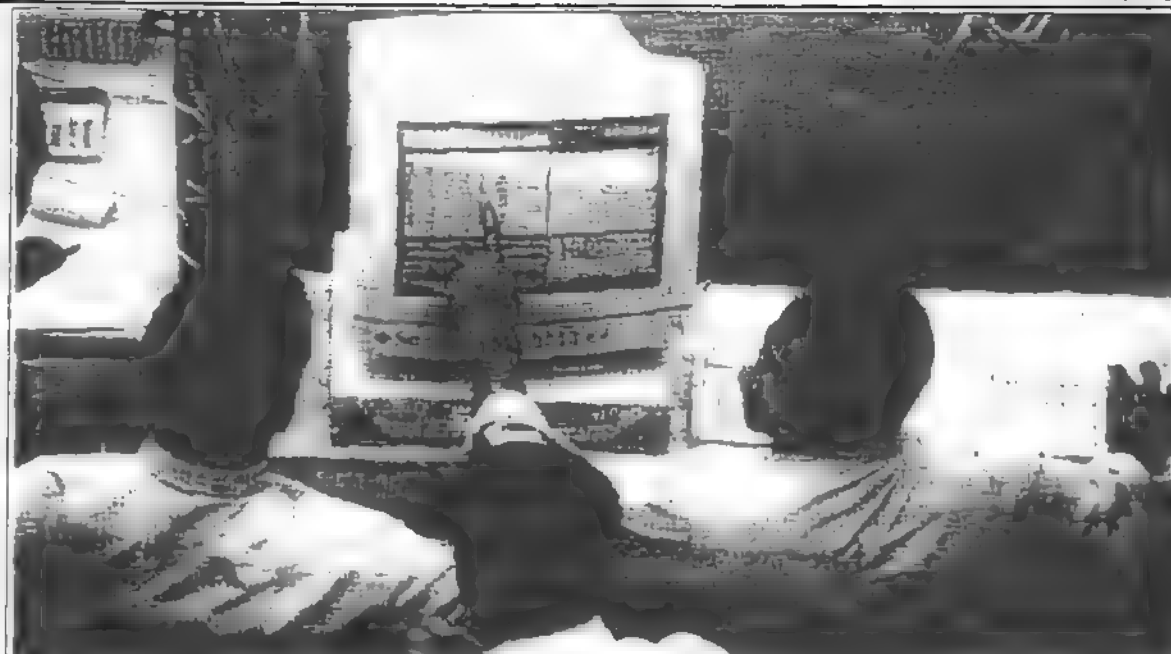
ھەمگەن دەپشەي ئىنتېرنېت ئەمەي بۇتە كەرتكى ناسەي
دەي تۇرۇ جىپە جىپەزەمگەن كۈمەگە، ئىنتېرنېت كەرتكى ۋەي
گەدوۋە زۇرەي رۇشەنپەن ۋە زانبار... پەپەمە ھەپەك بىن،
ھەروەھا قوتابىيانى زانگۇۋ پەمەنگەن ناسەي زانستى پەن
گەشتۇتە پەمەك بىس لەمەگەرەنلىك ئىنتېرنېت بىمەن ۋە
جىپەستەمگەن دەستەمەي بىمەن، تەمەنەت ئەگەر لەمەندىك
ۋەت دا زانگۇۋ پەمەنگەن ئەم ھەمەت گۈزەلەيە گەمەمەيەن
دەست ئەگەمەتەي ئەمە بىرەش نىن ۋە نەپەن لەمەست جىستى
زەپەي بىرەدۇي "تۇرى" بىمەمەي ھەلەتەي رۇزى كەپەن كەرتكى
مە كەرتكى.

دەتەنەي بىمەگەن بىلەن ئەمەي ئەمەي ھەمەك بىرەمە

ھەپەكە كەرتكى بىرەمەگەن ۋەتەي بۇ
دەخەزەت تۇرى جىپەن زانبارىيەمگەن
"ئىنتېرنېت".

لەمەندىك ۋەت دا ھەپەك ئىنتېرنېت
كەرتكى بىرەمەگەن ئەمەكەيەك داپە بىرەمەگەن
بىس كەرتكى بۇ ھەمەندىك مەپەي
مەسەيەمەي بىت بۇ ھەمەندە لەمەندەي
"سەپەرا" دا ھەپەك دەستەمەكەن

بهره‌مندی بهنگان.

[illegible]

لەسەر ژمێریهکی تێردا هاتوووە کە بێکارهێنەرەکانی نێتەرنێت لەهەشت و لاتای عەرەبیدا گەشتۆته "٢١٥٥٠٣" لەسانی "١٩٩٧"دا بێکارووردکردنی بە "٢٠" ملیۆن بێکارهێنەر لەولاوه بێگرتوو وەکانی ئەمەریکا دا لەئەوروپاش دا "٩" ملیۆن بێکارهێنەر، تازەترین زانیاری لەو بارهوه دەگات "تەنها بەکە" ملیۆن کەس لەو ناوچهیهکا کە "٢٥٠" ملیۆن دانیشتوانی ههیه " نێتەرنێت بێکارهێنێن و نیوهی ئەم ژمارهیهکی لەئێسرائیل دایه، لەکاتی کە دا "٨٨" ملیۆن کەس تەنها لەولاوه بێگرتوو وەکانی ئەمەریکا نێتەرنێت بێکارهێنیت و "٣٦" ملیۆن لەئاسیا و "٥" بێنچ ملیۆن لەئەمریکای باشوور "٤".

بمکارهینانی نهینترنیت لولاله عربی مکان دا
 بشیونزکی زنجیری دابض بوم، سیجر لمپشومیه "۴۸۰۰"
 بمکارهینمر، نیمارات "۱۸۲۸" بمکارهینمر، یهحرین "۲۵۷۵"
 بمکارهینمر، لوپنان "۳۲۰۰" بمکارهینمر، نهرین "۱۱۰۰"
 بمکارهینمر، قنمر "۷۷۰۰" بمکارهینمر.

دعوتانی ھۆکارمگانی منورلاری بەکارھێنانی ئینتەرنێت
لەوێتە عەرەبییەکان نا بەم شێوەیە دیاری بکەین:-

پېنئاسى سىنھەم:- ئىنتەرنېت بېرىتىدە ئەمەلىيەتتە لىمۇ
 كۆمپىيوتەرنى، گەمەتۋان كۆمپىيوتەركانى دېگە بەكاربېتىن بۇ
 دەست خىستى زىنبارى يەكەن يان بۇ بەشلىرى كىرىن ئەدۇسكەن
 نا، كۆمپىيوتەرى بەكاربېتىن ھەرچۈن بېت كىرىگ نېپە ئەمەش
 مەھۇل بوۋى كۆمەتلىك ياساۋىيە گەمەتۋان بىرئىنە پىتۈرۈ
 كارى بەكاربېتىن ئاسان بىكات.

پېنئاسېمېكى تر ھىمىيە دىگىرېنت باشقرو فراوان تر بېت بۇ
پېنئاسى ئېنتىرنېت نامازە دىگات بىھىي گىئېنتىرنېت "كمو
تۆزىمە كىمىزارىھا گۆمبىوتىرى پىھىۋىندىدار بىھىمىگىمە لىھى
دىگىرېنت لىھىمىندىھا ۋلات دا، گۆمبىوتىرە پىھىۋىندى دارمىكان
بىھىكارىھىئىرنېت بىھىساۋ رىئاسى گۋاستىنمىمۇ زال بىۋىن ۋاساى
ئېنتىرنېت كىمىيە "TCP/IP" ھىمىي بۇ دىگىرېنت بۇ دىئىابىۋىن
لىھىۋىندى تۆزىمىكان "۲"

"بمکارهینهرانی ئینتەرنێت لەولتە عەرەبیەکان دا"
 بێگومان بزواتنی عەرەبی روو وە تەکنۆلۆژیای زانیاریەکان و
 پەروەندیەکان بەگشتی و بەتایبەت بەرەم هێنان و کاربەێگرفنی
 ئینتەرنێت و خزمەت گوزاریەکانی هێشتا لەئاستی پێویست دا
 نییە، لەگەڵ ئەمۆش دا هەندێک نامار و نامازی دڵخۆش کەر
 هەن، تەنها بۆ نموونە "کۆمپیوتەرە کەسێە قزۆشراوەکان"
 "PC" لەبازارە عەرەبیەکان دا لەسالی "١٩٩٧" دا گەشتۆتە
 "٦٠" هەزار کۆمپیوتەر، تێکرای زیاترکرن و گەشەکردن نزیک

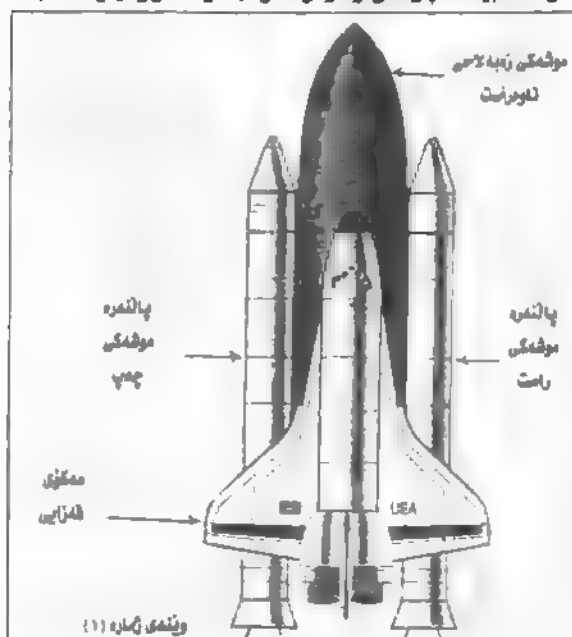
مەككەلىك فەزايى

Space Shuttle

ئاشتى رەئوف

(۲) ئورنى خوارمە: (ئورنى ئىران) ..

ئەم ئورمەدا، پىداۋىستى ئىران و داپىنكىنى ئىرانى تىلدايە،
وەك جىگە نوستن كەمپور جىگە نوستنى تىلدايە،
كەشتىۋانەكان بىنۇرە تىلدا دىخەمەن، گەمپورىك بىنۇ خۇشتىن،
بەلام وەك گەمپور سىرەمە نىيە، بەلكو كەسەمەكى قەپانە،
ئوالىتىك بۇخۇنامەمگراۋ ئالەمەت بە بارى ئاناساى ئىران لە
قەزادا.. جىگە پاراستن و كۆكرىنمەۋى ئاۋى خوارىن و .. ئاد) ..

كەشتىيەكى قەزايە، لەشپەۋى قەزايە، بە پارمەتى سىز
سوشمىكى ئىكە دەمەتە قەزايە (پروانە ۋىنەنى ئىران) .. مەككەلىك
مەرىمى لەم بەشانەمى خوارمە پىكەتاتوۋە (پروانە ۋىنەنى ئىران)
پەگەم / ئورنى كۆنەتۇن (سەرگەمەتى) ..

ئەم ئورمە دەمەتە پىشەمەۋى كەشتىيەگە، بەمەۋى ئەم
خەمە دەستەگەرت بەسەر ھەمەۋ بەشەكانى تىرى كەشتىيەگە
سوشمەكەنەش، ئەم بەشەش پىكەتاتوۋە لە ئورمە ..

(۱) ئورنى سەرەمە: (ئورنى سەرەمە)

ئەم ئورمە زۆرەمى ئەم ئامپىرانە دەمەتەخۇ كەمپورنى
كەشتىيەگە پىدەمەرت، لەم ئامپىرانەش (ئامپىرى ھەستەتەرتىنى
سەرەمە و سەرەمە، ئامپىرى گارپەرتەن و دەرەمەن، ئامپىرى
سوشمەكەرتەن و دەرەمەن زانپارى و دەرەمەن و سوشمەمەۋى
سەرتى كۆنەتۇنەرتىنى پەمى گەمپور و تاقىگە و خانەمى خۇرى
خۇرەخانە) خۇرە شانە و مانگى دەستەرتەن و وزە و دەرەمەن و
(ئاد) ..

ھەمەۋ ئەمانە بە ئامپىرى كۆمپىوتەرتى زۆر پىشەمەۋى
تەپتەتەرتە، زىاد لە (۲۲۰۰) دەرەمەن و سوشمە تىلدايە، ئەم ئورمە
خۇر كورمە داتىشتىنى تىلدايە بۇ خوار كەشتىۋانى سەرەمە
سەرتى سەرەمە كەشتەمە و سەرەمە كەشتىيەگە (مەككەلىك)
.. خۇر پەسەۋى سەرەمە كەشتىيە قەزايى - ئەم ئورمە (۱۰)
سەرەمە تىلدايە.

درېزى ئەم بەشە ۱۷ ۽ ۴ مەترە.. چوار كەشتىۋانى دەتۋانن كارى تېلېكەن، ئەم شۈنە زۆر گىرگە بىز تاقىكرىنمەۋە و لېكۆلېنمەۋە لىسىر ئازىل و روۋەك و دەرمان و تەننەت مەۋەش، ئامىر و كەل و پەل تاقىگە تېداپە و ھەروەھا تاقىكرىنمەۋە ھېزىلى و كېمىيەكانىش لەم جېگىمەدا دىكرىت.. بەش تاقىگە ھەپتە و كراۋە نېپە.

چوارەم/ بەش بار و كەلو پەل تىر:

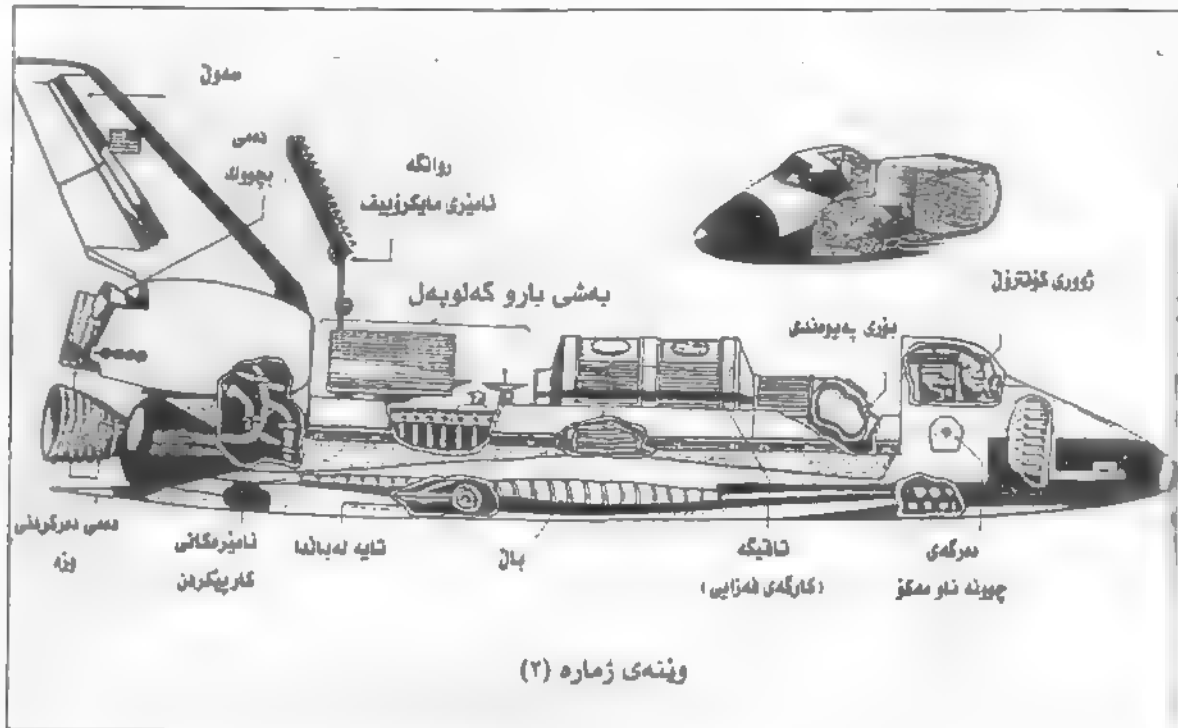
ئەم بەشە كراۋىيە بېنېچمەۋانە بەش تاقىگە (كارگى ھىزىلى) پەمىيە، واتە دانەۋىشراۋە .. ئەمەش ئاۋچەمىكى تاقىكرىنمەۋىيە بەلام لە دەرەۋى تاقىگە ئامىرى بېتەل و

شەش كورسېش تېداپە بىز شەش كەشتىۋانى دېگە .. دەرگەمەكى تېداپە بىز چوۋنە ئاۋ مەكۆكەۋە ھاتتە دەرەۋىيەن بەلام ئەم دەرگەمە تەنھا لىسىر زەۋى دىكرىتەۋە و دانەۋىشراۋە پانى ئەم زوۋرە (۵) مەتر و درېزىيەمەشى ۱۶ مەترە..

دوۋەم/ تونىلى پەمەۋەندى: (بۆرى پەمەۋەندى)..

ئەم بەشە زوۋرى سەركىدەپەتى (كۆنەۋىل) دىمەستېتەۋە پە تاقىگە (كارگى ھىزىلى)، تەۋى ئەم بۆرىيە نىزىكى ۲۰ مەترە، ھەر لەم بەشەشدا جېگەمەكى تېداپە بىز چوۋنە دەرەۋى كەشتىۋانەكان بىز ھىزىلى..

سەيەم/ تاقىگە (كارگى ھىزىلى):

كارمەكات ۋ ھەرىكەت ۲ دەمەبجۈۈكەكەنەش ھەزايى پائىۋەندە
دروست ئەكات كە دەكاتە ۲۲۷۲ كىلۇگرام..
شەشەم/ بالەكان،

مەكۇزى ھەزايى، دوو بالى ھەپە، كە بۇھاۋاسەنكى مەكۇزە
بەكارنەت بەتاپىمەنلە كاتى ۋەستانىدا لە ھەزايى ۋ لە خولگە
خۇيدا ۋ لەكاتى نەشتەنەۋەيدا، كە ۋەك ھەزايەكى ئاسايى لە
ھەزايەخانەدا نەشتەنەۋە دىۋىزى بالەكان دەكاتە ۲۰ مەتر
پائىپەكە ۱۵ مەتر، ۋ لە كۇتايى بەشى سەركەلەپەيۋە دەست
پەندەكات تا دەكاتە بەشى دەمە ھەركەتنى ۋەزى سوتاو.. بەركى
دەرمەۋى بالەكان بەشپەيۋەكە روۋپۇش كراۋە كە بەركى گەرمە
بەركىستە، لەكاتى چوۋنەناۋەپەركى ھەۋاى زەۋىپەۋە لەكاتى
نەشتەنەۋەدا كە زۇرجار دەكاتە ۱۵۲۰ پەلە سەدى..

ھەردوۋتايە ۋەم لاۋ ۋەم لاۋ مەكۇزە دەمەۋەتەناۋ ھەردوۋ
بالەكەپەۋە..

ھەۋەتەم/ سەۋن،

كۇتايى مەكۇزە لەسەۋوۋ بەشى ھەركەتنى ۋەزە ۋە سەۋن
ھەپە.. بۇ كۇرپىنى ئاراستە بەكارنەت لەكاتى ھەزايى پان
نەشتەنەۋەدا .. دىۋىزىپەكەش ۱۰ مەتر..

شەشەم/ دەركەكان،

نەپەل گەپەندەن ۋ ناردەن ۋ ھەركەتنى زانبارى تەپدەپە،
ۋەكەپەكى رانبارى مايگىرۇۋىف بۇ لىكۇلەنەۋە لەسەۋ ھەپىنى
نەۋنەۋەشە ۋ بۇ دروستكەرنى ۋەستەكى ھەزايى پان كاروبارى
سەربازى ۋ ھەلەدانى مانكى دەستكە.. تاد..

دىۋىزى بەشى (بۇزى پەيۋەندى - تاشىگە - بارەلەك) ۱۸ ۋ ۲
مەتر، پائىپەكەش ۱۶ مەتر.. دىۋانەن قورسايى ھەلەگەن تاكو
دەمە ۲۴۵۰ كىلۇگرام..

پەنەۋەم/ بەشى ئامبىرىكەن كارپىتەن ۋ دەمە ھەركەتنى
ۋەزى سوتاو،

لەپەدا ھەند تەكشۈرۈش ۋ بۇزى ھەپە كە ۋەزى تەپدەپە ۋ
ھەۋەنەنەت ۋ بالى پەيۋەندەنەت بۇ دەمە ھەركەتنى ۋەزى سوتاو
خوتەر چوۋلە مەكۇزى لەدروست دەپەت، دەمە ھەركەتنى ۋەزە
ۋەتە لە ۲ دەمە گەۋرە ۋ ۲ دەمە بېچوۋك، كارمەكانىي ھەركەتنى
ۋەزى سوتاوۋە بۇ نەشتەنەۋە مەكۇزە.. بەلام كارى ۲ دەمە
گەۋرەكە لەكەل كارى ۲ دەمە بېچوۋكەكە جىۋاۋە.. پەكەمەيان بۇ
كەپەكەرنى مەكۇزەكە بەلام ۋەۋە دوۋەم بۇ كۇرپىنى ئاراستە
نەشتەنە ۋ چوۋلە مەكۇزەكە ھەپەكە لە ۲ دەمە گەۋرەكە
ھەزايى پائىۋەندە دروست ئەكات كە دەكاتە ۲۱۲۰ ۋ ۱۹۰ كىلۇگرام ۋ
تەپا بۇ ھەشت خولەك دۋاى دەرجوۋن ۋ لەكاتى نەشتەنەۋەدا

دەڭىزگە ئاۋ ئۇقايۇن سەكەنمۇ دىۋى جىيايۇن سەكەنمۇ، دواتىر بىمەۋى (كەشتى دەرياسى ۋە ھالىكۇپتەرمۇدە)، موۋشەكەن ۋە دەريا ئىزدەمەننىن ۋە ئىمانگەرىن سەكەنمۇ بىز بىزگە سىز زەۋى بىز بىمەكەرىن ئايدىن بىز جارىتىدى.

مەكۇ (۲۰) خولەكى بىسە بىز گەيشتىن بىز خولەكى خۇى لە قەزادا بىمەۋى زەۋى لە بىمەزىي ۷۵ كىم ئەسەرزەۋى مەكۇ دىتوانىت ماۋى يەك مانگ لە قەزادا بىمەننىتەمۇ بەلام ئاكو ئىستا ماۋى مانەۋىيان لە قەزادا ئەمگەپشتە ئەم كاتە .. لە كۇتايىدا گەشتىۋانەكەن خۇيان ئامادە ئەمەن بىز گەپنەۋى بىز سىز زەۋى، سەكەننى مەكۇ دەخەنە گە ۋەك قۇرۇكەپەك بەرمۇ زەۋى دىت ۋە لە قۇرۇكەخانە دەپىشەنمۇ .. خىرايى گەپنەۋى مەكۇ (۲۰ ماگە) ۋە دواتىر دەپىتە (۵۰۰) كىلۇمەتر/كات زىمىر .. لە كۇتايىدا دەپىتە ۲۶ كىلۇمەتر/كات زىمىر ..

مەكۇ قەزاسى .. بۇچى؟ ئەمۇ موۋشەك ۋە كەشتىيانەنى ھەلەندە بىز قەزا بۇدجە ۋە خەرجىيەكى زۇرى تىدەچەۋ، ھەننىكىان تەنە بىز يەك جارىش بىمەكەرىن، ھەننىكى دىكە شىۋى كىرو ھەننە ۋە ھەننەۋىيان زۇر گران ۋە زەھەت بىۋە، نەمەندەۋانى پەز لە ۲ كەشتىۋان ھەننىكىان ئەمەن ھەننە، سىۋىشت ۋە جىۋى ۋە بىكەتەنى ئەم موۋشەكەنەن گەۋى

بىمەننىمەك ..

- (۱) بىتوانىت ۱۰ كەشتىۋان ھەننىكىان ..
- (۲) لە خولەكىيەكى جىگىرە بىمەۋى زەۋىدا بىۋىت ..
- (۳) خەرجى بىمەكەرىن ۋە مەك ۋە كەل ۋە پەل بىمەننىتە
- (۴) بىتوانىت بىمەكەرىن شت ۋە مەك ۋە كەل ۋە پەل بىمەننىتە
- قەزا بىز مەكەرىن ۋىستەكى قەزاسى ..
- (۵) بىمەكە لە كىرو ۋىستەكى قەزاسى بىكەت بىمەننىتە لە بىمەنى كەركە قەزادا (تەپكە) ..
- (۶) گەپنەۋىيەكى كەشتىيەكە بىز سىز زەۋى بىمەننىمەكى لۇچىكى ۋە دىر لە مەكەرىن ۋە خەرجى زۇر ..
- بىمەننىمە ھەننە (مەكۇ قەزاسى) دىۋىت گە ..
- ئەمۇ بىزگە سىز مەۋىيەنە كەمەن كە مەكۇ قەزاسى
- ئىمەندەننىت؟

لە ئەمەرىكا دىۋى بىزگە ھەيە بىز ھەننىكى مەكۇ قەزاسى ئەمەن ..

يەكەم/ بىزگە كەپ كەندى قەزاسى .. مەكۇتە ۋە ۋەننىكىان لىسەر كەنەكەنى دەرياسى قەۋىدا لىسەر ئۇقايۇننى ئەمەننى .. ئەم بىزگە بىز ئەم ھەننەنە بىمەكەرىن كە كەشتىيەكە لە خولەكى ئاسىيە جىگىرەدەپىت.

نەۋەم/ بىزگە ئاننىنىگ .. كە مەكۇتە ۋە ۋەننىكىان لىسەر كەنەكەنى ئۇقايۇننى ئارام .. ئەم بىزگە بىز ئەم ھەننەنە بىمەكەرىن كە كەشتىيەكە لە خولەكىيەكى جەمەرىدا جىگىرە مەكەت ..

ئاۋى مەكۇتە قەزاسى ..

- (۱) كۇلۇمىيا .. يەكەم مەكۇ قەزاسى بىۋى، بىز يەكەم جارى لە ۱۲ ئىستانى ۱۸۸۱ دا ھەننە ..
- (۲) جەننىجەر .. دىۋى مەكۇ قەزاسى بىۋى، بىز يەكەم جارى لە ۴ ئىستانى ۱۸۸۲ دا ھەننە .. ۋە لە كەشتىيەكە لە ۲۸ / كانۇنى دىۋى/ ۱۸۸۶ تەقەبىمۇ ..
- (۳) دىمەكەرى .. سەپىم مەكۇ قەزاسى بىۋى، بىز يەكەم جارى لە تەرىنى دىۋى سالى ۱۸۸۲ دا ھەننە ..
- (۴) ئەمەندەننى .. جەۋرە مەكۇ قەزاسى بىۋى، بىز يەكەم جارى لە كانۇنى يەكەم سالى ۱۸۸۵ دا ھەننە ..
- (۵) ئەمەننى بىز .. بىنەمەن بىۋى ..
- (۶) ئەمەننى بىز .. شەمەن بىۋى ..

• كى مەكۇ قەزاسى دىۋىستەكەت؟ ۋە بىز دىۋىستەكەنى كاتى جەننى دىۋىت؟ ۋە جەننى تىدەپىت (خەرجى)؟ مەكۇ

گەشتى تەلەپپۇز

بۇ سەھىپىنى بېسىت ۋە يەكەم

ۋ: سەھىپىنى قەرزداخى

دەپ، لەۋىدا سەھىپىنى تەلەپپۇز، ئىشارەتلىككەن لەگەن تەلەپپۇزىدا تەككەن دەگەن، ئەمەش دەپپە ھۆى ئەۋەى ھەۋالىگە لەۋەن ۋەرگەۋە بەپاشى ۋە روۋى ۋەرگەۋە، بۇيە گەشتىن ئەۋ كەشتەنى لەۋەدە تەۋىزى راگەپلىنىدا دەۋەستەن، لەۋىدا ئەۋە ھۆن بىۋەتتە باشىن بەگەشتەننى گەشتەن بەدەست بىت، ۋە ھۆن بىۋەتتە زۆرۋەن ھەند ئە ھەۋالىگەن بەۋى گەشتەن بەگەۋە تەۋىزى، لەۋىدا، مەسەلى دىۋەن بەگەشتىن، ۋە تەۋەستى بۇ ئەۋ گەستى بىۋەستى، بەگەشتىن لەۋەن.

كەشتى گەشتەن، رىگا مەدەت بەۋى ھەۋەۋە، نەۋە ۋەرگەۋە، لەۋە رىگاۋە، بىۋەستى بەگەۋە، بەگەشتى، لەۋىدا تەۋە، دەۋەستى، لەۋىدا تەۋە.

بەگەشتى بەگەشكە لەۋەۋەگەن بەگەشتى تەۋە بەگەشتەن، ۋە كەپلى تەۋەستى، پارەشە بىۋەستەن، ئەۋ رىگاۋە بۇ مەۋە كەشتى يا تەۋەستى بەگەشتى (تەۋە يا ھەند سەھىپىلىۋەستەن).

بەۋە رىگاۋە تەۋە، شەۋەلىككەن كارۋەگەۋە بەگەشتەن كە بەۋەستى روۋەك بەۋە تەۋەستى بەگەشتەن بەگەشتەن تەۋەستى ھەۋەستى ۋە لەۋەن.

گەشتى ئەۋەستەن ئەۋەستەن گەشتەن سەۋى بىۋەستەن، ئۇستە گەشتەن سەۋى بىۋەستەن ۋە بەگەشتى، بەگەشتى خەۋەن شەۋەستى ئەۋ ئەۋەستەن بەگەشتى، گەشتەن سەۋىستى لىكەۋەستەن بەگەشتى بۇ سەۋىستى ۋەرگەۋە، گەشتەن بەگەشتى خەۋەن دىۋەن بەگەشتى ۋەرگەۋە، بۇ دىۋەستى بەگەشتى.

كەشتى گەشتەن

بەگەشتى تەۋەستى ئەۋەستەن گەشتى گەشتەن بەگەشتەن، ئەۋ بەگەشتى بەگەشتەن (تەۋەستەن گەشتى-دەۋەستەن) بەگەشتەن سەۋىستەن بەگەشتى، كەپلى بەگەشتى، بەگەشتى، گەشتەن ئەۋەستەن ئەۋەستەن ئەۋەستەن ۋە تەۋەستى ۋەرگەۋە، تەۋەستى تەۋەستى رەۋەستەن.

ئىشارەتكە ئەۋەستەن بەگەشتەن بەگەشتەن (گەشتەن، تەۋەستەن) بەگەشتەن بەگەشتەن ۋەرگەۋە بەگەشتەن، گەشتەن ئىشارەتكە دەپپە ھەۋە ۋەرگەۋە.

ئەۋەستەن بەگەشتى گەشتەن ۋەرگەۋە گەشتەن گەشتەن، گەشتەن ئەۋەستەن كەشتەن ئەۋەستەن گەشتەن بەگەشتەن تەۋەستى ۋە لەۋەن.

لەمچەند وولاتىكى ۈك ھەرىساۋ بىشېك لى بەلجىكا تەبىئەت كە سىستېمىكى تاپىمىنى بىكار دەھىنن بىرىتە لىسىستى سىكام SECAM، روسىياۋ دەۋلەتلىكىنى لىموروپاى خۇرھەلات، سىستېمىكى ۈك لىم سىستېمە بىكار دەھىنن كە لىۋلانە خۇرناۋاپىمەكان ھەپە بۇ رەش و سىپى، بەلام بۇ رەنگاورەنگ سىستى سىكام بىكار دەھىنن.

پىۋىستى بۇ تەلەفونىنى ئىمارەتلى:

لەم سالانەى دۋاپىدا باپەخېكى زۇر دەھرىت بە نارەنى تەلەفونىنى ئىمارەتلى، كىمۋا چاۋەروان دەكرىت لىسەرەتلى لەم سەمەمۈە (سەمى بىست و پەك) بىشېۋىمەكى بىرەرۋان بېچتە بىكارەتلىنى بازرگانىمۈە. ئىشارەى تەلەفونىنى ئىشارەى كارەپاى لىكچۈۋ) ۋالە بىشېۋىمەكى بىرەمۋام لىگەل كاتىدا لىگۈراندەپە). لىم سىستېمەش كەپى نارەن و ۈرگرتن بىكارەپان دەھىننەت بىرى دەۋرەت سىستى تەلەفونىنى لىكچۈۋ. بۇۋامەمەكى زۇر كىرەرى نارەنى تەلەفونىنى لىكچۈۋ بۈۋ، پەكك لى ھەرە خراپەپەكانى لەم سىستېمە لىمۈپە كە ۋاۋەۋاۋ زۈۋ كارى تى دەكات و ئىشارەكە لا دەكتۋ، ناپەتەت بىپاشى و رۈۋى ۈرەپگرت.

لەمە كەكە لىمۋ بىناۋا دا چۈۋەنى كەلمۈنەپە لىنەۋان ئىشارەى ۋۇناغە چىۋاۋەمەكانىدان، لەمەمان سىستېمدا رۈۋىدەت، بىمۋى بىكارەتلىنى پائىۋەرو كەۋرەمەكى زۇر باشەۋە مەنا، كارى كەۋرەى لىمانە كاتىك دەردەكەۋىت كە ئىشارەتەكە بىناۋا پائىۋەر پا كەۋرەكەمەكانىدا دەروەت، كۈمان لەۋەشدا نىپە تا ئاساۋى ۋۇناغەكان زىادە بىت لەم كارەتەكەنە زىاتەر دەبىت و بىمۈۋىنى ئىمارەپەك لىنەتەكەكانى بىپەزەكەن، كە بۇ كۈاستەمۈەى ئىشارە تەلەفونىنىپەكان پىۋىستى بۇ ساۋەى دەۋر لىستۈدەپەكانى نارەنمۈە، لەم لادان و ۋاۋەۋاۋ پەپىدا كەنە زىاتەر دەبىت لىمەش ۋاى كىرەۋ، كە بىگىرەپن بىمۋاى رىگاپەكى دىكەمە، جىكەى نارەنى لىكچۈۋ بىگىرەمۈە.

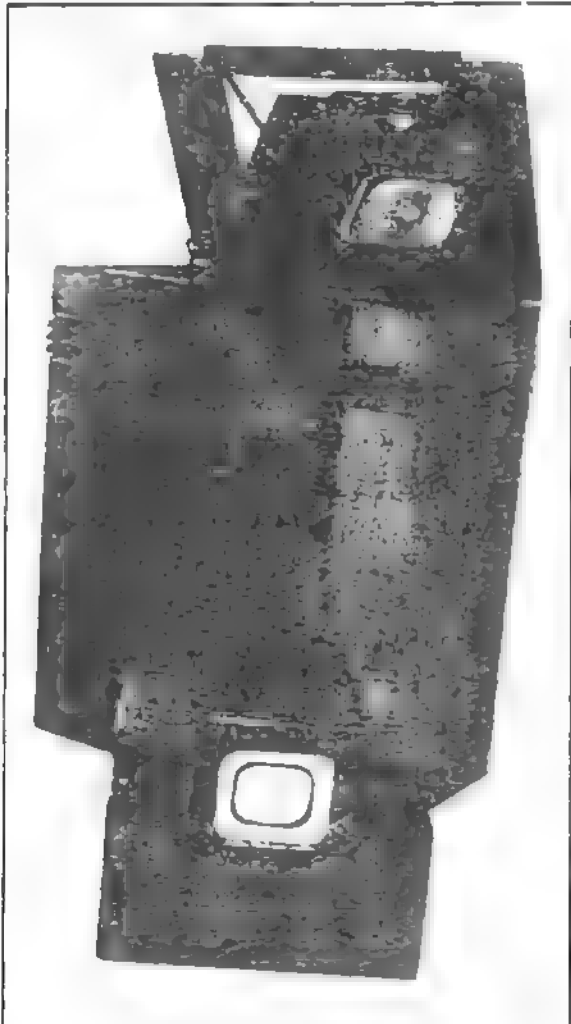
ئىستا سىستېمە ئىمارەپەكان زۇرتر بىرەگرى ۋاۋەۋاۋ تىكەن بۈۋن دەكەن لەچاۋ سىستېمە لىكچۈۋەكانىدا و ۋىنەپەكى رۈۋىترو مەنكەكى پاكتر لەۋرەگرتەن دەستەپەر دەكەن بۇۋىۋەنەۋەى لەم سىستېمە ئىمارەپەكانە، لەم سالانەى دۋاپىدا بۇ نارەنى تەلەفونىنى بىپەرەۋە چۈنەكى باشى لەمەمۈۋاى لىپەكى چىپەكانا ھەمۈۋاى لىمۈۋاى لىمۈۋاى زۇرەى لىمۈۋاى ھەلگرتن و نارەن و ۈرگرتن دا ھەپەتلى كە ھەر ھەمۈۋاىان بىۋامارە جىپەچەن دەپن.

بىپەرى رىۋە چىۋاۋە ۈرگىراۋەكانى رەنگە سەرمەپەكان، پەك دەھىننەت.

سىستېمە تەلەفونىنىپەكان:

ئىمارەى نارەنى تەلەفونىنى، ئىمارەپەكى زۇر لىنەپەمە تەلەفونىنىپە بىكەتەكان دەھىرەت كە بىرىتەن لىنەپەمەتى دەنگ و ئىشارەتى رەنگەكان. بىپەرى چەند رىگاپەك، لىمەش پىۋىستى بىمۈۋىنى پەك سىستى لىمەگرتۈۋى نارەن و ۈرگرتەنى تەلەفونىنى بۇ ھەمۈۋاى ئىشارەتەكانى نارەن ھەپە.

بەلام لەم چۇرە سىستېمە ھەر نىپە، بىكە لىمەرىتى لىمۈۋاى چەند سىستېمىكى تەلەفونىنى ھەپە لەمەمۈۋاى لىپەكى چىپەكانا بىكارەنن، ئىستا ئىمارەى لىمۋ سىستېمانە پىنچەن، دۈنەپان سەرمەپە كەپىرەتەن لىسىستى NTSC لىنەمەپەپەكى باگۈۋرۈ باشۈۋرە كەكە لىنەمەچەننەن و لىنەۋىلا، ھەمۈۋاى لى ۋاۋەن و ۋەپەپن. بەلام سىستى PAL لەمەمۈۋاى ۋولەتەكانى چىپەكان بىكارەتە كەكە

چارەسەر دىگىزىت بۇ لاي وەرگىزىن دىگىزىت و جارىتىدى
دىگىزىتتە بۇ شىئە لىكچوونىكى پېشوو، ئىستا ئەم جۆرە
بەشىئەتتىكى زۇر بەرپىلا بىگاردىت بەتابىتى لىئەناردى
تەلەپپۇزنى راستەخۇرە بەناو مانگە دەستىردىگاندا.

گىردارى ئارەن:

ئاسايى، ئىشارە تەلەپپۇزنى لىكچوون ئامادە دىگىزىت پېش
چارەسەرى لىقۇناغىگانى ئامىرى ئارەننى بەنەرتىدا، مەبەستىش
لەمە ئاسان گىردىنى قۇناغە ئامىرىگانى دواتىرە، لىئەنكاي
جىياگىرنەمە ئىشارە رەنگىگان بۇ دوو ئىشارە، ئىشارە
رووناكىو ئىشارە جىياووزى رەنگىگان، بەشىئەتتە گە بەجىياحىيا
چارەسەر بىگىزىن، ھەرومەدا دىتوانىزىت گىردارى ئامادەگىردىن

سىستەمىگانى ئارەننى ئامىرى:

سىستەمىگانى ئارەننى تەلەپپۇزنى ئامىرى دوو جۆرن:
مەمىيان لىئەن سەد ئامىرى، گە تىپىدا ئىشارە تەلەپپۇزنى
لىكچوونىگان لىئەن ئارەننى دىگىزىن بۇ ئامىرى، پىا راستەخۇ
بىئەرى ئامىرىمەن لىئەننىرى وئەنگىزىنەمە دەست دىگىزىت،
جىيا لىئەن وەرگىزىنەمە ھەموو زانىيارە نىئارەنگان راستەخۇ
جىيازىتتە، واتە ھەموو قۇناغىگانى ئەم جۆرە، ئامىرىن، ھەر
گە ئامىرى وئەنگىزىنەمە ئا دىگانە ئامىرى وەرگىزىنە
مەلەپپۇزنى.

جۆرى دوو مەبەستىش چارەسەرى ئىشارەگە بەزى ئامىرى دىگان،
جەدە ھەموو كەرسەمىگانى دىكە ئارەن و وەرگىزىن لىكچوون، گە
جىيا ئىشارە تەلەپپۇزنى لىكچوون دىگىزىت بۇ ئامىرى ئەوسا

سەرىپەخۇلەمىشەكەننى دېگەن ئاۋمۇزۇكى ۋەنەكە پېشانى بىدات، ئەمەش ھەلىكى باشە لەمبەردەم كىدارەكەننى دەرھىنەننى تەلەپپۇزنى لەمبەلەمەكەننى ئارەننى دەرھىنەننى. لەمبەشە . ئارەننى تەلەپپۇزنى ئاۋى ئامۇى ھەمە خۇى لەخراپەكەننى بەكارھىنەننى ئەمە. سىستېمە رىزگار بىكات كە پېوانەمى جىپاۋازىيان ھەمە بۇ ئالوگۇزى پىرۇگراممە ئىنچىۋان ۋولتە جىپاۋازەكەننى.

لەپاش ئەمە چى دېكە :

لەكەل ھاتنى سەمەى بېست و بەكە، ھەر ھەمۇومان ئاچار دەمبىن كە ئامپىرى تەلەپپۇزە ئاساسىيەكەننى بىگۇرپىن بۇ ئامپىرى تەلەپپۇزنى ئامۇى ، ئەمەش بەشپۇمەكى بەرەبەرە و بەپىرى جەنە قۇناغىكى بەك بەدۋى بەكە ، روودەكە، كەلە كەرسەكەننى مەلەپپۇزنى ئارەننى تەلەپپۇزەمە دەست بىن دەكەت ئا دەكەلە ئامپىرە ۋەرگەكەننى ئاۋ مالىكان، ئىستەھەندىك لەكۇمەپانەكەننى بەرەمە ھەنەننى ئامپىرى ۋەرگەننى تەلەپپۇزنى دەستەپان كىرەۋە بەنەنەننى ھەندىك لەقۇناغەكەننى چارەسەرى ئامۇى، ۋەك سەرىپەكە بۇ بەرەمە ھەنەننى ئامپىرى ئامۇى تەلەپپۇز كەلە ئامۇى بەكەمى سەمەى بېستە دەستە بىنەكە، ئەۋاۋ دەپپەت ۋە سەمەى بېست و بەك راسپاردەكە ۋەردەگىرەت كەلەپاشەپىن شىۋەى دا دەپپەت ۋە لەپىنەۋى رازەى سۇقۇدا زۇر بەرەۋە باشەۋە بەرەسەندەن دەپپەت.

پەراۋىز :

1-سىلېنىۋىم توخىمىكى ئاكانزايە خەسەلەننى روناكى ھەمە، بەگىرەمە پېۋانە لەكەل تونەدى روناكى دىگۇرەت ۋە گەرىپە (مارەكە ۲۴) .

2-رۇپىۋە كىرەرى پېكەپەنەمەى ئاستە روناكەكەنە ئەسەر شاشەى تەلەپپۇز بەمۇى تېشىكى ئەلەكترۇنىمۇۋە، بىرەپە لەمەۋۋەكە ئەمە ئەلەكترۇنەمە (لەمەق) ئەلەكترۇنىمۇۋە پەيدا دەمبىن كەكەۋەتەنە مەى شاشەكەۋە.

سەرچاۋەگان :

- 1-Digital image processing kenneth. R. Castleman-1996.
- 2- Digital and Analog communication systems, leon W. Couch-1993.
- 3-Electronic communication systems, William Schweber-1996.

بەشپۇمە ئامۇى جىپەجىپە بىگىرەت، ۋەتە پاش گۇرەننى ئىشارەى لىكەۋە بۇ ئامۇى.

ئاراستە كىرەكەننى داھاتۇۋ :

خەسەلەننى سەرىپەكى ئىشارەى تەلەپپۇزنى ئامۇى بەرەپەچەنەمەى بۇ ئامۇۋاۋ، ئا تەنەنەت ئەگەر لىكەننى گۈستەمەشەننى بەنەۋ كەنەلنى گەپەنەننى تۈۋى بېت، لەتۈۋانە ھەمە بەگەپەتەمە بەشپۇمەكى پاش، ۋەتە روۋىرە پاكى ۋەنەكە لەسپەستە ئامۇىدا بەپىرى ئەمە ئىشارەمەۋە كەلەمەلەپپۇزنى ئارەننىكەۋە دەست بېۋە.

ۋەتە ھىچ پەمۇمەنەكى بە ھۆكەرە كارگەمەكەۋە نە كە لە كەنەلنى گەپەنەننى ھەمە. ئەمە خەسەلەننى بولەككى قراۋىنى لەمبەردەم بەكارھىنەننى ئىستەكى تەلەپپۇزنى لەۋرە بولەك كىرەۋە بەتەپپۇزنى ئە تۈرەكەننى گۈستەمەى زەنپارە، چۈنكە ئىستە ئەمە تۈرەنە پۈتتە بەكەك لەمبەرە گىرەگەننى روخسارەكەننى شۇپى رەگەپەندەن كە ئەمە تەپپە دەپپە، لەپەكەۋە دەتۈلەپپەن زەنپارەكەن بۇ ئامۇىكى دىرە ھەگەپپەن ۋە لەمبەشە ھەر كاتەك ۋەستەن لى بەپەنەۋە ۋە بەكارپان بەپپەن بىن ئەمەى ھەپپەن بەسەر بېت يا روۋىرە پاكەمەكەن ۋەن كەن.

سەرىپەى ئەمەى كەنەننى ئامۇى ، رەگە بەرەسەندەن زەنپارە بەرەپەتەكەپپەن دەست لەپەكەى راسپاردەمەى بەرەدەۋامەۋە، يا جىرگەتەمەى ھەر ھەلەپەكە كەتپەيدا روۋى دا بېت، ئەمەش بېگۇمەن پېۋىستە بەبەكارھىنەننى پادەمەرى زۇرپاش ھەمە كە خەسەلەننى ھەنەپە پېۋىستەكەننى ئىشارە تەلەپپۇزەپپەكەننى تەنە ھەگەپپەت، ۋەك ئاستە ئامۇۋاۋ، بەپەكەدا-چوۋ، ۋە پاشەستەنى كاتە بىن گۇمەن ئەمەنە لە سىستەمەكەننى لىكەۋەنەننى ئەپوۋ.

ھەرۋە ئارەننى تەلەپپۇزنى ئامۇى رەگە بەخۇرۇزگارگەن ئەۋامۇۋاۋ تەزە كىرەن كەلەسەر شاشەى تەلەپپۇزەكە ۋەك خالى سەپەسى مەدەكەۋ، دەست، كاتەك كە ئىشارەى ۋەرگەن ئاۋاز دەپپە، چۈنكە چارەسەرى ئامۇى پەت بەمە پەمۇمەنە بەپپەۋە دەپپەستە كە لەنچىۋان ھەردەۋ ئىشارەى ۋەنەكەدا ھەمە، لەمبەر ئەمەى ھەمەشە ئاستە ئىشارەكە جىرگەۋە، ۋەتە، كەمبۇنەمەۋە داپەپپەنى ئاستە ئىشارەكە لەمبەر ۋەنەپپەكە لەمبەر شاشەكە دەنەكەۋەت.

ھەرۋە ئارەننى تەلەپپۇزنى ئامۇى رەگە بە مەمەلە ئەكەن ھەندىك زەنپارە ۋەردە لەۋنەكەدا دەست، دەتۈلەپپە بەشپۇمەكى

ئەۋ كېشەنەى كە پەيۋەندىن

بە دان دەرکردنەۋە

دكتور: سەيد شەيخ لەتىف

مەمۇرىي كۆڭۈلدىكى پەزىشكى دان / سەھىيە

دانە شەيخەنەى	دەرگەۋەتتەن ئە زاردا بە مانگ
بەرىمەن	۹-۶ مانگ
كەلەپەن	۱۸-۱۶ مانگ
ھارە (خەن) يەكەم	۱۲-۱۰ مانگ
ھارە (خەن) يەكەم	۲۰-۳۰ مانگ

دانە ھەمىشەنەى	دەرگەۋەتتەن بە سان
بەرىمەن خواروۋ	۸-۶ سان
بەرىمەن سەروو	۹-۷ سان
كەلەپەن خواروۋ	۱۰-۹ سان
كەلەپەن سەروو	۱۲-۱۱ سان
پەشە خەنە	۱۲-۱۰ سان
خەنە يەكەم	۷-۶ سان
خەنە يەكەم	۱۲-۱۱ سان
دانە خەنە يەكەم (دانە زەپەن)	۲۲-۱۸ سان

پەشەنەى:

ئەۋ كېشەنەى كە پەيۋەندىن بە كەشەنەى و
بەرىمەنەى دان لە زاردا بۇ ھەرىمەنەى جەۋرى دان ۋاتە دانە
بەرىمەنەى دانە ھەمىشەنەى بەكەنەى بەلام بۇ
بەرىمەنەى ۋە ئاسان كەرىمەنەى بەكەنەى كەشەنەى بەرىمەنەى
بەرىمەنەى خەنەنەى بەرىمەنەى.

دانە دەرگەن "Tee thing"

بەرىمەنەى لە مەنەنەى لە شەش مانگە ئەمەنەى دەست
بەرىمەنەى مەنەنەى بە لاۋەنەى ۋە بەزەنەى ۋە گەۋزەى دەست
بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى
بەرىمەنەى بەرىمەنەى.

دانە دەرگەن:

بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى
بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى
بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى
بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى بەرىمەنەى

تەمىشلىق ۋەتەننى ۋىمارە (۷) بىكە دىئالىق دووم پېشە خىرىنەمكە
Mall Passed 2nd Premolar كە خۇلارە دىمگۈنۋىتەمە
جىگىلى خۇلى پاش ھەلگۈشلىنى خىرى (ھارچە) كۈزىمكە.

(۶) دىئالىق شىۋاۋ دىروست پىو (mal fomatation)

گەلنىك چار بىھۇلى كەم و كۆرى و بۇماۋىيەمە دىدان دىروست
ھىت شىۋىلى لە دىلى ناساۋى ناسىت. لەۋىنەمە كىر بىكەلە سىر
مەمۈۋ دىنەمەن ۋەك لە ۋىنەلى ۋىمارە (۸) نا كە بىھۇلى كەم و
كۆرى جىنەمەن كارى لەمۇ خاۋانەلى تېك داۋە كە لە دىروستىرنى
مىنالى دان دا بىرپىرسىن. نەخۇشەمەكە پېنى دىمۆتېرىت (ئۇنئاساۋى
دىروستىۋىنى مىنالى دىدان) (Amelogenesis Immoer fecta).
لەمۇ ئەمگەر دانە شىۋاۋىمەكە پەك دان پىو پان چەمەن دىنئىكى
چىۋوۋ لە دانەمەنلى دىگەمە، ھۆكەمەلى پان نەخۇشەمەكەمەك لەم
ۋىنەلى ۋىمارە (۹) دا توشىۋىنى بىرپىرەمەنلى خىۋارەمە بىھۇلى
نەخۇشە سۈرۈزۈمە لەتەمەنلى (۸-۱۰) مانگىلى (شىۋاۋى لە شىۋوۋ
نىكى دىنەمەنلى پىر لە دىۋىرپىرى ناۋىنەلى رۈۋى داۋە. پان
بىھۇلى ھىزىكى دىرەمگىمەمە كە بىرەم شىۋىلەمەمەۋىۋە.

(۷) دىئالىق ۋى پىو Missing tooth

بىو دىدانە دىمۆتېرىت كە جىگەمەلى بە بۇشلى لە شىۋىلەمە
ھىنئىتەمە، ئەمەش لەمۇ كىۋانەمە كە زۇر بىلۋ و پىۋىۋىنە بە
گەمەمەنلى دانەمەنلىمە، كە دىبىتە ھۆكەرىك بۇ دىۋاگەمەنلى
ھىرگەمەنلى دىدان، پان دىبىتەمەۋى لەمەنلى جىگەلى لەبارۋ شىۋاۋ بۇ
ھىز و جىگەرىۋىنى دىدان. بىم جۇرە لەۋانەمە دىنەمەكە لەۋزىر
پوكا دىرەمگەۋىت ۋانە پوك بىرپىرەمەنلىمە، ئەمە پېنى دىمۆتېرىت
خىلى دىۋىشراۋ پان چىسپاۋ Imacted tooth پان لەۋانەمە
ھىرگەمەنلى بەلەم لەجىگەمەلى دىگەمە ئەك لە جىگەلى لەبارى
خۇكى پان لەۋانەمە لەمۇ دىنەمە ھىمەشەمە ھىر دىروست
ھىۋىۋىت لە بىنەمەنلى بۇيە لە زاردا دىرەمگەۋىت لەمۇش بىھۇلى
گەمەمەنلى لەمۇ خاۋانەلى لە دىروست پىوۋ و گەمەمەنلى لەمۇ
ھىتە بىرپىرسىن ۋەك لە ۋىنەلى ۋىمارە (۱۰) ى تىشكى دىنەمەكە
چىرە كە دووم دىئالىق پېشەخىرىن لەۋزىر دىدانە شىۋىلەمە ھىر
دىروست نەمۋوۋە لە بىنەمەنلى لەۋانەمە ھىنئىك نەخۇشە گەشلى
بىكەك بىت لەمۇ ھۆكەرىۋىنى كە رۇلى لە دىروست نەمۋوۋ و
ھىرگەمەنلى ھىنئىك دىدانە ھىمەت.

تەمۋى شاپانلى باسە لەمۇ دىدانەلى كە بە زۇرى رەھەۋ دىمگەن
پىن (دىروست نەمۋوۋ پان لە شىۋىلى خۇۋانەلى دىرەمگەۋىن)
ھىتەمەن.

دىئالىق ۋى پىو Wisdom tooth دووم بىرپىرى سىروو Upper
second incisor كەلەمەلى سىروو Upper canine دووم
پىشەخىرىنە. Second Premolar تەمەشلى ۋىنەلى ۋىمارە (۱۱)
كە كە دووم پىشەخىرىنە ۋە.

دىئالىق ۋى پىو (۷) بىكە دىئالىق دووم پېشە خىرىنەمكە
يا چىسپاۋە.

(۸) تىك چىۋىنى رەنگىلى دىدان: پىان دىدان رەنگىلى پىۋىۋىن
Discoloration of teeth

ھىرچەمەنلى ھىۋاۋىيەمەلى زۇر لە زەمەلى دىدانە لە مۇۋىتەمە
بۇ مۇۋىتەمەلى دىكە ھىمە بەلەم ھىنئىك ھۆكەرى دىكە ھىمە بۇ
رەنگ پىۋىۋىنى دىدان جىگە لەمۇ ھۆكەرىۋىنى لە زاردا بىھۇلى خىۋارە
و خىۋارەمەلى جۇۋاۋىۋىۋە كە دىدان رەنگ دىكەن، لەبىرىنى ئەم
رەنگەنە لەلەپەن ئۇشلىۋى دىدانەمە بىنئاساۋى ئەمەم دىمۆتېرىت.

ھۆكەرىۋىنى دىكە ۋەك ۋەرگەتلى ھىنئىك دىرەمەن كە ۋىنى
دىۋىگەن پان مىنالى كۆرپە لە كاتى دىروست پىوۋ و گەشەمەنلى
دىنەمەنلى دىرەمگەرىت، ئەمۇ دىرەمەنلى تىكەلى جىنەمەنلى مىنالى
ھاجى دىدان دىبىت و رەنگى دىكەت لەمۇ رەنگە بە پارگەنەمە
لەنئاجىت ۋەك لە ۋىنەلى ۋىمارە (۱۲) دا بىرە دانەمەنلى رەنگەن
خۇلەمەشەمەلى و ناسىرەنە، ئەمەش بىھۇلى ۋەرگەنلى دىكەمە
دىرەمەنلى مۇخۇرە (Antibiotics) لە جۇرى تىراساۋىكەن لە
ماۋى دىۋىگەنلى.

ئەمگەر سىرەنلى ۋىنەلى ۋىمارە (۱۲) بىدەمەن كە بە
تەۋىرەنەمەلى تىشكى سىروۋىنەمەشەلى ئەمەم دىرەۋە Ultra
Violet Fluoresence كە جۇن مادەلى تىراساۋىكەن تىكەلى
جىنەمەنلى دىنەمە پىوۋ. ئەمۇ جىنە رەنگەرىۋىنى دىرەمەنلى پىشەرىن
رەنگەمە بۇ دىمەت تىشەنلىرىنى ھۆكەرى ئەمۇ رەنگ تىكەۋىنەلى
دىدان.

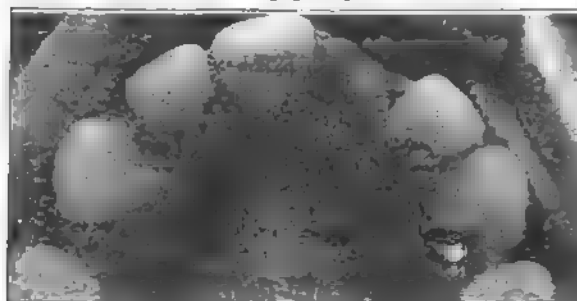
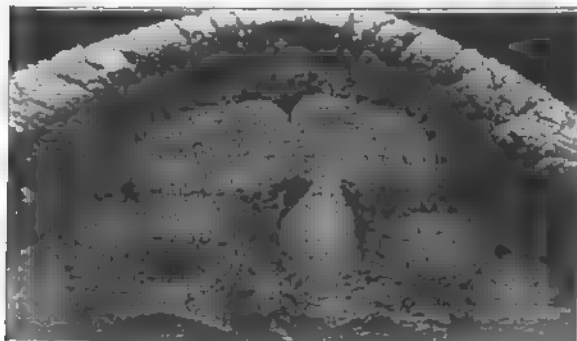
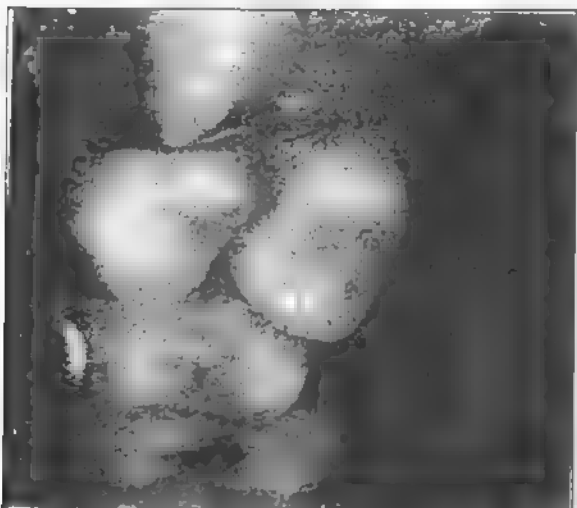
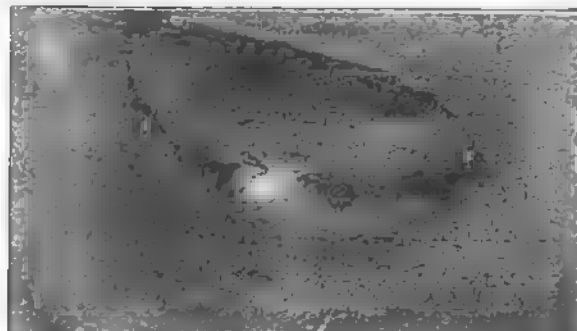
ھىنئىك نەخۇشە گەشەش گەلى چار دىبىنە ھۇلى شىۋانەلى
رەنگى شىۋىلى لەمۇ دىنەمەلى لە دىروستىۋىۋىنەن كاتىك مىنئالى
ھىنئىك نەخۇشە توش دىبىتەۋەك لە ۋىنەلى ۋىمارە (۱۴) دا ئەم
مىنئالى توشى نەخۇشە سۈرۈزۈمە پىۋوۋ كاتىك تەمەنلى (۸-۱۰) مانگ
پىۋوۋ كاتى دىروست پىۋىۋىنى بىرپىرەمەنلى شىۋىلەمە خىۋارۋ.

(۹) دىئالىق ۋى پىو يا چىسپاۋ Impacted Wisdom tooth

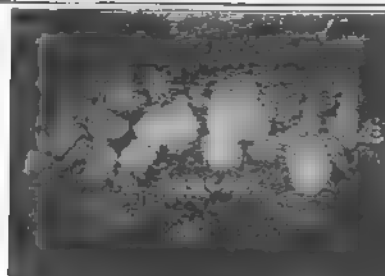
لەمەنەمەلى دىئالىق ۋى پىوۋ دىۋاۋ دىدانە لە شىۋىلەمە كە
دىرەمگەۋىت لەۋانەمە جىگەلى پىۋىۋىنى بۇ ئەمەنئىتەمە بۇ
دىرەمگەۋىن و جىگەرىۋىن لە شىۋىلى گۈنچاۋى خۇۋىدا، چا بۇيە
زۇرىمە چار بە دىۋىشراۋى دىمەنئىتەمە لەۋزىر پوك پان لەۋزىر
پوك و تىشەكە.

ھىنئىك چار بە ھىمەن شىۋە كەلەمە سىروو، پىشەخىرىنەلى
دووم، لەۋزىر پوكىدا بىدەۋىشراۋى دىمەنئىتەمە و لەۋزىرە
دىرەمگەۋىت.

لەمۇ پىۋىۋىستە رۈۋىن بىرپىرەمەنلى ئەمۇمە ئەمگەر دىنە
دىۋىشراۋىمەكە لەۋزىر پوكىۋىۋ و بىتەۋاۋى دىۋىشراۋىۋە ھىچ

vii

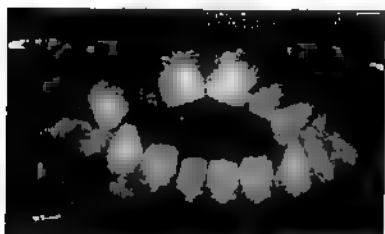
ویندی ژماره (۱۴)

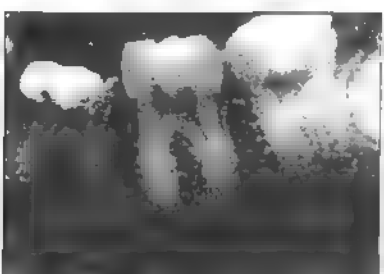
ویندی ژماره (۱۰)

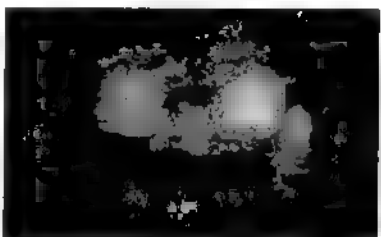
ویندی ژماره (۵)

ویندی ژماره (۱۵)

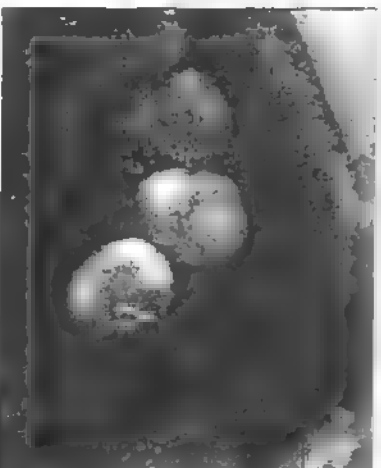
ویندی ژماره (۱۱)

ویندی ژماره (۶)

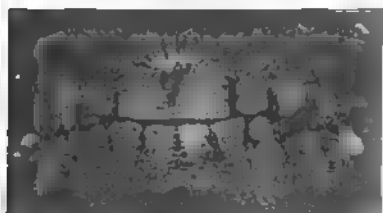
ویندی ژماره (۱۲)

ویندی ژماره (۷)

ویندی ژماره (۱۳)

ویندی ژماره (۸)

ویندی ژماره (۹)

خێرای باوە بەیدا دەبێت.

هەرحێ بە ووزەش هەبێ بەری ووزە، ئەسەر خێرای هەواو رووبەری ئەو پەروانە هەواپەییە وستاوە کەبەگاردێت، ئەگەر وێسترا بێتکی زۆری ووزە دەست بکەوێت ئەوا پێویستە پەروانە هەواپەیمان زۆر زیادو گەورە بکێژن.

لەبەرای ئەو ووزە گەرمیش کە لە دەریاو زەریاگانەو بەیدا دەبێت، هۆکاری کارتیکی لێرەدا جیاوازی نیوان پەلای گەرمی رووی ئاوێکەو پەلای گەرمی، لەر ناوچانەیی کە گونجاوێ بۆ سوود وەرگرتن لەر ووزە، جیاوازییەکە لەنیوان (٢٠-١٠) پەلای گەرمی نایە لەنیوان رووی ئاوێکەو ناوی هۆلیکەیی لە (١٠٠٠-٥٠٠) مەتر نای.

چۆستی ئەو سیستەمی کەکار بۆ ئەم جیاوازییەش دەکات لەنیوان (٣-٢)× پەلای.

هەموو تاپەتەیکانی ووزە جێگەرووی سەرەو، چەند پێداویستیەکی گەرمی دەوێت، راستەوخۆ پەلای پەلای پەلای تەکنۆلۆژیایە پێویستە بۆ سوود وەرگرتن لەر سەرچاوانە.

خەسەتە تەکنۆلۆژیەکان

زۆترینی سەرچاوەکانی ووزە جێگەروو، کەبەگاردێت، خۆرە ووزەو ووزە پەلای، بەلام هەمو جۆرەکانی دیکەیی ووزە جێگەروو وەک ووزە شەپۆلە دەریایەکان و گەرمە ووزە دەریاو زەریاگان و ووزە هەلکشان و ناکشانی دەریا، تا ئێستا لەزێر تاشیکرەو ووزە تۆلێنەو (جگە لەپەرۆزەیی گەرمی کە ئەسەر ووزە هەلکشان و ناکشانی دەریا کراوەو ئێستا بازرگانێانە بەکارهێنێت).

هەردوو خۆرە ووزە، هەر لەکۆنەو ناسراوە، سەرۆف بۆ جێبەجێکردنی هەنێک لەپێداویستیەکانی رۆژانەیی سوودی

شیکارە تیۆریەکان بۆمان روون دەکەنەو کەبەری بۆ ووزە (ووزەیی هەوا) هاوێزەبە لەگەڵ سەجای خێرای هەوا. ئەمەش بەساکاری مانای ئەو دەگەمەنیت ئەگەر خێرای هەوا دووچا بێو، ئەوا بەری ووزەیی هشت ئەوەندەیی ئێدیت، بەلام ئەگەر بۆ نیوی کەم بومە، ئەوا بەری ووزەیی هشت جار کەم دەبێتەو. هەروەک دەزانین خێرای هەوا جێگەری نە، بەلکەو بەرەوێم لەگەڵ تەبە و بۆ ئەو ووزەیی مافۆلمان لەبەست خێرای هەواو ووتراوەو ئەوا لەناوچەکان دەست بکەوێت پێویستە بکەرنەو بۆ تۆلێنەو ئامانەکان.

تاشکراشە لەزستاندا، خێرای رەشەبە لە هەواوین زیاترە، ئەمەش ئەو دەگەمەنیت ووزە ووتراو لەزستاندا زیاترە وەک لەهواوین.

هەرحێ جۆلەیی شەپۆلەکانی دەریاشە، پەلای بە خێرای باوە، ئەسەر ئەو دەبێن، شەپۆلەکان لەزستاندا خێراتر وەک لەهواوین.

دەریایە گەرمە ووزە دەریاو زەریاگانیش لەهواویندا زۆترە وەک لەزستاندا بەهۆی جیاوازی پەلای گەرمی نیوان رووی دەریاکەو ناوی پەلای واتە ووزەیی لەهواویندا زۆتر دەبێت.

٢- ئەو ووزەیی لەسەرچاوە جێگەکانەو دەست دەکەوێت زۆر خەست نە، لەبەر ئەوە بۆ سوود وەرگرتن لەر ووزانە، پێویست بەکۆمەڵە ئامرازو ئامێریکی زۆر قەبارە گەورە دەکات، چونکە تێکرای سەلانی ئەو ووزە خۆرە دەکەوێتە سەر رووی ئەو ناسۆیی کەرووبەرمەکی (١٠) مەتر (٦٥) کیلۆ واتە لە رۆژێکدا و لەزۆریی ناوچەکاندا ئەو زیاتر نە، لەو ناوچانەش کەموورن لەهێلی پەسەنەو، ئەو کەمەرە، ئەگەر ئەوەمان لەسەرچاوەگرت، کەچۆستی بەکارهێنانی خۆرە ووزە لەگەڵ دەریا جیاوازییەکان (٢٠-٤٠) پەلای. ئەوا بەری ئەو ووزەیی کەلەوێتە لەمەک مەتر دووچا دەستمان بکەوێت لەنیوان (٢-١) کیلۆ واتە نای پێت لەرۆژێکدا.

سەكە چوون لە ساۋاۋە منداۋدا

Diarrhial Disease in infancy children

نورسینی: دکتور رفیق حمە علی علاف

پسپۇرى نەخۇشیەکانی منداۋان

نەخۇشیەگەداپە بەلەم لە بەر نەزانینی چۆنیەتی مامەلەکردن لەگەڵ نەخۇشیەگەدا، لەوانەپە ئەو منداۋە بەتوندی توشی نەخۇشیەگە بیئت.

(۲) بە بەکارهێنانی شیری ھۆتوو لەجەباتی شیری دایکەگە خۆی ئەو ھۆکارێکی گرتگی دیکەپە بۆ توشبون بەم نەخۇشیە.

(۱) بۆلۆبۆنەھۆی مێش و مەگەز.

(۵) سەردانەپۆشینی خواردن و خواردنەو.

(۶) ھەزاری و کەم دەراسەتی خەیزان.

ئۇستاش دینتە سەر جۆرەکانی سەكە چوون:

Acute Diarrhia (۱) سەكە چوونى كۆتوپ

Chronic (۲) سەكە چوونى ئىزخايسەن

Diarrhia

Persistent (۲) سەكە چوونى مانەو.

Diarrhia

وەك سەكە چوون جۆری ھەپە، وشك بۆنەھۆی لەشیش جۆری ھەپە، كە لە سەكە چوون پەيدا ئەبێت وە جۆری وشك بۆنەھۆی لەشیش دەگۆرێ بەپەڕی گۆرانی ناو و خۆی لەلەشدا.

(۱) كەم بۆنەھۆی ناو و خۆیكى لەش. Isotronic

Dehydration (۲) بەلەم نەخۇشیە چۆنی ناخۆین.

نەخۇشی سەكە چوون پەكەكە لە ھۆکارە سەردەگەداپە مەردن لە ۋاقتی ئێمەدا كە بەشپەكەن لە جەپەنی سەپەم و پەكەكە لەو كۆسەپە گەورەنە كە توشی منداۋەکانمان دەبیئت، و لەنۆوان (۵) – (۸) ملیۆن منداۋە ساڵانە لە جەپەندا بەم نەخۇشیە ترسانە دەمرن.

سەكە چوون لە پەكەم دوو سالی تەمەنیدا (۵) ۋاگە تەمەنی منداۋە) بەتایبەتی توشی دەبیئت و لەناو ئەو منداۋەنە كە شیری ھۆتوو دەخۆن بۆلۆترە لەجاو ئەو منداۋەنە كە شیری دایكیان دەخۆن خۆ ئەگەر لەمانیشدا سەرھەلەبات ئەوا ئەو كاریگەرە ئەوتۆ نابێت.

ئەمە لەپێشەو بەسەر كەرتە پێناسەپەكە (نەخۇشی سەكە چوون) بۆو جەپەپەتی ئاوا دەپەنە ھۆلەپە باسەكەو. زاراوەی ھەوگەرنی رەپۆلە و ۋەگە بەكارەدەپەنری بۆ گۆمەلێ گەوگەرتە كە ۋەگە زۆر كەم توشی دەپەن. سەكە چوون لە ۋاقتی ئێمەدا زۆر بۆلۆ بەتایبەتی لە ۋەزەن ھاویندا كە ھەر بەناوای ۋەزەمەو پەپە دەلێن (سەكە چوونى ھاوینە)

لێرەدا باسی ئەو ھاندەرەنە دەكەن كە دەپەنە ھۆی توشبون بەم نەخۇشیە ترسانە: Summer Diarrhia

(۱) پەسەپەنی ناو و نەپەوونى ئاومرۆ.

(۲) نەزە ناستی ھوشپەری ئەو دایكە لە ناست توشبونى كۆرەپەكە بەم نەخۇشیە كە پەكەكە لە ھۆکارە سەردەگەداپە چۆنەكە لەمەكەتێدا منداۋەكە لە سەردەنای توشەپەنی

چارەسىرى بەدخۇراكى:

ھەرگە مىندالەكە چارەسىرى وشك بونىمەۋى گرا ئاۋ و خۇنى لەشى گەراپمەۋە سەر رىژەى ئاساينى ئەۋا ئىپز دەپىتە دايەكەكە دەست بىكا بە شىردانى پاخود خورانىى بىلەن.

لەكۇتەيىدا ۋەك تىيىتەك

شىرى دايەك باشىرىن و پوخىتىرىن شىرە بۇ مىندال تا چوار مانگى، دۋاى چوارمانگ دەپىتە خوارىنى بىرلىتىن لەگەن شىرى دايەكەكە، شىرى دايەك پارەى ناۋىتە كەمىر مىندال توشى سىك چوون دەپىتە سامانى ۋلات دەپازىزى.

بۇمەۋە:

ئەگەر تەمەشەى ئەۋ مىندالەنە پەكەن كە لە مانگى (۹، ۸، ۷) بىمەۋى ھەمەۋ جۇرە نەخۇشەك لە خەستەخانەى مىندالەنى سىلەمانى خراۋن دەپىتەن كە رىژەى سىك چوون چەند زۇرە ۋج زىيانىكى لە سامان و مىندال ناۋە ۋە زۇرى ئەم مىندالەنە بە شىرى ھوتو بەخپۇگراۋن.

- مانگى تەمەۋ (۱۱۷۵) مىندال لە خەستەخانە كەۋتەۋ، ۲۷۹۴ مىنال تىمار گرا بۇ سىك چوون.

- مانگى ناب (۳۳۱۲) مىنال لە خەستەخانە كەۋتەۋ لەۋانە (۲۲۴۹) مىنال تىمار گراۋن بۇ سىك چوون.

- مانگى ئەۋل (۳۳۴۱) مىنال لە خەستەخانە كەۋتەۋ لەۋانە (۱۱۷۵) مىنال تىمار گراۋن بۇ سىك چوون.

ئىپز تاۋانلىكى كەۋرەپە ئەگەر ھاتو ج دايەك پاخود پزىشك شىرى دايەك تەپەزى لە مىنالان لەگەنى سىك چووندا.

گورچەلەكەنى و دورەش نىە مىنالەكە بىرلىت.

دوھەم چۇن مىنال توشى بەدخۇراكى دەپىن لەمەنچامى توشىون بە سىك چوون؟

سىك چوون: پىكەتەۋە لە خوارىن و قىتامىنات ۋە لەگەن ئەۋ خوارىنە كە لە لەشى مىنالەكە دەردەچى بۇ ناۋ رىخۇلەكان لەگەنى سىك چووندا ۋە لەگەن كەم بونىمەۋى خوارىنى مىنالەكە دەپىن بىمەۋى بەدخۇراكى.

چاران پىش بىرپارى خوارىن لەۋاتى ئەۋت مىندال توشى سىك چوون دەپوۋ زوۋ توشى بەدخۇراكى ئەۋ، بەلام دۋاىى بىرپارەكە رىژەى بەدخۇراكى زۇر كەم بونىمەۋە.

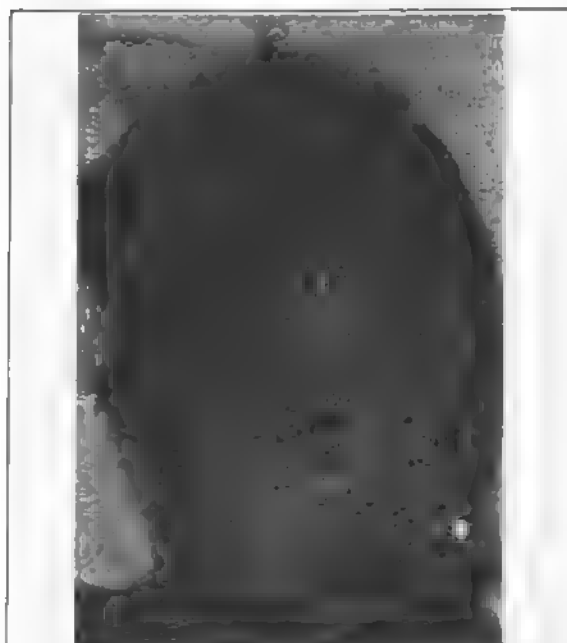
چۇن چارەسىر بۇ سىك چوون دەگىزىت؟

ئەمەش بىمەۋەنى پەلى وشك بونىمەۋى مىنالەكە، ئەگەر پەلى وشك بونىمەۋى مىنالەكە سوك بوۋ پاخود مام ناۋەندى بوۋ ئەۋ؛ چارەسىرگىزىن لە رىگەى دەمەۋە بە بىرگاھىنانى (دەسترولايت) كە پىكەتەكەى بىرىتە لە سۈدىۋم كلورىدو پۇتاسىيۇم كلورىدو كلوكوزو لەگەن سۈدىۋم بىكارىۋات.

خۇ ئەگەر دەسترولايت لەمەردەستىنا ئەۋو ئەۋا (؟) كەۋچكى چىشت شەكەر لەگەن ۱/۴ كەۋچكى چىشت خۇنى لەگەن ۴ لىپز ناۋ.

سۈدى دەسترولايت لە رىگەى دەمەۋە.

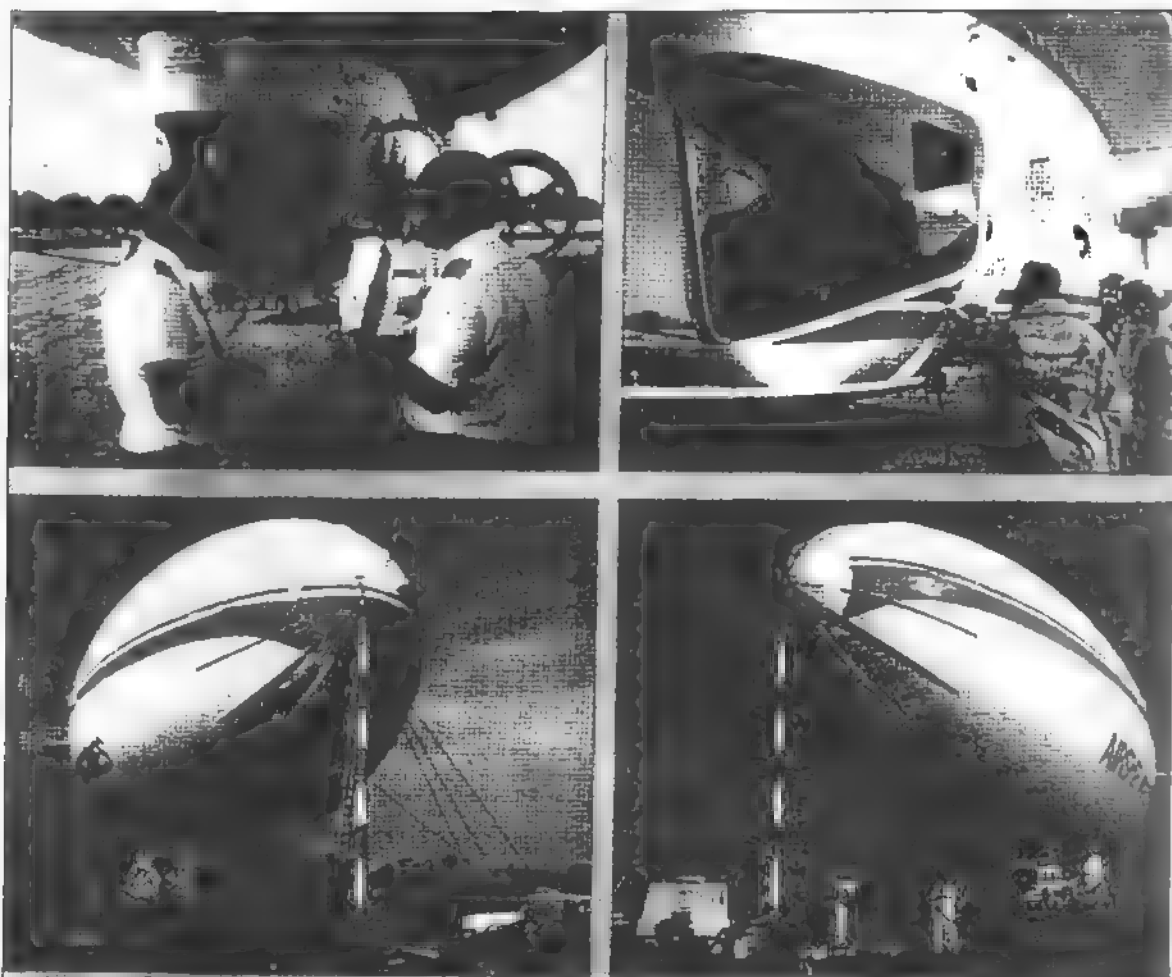
ھەرزانە، تەنگەچەلەمەى نىپە، دەۋانى لە مالىمەۋ بىدەپىن، مىكرۇپ ناچىتە ناۋ خۇن ۋەك لە رىگەى خۇنەۋە. ئەگەر ھاتوۋ وشك بونىمەۋە توتىد بوۋ ئەۋا دەپىتە لە خەستەخانە لەمۇر چاۋىڭىرى پزىشكدا بىتو ناۋ و خۇنى لەرەگەى دەمەۋە بىرلىتى.

بالۆن

و خولاندنه وه به ده وړې زه وييدا

پرچلي: حهسەن ئەحمەد

ئوسىتال، يەككىلى ئىمىرىكى، يەككىلى بىرىتانى، چوارەمىش سويسىرى بىرىتانى، ھەببون.

ھەر لەسەرمەنى دەست پىرگىزىمگە، بالۇنە ئەمىرىكىگە كە لەمراگىمۇ ھەللىرا، گەوتە دەرياۋە، بىرىتانىيەگەش لەمىسپانىاۋە ھەللىراۋ ئەمى تۈنى گەشتەمكى تەۋابىكەت.

ھەر ئەۋكەتە بىرى جەرىمەزمەزمازمازكان بۇلۇمە چوۋ گەمەتۈنرەت دىيارەمى "تەزۋە دەرچەمەكان (Jet streams) سودىيان لىبېپىنرەت، گەمىرىتىن لەمىي بىمەزۋو خىرا، لەمىزان جەنەمەكانى ھەۋرە بىرەزماكاندا گەلەنەزىگەمى دەرچەزەر مەنەردان، دەرچەت.

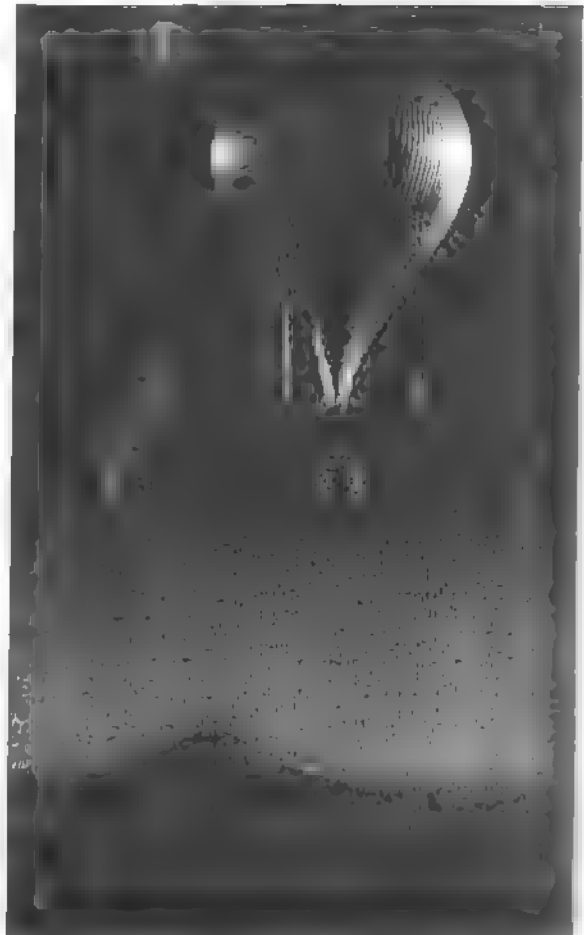
نۇرۇپىت ۲

بالۇنى (بىرىتەلنىگ نۇرۇپىت ۲- لەمەرتى ۱۹۹۹) لەمەرتىكى خەلىپەكان بىسەر سەھۋىلە لەمەرتى سويسمۇ دەستى پىرگە، گەلەنەۋىدا بۈۋ جەرىمەزمەزماز ھەببون، يەگەمىيان سويسىرى (بىرتۈن بېكەر) پىزىكى دەۋرى گەمەمەنى (۴۱) سال بۈۋ و دۈمەشىيان فرۇگەمەنى بىرىتانى "بىرەن چۈنر" گەمەمەنى (۵۵) سال بۈۋ.

ھەرىۋەكان ئەزمەنى لەمەرتى پىشەرىيان لەسۈرەۋىنى بالۇندا ھەببە بۇ يەگەمىيان جەرىمەزمەزماز لەمەرتىگەمىيە بۇ مەبۈمە، كەچەندە ھەۋلى بىمالۇن رۇپىشەن دەرچە، خۇشى، گەشتىكى لەمە چۈرە بۇ چەند سەھەتەك لەمەۋەرىيانى ۱۹۹۷ و شۈبەتى ۱۹۹۸ ما كرىدەۋ، دۈمەشىيان فرۇگەمەنىكى سەرىۋى بۈۋ ئەزمەنى فرەنى (۵۰۰۰) سەھەت ھەببون، كە (۱۲۰) سەھەتى لەمەۋەندە كرىدەۋ.

بالۇنى (نۇرۇپىت ۲- شۈۋە كەلۈپەل ناۋى ناۋەۋەۋە، چۈنكە بىرەزىمەگە (۵۵) مەرتۈ گەشەگەمى (۸۶) تەمە (۱۸۰۰۰) مەرتۈ گازى ھەببەۋى تەلەۋەۋ، شۈۋەگەمى لەمەرتى ئەنەنەس دەچەۋ، لەۋەتەگەمى ۋەۋەكى بېۋەكى تەلەۋەۋ كە، گەلەنەك نامەرتى تەلەۋەۋ كۈنەۋەلى پەستەنى ھەۋى دەرچە. بۈۋە قەمەرتى لىخەۋەنى بالۇنەگەش. تەرتى ۋەۋى لىخەۋەن پەنچ مەرتۈ نىۋە بىرەزىمەگە (۲۸) مەرتۈ بۈۋ، يەك جەنگە نۇستە مەبەۋەكى بېۋەك بۇلەۋەك كە بىمەۋە كارى دەرچە تەۋەۋەكى بېۋەكى تەلەۋەۋ.

بالۇنەگە كەبەۋەۋەنى ھەۋى گەمە كارى دەرچە كەلەنەۋەنى سۈتەلەنى مەۋە (پىرەۋەن) پەمە دەۋە، ئەمە مەدەۋە، خەببەۋە ناۋ (۲۷) كۈگەۋە بۇلەۋە لەمەگە گازى ھەببەۋەگەمى بالۇنەگەمى پىرەۋەۋ، تەكەۋەۋەۋە، بىشى (۲۲)

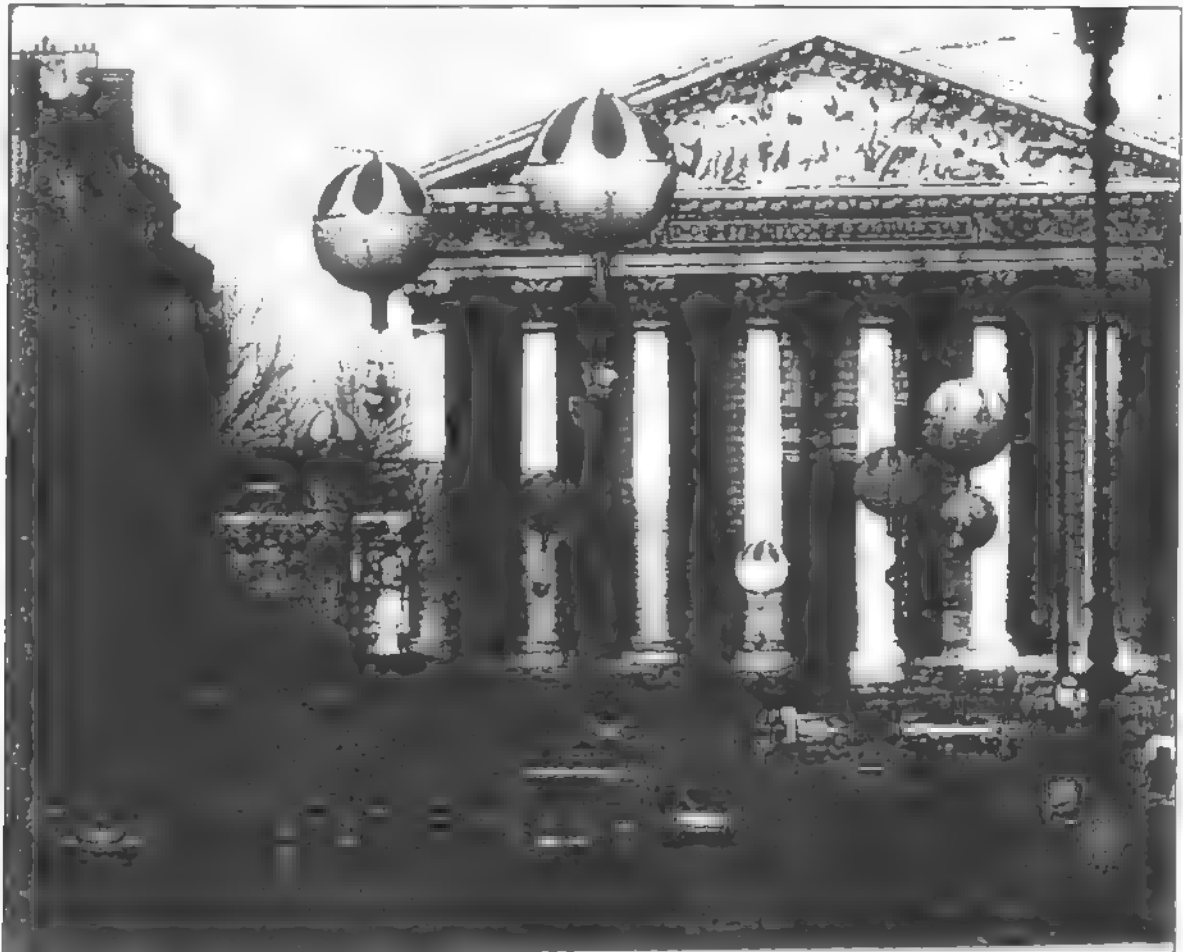
لەمەلى ۱۹۹۲دا، بىرۋەگە رۇپىشەنى پىشەرىكى جەھەنى بۇ بالۇن لەمەكتى ئەمەكتى گەۋەن بىمەۋى تەپەۋەۋىنى (۵۰۰) سال بىسەر دۈزىمەۋى كەشۋەرى ئەمەرىكاندا، ھاتەكەۋەۋە، كاتەك پەنچ بالۇن تۈنەۋەن ھەببون زەرىۋى ئەمەلىسى بىرەن، ھەرتەۋەكە "يەكەش جەھەنى بۇۋەرىن" بىرەۋەدا پىشەرىكى جەھەنى بۇ بالۇن رۇك پەخت بىمەۋە چەند مەرجەك بۇ يارىزانەكان بىمە شۈۋە.

بىۋەستە بالۇنەگە بىر بىرۋەنەر پەت.

بىۋەستە (۲۶۷۰۰) كىلۋەمەرت بىرۋەستە بىرەت.

بىۋەستە بىسەر ھەببون دەرچەۋ زەرىۋەكانى گۈزى زەۋەدا بىرەت.

ئەزادى خەلى دەست پىرەۋەۋ، قەمەۋە بالۇنەگەۋە كەلۈپەلەكانى و ئارەستە خەلەۋەۋەگەمى بىمەۋەۋى زەۋەدا بۇ يارىزانەكان خەۋەن بىمەۋەۋە شەش كۈمەل لەجەرىمەزمەزمازكان ئەۋى بىمەۋەۋەۋە كەد لەم پىشەرىكىمەدا، كە لەمەۋەۋە كۈمەۋەكى

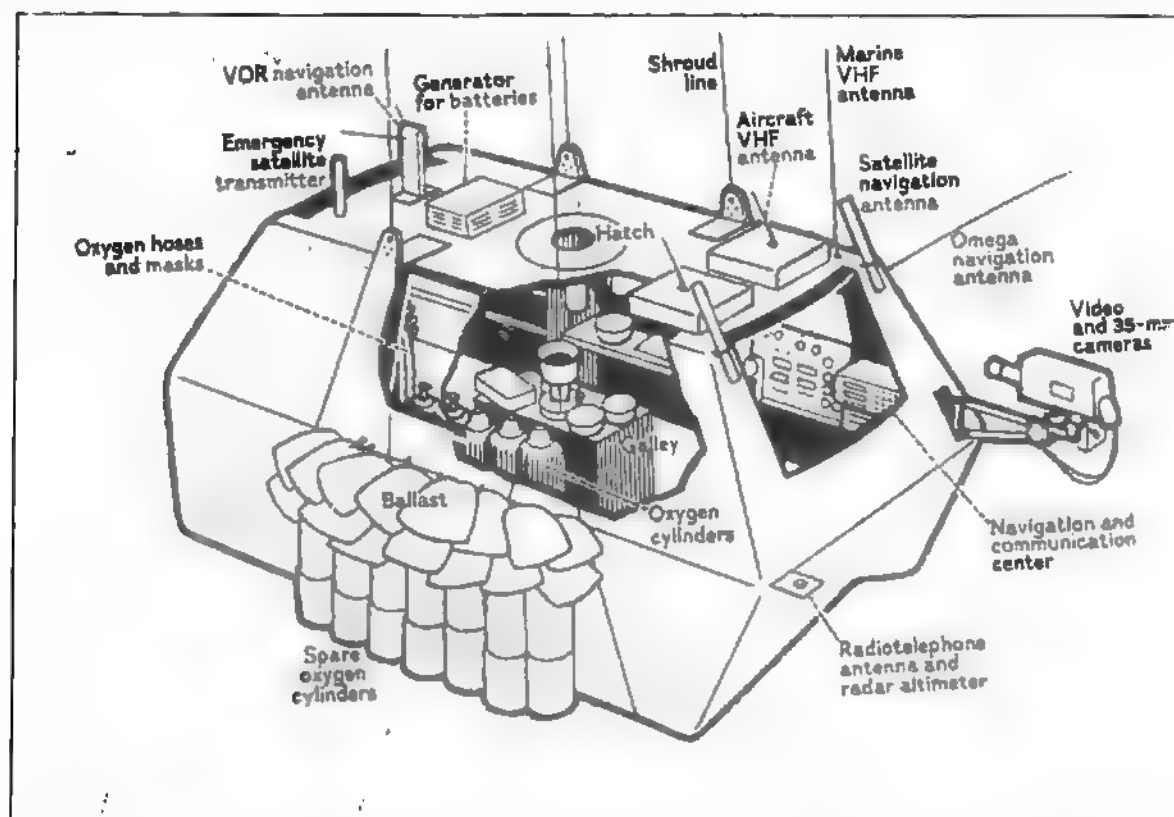

هېلى رۇيشتى گەشتەكى (ئۆزبېك-2) ۋا دائىرىسىدە
ئەندى (شاتو)، سىرچىلى ئەلى سۈيسىمە دەست بېرىپتە،
ئەندى ئەندىمەنى مىسەمە ئەندىمەنى ھەندىمەنى ئەندىمەنى
ۋازان ئەندىمەنى (20) رۇز بەندىمەنى. ئەندىمەنى
توانىمەنى ئەندىمەنى ھەندىمەنى ۋەندىمەنى ئەندىمەنى
بۈيۈك ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز
بەندىمەنى كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز

ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى

رۇز پائالىيەتلىرى، ۋەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز
بەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى

بەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
(11) كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز
بەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز كۈندۈز
بەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى
ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى ئەندىمەنى

رزگار کرنی بالونگه بمبئی، گواستنه وی لریگی دهری او،
بؤنه وریا.

وانكى بهسود:

نهم گشته، سرلشکری خمونی خواجهنومی بهمدوری زموپیا
زیندوگریموه گلومووپیش بهموی هرگسواونیکنی نهمسرکی
(روتان) و ژنگی بهمرقگی فواباچر سالی ۱۹۸۶ هاتبومدی.

رنگه بمنزله خیرین شت گمگشتی پالون (نورپیت-۲) بندستی
هینابی، تیزگردنی پیشگیری نپون لومکان و مروت گردنی
گیانی خوراگری و تیکلکاننی کوسپ و گرهتکانه، نیمانه،
هیچان نایمندی، لمرنگی شو پیشگیری نایمده نمیت
گرمیخرا، حیوانیکان و لاته پیشکوتوکان رنگان بخمن.

گومان لومفا نیه، وا بستمبوونی همریو فرژگوانمکه
برنیازی زانستی و جاویدیرو پیموندیگردن بممبندمکاتی
زانینی کمشو ناو وهماووه، هژی سرگموتنیان بوو، سهرمرای
لوموی بالونکمهبان نویتن زانمیری گسانستی تئیدوو.

خبرنگاری نا بسمریا پروتو، لئوئوه بسمر بحریای چین و زمریای
میسرو بزرگمکانی هاوای و مگسک و هایتی و زمریای نمتلسی،
چشموی جارتکی دی بگمپرتنموه بؤ لئوسریقا، بموشنومیه
محبوبو جمریمزهازمگه، توانیان خمونمگمیان بهینندی و
سموو مخرجمکانی پیئسیرک کیمبمنسمر. بهلام نامانچیان
حوضوو که خمونمگمیان بنیشتنموه لئوزیک پمگیک لئواوجه
جیزیه نهمرکان تمواویکن، لئوسمر رووی گردؤنگه ی
مهممکانی جیزه، بهلام لئومرتمواویبونوی بری (پرویان) مکمیان
چین تونی لئم خمونیه بهینندی، لئگمل لئودی بالونمکه
چینمکانی میسری ببری ناچارپوو لئوسمر دشتایی (الرمال
عظیم) نزیک واحسی (الخاله) لئوسمر گردیکسی یفرز
کسمرنیمکهی (۱۰۰) متر حصوو بنیشتموه.

[illegible]

كەس ئەمەشك دا پاركىنسۇن لىدەكەۋىتەۋە

نېشانى پاركىنسۇن بەشىۋىيەكى سىرەكى بەھۋى كەس نىدەى گەنەر (Signalsubstans) لىدە مېشك دا سىرەلەمەت. لىدە مادە گەنەرە پىرى دەۋىرەت دۇپامىن (dopamin) ۋە، سىرەكى گەنەنە دەمەارە رەگەنەنە (nervimpuls) لىدەخەمەكى دەماخەمەۋە بۇ بەگەكى دىكە دۇپامىن پىۋىستە بۇلەمەى كەسكە بىۋەنەت گىزى ماسولەمەكى كۆنەۋۇل بىكەۋە ھەۋەنەۋە كۆنەۋۇلگىزەۋەن. كەس دۇپامىن دەپىتە كەس كۆنەۋۇل بەسەر پەمە دەمەرىمەنە، ئەمەلى لەلى خۇمەۋە ھەۋەلى لىرەۋۇك ۋە خەۋى لىدەكەۋىتەۋە.

بەكەنەۋە لىكۆلەنەۋەكەن دەرىن خەتەۋە كە لەلى كەسەكى نەخۇش بەپارىكەنەۋە لىدە خەنەنى لىدەمەشكە دۇپامىن بەرەمەنەن. دەپەگەنەۋە لىكەنەۋە، ئەمەلى دەپىتە ھەۋى نەۋى مېشك لىدە مادەمەى كەم بېتەۋە. لەلىمەى تەمەۋە تا لىتە نەزەنەۋە بۇجەى بەتەپەت لىدە خەنەنى دۇپامىن بەرەمەنەن دۇجەرى لىدە خەلە دەپە.

ئايپا پاركىنسۇن بەھۋى بۇمەۋەۋە؟

لەۋەۋەى خەلەمەكى نەخۇش پاركىنسۇنە لىدەنەۋە بەنەۋە بۇ ھەكەرىكى دىپارىكەۋە ۋەكەشەۋە، رەكى لىدەمەنەت ۋەكەسەرى بۇمەۋەى رەجەلەك ھەنەۋەنەت بەلەم دىنەنەۋەت خەكەسەرىكى زال.

لەمەۋە چەسەرىكى بەنەۋە بۇ نەخۇش پاركىنسۇن نەۋە، بەلەم لىدە چەنەنى لەمەۋەسەنەن دەۋەنەن نېشانەمەكى نەخۇشەكە كەم بەنەۋە. لىدە سەلەنى دۇپەنە گەشەپەنەنى دەمەنى نەخۇش پاركىنسۇن بەخەۋەى بەرەۋەۋەۋە.

ھەۋەلەۋەن بەلەش نەۋەۋە

بەنەۋە لەمەۋەن، ئاسەۋە، نەخۇشەكەن ماسولەمەكەنەن بەنەۋە سەست بەت، بەنەۋەكە بەنەۋەسەنى لەشەنە پەكەشەن. لەشەنەنە ھەنەۋەكەنە لەشەنە كەمەك بەرەۋە بەشەن دەمەۋەۋە، رەۋەشەنەشەنە سەست ھەنەۋەنە نەۋەۋە ۋە خەۋە نەۋەت، سەسەۋە دەپىتە ھەۋى بەت لىدە، گىزى ۋە بەنە لەنەۋەۋە سەنەۋە بەھۋى لىدە ماسولەمەكى سەل ھەمەشە گىزەۋە بەنەۋەن.

گىزەۋەكى دىكە نەۋەۋە رەۋەشەن نەۋەۋەت دەپىتە كەسكە مەنەنى ھەۋەلەمەكە سەست دەپىتە ۋە چەكەسەۋەك بەنەۋەۋە

دەۋەسەتەت، بەنەۋەلىۋە رەۋە ماسولەمەكەنەن تەۋەى ھەۋە سەۋەۋەرە لەۋەنى رەۋەنە گىزەۋە زۇرى لىدەكەۋىتەۋە.

لەۋەۋە دەپەنە لەشەۋە بەنەۋەنى ئاگەپەنەت.

ماسولەمەكى دەمەۋە، لىدە ماسولەمەكى چەۋەۋە دەپەنە سەمەنەن دەۋەلەۋەن، بەلەن ھەۋە لەلى نەخۇش پاركىنسۇن سەست بەنەۋەنە. كەسەت سەۋە، لىدەمەۋەۋە بەنەۋەنەن لەمەۋەنە، بەنەۋە كەسەكە خەۋى ھەۋە بەۋە بىكەت. ئەمە مەنەى لىدە نەۋە كەسەكە ھەسەت سەۋە نەۋە ھەۋە نەگەت دەرىنە بەنەت بەلەۋە نەۋەۋەت ماسولەمەكى كۆنەۋۇل بىكەت. زەمەنى لەشەنە زۇرچە سەۋەۋەۋە ھەۋە دەپىتە ئەمەلى بەنەۋەنى دەپىتە ھەۋى بەمەلە لىدەكەشەن.

سەسەۋەنەنە كەرى لىدەكەۋەت، لىدەۋە بەھۋى لىدە كە ماسولەمەكى دەۋەۋەۋە ھەۋەشە لەلەۋەن نەخۇشەكەۋە كەرىنەنەۋە. ھەۋەۋە نەخۇشەكە ۋەنەۋەۋە ۋەلى دەپەۋەۋە

لەكاتىكتا نەخۇشەيىمگە لەلەي ھەندىك نەخۇشى تىر زۆر خەيرا گەشە دەكات.

بەزىدە، دەپنەت گە نیشانەگان ھەميشە ھەك يەك بەھەزىن، ھەندىك رۆز سات بۆيان ھەمە زياتر ناپەھەتگەر بن لەرۆز سەھەگەر. ئەمە زۆر بەر، گات بۆ گەسانى دەروەشت تىگەشتىن و ھەرگرتى گرانەو نەموونى تىگەشتىن بەخۇراپى دەپتە ھۆى داتەپن. لەقۇناغى دواترى نەخۇشى پارکینسون دا نیشانەگان بۆيان ھەمە لەچرگەساتىگەو بۆ يەگىتى دىگە بگۆرەن، بەتەواوى وەكو ئەوى نامرانیكى کارەباى ھەلەگرت و پەكۆنەتەو.

ئەمە پىرى دەوترت ديارەى لۆن - لۆف (On-Off). ھەروەھا بۆى ھەمە لەقۇناغىكى زووترى نەخۇشەيىمگە يەتە روو و ھەرگەوت، بەلام ئەمە بەھۆى ئەومەيە گە دوا ئەمەى ھەرمان خوارنەمگە کارىگەرى لەمەست داوەو ئەواو بوو.

گەشە پارکینسون لەراستەگە دەپتە

ھەموو حالەتەك گەلەنشانەگانى پارکینسون دەپتە پەوتەت ناکات پارکینسون پەت. گەشە نەخۇشى پارکینسون لە ھەندىك نیشانەدا لەپارکینسون دەچن جیادەگرتەو ئەمەى دواپەيان ھۆکارى تىرى ھەمە.

ئەمە پىرى دەوترت پارکینسونیزم (Parkinsonism) و لەھالەتى ھەندىك نەخۇشى ناھاسى دەمارگاندا رویدەت.

ھەروەھا بەکارھەنانى ھەندىك ھەرمان دۆى نەخۇشەيىمگەنى وەكو سايكۆس (Psychoses) و شېزو فرېنى (Schizophreni) دەپتە ھۆى ھەرگەوتنى پارکینسونیزم. بەھەزەھەنانى ئەپەکارھەنانى ئەوچۆرە ھەرمانە ئەو نیشانەنەش نامەن.

زەھر وەشانەن لە(سەر)یش دەپتە ھۆى ھەرگەوتنى پان

لەقسەگەن. ئەمەنى لەلەپەن گەسانى دەروەشتەو، بەھەلە، وەكو بىرئەزەووى و بىزەووى وەردەگرت.

زۆر ناھاسىيە نەخۇشەگە خەم و پەزىرە داگرت:

ناھاسىيەو مەقۇش تەدەگات نەخۇشى پارکینسون بىتاقەت پەت. زۆرەى گات ئەم خەم و پەزىرە ئەنجامىكى سروشتى نیشانەگانە، تىر ھەست بەناخۇشى و ناپەھەتى دەگرت چۆنگە لەش وەكو گەسەگە لەگەل رەھانەو ئەش ناکات و ھەلەسەو پەت. ئەم حالەتە بەبەکارھەنانى چارەسەر بەش دەپتە گاتەك گەلەنشانەگانى نەخۇشى پارکینسون ھەو دەپتەو، بەلام ھەندىك چار خەم و پەزىرە پەتەرو و ئەو گاتەش پەو پەتە ھەرمانى دۆە خەمۆكى (antidepressiv) بەکارپەنرت بۆ ئەوى گەتەگە پەرتەو بەرى ناھاسى.

نیشانە جۆراوچۆرەگانى نەخۇشى پارکینسون ھەندىك چار و لەجەپەنى دەروەشت دەكات واپازن گەسە توشەوگە لەرووى ھەروەھەو ناتەواو.

بەلام ئەوانە نەخۇشى ھەروونى پان نەپە ھەرچەنە نەخۇشەگان چارچار توشى خەلەقاوى (demens) دەپن. بەپەچەوانەو زۆرەى ئەو گەسانەى نەخۇشى پارکینسونپان ھەمە بەشەوئەمىكى ناھاسى زەھرەن، ئەوان گەمەك ناپەھەتە لەخەلەكى دىگە ئەوى لەلەنلەپە ھەرى دەپن.

بەرگەنەگرتى مەلۇمەتى و سەرقالى

نیشانەگانى پارکینسون خراپەت دەپن گاتەك نەخۇشەگە توشى دەرەوگى، سەرقالى، نىرەووشى و تەووشى دەپتە. لەكاتى پەزىدا پان گاتەك لەوگانەيىمە پەرى شە دەت روویدەت. ترس ئەوى گەسەگە ئەم جۆرە گاردەنەوئەى ھەپتە لەگانى سەرقالىدا و دەكات خۆى لەوچۆرە ھەلەمەرجانە بەدوور بگرت. گرتى شەتەك بەدەستەو، بۆ ھەوونە جانناپەك، گەسەمەكى ھەلەگە پان رۆزنامەپەك پەرمەنى ئەو دەت لەرەزەگان گەم پەنەو. ھەندىك چار نەخۇشى پارکینسون پەنا دەپتە بەر فېل پان شەواز گەوا دەكات ناھاسەر لەجۆرە دەپتەو، بەشەوئەمەك ئەنەشانەگان گەمەرو ناديارتر پەپەن.

دیارەگانى نەخۇشەيىمگە لەگۆرەنەن.

بەسەرھەتەگانى نەخۇشى پارکینسون لەلەى گەسە جۆراوچۆرەگان ھەمەچەشەو جیالۆز. ھەندىك نەخۇشى ديارەمەنى ھەرمان دەتەن بۆ ماوەمەكى دەوورەن ناھاسى بن و

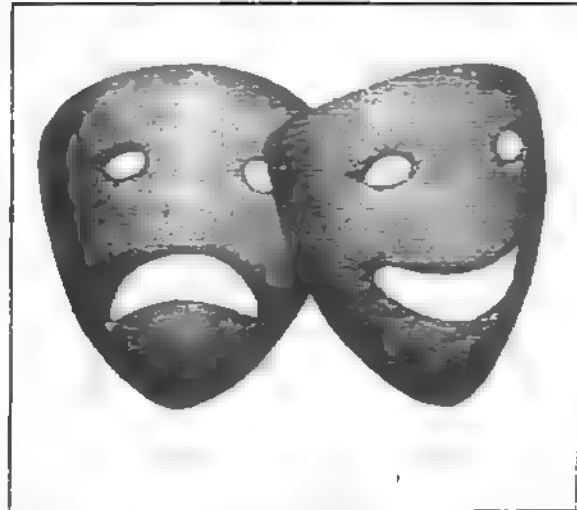

دەرھۇنرايوو. (ئەترۇپىن)، گە مادى كاريگىرىيوو لىرەمكەمدا، لىكۇتايى سىمىنى تۇزىدەدا بەكارھۇنرايو بەردەوام بەكارھۇنرا تا گۇتايى شەستەمگان (۱۹۶۰-۱۹۷۰). ئەترۇپىن لىرەزىنەمگانى ھۇرەمگەردەم، بەلام پارمىتى باشكەرنى گرانىرى لىمۇلەمگەرنى نەخۇشەمگە نەمىدا. سىرپارى ئەمەلى بەمگىك لىكاريگەرىيە خراپەمگانى مادەكە وشك بوونى لىك بوو لىمەم دا.

لىكۇتايى شەستەمگاندا وز لىمەمگەرىيەنى (ئەترۇپىن) ھۇنرا دەست گرا بە بەكارھۇنراى مادەمەك بەناوى ئىلىپا (levodopa) ۋە. ئىلىپا مادەمەكە لىمىشكە دەمگۇرۇت بە دۇپامىن (dopamin) ۋە. ۋە ئەمەلى مادەمەكى نەخۇشەمگانى پاركېتىن كەم گورىيان تىپا ھەمە.

نەمىر (L-dopa) سىرەمگەرىن چارەسەرگە دۇى نەخۇشى پاركېتىن بەكارھۇنراىت.

خۇشەلى ئەمەلىيەتلىك لىمەمگەرىيەنى پاراكېتىن بەكارھۇنراىت:

دروست بوون روودانى نىشانى ۋەگە نەخۇشى پاركېتىن. نەمەش دووچارى يارىزانە پىرەمگانى يارى (بۇكسىن) دەپىت ۋە ھەمىشكە چار پىرى دەپىت دىيارى (punch - drunk).

دوچارى خۇشەلىش دەپىت

ئەمەلى روو پىرەروى نەخۇشىكى پاركېتىن دەپىتەم، روو پىرەروى خۇشەلىش دەپىتەم.

لىكاتىكە ھەمىشكە نەخۇش لىمەمە ھەمەم گانى نەخۇشەمگە زالە پىسەر ھەمەمگە، ھەمىشكە نەخۇشەمگە پىرى تىپەروونى كات لىمەمەم شىتەكە پىرىستىيان پىارىمەلى كەسەلى نەكە ھەمە.

كارەنەمەلى دەروپىت پۇيان ھەمە پىزەمگەرىن. لىرەزىنەمگان، خاۋو خەلىجى، رەقلى ۋە ھەمگە ھەمەنىنى نەمۇرە، دەمەروى پىر چولەم قەمگەرنى ۋە كەخەلى لىرەتەمگە ۋە دەمگە دەروپىت ۋەبازىن كەسەمگە خەمەمە ھەمەمگە نەخۇشەمگە لىرەروى دەروونى روو پىرەمەم ساخ ۋە تەنرەستە.

زۇرەمى گات نەخۇشەمگە سەمەمەم پىر دىمەمگە. نىشانەمگانى نەخۇشەمگە خراپەم دەپىن بۇيە گەمگە دەروپىت تىپەمگە كەمەمگە چەمەم چۇنە، بۇنەمەلى بەخۇپاى ھەمەمەمگە نەخۇشەمگە خراپەم نەمگەم.

ئەمەلى تووشى بوون لىمەش ھەمەم شىتەكە پىرىستىيان پىارىمەملى تىگەمەشنى ئىمە ھەمە.

لە (ئەترۇپىن) مەم بۇ ئىل دۇپا (L-dopa)

پەمگەم دەمەم گەمەلى نەخۇشى پاركېتىن بەكارھۇنرا لىرەمگە لىمەمەم بۇلادۇن (Atropa belladonnae)

كارىگەرىيە	مادەلى كاريگەر	ئەمەلىيەتلىك
لىمەمگەرىيەنى دەمگەمەم	Kabergolin	Cabaser
كارىگەرىيە (L-dopa) زىياد دەمگەم	Entakapon	Comtas
لەمەمگەرىيەنى دەپىتەم كەم دەمگەمەم	Selegilin	Eldepryl
دەپىتەم دەمگەم	L-dopa+benserazid	Madopark
لەمەمگەرىيەنى دەپىتەم كەم دەمگەمەم	Selegilin	Parkinyl
لىمەمگەرىيەنى دەپىتەم دەمگەمەم	Bromokriptin	Pravidel
لىمەمگەرىيەنى دەپىتەم دەمگەمەم	Ropinirol	Requip
لەمەمگەرىيەنى دەپىتەم كەم دەمگەمەم	Selegilin	Selegilin
لىمەمگەرىيەنى دەپىتەم دەمگەمەم	Pramipexol	Sifrol
دەپىتەم پىكەم دەپىتەم	L-dopa + Karbidopa	Sinemet

كەپتەۋاي ئىمۇ ئىرگىي پېۋىستە لىسىرى ئىنچاقى بىلەن.
زۆرىمى زۆرى دەرماتىكان كارىگىمىگە سىر بىشى دىگەن
پېۋىستە بىكە لەشدا.

جا بۆنمەي نەخۇشەكان دووچارى كارىگىرى لومكى
بېزارگىر ئىمىن لەشدا بىشىۋەي پېۋىستە لىسىرى ئىنچاقى
لەبەرمانىگە دەرىت بىنەخۇشەكان. پاشان ھىندى ھىندى زىاد
دەرىت، تا ئەۋكەتەي لىسىرى گونچاۋ دەپىنرەنمەۋ كە بۇ ھەر
بىكەك نەخۇشەكان گونچاۋ.

گەر دەرماتىكان كارىگىرى پە پېۋىستە ئەپە...

ھىندىك جاۋ ئاسان ئىرە كارىگىرى باش لەبەرمانى
(L-dopa) بىدەست بېنرەتە دوى چەند سالتىك
لەبەرمانىكان ۋا دەرىگەۋىت كىكارىگىرىگە كەم دەپىنمەۋ.
كاتىك كارىگىرى (L-dopa) كەمە ھەۋىدەرىت بىدەرماتى
بىكە بىھىز بىرەت.

ئاپا پېۋىستە دەرماتىكان بىكە بىكارىگىرىتە؟

ئىستىزىگىمىز ھەپە بۇ چارەسەرگىنى گىروگىرىتى
كەمۋىگىرى دىپامىن (dopamin). شۇۋىزىك ئەۋىپە كە لاسى
كارىگىرى دىپامىن لەشدا بىرەنمەۋ بىجۈرە كارىگىرى
بىكارىگىرى (L-dopa) بىھىز بىرەت.

ئەم دەرماتىكان پەنچان دەپىنمەۋ گىر ئىتە كارىگىرى (L-
dopa) بىش تەكات پان لەكاتى دىپادەي (- On
Off) تەخۇش دا بىكارىگىرىتە.

پىگىمى دىكە ئەۋىپە كىشەكە لىپىرەۋىكى دىپەۋە
چارەسەر بىرەتە ئىمۇ دەرماتىكان بىكارىگىرىتە كە لەت بىوون
دەرماتىكان دىپامىن كەم دەپىنمەۋ، ئەمەش ۋادەكات بىرە دىپامىن
لەشدا زۆر بېت.

دەرماتىكان پارىگىنسون لەگەل دەرماتىكان دىكە تىكەل مەگە، پان
باشى بىلەن بىكارىگىرىتە

دەرماتىكان چۆرۈچۈرەكانى نەخۇشى پارىگىنسون بىشىۋىزى
چۆرۈچۈرە كارىگىرى. خالى ھاۋىپەشيان ئەۋىپە كە ھەۋىۋىيان
دەرماتىكان ھەۋىۋىيان بىشىۋىزى دىپامىن كە لەش پېۋىستە
بىشىۋىزى.

كارى ئىللىپا (L-dopa) لەشدا چىپە؟

(L-dopa) بىرە دىپامىن لەشدا زىاد دەكات، دىپامىن
ئىمۇ كەپىنمەۋ (signalsubstans) پە كە دەمارە پەپام
لەخەنمەكى مېشكەۋ بۇ خەنمەكى تە دەپىنمەۋ.
(L-dopa) تۈۋى چۆۋە ئاسى زىادەكان ۋا شىزى دەكات
ھەۋىۋە لەزىن كەم دەكاتەۋ.

(L-dopa) لەدوۋ دەرماتىكان تارادەپەك لەپەك چۆۋە ھەپە،
لەۋىۋىش (Madopark) ۋا (Sinement) نە كارىگىرى باش
پان زۆر باشيان ھەپە لەلەي زۆرىمى ئەۋىۋە دووچارى نەخۇشى
پارىگىنسون بىوون.

ھەۋىۋە كارىگىرىمەكى تارادەپەك باش لەلەي لەشدا
بىستى (۶۲۰) دىكە نەخۇشەكان دېنرەتە بىرەم.

ئەم دەرماتىكان لە لاكارىگىرىمەكان (Side effect) بىبىرى
ئىن، لەۋىۋە دى تىك چۆۋە ۋا شەنمەۋ، ھىندىك جاۋ
سەرۋىشىۋىۋى لەخەۋى زۆر كەپىشدا توش بىوون بىمەۋە
(زىنەۋەۋ). گەر لىسى (L-dopa) زۆر بىرە بېت ئەۋا چۆۋە
نەخۇشەۋا ۋا دەمەت.

دەرماتىكان بىجى كارىگىرى نەخۇشەۋا ھەپە؟

تارادەپەك ھەۋىۋە دەرماتىكان لەچۆرە كارىگىرىمەكان ھەپە.
زۆر ئاستەمە، لەرەستىدا ئاقۋىرەت دەرماتىكان دىۋىست بىرەت

تەلەفۇنى (مۆبایل) تۈرانى

میشک کم ده کاتوه

لنکوئینه و دهنه کی بهریتانی تازه دیو پاتی گردو ته وه:-

تو تیشکانه‌ی که نه تله‌فونی بزونه‌وه (موبایل) درد دهی
 دینیت کاریکی خراب بکنه سر فرمانمکانی میشت له
 و (انما که بکاری دهی، موبایل دینته هوی مانه‌وتی و

فقرتشده لاه از گیتی فرماتی

مَشَقَّةٌ هِيَ وَهِيَ عَدَسِيَّةٌ

1997

شتر پانچہ نام

فخرگاہ یحیووکہ پوٹہ

میشکی مہر کی لہڑیاں

ملیونه‌ها گرسنه، نهو لیگولینه‌مومی که خسته‌خانه‌ی
(پرستول)ی پشایی کردوویمتی و وزارت‌ی تعمیر و سستی
بهریقای چاودیری کر پرووه، یکم به‌لگی زانستی پیشکشی
کردوه، درباری نهوجی که دشمنیت مؤبایل نمکره بخانه
یاداموری مرؤفه.

به‌لام بیروندان دهریاری راستی زیانه‌گانی نهم دهرگایه
 حیواوزن. به‌تایبیتی توژی‌مه‌وه به‌ریتانی‌یه‌کی نهم دواییه. نهم
 نابته مفرسیه‌کی ژوری همیه، به‌تایبیتی به‌سمر نه‌و که‌سانه‌دا
 که به‌کاری دهین له‌گانی نوټومیل لی‌خوړیندا به‌لام دهریاری
 بیستوکی (سماعه) گویم‌که، ژماردیم‌کی که‌م له‌و که‌سانه‌ی که نهم
 تله‌فونه به‌کار دهین خستوویانته سیر دهرگایان، نهمه له‌م
 لریکانه‌دا وگو پاشکویه‌ک دبیته نام‌ل‌تکی بنمردتی. دتوانین
 لاین که هوشپاری‌چک، چه یکه له‌ناو به‌کار هینم‌راتی نهم
 دهرگایه‌دا بلاودمیت‌ه‌وه جو که‌م گردنم‌ودی زیانه‌گانی و منوور
 خواردنی بیویسته، به‌لام دهریاری رونی نهم تله‌فونه
 لهدرکه‌وتنی ودرمی شیرپه‌نجه‌ی له‌میشکا، همندیک زانی
 له‌م‌ریکی له‌و باروچردان که هوی نه‌وه ده‌گرنیت‌ه‌وه یو له‌ناو
 چوونی ماده‌ی (میلاتونین) له‌لشد، چونکه به‌ر نه‌و شه‌ب‌ولانه
 ده‌که‌ویت که‌له تله‌فون‌تا‌گ‌ه‌وه په‌خش ده‌بنه‌وه. زان‌دان له‌و
 لاورده‌دان که (میلاتونین) نه‌و ماده‌ی کیمیایی‌یه که له‌فاده‌ده
 غرنی دهرکه‌وتنی شیرپه‌نجه‌دا رول دجینت.

1144

الزمان: ٢٢٢/

பார்க்க

Bradykinesia: برادی شینکینسی، واته جوونیهی خاوو

خوابیہ

Dopamin: ماده‌ی پیامدور همیشه‌گنا که به‌پایمی نیترقی

له خانهدیگی نیرفیهوه یو خانهدیگی نیرفای تر دهگهینت.

بنو بستہ کے ریکھسترو ہاوشندو مگر دنی حوالہ

کونه لکر بند، نمودن و به بین بهره‌گاری نشانهای نه خوش

یارکینسون، جارج ریٹ.

Hypokinesia: هبة شينتين، نقص حركته.

Hyperkinesi : حرکت بیش از حد

جو وہابی لکھنا سارے ذات کہ لکھی ہوئی نہ اچھی۔

L-dopa: ئۇنى دۇبىل ماددىسىگە لەۋەشكەنلا بولۇپ، بۇ ئۇست

مذہب و ملت کے لیے جان و مال کی قربانی

با و گنجینه

Mimik: ميميك، دود بڼې، دودو جاو، (ډډوي) گات، نهوځېد.

www.ck12.org

Parkinsonism   **نارسونيزم**

دارای نسیب و سهم است و در صورتی که سهم ۵۳۵۰ ریال و نسیب ۱۰۰ ریال باشد، در هر صورت ۱۰۰ ریال

[illegible]

Protein، پروتئين ۋەك مېادى سېئىنى ھېلگە، ئىمە

خوراگانوی برهمنیان ز فورم گوشت ماسو و هتاکمه-Punch

dumk-syndromet:- دُمكى لىكەن سىندرومى

لمسیر بڑی ہمہ نشانی و جگہ یار گنبدوں، لیکچر رتھوں، ٹیمپل

توہیں بڑے گھر میں یہ مکان دہشت

Rigiditet : رڳڻت، رڳڻت واري حالت، رڳڻت

لوكهڻ ٿي سگھي ٿو. اهڙو (tremor) يا ٻيڙڪهه ايسن نشانن ۾

تصویر نمبر ۱۰: کانر، نوجوان شہر، بارگنسٹون۔

Tremor: لرزیدن، به‌لرزان رفتن؛ لرزیدن و تپیدن قلب.

نعم بایمه لمړوی زانستونه له لایمن (نان کاترین گرانویس) مو کهپروفیسور پزشکی بهر په لاینشوپین، شاریکه لموید، حاوی پینا گنېدراوو له نامیلکه کېدا چاپکراوو له دهرمانخانه کی سوید به خوږی بعه خوشریتموه. به پری پیویست کورتم گردنتموه ورم گراوه.

پاراسىتىنى خۇراك بەبەستەر

خالد محمد خال

مامۇستاي تەكئەللىقزىي شىرەمەنى ئەزانكۆي سىلىمانى

گۈرتەيەك دەرياسى چۆلىنىنى پاراسىتىنى خۇراك

مرۇف لە زۇر كۆنەمە ھەملى پاراسىتىنى خۇراكى بەشپۈمەمكى سەرەتايى داۋە، بۇنەمە پىداۋىسىنى خۇي لەمكائى پىۋىستىدا نابىن بىكات بەمەگەرھىنانى ئەمە خۇراگە پىش شەمەي گۇرانتكارپىمكى خراپى تىادا پوۋىدات كەمەستى بىپىرى. سەرەپى شىۋەي سەرەتايى بەمگەرھىنانى پاراسىتىنى خۇراك لەمە سەردەمە زۇر كۆنەدا، بەلام ئەوانەي كەنەم گارەپان لەمتەم داۋە ئوۋىۋىۋانە زۇر شت لە چۆنىمەنى پاراسىتىنى خۇراك لەمە ھەلەمە پىستىيانە كەمەرىنگارەپان بۈۋە لەم بۈۋەمە شىرەپىن. كەمە ئىستى ھەمەنەك لەمە پىگائىيانە پەمپىرەمە دىگىرىن. دىتوانىن زۇر بەمگۈرتى ئەمە پىگائىيانە كەمەستى بۇ پارىزگارى خۇراك لەمە خراپىۋوۋىن بەمگەرھىنەنەن بەمە جۇرەي خۈرەمە باس بەمەن:

۱- ووشكۇرەنەمە - Dehydration of Food

ئەمە زانپارەپانە كەلەمەرىمەستىدان دىرىدەمەن كەۋوشكۇرەنەمەي خۇراك كۆنەن پىگە بۈۋە مرۇف زانپۋىۋىتى. مەمەست لەمەۋوشكۇرەنەمە كەمە كرىنەمەي ئەۋە لەمەخۇراكدا بۇ رادىيەك كەۋۋەردە زىنەمەمە جىۋاۋەمەكەن (بەمگىرە، ھەمەزە، ھەۋىن) نەمەۋان تىايدا زىاد بەمەن. پان بەمگەرھىنانى خۇرە ۋۋە Sun drying بەمەلۋەگىرەنەمەي خۇراك لەمەزىر تىشكى خۇرەۋا تىكەننى بەمەمەۋا تا ئەمە خۇراگە دىگاتە رادەي ۋوشكۇرەنەمەي پىۋىست. بۇ ئەۋۋە ئەمە خۇراكانەي كەمەمە شىۋە سۈرۈشتىبە ۋوشكۇرەنەمەمە لىگۈرەستەندا ئەمەتەن: پامى، پانەجەن، ئەمەتە، قەمەس، ھەمەنچەر، تىرە، كەشكەۋ شىۋە دىكەش، ھەمەمە بەمە تىۋىۋە مەسەش دىتوانەن ۋوشكۇرەنەمە. ۋەمە ۋوشكۇرەنەمەي پىشەمسازى كەمەشۋىۋەمەكى قىراۋان

لەمگەرھەنەنەن شىرەمەنى ۋ خۇراك سەزىدا بۇ خەستىكۇرەنەمە ۋوشكۇرەنەمەي خۇراك.

ئەمە جۇرە ۋوشكۇرەنەمەيە پىشت بەمەسەرچاۋەي ئامادەمەكەننى ۋۋەزى گەمە بەمەگەرھىنانى گاز يا ھەلەي ئاۋ ياگەرەپا لەمەمەزى تاپەمەتەدە مەمەستىت. لەمەۋ مەلەشدا دىتوانەن ھەنە ئەمەخ بۇ ئەمە مەمەستە بەمگەرھىنەنەن.

۲- بەمگەرھىنانى خۇيى Salting

لەمەزۇر كۆنەمە زانراۋە كەمەزىمەي ۋۋەدە زىنەمەمەمەكەن ئاتۋانەن بىزىن ۋ زىاد بەمەن لەمەۋ خۇراكەكەن كەمەزىمەي خۇيى زىۋىۋى. جۈنەكە پىزىمە بەمەزىمەي خۇيى مەمەن بەمەزىمەي مەمەنە خانە بەمگەرھەنەنەن، ئەمەش مەمەستە ھەي پىگەرپوۋىن لەمە ھەيۋانەي كەمەخۈرەمەمەنى پىۋى تىك دىمەتەۋ خراپەمەن. لىگۈرەستەنەشدا خۇيى بۇ پاراسىتى بەمەزى سەلەك بەمگەرھىنەنەن كەمەزىمەي ئاۋ تىايدا زۇرە. ئەمە جۇرە پەمپىرە لەمەمەمەمە بەمەمەمەي زۇرە دىرۈست بەمگەرەنەن. ھەمەمەمە خۇيى لەمەمەمەمەمە تىرەشەيت دا بەمگەرھىنەنەن كە سەۋەزى تىرەمگەرەنەن دىمەتە پىزىمەي خۇيى لەمەۋ ئاۋدا بۇ ئامادەمەكەننى ئەمە جۇرە تىرەشەيتە لەمەۋان ۲-۱۰% بىن بۇ مەۋەمەك.

۳- بەمگەرھىنانى قوتۇ Canning

ئىستى زۇرەي خۇرەكلى ئامادەمگەرە لەمەۋ ھوتۇدا لەمەزەپەكەندا دىمەزۇرەنەن. بەمە پىگەمە سەۋەمە مەۋە ھات داۋى پاكۇرەنەمە (تەمەزىم) ۋ تىۋىكەل لىگۈرەنەمەمە لىمەكەننى دىمەزۇرەنە ھوتۇ پاشۋەشەۋە، ئىچا پاكۇرەنەمەمە لەمەلەي گەمەمەمەكەننى ۋاۋا كەمەمەۋ زىنەمەمەمە ۋۋەمەكەن پىگۈرەۋ ئەمەزىمەكەنەش ئەمەلەي،

كەلمەنە دەپنە ھۆى تىكىلەنسى خۇرۇق لىمكاتى ھەلگىرتىپاندا. ھەرومما ھەندىك شىرەمەنى و بىرەمى گۆشتىش كەلمەنە قوتوى پاڭزىراوان و نىرخى خۇرۇقچىيان تەواو ەلمازىپا ھەن.

1- پاراسىتى پەقىيەلى شەكر Sugar Syrups

زىندەمۇرە ووردىمگان ناتوان لىمناوندىكى شەكرى خەست پا ناوندىكى خۇرۇقچىلىق كەپزە شەكر زۇر بىت تىپايدا. بۇزىن ھونكە ئەم ناوندە دەپنە بىھۆى راڭشەنى ئەم ناوۋى كەلمەنە زىندەمۇرەكانداپە، پەھاتىندەمۇرە لىمىر جىپاۋازى خەستى لىمىن ناوندىكى خانە بىگىزىپاگان و ناوندىكى شەكرى كەمىن بىھۆى مەنى خانەكان. ھەر بەم جۇرە ھەتوانىن رەشى خىراپ لىمىن خورما و دۇشاۋ ھەنگۈي و مەرباۋ خۇرۇقچىلىق دىكەش ۋەك ئەمانە بىگىن لىمكاتى ھەلگىرتىپان لىمناۋۇخىلىق ئاساپىدا.

2- بىگارىھىنانى مادە پارىزىمىگان Preservatives

جەند بىگارىھىنانى كەمىۋى ھەن كەمىن بىھۆى پىگىرتىن پا ۋەستانى نەشۋەتەنى ئەم زىندەمۇرە ووردەنى دەپنە ھۆى خىراپىرىنى خۇرۇق. ئەمانە پىرۇپىۋىنانى سۈيۈم و بىزەمۋى سۈيۈم و ئىشى سۈيۈك ھى دىكەش. بەلام بىگارىھىنانى ئەمانە ئەمنا لىمناۋۇخەنى خۇرۇقچىلىق ئەنجام دەمىز.

3- پاراسىتى بەتەشكە ئەتەپەكان Food irradiation

مەملىكەت لىمكەل ھەندىك خۇرۇقچىلىق بەخەستىمىر تەشكە ئەتەپەكان، پەكىتە ئەم پىگارىپە كەمىتەنەت خۇرۇق ئارامەتەك لىمىنچەمۇن بىپارىزىت. بەلام بىگارىھىنانى ئەم پىگارىپە كەمى ئەمنا لىمەندىك بىشەسازىدا بىگارىھەتەنەت، ئەمى كەزۇر ئەم بىواردا باۋە بىگارىھىنانى مەيۋە بۇ داپۇشىنى پەتە بۇلەمى لىمكاتى ھەلگىرتىپا جەگەرە ھەلەمەننى كەمىتە ھۆى خىراپىۋىنى.

4- سارپىرەن Cold Storage

بىگارىھىنانى بىرەخەمە (ئىلاجە) باشىزىن رىگەپە بۇ پاراسىتى سەۋەمۇ گۆشتە ھەندىك مەۋە شىرەمەنى بۇ ماۋەمىكى كەم، دىزەمەن بىم ماۋەپە پەمۋەنى بىھۆى خۇرۇقچىلىق ھەپە. مەنەمى خۇرۇقچىلىق لىمناۋۇخەمە بۇ ماۋەمىكى زۇر دەپنە ھۆى تىكچەمۇن، كەپىرە لىمكۇرەنى رەنگە بۇن و تەمى ئەم خۇرۇقچىلىق لىمكەل نىزىم بۈۋەمى نىرخى خۇرۇقچىلىق.

5- پەستىزىن Freezing

بەستىزىن باشىزىن رىگەپە بۇ پاراسىتى خۇرۇقچىلىق كەپىرە لىمىگارىھىنانى پەمى زۇر نىزىمى گەمما بۇ ماۋەمىكى دىزەخەمە كە دەگاتە دۈۋ سالى بىلەمى ئەخۇرۇقچىلىق كۇرۇتكارىپەمى ۋا رۈبىتە كەشەپەنى ياس بىت، پەمى گەمما بەستىزى مەلەن دەگاتە (ۋاسۋا) كەچەلى زۇرەمى بىگارىپە ووردە زىندەمۇرەكانى دىكە كە ھۆى تىكچەمۇن خۇرۇقچىلىق زۇر كەم دەپنەمۇ زۇرەمما لىمماۋەمىكى دىزەخەمە دەمىز.

ھۆى خىراپىۋىنى خۇرۇق

ھەمۇو خۇرۇقچىلىق تازەمۇ كۆلەنراۋ زۈۋ تىك دەپنە ئەگەر لىمناۋۇخەلىق سۈشتىدا ھەلگىزىن. خىراپى تىكچەمۇن خۇرۇقچىلىق ئەگەر تەمە بۇ زۇر ھۆى، ئەمانە پىزەمى ناۋۇ خۇرۇقچىلىق شەكرە تىشى و مادە پارىزىمىگانى ناۋۇ خۇرۇقچىلىق. جەكە لىمىۋىنى ئەمىمەكان و رادەمى جالەكان و تا چ رادەمىكىش ئەم خۇرۇقچىلىق بە ووردە زىندەمۇرە جىپاۋەمەكان لىمكاتى ئەمانەمەكان و ھەلگىرتىپا پەسپە. مەمىست لىمىنچەمۇن خۇرۇقچىلىق ئەم كۇرۇتكارىپە خىراپە لىمەندىكى سۈشتى خۇرۇقچىلىق ۋەك رەنگە بۇن و تەم و بىتە (قۇم)، ۋەيا لىمىنچەمۇن كەمىۋىدا بىلەمىمەك كەم ئەم خۇرۇقچىلىق دەمەك كەلەلەمەن كەپەمۇ پەسەندە لىمىزىت. ئەمانەمە زىان بىلەندەمۇستى بىگەمىنى.

مەمىست لىمىۋەمۇ بۈۋەن بەخۇرۇقچىلىق Food poisoning دەمىۋەمۇ سەمىتەكانى ئەخۇشەپەمۇ تۈۋى سۈۋ دەپنە، ئەمىنچەمى خۇرۇقچىلىق خۇرۇقچىلىق كەمىۋە تىپىۋە ئەلەمەن جۇرۇقچىلىق تەپەت ئەۋەردە زىندەمۇرەكان لىمكاتى ئەمىۋەمەكانا دىۋەست دەپنە و پىرى ئەلەن تۈكسىن toxin. ئەمىش دەپنە ھۆى تىكچەمۇن ئەندەمۇستى سۈۋ و نارەۋى رەشەمە لىمكەل سەتەشە تا ئەۋەتەمۇ، ئەمانەمە بىگە مەندەمۇ لىمەنە گەمەكاندا.

زۇرچە ئەمانەمە خۇرۇقچىلىق بەۋەردە زىندەمۇرە ئەخۇشەمەكان پەس بىت، ئەمى ئەم خۇرۇقچىلىق بىلە تۈۋى ئەخۇشە دەپنە، بىتەپەمى ئەگەر ئەم خۇرۇقچىلىق بىلەمەمىكى زۇر لىمىۋەمۇ ئەم ئەخۇشە پەس بۈۋە. ئەمىۋەكانى خىراپىۋىنى خۇرۇقچىلىق ۋەكە كەمىۋەمەكان كەمەز كۇرۇتەك پا گەلەندىكى كەمىۋەمە كەمىتە ھۆى كەركەنە سەم خەلەتە فەزەۋى و كەمىۋەمەكانى خۇرۇقچىلىق ۋەك بۇ بىۋەن رۇن و (اكسىدە) oxidation و بۇرۇۋى Rancidity. ھەرومما پەمى گەمما زۇر تەشە خۇرۇقچىلىق رەستەۋۇ جۇرۇ خۇرۇقچىلىق شەتە دىكەش ئەۋەكە پارمەتەمەكان بۇ خىراپىۋىنى خۇرۇقچىلىق.

پاراسىتى خۇرۇقچىلىق ئەۋەتەمۇ مەلەنە

لەۋەمىكى دۈۋى ئەم سەمىمە كەمىۋەمە زۇر كەۋەنە گەپىن و بىگارىھىنانى بەستەمە ئەمانەكاندا، بىتەپەمى ئەۋەتەكانى جەپەنى سەپەم، ئەمانە كۆرەستەنى خۇشەم. ۋەك رىگەپەك كەچىنى مەمانەمى بۇ پاراسىتى خۇرۇقچىلىق مەۋەمەكانى بۈۋەنى خۇرۇقچىلىق ھەمەجۇر بىلەندىكى سالى بۇ بىگارىھىنانى خىزەن، لىمكەل زالىۋەن بىسەم كەمى ھەندە خۇرۇقچىلىق ئەۋەتەمۇ ۋەزى سالى. لىمىۋەمەكانى پاراسىتى خۇرۇقچىلىق ئەۋەتەمۇ ئەمانەم.

1- پەسەن پەۋسەپەمى ئەمانە، جۈنكە پەۋسەپەمەكانى تارەپەك سەمەن. ئەمانە ئەم پەۋسەپەمە تەنەپەن لىمىۋەمە بەستەمەك ئەۋەتەك باشىۋە جەۋەمەكە مەنەمەن ناۋى كۆلە و

4- پىلىككى گىرماي نىزم كە
بەكار دەھىزىت بىز بىستىنى
خۇراڭ و رىگىنات بىزىن دەھىرە
ووردىمىكەن بەتلىرىنى
نەخۇش خەرىكەت بىزىن دەھىرە.
ھېندىكىيان لە ھەلگىرىن بىز
ماۋىيەكى زۆر دەھىرە. بۇيە ئەمە
خۇراڭانى بىستىن پىلە لىرەۋى
تەندىرەستىيەمە بۇ خۇراڭ دەھىرە
دەھىرە، بەھەرچە لىمەۋى
ھەلگىرىن پىلە لىمەۋى بىستىن پىلە
بىستىن پىلە مەھەمە، ھەمەۋى بىستىن
نەھەل جەھەزى بۇيە بىستىن ۋەك
لەگۈشتە مەسەۋى كەھەمە، ھەمەۋى
گۈرەن لىرەۋى مەھەمە سەھەمە
نەھەل ئەگەر خۇراڭ پىلە لىمەۋى
زەھەل پىلە لىمەۋى ھەمەۋى بىز
نەھەل.

5- بىۋىنى بىستىن لىمەۋى
پاراساتىي بەھەرچە خۇراڭانى
دەھىرە بىستىن پىلە لىمەۋى

لەھەمەۋى كەھەمەۋى ئەمە خۇراڭانى نەھەل، ئەگەر ئەمە جەھەزە
خۇراڭا پىلە لىمەۋى بىۋىنى كەھەمەۋى لىمەۋى ھەمەۋى
لەھەمەۋى ھەلگىرىن.

6- بىۋىنى بىستىن لىمەۋى پاراساتىي خۇراڭانى مەھەمەۋى
گۈرەن لىرەۋى لىمەۋى زەھەل رەھەمەۋى جەھەزە پىلە لىمەۋى
نەھەل كەھەمەۋى جەھەزە بۇ پاراساتىي پىلە لىمەۋى
گۈرەن سەھەمە مەھەمە، ئەھەمەۋى جەھەزە ھەمەۋى
خۇراڭانى كەھەمەۋى زەھەل بۇ پىلە لىمەۋى ھەمەۋى
ھەمەۋى دەھەمەۋى خۇراڭانى ھەمەۋى نەھەل
بىستىن لىرەۋى بۇ ماۋىيە لىمەۋى پىلە لىمەۋى
كەھەمەۋى لىمەۋى كەھەمەۋى ھەمەۋى نەھەل
خۇراڭانى بىستىن لىرەۋى كەھەمەۋى جەھەزە
بىستىن لىرەۋى دەھەمەۋى كەھەمەۋى جەھەزە
كەھەمەۋى مەھەمەۋى ھەمەۋى نەھەل.

بىستىن لىرەۋى ھەمەۋى نەھەل ھەمەۋى لىمەۋى
بىستىن لىرەۋى ھەمەۋى پاراساتىي خۇراڭانى. ھەمەۋى
بىستىن لىرەۋى ھەمەۋى پاراساتىي خۇراڭانى ھەمەۋى
كەھەمەۋى كەھەمەۋى كەھەمەۋى ھەمەۋى نەھەل
لەھەمەۋى خۇراڭانى ھەمەۋى نەھەل. ھەمەۋى
ھەمەۋى زەھەمەۋى ھەمەۋى.

مەھەمەۋى لىمەۋى زۆر سەھەمەۋى پىلە لىمەۋى
پىلە لىمەۋى ھەمەۋى نەھەل ھەمەۋى
گۈرەن، ئەگەر كەھەمەۋى بىز ئەمە مەھەمەۋى
دەھەمەۋى.

7- زۆرەمەۋى لىمەۋى شىكەرىيەكەن ھەمەۋى
بىستىن ھەمەۋى نەھەل كەھەمەۋى خۇراڭانى، بىستىن
دەھەمەۋى سەھەمەۋى خۇراڭانى، ئەھەمەۋى
خۇراڭا ھەمەۋى نەھەمەۋى ھەمەۋى جەھەزە
دەھەمەۋى ھەمەۋى پىلە لىمەۋى خۇراڭانى، ھەمەۋى
بىستىن ھەمەۋى ھەمەۋى نەھەمەۋى ھەمەۋى
بىستىن ھەمەۋى نەھەمەۋى ھەمەۋى نەھەمەۋى
خۇراڭا ھەمەۋى بىستىن ھەمەۋى ئەمە ھەمەۋى
دەھەمەۋى ھەمەۋى زەھەمەۋى.

8- ئەمە خۇراڭانى كەھەمەۋى جەھەزە نەھەل
تەمەۋى نەھەمەۋى نەھەمەۋى خۇراڭانى ئەگەر
مەھەمەۋى زۆر كەھەمەۋى. مەھەمەۋى نەھەمەۋى
جەھەزە بىستىن ھەمەۋى ھەمەۋى ھەمەۋى
بىستىن ھەمەۋى ئەمە خۇراڭانى نەھەمەۋى، بىستىن
بىز بىستىن ھەمەۋى. جەھەزە بىستىن ئەمە
نەھەمەۋى ھەمەۋى بىستىن ھەمەۋى ھەمەۋى.

چۇن خۇراك دەپنەسىنىڭ ۱

پىرۇسىيە بىستىنى خۇراك لەپىستىرىدا بىرىنچە لەمگىزىنى ئاۋو ئاۋىرۇكىمىكانى تېكى خۇراك لەشۋى شەيئە بۇ شىۋى رەق، پىرۇكى ئىزىكىرەنەۋى پەلى گىرماي گەنجىنە بىستىر بۇ پەلى ئۆز بىستىن، لەكالى بىستىنلا ھەۋو ئىو شەمەننىيەنە گە لەناۋ خانەكالى شائەي خۇراكىمىكانى رەق دەپن. ئەمەش دەپن بىھۋى ۋىستانى كارلىكىرەنە كىمىياۋى ۋا بۇ كىمىياۋىيەمىكان لەناۋ ئىو خۇراكىمىكاندا ھەۋىدا ۋىستانى چالاكى ئەننىمىكان ۋا بابوۋىنىش. زىنەۋىرە ۋوردەمىكان ئاتۋان بۇنى ۋا بۇنىمىكان لەناۋىمىكاندا، چۈنكى زەھەمەت بۇيان بۇيان خۇراك ۋەرگىرەن گەشە بىكىن، چىگە لەۋى گەشەمەنى ئاۋ لەشيان دەپنەستى ۋەپى بىھۋى مەننىيەن. بىگىشلى بىستىن بۇ ماۋىيەكى گەم زامەنەكى گەم لەمىكەتە دىكۇئى، ھەۋىدا بەچالاكى زۇرەمى ئەننىمىكان ھەۋىس ئەپنىن، پەلەم ۋا پەن لىرىمىكان كەچىنە دەۋى (سەۋىيە). بۇيە دەپنەستى لەكالى ئاۋىمىكان خۇراك دۋى دەپنەستى لەپىستىرىدا، ۋا بىھۋى بىرىنى تەۋۋى كارەۋە ئىو لەننىمىكان زىنەۋىرە ۋوردەمىكان گەمماۋى سەۋىيەستى دەست دىكەنەۋە بىلىش كەن.

دەۋىيەن بۇنى خۇراكى بىستىنراۋ لەكالى ئاۋىمىكان زۋوتىر خۇراپ دەپن لەخۇراكى تازە، چۈنكى بىلىشلىش تە. بۇيە دەپن گەمەسى بىتۈنەۋە كەن پەمىسەر بىكارەپنىرە. بىستىن پارمەتى گەمىكىرەنەۋى بۇ بابوۋىنى خۇراك دەست كەپەۋى ئۆكەچىنى ھەۋە، رۋدەمەت، ۋەۋىيە لەمىكەتە خۇراپەۋىنى خۇراك. دەۋىيە بۇ بابوۋىنى گەم كەپەۋە لەمماۋى بىستىنلا بىمىچانەۋى خۇراك بىلىش لەناۋ زەۋە، پەلەم سەۋىيەستى شەۋىش پىرۇسىيە بۇ بابوۋىنى زۇر بىھۋىش بىرەۋەمە تەننەت لەمماۋى بىستىن خۇراكىدا، بىتەپمەتلى ئىو خۇراكىمىكان كەپەۋەستى زۇر لەرۋى ۋەپەۋى تەپنەستى لەكالى ھەلگەتەنلا بۇ ماۋىيەكى دىرۇز.

بىستىن ۋە ئاۋەۋە پەننىيە

ھەننىك تاقىكىرەنەۋە دەرى خىستۋە كەپەۋەستى بىستىن ۋاۋىمىكان خۇراك بىننىيە پارمەتى لەناۋ بۇ كۈشنى زىاتەر لەمىكىرەۋەمىكان. پىرۇسىيە ۋاۋىمىكان خۇراكى بىستىنراۋ بىرىنچە لەناۋىمىكان كرىستالە سەۋەلەمىكان گۇرەنەن بۇ شىۋىيەكى شەل، كەپەۋەستىكە ئەلەم شائەي خۇراكىمە دەپنەستى ۋا دەپنەستە دەۋىمىكان خۇراكىمە. ئاۋىمىكان ھىۋىلە لەۋر كۈنۋەش باشە لەناۋىمىكان خۇرا، چۈنكى چارەكەش شەمەننىيەمىكان كرىستالە سەۋەلە ئاۋەمىكان لەسەر خۇ دەپنەستە ئەلەم شائەمىكان خۇراكىمە. بۇيە خەسەلەمىكان ئىو چۇرە خۇراكىمە دۋى ئاۋىمىكان باشە زۇر جىۋاۋىيەن نىە لەگەل پەش بىستىن. ئەمىسەر پىرۇسىيە ۋاۋىمىكان خۇراكى بىستىن تارەمىك خۇراپە ۋاۋىمىكان

خۇراك رۇن لەمەننى مىكىرەۋەمىكان لەمماۋى بىستىنلا دەپنەستى ۋاۋىمەنەۋى خۇراك بىستىنراۋ. دەرگەۋەۋە كەشەگىرە خۇن ۋەپەۋەستى مەمەن ۋاۋىمەنەۋى خۇراك دەپنە ھۇ پارمەتى مىكىرەۋەمىكان لەمماۋى ئىو ئاۋەندە كەتەپەن. ئەكەتەكە ئىو خۇراكىمە كەپەۋەستى بىرە لەناۋ ۋەشەن تەپە دەپنە پارمەتىدەن بۇ مەننى مىكىرەۋەمىكان لەمماۋى بىستىنلا.

خىستە زامە (۲) پىننىيە بۇ زامە پەكتىيە رەپىلراۋ بەلەي زۇرەۋە كە ئەلەۋ ئەم خۇراكىمە بى.

خۇراك	بەلەي زۇرەۋە	خۇراك	بەلەي زۇرەۋە
زىنەۋىرە ۋوردەمىكان	زىنەۋىرە ۋوردەمىكان	زىنەۋىرە ۋوردەمىكان	زىنەۋىرە ۋوردەمىكان
مەلە ھىي	۱۰۰,۰۰۰	مەلە ھىي	۱۰۰,۰۰۰
پەلە	۱۰۰,۰۰۰	پەلە	۱۰۰,۰۰۰
گەنەشەش	۵۰۰,۰۰۰	گەنەشەش	۵۰۰,۰۰۰
سەۋەش	۱۵۰,۰۰۰	سەۋەش	۱۵۰,۰۰۰
دەپنەستى	۲۰۰,۰۰۰	دەپنەستى	۲۰۰,۰۰۰
لەمىيەستى	۱۰۰,۰۰۰	لەمىيەستى	۱۰۰,۰۰۰
قۇرئال	۲۰۰,۰۰۰	قۇرئال	۲۰۰,۰۰۰

يەكسەر ئەو خۇراگە بەكاربەيتىرى، لىر حالەدا ئەشەشەنەي مىكرۇبىمىكان لىناو ئەو خۇراگەدا كېشەيمىكى ئەوتۇ دروست ناكات. بەلەم كېشەكە گەۋرە دەپىن ئەگەر خۇراگەمىكان زۇر بەھىۋاشى بىتۇنۇرئەۋە، يا ئەو خۇراگانە كەتۋاۋنەتەۋە بەيتۇرئەۋە يۇ ماۋىمىكى زۇر لىۋۇر بارۋۇخىكى سۈرۈشتىبا كىرئى يەمىكرۇبىمىكان دەلت دەست بىكەنەۋە بەنەشەۋەدا. لەۋانەشە ئەشەۋەدا مىكرۇبىمىكان مەترىسى بۇ تەندۈرۈستى ئەۋانەي كە ئەو خۇراگانە ئەشەۋە. دروست بىكات ۋا بىرۋايە كەنەشەۋەدا مىكرۇبىمىكان دۋاى تۈنەۋەۋە خۇراگە بەستۈمىكان خۇراترە لەپىش بەستىن، چۈنكە ئەو ناۋەندە خۇراگىيەى دروست دەپىن لىبارترە بۇ بېۋىستى مىكرۇبىمىكان ۋەك لەپىش بەستىندا. لەپەرئەۋەى كەپۇرسەى بەستىن رېۋىمىكى زۇر ئەو مىكرۇبىمىكانى كەلەسەرئەۋە ھەن ۋە سەز لىساردى دىكەن PSYCHROPHILIC دىگۈرئىن، بۇيە ماۋەى خۇراپىۋىنى خۇراگى بەستىنراۋى تۈۋە نىزىكە ئەو ماۋەىمى كەپۇرئەۋە بۇ خۇراپىۋىنى ئەبەستىنراۋى تۈۋە نىزىكە ئەو ماۋەىمى كەپۇرئەۋە بۇ خۇراپىۋىنى خۇراگى ئەبەستىنراۋى، چۈنكە يەكسەيىان ژامىمىكى كەم مىكرۇبى تېدايە بەلەم كەشەى خۇراترە. ۋە دوۋەمىيان ژامىمىكى زۇر مىكرۇبى تېدايە بەلەم كەشەى كەمترە. ھەروەدا ھىندى لەۋەۋەمىكان كە لەۋەۋە خۇراگى بەستىنراۋەۋەۋە جىپاۋەنەتەۋە، كەمىرگەۋەۋە دەۋتۈنن لەپەلەى گەرمەى ۋەم كەشە بىكەن ۋەك، Geotricum Botrytis cinerae ۋە Pullularia pullulans condidum

ئامۇزگارى دەۋىرەى بەكاربەيتىنى بەستەرى مالاڭ بۇ بەستىنى خۇراگەمىكان

۱-پەلەى گەرمەى بەستەرمەكت بەخەرە سەر كەمتر لە (۴۸-۴۹) كەمىكانە سەرى قەھرىنەپەت. خۇراگەمىكانت لەم پەلەى گەرمەىمەدا دائىن بەپەردەۋام. بۇ بەستىنى خۇراتى ھىندى خۇراگە، دەپىن ئەو خۇراگە بەخىرئە قاتى خۇراۋەۋە نىزىك بىنى بەستەرمەكە يالالى دىۋارمەكانى. لەپەندى بەستەرمەدا خانەى تاپىمەت ھەپە بۇ بەستىنى خۇراتا كە دۋاى بەستىن دىگۈرئىنەۋە بۇ جىگەيەكىيەكە لەپەستەرمەكەدا.

۲- ئەو خۇراگانەى كەمىتۈنرئى بىبەستىنرئى لەپەك جارىدا، قەۋەرىيان مەزىندە دىگىرئى بەدەمىكى ۱۰/۱ قەۋەرىى بەستەرمەكە، ۋە يان نىزىك ۱-۱۰ كىلۇ بۇ ھەمۋە پەن پەك بۇ ماۋەى ۲۴ سەعات.

۳- ئەو زەرقانەى خۇراگى بەستىنراۋەيان تېدايە مەيەنخەرمە تەنەشەت ئەۋە خۇراگانەى بەستىۋانە ئەگەر بەستەرمەكە خانەى تاپىمەت تىايە، ئەۋە خۇراگانەى تېدانەن كەتازەن ۋە ئەۋەۋە بىبەستىنرئىن. ئەۋەسا بىيان گۈرئەۋە لەگەل خۇراگەمىكانى دىكەدا دۋاى بەستىنراۋەيان.

۴- تا دەۋتۈننى زەرقەۋە كىسى باش بەكاربەيتە يۇ خۇراگەمىكانت، كەدەپىن ئەم خەسەلمەنەپان تېدانىن:

۱- ئەپەلەن ھەلەۋە نەپىسى لىبەيتە دەرمەۋە

ب- پاك ۋە ھەپە بىن ۋە نەپىش بىن لەپەلەى گەرمەى نەمەدا، چۈنكە ھىندى زەرقەۋە پلاستىكى ۋەۋەك دىبەنەۋە كەدەخەرتە ناۋ بەستەرمەۋە دەپىن.

ج- دەپىن ئەۋە زەرقانە رەنەدەن بەجۈۋە دەرمەۋە بۇۋە بەرمەمىتى خۇراگەمىكان لەزەرقەمەكانەۋە.

د- ئەپەلەن جەۋەۋە ناۋە خۇۋىن لىبەيان بېتە دەرمەۋە، يا زەرقەمەكان ھەلەيان مۇن.

ھ- نەرخىيان ھەزەن بىۋە لەبازاردا ھەپە.

ۋ- قەۋەرىيان دەست بىكات بۇ بەكاربەيتىنى خۇراتى

ز- خاسان بىن بۇ پېچانەۋەۋە داخەستىن ۋە گەنەۋەى لىمەكانى پېۋىستىدا. ھەروەدا ئاسان بىن بۇ قەدگەرن بۇ ئەۋە زەرقانەى كەنەرمەن. پېۋىستىشە ئەۋە ھەۋەيە لەۋە زەرقەمەكاندان بەيتىرئە دەرمەۋە لىمەكانى پېچانەۋەدا، ئەۋە زەرقە پلاستىكە رەقەنەشەى كەمەۋەپان تېدايە دەپىن دەپىنرئىن بەپەركەنەۋەى خۇراگە بېش داخەستىنراۋە، بەمەرخەن بۇشاپەمىكى كەم لەزەرقەمەكاندا بەيتىرئەۋە چۈنكە خۇراگەمەكان بەستىن دىكەشەن. لەگەلەمەكانى پېچانەۋەى باشى خۇراگە لەۋە زەرقە پارىزگارى پاكۋەۋەنى ۋە نەپەشەتەپەس بۈۋەپەتى لەپەستەرمەدا.

ئەپەلەن بۇشاپەى ناۋ بەستەرمەكە پەركەپەۋە بەۋە خۇراگانەى كەپۇرئەۋەى بەستىن نىيە، ۋەدەۋتۈنرئى لەۋە بەپەرخەرمەدا ھەلەگەرن ۋەك كەرمە جەۋەۋە ئەگەر كەم بىن.

۶- باشەۋەى بەپەپەى بىرۋەۋەى بەستىنراۋە ئەۋە خۇراگانە بەكاربەيتىن، ۋە ئەۋەۋەى كەۋەۋە خۇراۋەتە ناۋ بەستەرمەۋە پېشەيان خەپەن لەپەكاربەيتىندا

چۈنەپەتى پاراسىتى شىر ۋە شىرەمەنى

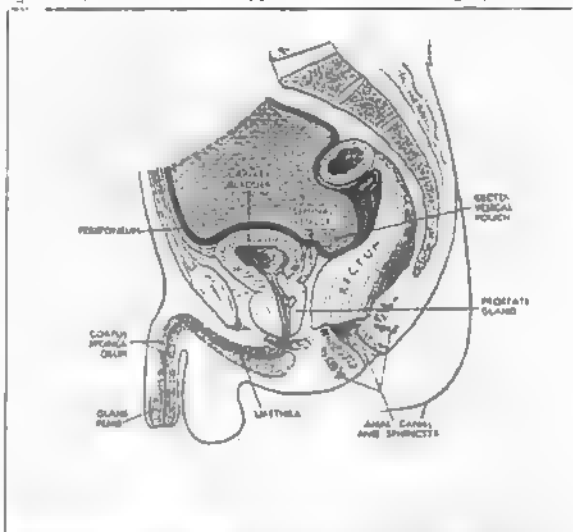
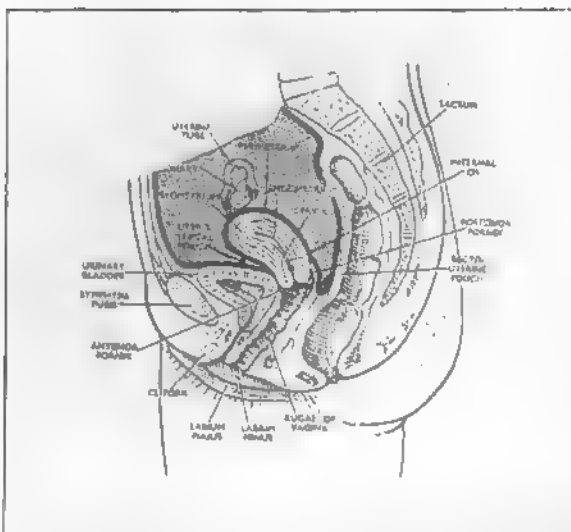
دەۋتۈنن ئەۋە شىرەمەنىيەى كەلەۋەنەپە لەۋە بازاردا ھەپە بىكەپەن يەدۋە پەشەۋە:

۱- ئەۋە شىرەمەنىيەى كە لەگەرخەنەكاندا دروست كەۋەۋە بىرەتەن لە: شىرى پاكۇرگراۋ پەنەرى تەپۋە كۈلەپەراۋ (زەرد) processed cheese ۋە دۇنەرمەۋە ماست ۋە قەيماغۇ كەرمە.

۲- ئەۋە شىرەمەنىيەى كەخەلەكى دروستىيان دىكەن كەپىرئىن لە: شىرى تازەۋە پەنەرى سەلەكى تەپۋە پەنەرى پېستەۋە دۇنەرمەۋە ماست ۋە قەيماغۇ كەرمە دۇ ۋە شىرى پاكۇرگراۋ سارەركەنەۋەى ناۋە بەمەپەستى پارىزگارىكەرنى، چۈنكە ئەۋە شىرە خۇراۋەتە بەر پەلەى گەرمەىمەكى بەرئى لىمەكانى پاكۇرگەرنەدا، كەنەشەى دەپىن بەھۋەى نەمانى ھەمۋە زەندەۋەۋە ۋەۋەمەكان ۋە نەنەمەكان. تەنەپە دەپىن ئەۋە شىرە ھەلەگەرن لىسەپەرىيا ۋە نەخەرتە بەر ئىشەكى خۇۋى رەستەۋەخۇ، چۈنكە دەپىن بەھۋەى گۈرئەۋەى كىمەۋەى

A- Testicular Trauma.	1- زېرى وىتە.
B- Orchitis (Mumps, Gonococcal, Syphilitic, T,B).	ب- ھەي وىتە (مە خىرى، سوزىك، ھەرىكى، سىل).
C- Testicular Malignancy.	ج- شىرىمىچى وىتە.
4- Maldescent Testis	4- وىتە دائىمىيەت.
5- Haemochromatosis	5- خۇنە رەنگىيەن.
6- Cirrhosis of Liver	6- جەرىشال بونى جەگەر.
7- Oestrogen	7- ھەرمون پان وەرگىتى.
8- Sex chromosome Abnormality (KlineFelter's Syndrome)	8- ئالە-واوى كرىموسومى زايىلىمى.
9-Idiopathic	9- ھۆى نەزەرائو (دەردى كىلىپلىق)

Causes of Retrograde Ejaculation

Anatomical Disorders of Bladder Neck.	1- تىك چۈنە ئۆپكەرىمىلى مىزىلىن.
Functional Disorders of Bladder Neck:	2- تىك چۈنە كارەمىلى مىزىلىن.
A-Diabetic Autonomic Neuropathy	1- نەخۇشى دەمەرى خۇبەخۇ بىسەھۆى نەخۇشى شەگەر.
B- Androgen Deficit	ب- گەم ھۆرمونى نەزەرائو.
Pelvic Lymph Node Dissection Previously.	2- لاپرىنىلى لىوۋە لىمفونىمىلى جەمۇز لىمفونىمىلى.
Radical Pelvic Surgery Previously	4- نەشەتەرگەرى گەمۇرە لىمفونىمىلى جەمۇز لىمفونىمىلى.

Etiology of Male Infertility	ھۆكەنى نەزەرائو نەزەرائو
1-Varicocele	1- گەمۇلى گون (ووتە)
2- Testicular Failure (Primary, Secondary)	2- لىمفونىمىلى ووتە (سەرتەيلى، ئاۋەندى)
3-Semen Volume Problems	3- كىشەمىلى ھەمەرى تۇۋا
4-Endocrine Problems	4- كىشەمىلى كۆپە رەزەمىلى
5-Ductal Obstruction	5- گەمەمىلى تۇۋا
6-Unknown Cause	6- ھۆى نەزەرائو
7-Sexual Problems	7- گەمەمىلى سىكسىمىلى
8-Cryptorchidism	8- گونى شاراۋە
9-Ejaculatory Disturbance	9- تىك چۈنە تۇۋ رەش
10-Necrospemia	10- تۇۋ مەمىلى
11-Sperm Agglutination	11- تۇۋمەمىلى
12-High Sperm Density	12- زۇرە جەرى تۇۋ
13-High Seminal Viscosity	13- زۇرە لىمىلى تۇۋا
14-Alcoholism	14- ئالەمىلىلى ئەلەمىلى

Causes of Hypogonadism	ھۆكەنى كەم ھۆرمونى ووتە ھىلەكەم
1- Hypopituitarism	1- كەمى ھۆرمونى لىمىلى مەشەمەمىلى
2- Kallman's Syndrome	2- دەردى كالىمان
3- Primary Testicular Failure:	3- لىمفونىمىلى سەرتەيلى ووتە:

5-For Male Surgery to: A-Testis: Bilateral Biopsy	۵- لەنزۇدا نەشئەرمەكى بۇ: ۱- ۋەتە، ۋەگىرەتتى قىۋەتە شائەى ھەردو گون بۇ پەشكىنى مايگۇسكۇيانى.
B-Epididymis: Exploration	ب- پەشكىنى بويۇخ
C-Vas: Exploration	ج-پەشكىنى ئولەى گۈيزەرمە.
6-For Female: A-Post – Coital Test	۶- لەمىزدا: ۱- تاقىگىرەنمەۋى دۋاى جۈتۈن.
B-Rubin Test.	ب- تاقىگىرەنمەۋى رۇبىن
C-Ultra – Sound of Pelvic Organs.	ج- سەرۋە دەنگى ئەندامەكانى ھەموز.
D-Hysterosalpingography.	د-تەشكى پەنگاۋرەنگى مەندال دان و بۇرەكانى.
E-Uterine Diagnostic Curettag.	ھ- كورتاجى مەندال دان و پەشكىنى مايگۇسكۇيانى شائەكانى.
7-For Female: Scopy of Pelvic Organs.	۷- لەمىزدا: بەينىنى ئەندامەكانى ھەموز.

Femal-Side Infertility Evaluation	ھەل سەنگەندى نەزۇكى لەمىزدا
1-Ovarian Functions.	۱- نەشئەرمەۋى لەنەخۇشەكانى ۋانەمە پەشپۇرەنەم لەنزۇدا كورتەمەكى ھەل سەنگەندى بۇ نەزۇكى لەمىزدا رۈن دەگەمەۋە: ۱- نەشئەمەكانى كارلىگىرەۋى ھەلگەندەن لەمىز مەۋ جەستەى.
2-Anatomic & Functional Competence ■ Reproductive:	۲- بىئەرى تۈتەكارى و كارلى رەنەۋەمەكانى زاۋۇزى:
A-Post – Coital Test.	۱- تاقىگىرەنمەۋى پەش جۈتۈن بون.
B- Tubal Competence	ب- بىرى بۇرەكانى مەندال بون.
C-Uterine Factors:	ج- جارى مەندال بون.
Congenital Anomalies of Uterine cavity or Submucous Myomas	ئاتەۋاۋىيە زىگامەكانى مەندال دان. بۇشەى مەندال دان پان لۋى ماسۈلگەى ناۋ بۇشاپەكەى.

چارەسەزى نەزۇكى لەمىزۇشما

باشتەن رىگا بۇ چارەسەر، گىرەنمەۋى مەلەندىكى تاپەتە
بۇ نەزۇكى كەچۈرەھا پەشكىنى تىپا بېت لەگەل پەنداپەستە
پەشكىنەكان.

نەزۇكى ئەگەر چارەسەر نەگرا لەخىزانەكاندا نەۋا
ئاكامەكانى يەككە لەمانەى خوارەۋە دەپت:

۱- ھەندەك ھاسەر بېرىرى جىبابونەۋە دەدەن، پان
بىۋەكە ۋەكە دەپتە پان ۋەكە بىۋەكە
بەجەدەپتە، ئەمەش دەپتە يەككە لەگەتە گەۋرەكانى

Investigations (Laboratory, X -Ray, Ultra – Sound & Scopy)	پەشكىنى تاقىگەىن و تەشك سەرۋەدەك:
For Male: Semen Analysis & Culture Semen for Fructose	۱- لەنزۇدا، شەتەل گىرەنى تۋاۋ جەندىنى پەشكىنى تۋاۋ بۇ شەكرى ۋەكەتۇز
For Male & Female: Blood Hormonal Assay: LH, FSH, Testosterone, T3,T4, Cortisol, ACTH.	۲- لەنزۇ مەند: رادەى خۈن لەمەۋەمەۋى (LH, FSH), تەستوستەرون، پەۋلاكتەن، تەستوستەرون، پەۋجەستەرون، T3, T4، كورتىزول، ACTH.
3-For Male & Female: Blood ESR, Sugar, Urea, Serum Creatinine Urine 17-Ketosteroid	۳- لەنزۇ مەند: رادەى خۈن ESR)، شەكر، يۇرەك، كرىاتەنەن) رادەى مەز ۱۷ كەتۈستەرون – W
Chest X-Ray Ckull X-Ray	تەشكى – X سەگ تەشكى – X سەللە
4-For Male & Female: Buccal Smear	۴- لەنزۇ مەند: پەشكىنى مايگۇسكۇيانى خانەى ناۋدەم

چۆنىەتلى دروستىكردىنى

ئىنتىگرەيت IC

Integrated Circuit

تورسىنى: دارا ھەم ئەمىن ھەورامى

ئەندازىلارى كارەبا - مامۇستاي پەيمانگاي تەكنىكى سىنىمانى

يەككەم:

بىئومىرى بچوك Small Scale Integration SSI كە ھەر IC ئىك نىزىكە (۱۲) ترانزىستۇرى تىندابوو ئەم جۇرە IC يانە بىرىنى بوون لە IC سەرتايى و لەكۇتايى سالىمكائى پەنچاكاندا دروست دىكرا.

ئووم:

بىئومىرى ناومند Medium Scale Integration MSI ھەر IC ئىك لەم قۇناغدا نىزىكە (۲۰ تا ۱۰۰) ترانزىستۇرى تىندا بوو كە ئەمەش بىمىزايى سالىمكائى شىستەگان دروست دىكراو بوو ھۇى ئەمەى كۆمپيوتەر و دىزگا ئەلەكترۇنىفكان بچوكتر و باشتر بىكات.

سەھەم:

بىئومىرى گمورە Large Scale Integration LSI لەم قۇناغدا دروستىكردىنى IC زىاتر جىووە بىش و ھەرىكەك IC سەھەم ترانزىستۇرى گرتە خۇ بىقەبارمەكى بچوكتر ئەمەش بىمىزايى سالىمكائى ھىقتاگان دروست دىكرا، ھەر لەم سالىمدا و لەلەين زائى ئەلەكترۇنى بىمناوبانگ ھۇف (Hoff) وە بىرۇكەى

ئەسالى ۱۹۴۷ دا كە يەكەم ترانزىستۇر دروستىكرا بوو ھۇى ئەلەكترۇنىفكان گەورەرىن شۇرشى زانستى لە جىپھانى ئەلەكترۇنىفكاندا تاگم ئىسنا شارسانىيەنى مۇقايەتى بىشۇوازىك پەرىى سەندوۋە كە مەم بىشكەوتنەى پەنچا سالىمى دواىى زىاترە لەو بىشكەوتنەى كە مەم بىشكەوتنەى سالى بىشتر بىمەستى ھىناو.

لەكۇتايى سالىمكائى پەنچاكانەوۋە ئىتر دىستىكرا بەدروستىكرىنى IC لەلەين جەندىن كۆمپانىياوۋە كە گىرگىزىنىيان ھەردوۋ كۆمپانىياى (فۇزجىئە و تەكساس) بوون.

ئىنتىگرەيت IC:

بىرىتە لەو پارچەمەى (Single Pelce) كە كۆمەللىكى زۇر لە ترانزىستۇر، بىمىگرى Resistor، كۆپىل Inductor... ى تىندابوو بىشۇمەمكى رىكۇپىك بىمىگرى ئىشە كارمىبارمەكى يەمەكەوۋە بىستراون.

بىن گومان بىشكەوتنەى دروستىكرىنى IC بەجەند قۇناغىكدا تىبەرى كىرەوۋە كە ئەم قۇناغانەش دىكرىن بىم بىشەنەوۋە:

۲- بېجىكى قىمارىمىكى كە ئىمىش دەپتە ھۆى بېجىكى بونىمى دەزگا ئىلمىكتۇنىمىكان.

۴- زىاد بونى بىرە بىدەزگا ئىلمىكتۇنىمىكان (Increased Reliability).

۵- زىاتر بونى بىمارىنىنى (More Applications) واتە بىمىنىمىكى ئاسان بىر ھاروان بىمار دىت.

۶- ھىو ۋىمان پىرۇسى روگارى باشلىرىن رىگىمە بۇ دروستىرىنى IC ئىمىش بىسە قۇناغى سىمىكى ئىنجام دەپت،

يىمىكى: بە ئۆگىلىرىن Oxidation.

دووم: پلازىونىمى Diffusion.

سىمىمى: چاپىرىن Photolithography.

يىمىكى: بە ئۆگىلىرىن:

IC ئىمىمى سىلىكون (Si) كە مادىمىكى نىمىچە گەنەمە (Semiconductor) دروست دىكىرىت، سىمىكى پارچە سىلىكونىمىكى

دەپتەرىت ۋە گىرم دىكىرىت تاۋىمىكى پىلى گىرمى بىرە دەپتەمە ۋە دەگاتە (۱۱۰۰) پىلى سىمىكى ئىنچا لىم پىلى گىرمىمىكى گازى O2

بىسەمىكى دىكىرىت، ئىمىش دەپتە ھۆى دروست بونى جىپىنىكى شۇنىمىكى كىمىكى دەپتەرىت SiO2

دروستىرىنى پىمىكى ماپىرۇمىتىر لىم SiO2 ۋە نىزىكىكى (1500) خولەك دىخايمىنىت كە لىم گاتىش بە نىسبەت رادىمى

بىرەمى ھىتانەمە زۆرە، بۇقە ئىسلا لىمىپانى گازى O2 دووگىرىد نە ئاۋ بىمارىدەپتەن

كە بىمىش گاتى دروستىرىنى پىمىكى ماپىرۇمىتىرگە ئىمىنا (۷۰) خولەك دىخايمىنىت.

دووم: پلازىونىمى:

پارچە سىلىكونىمىكى كە دەپتە ئاۋ ھىرانەمە بۇ ماۋىمىكى «پارىكراۋ ئىمىش بىسەرى بىرەپونىمىمى پىلى گىرمى

سىلىكونىمىكى دىارى دىكىرىت پاشان گازى دۆنەر (Doner) بىسەمىكى دىكىرىت، (Doner) نەمە گازىمە كە تۋانى بىخىشىنى ئىلمىكتۇنى

ھىمە بە پىنچەۋانىمى گازى (Acceptor) كە تۋانى ۋەگىرىنى ئىلمىكتۇنى ھىمە.

نەمە بىشە لىمىپارچە سىلىكونىمىكى كە دۆنەرىمىكى بىرەمىكى دەپتە دەپتە بۇ جۆرى نىمىكتە N- type كەلە بىنچىمىكى پارچە

سىلىكونىمىكى جۆرى پۇزىمىكى P- type.

زىادەمىكى نەمە ئاۋچەپىدى دەپتە بۇ جۆرى II بە پىزى لىم ھاۋىكىشەپە دىپىت:

$$\frac{\partial n}{\partial t} = D \frac{\partial^2 n}{\partial x^2}$$

D: ھاۋىكىشەپە پلازىونىمى

T: گات

IX درىزى ئاۋچەپى گۇپاۋە بۇ جۆرى N- type لىم سىلىكونىمىكى.

سىمىمى: چاپىرىن:

ھىر ۋىك جۆن ۋىنەمىكى ئىلمىكتۇنىمىكان چاپ دىكىن بىمىمىكى شىۋە لىرىش پىرۇسى چاپىرىن ئىنچام دەپتە بەلەم لىرە بۇ

دروستىرىنى بىنچەمە (Windows) بۇ نەمە لىم رىگىمە لىم بىنچەمەمە ئاۋچىمىكى ۋىكو كۆكىرمە (Collector) ۋە بىنچە

(Base) ۋە پلازىونىمى (Emitter) جىپا پىرىتەمە.

نە پىرۇسى چاپىرىن سىمىكى روۋى SiO2 كە كە پىشە لىم پىرۇسى بە ئۆگىلىرىن دروستىرى بىمىمىكى جەلاتىنى

(Emulsion) گەمىمىكى بىرگىرى رۋىمىكى دىكىت (Photo resist)

ما دەپتەرىت، پاشان نەمە شىۋەمىكى كە بىنچەمىكى ئى دروستىرىمىكى تارىك دادەپتەرىت ئاۋچىمىكى

تارىش بىمارىمىكى روۋن دادەپتەرىت، ئىنچا تىشك دەپتەرىت سىمىكى پاشان پارچە تارىمىكى ھىلەگىرى ۋە شىۋەمىكى ۋىكو

چاۋىك دەپتەمە، دواتر SiO2 كە لىم چالە ھىلەمىكىرىت ۋە شىۋەمىكى پاك دىكىرىتەمە، نىر لىم بىنچەمىمە دەپتەرىت

ئاۋچە جىپا پىرىتەمە بۇ نەمە بۇ كۆكىرمە Collector بۇ نەمە تارىش بىمىمىكى شىۋە.

لىمىمىكىرىن IC ما مەنچەلىك لىم سىلىكون گىرم دىكىرىت ۋە بىمىكى تۈلۈكەمە (rod) لىم دەپتەرىت تىرى لىم تۈلە (۷ -

۷۵) سىم دەپتە پاشان بىمىمىكى بىزىمىكى دىكىرىت بىمىمىكى تۈلۈكەمە (Slicing) ھىمىكى لىمەنە پىرى دەپتەرىت ۋەپىر

(Wafer)، ئىنچا پىرۇسى خاۋىن كىرىمەمە لىمەنە لىم ۋەپىرەمە ئىنچام دەپتەرىت، پاشان روۋى لىم ۋەپىرەمە دىمىش

دىكىرىت بۇ جەننىن ئاۋچىمىكى پىمىكى ھىر ئاۋچىمىكى لىمەنە پىرى دەپتەرىت (Chip) ۋە IC پىكى لىمىمىكى دروست دىكىرىت،

زىمىكى لىم IC پانىمى كە بىمىشى دەپتەرىت پىپان دەپتەرىت ئىلە (Yield)، بۇ زىمىكىرىن رىزىمىكى ئىلە رىزگار بونى لىم پارچەمىكى

بىمىكى بىرەنە مىكالىكىمىمەمە دروست بونى مادىمىكى 2H2 ۋىكو تەرسىمىكى كىمىپاۋى (Chemical Deposition) دىكىرىت.

پاش نەمە IC پىمىكى لىمىپى بىرەمە ھىتان دەپتەرىت ئىنچا تىستى گارىپانى دىكىرىن (Electrical Test)، نەمە گارىش روۋى

ئاساى ئاتۋانىت لىنچامى پىدە ھىر ۋىك جۆن زۆرىمىكى قۇناغىمىكى تىرى دروستىرىنى IC روۋى ئاساى ئاتۋانىت

لىنچامى پىدە، (رۇپۇت) واتە روۋى دىكىرىت كە پىشەرى بىرەمىمىكى دىكىرىت بۇ نەمە گارە ھىلە دىمىت بە تىست كىرىنى

IC پىمىكى، ئىمىش بىمىكى دىمىزەننى كۆمەلىكى زۆر لىم (تېدەن) بۇ سىر IC پىمىكى ئارمىنى سىگنال (Signal) بۇ دەپتەرىت (Put

Put) بىمىكى جۆرە شىۋە سىگنالىمىكى لىمىمەمە دەپتەرىت IC كە سىمىمىكى پان نا.

كۆچى گيانەموران

نورسېنى: سىتىقن ئەدى

دەركىنپاشى: ئەزىزادى خارس

بەشىۋەتچى سىرىشتى، ئەم گارە وەك گاردانەمەيەك بۇ كۆچى گيانەموران ئەنجام دەدىن. بۇ ئەمەنە بەشىۋەك ئە خەلەكەن ئېنۇنىت (ئاسكىمۇ) بەمەي كۆچى، ئە باگور بەمە باشورى، گەلە كارىپۇگان (بىزنى باگورى) دەكەن.

زۆرەي كۆچى گيانەموران، ھەمەو سائىك ئە كاتىكى دىارى كراو ۋە رەنەيىكى ئەگۇراۋا روۋدەت، بەلام گەم بوۋى خۇراك با زۆر بوۋى زىا ئە ئەندازە چەرى ئامارى گيانەموران دەشت، بېتە ھۇ ئارەك و پىكى ئە كۆچ كەردن نا، ئەمەي سەمەي ئەمە ھەرىش بىن بەمەي مەلخ بېپاشىمەكەن.

ھەستى كات پىۋان - مەتەلى سەمەي

گيانەموران جۇن بۇيان بەرەكەت كە لەج كاتىك نا دەشت كۆچ بەكەن؟ زۆرەي گيانەموران كۆچى خۇيان، وەك گاردانەمەيەك بۇ گۇرۇنى ۋەزى دەۋرەيە دەشت بىن دەكەن. بۇ ئەمەنە ئەمەنگە بەشت گۇرۇگان، ھەيئەن ئە تەزىك جەمەسەمەكەنە كات بەسەر دەيەن و ئە پەيزا بەمە ھەلى بەكەن كۆچ دەكەن. تەزىم بوۋەمەي پەيگەمەي ئاۋ نىشەتەي بەرئە كەتتە. كات پىۋانى ۋەدە بۇ كۆچى ھەم ئەمەنگە بە ئەندازە پەيگەمەي خۇي پەيۋەستە. ئەمەنگە گەمەكەن بەگۇرەي قورسايى خۇيان روۋكەش لاشەيەن گەمەز، لەمە ئەمە ھەيۋە تەزى گەمە ئە دەشت دەدىن و، بەرەمەي بەتەزىم بوۋەمەي تەمەي گەمەي ئاۋ كەنەشەي كۆتەي ھەيئە، ھەستەيەتە گەمەيە ھەيە. بەم شەيۋە سەمە ئەمەنگە گەم

كەسەلى سەمە، ماسى ئازاد و كۆۋرەي باخچە پەك لاپەنى ھەيەش گەنەكەن ھەيە، ھەم بەكە لەۋان كۆچەيەك شەزەيە. ئەمەنە گيانەمە كۆچەيەكەن ئەر، خەۋەي ھەستى كات پىۋان و ئارەستە دۆزەمەي تەزى گە ۋەيەن ئە دەكەت، ئە كاتىكى دىارى كراۋى سائە، ھەيەن كەلەمەت ئە ئىۋان نەشەگەنەيەنە. بىن، ئەم ھەستە ئە كۆۋە سەمە ھەيە دەكەت؟ ئاۋا ھەيە بوۋە ئەمەيە ھەيە ئە جەنەكەن؟ ھەيە؟

ئەكەلەمەي كۆچەيەك، ئەمەيە رەنەيەن ۋەدە بوۋەمە ئەمەنەموران بۇ دۆزەمەي جەنەتەيە و كاتى كۆچ كەردىن ئەۋان ئەمە ئە بايۇلەيەستەكەن، ئەمەيە بە بەكەنەنە ئەمەيە اسىنەمە، نەپەرى رەنەيەي، رەنەيە ۋە ئەنەتە مەنگە دەشتە، زۆر بە دەۋر ھەيەي گيانەموران بۇ نىشان داتى بىن ھەيە ئە كاتىكى دىارى كراۋى سائە ئە كەمەشەيەك سىرىشتى دەشت دەكەن بەكۆچ، گيانەموران ئە بەندە، دەمەنە ئە ئەمەمەمە ئە بەمە ۋە پەيزا، بەندە ئەمەمەكەن ئاۋ قەمەس، ئە ھەمە ھەيە رەشتە ئەمەنە ھەيە ئەمەن، جەم و جۇل دەكەن و بەرە پال ئەك دەدىن.

بايۇلەيەستەكەن جەنەيەن جەيەي جىۋەيەي كۆچەيەيەن دەشت نىشان كەمە ئەمە ئەمەش ئە زۆرەي گيانەموران لەمە ھەيە ۋەك پەك كۆچ دەكەن، ئەمە ھەيەنە بىرەيەن ئە، دەۋرەكەتەمە ئە ئاۋ ھەيە نەگەنە ۋە، دۆزەمەي خۇراك زەمەيەن ئەيە ۋە جەۋە بوۋەن پەن شەيەيەي گەنەيە بۇ زەۋەيە. ھەيەنەكە كۆمەكەي مەۋەيەيە گە كۆچى ئەكە ۋە پەك دەكەن،

تەنمەكان لەگەڵ ئايەكيان دا رى دەگرنە
بەر. گەورەترین نەمەنگ واتە مەيىنە
دووگيانمەكان لە دوا ھەموريان بەرێ
بەگەون.

گيانمەورانى تەربە تايەبەت
بالتەكان لە گۆرانی وەرزی پەيوەست
بە کاتێرمانى رووناكى رۆژ، پان بە
خولى رووناكى نیشانە وەرەگرن. بۆ
نەمان خولى رووناكى بەشێوى
رۆژمێرىكى سروشتى کار دەکات.
گيانمەوران بە ھەماھەنگى لەگەڵ
سێستەمى سالانى خولى رووناکیدا،
ەك ئەنیا لەگاتى کۆچ کردن ناگاندا
جێنەو، بەلکو لەسەر خۆو بە باشى
تەوانن نيازى ئەم کارە بکەن. ئەم
مەسەلەى بەتايەبەتى بۆ بالتەكان کە
نە ھەفتەمانى بېش کۆچ کردندا،
جەبێت بۆ کۆکردنەوى توێشوو
پەوى بەمەبەستى دابەین کردنى
زەى قەينى خۆيان، خوارى قورس
خۆن، گرنجەيمكى زۆرى ھەيە.

بالتەكان، گۆرانی وەرزی خولى
ناكى، لە ئەگەر ھەموو چاوەئێرى دەگەن.
کاتێکدا لێکۆلمەوان بە شێوەيەكى

روناكى بەھۆى پێک ھێنانى لێک چوونى زەمەنى لە نێوان ئەم
سێستەمە و وەرمانى سال کردارى خۆيان ئەنجام دەدەن.
ئەو شێوانەى کە لە رێگەى ئەوانەو نیشانەمانى رێنمايى
دەورەبەر لە خەمەنى سێستەمى لەش دابە، زۆرەيان
نەناسراون. دەربارەى خولى رووناكى دەشت روناكى خۆر
کارىگەرى خۆى لە رێگەى ھېژتالاؤسەو، کە بەھۆى رشتەيەك
دەمارەو بەناوى رێگەى بېنايى لەگەڵ چاودا پەيوەندى دروست
دەکات، لەسەر سێستەمى ھۆرمۇنى بەجێ بھێڵێت.

کاتێک کە بۆ لێک چوونى زەمەنى سێستەمى ھۆرمۇنى ھېج
نیشانەيەكى رێنمايى دەورەبەر لە خولى رووناکیدا تەبىت جى
رودەدات؟ لێکۆلینەو دەربارەى بالتەكان ئەو نیشان دەدات کە
رۆژمێرى دەروونى لەسەر کارى خۆى بەرمەوام دەبێت بەلام ئەم
کارە لە دەرووى خولى ناسايى سالانە ئەنجام دەدەیت.

لێکۆلە، پان، کۆوگورەى پاخەيان لە تايەگەيمەکاندا بۆ
لێکۆلینەو بەند کرد، کە لە رۆژێکدا چەند کاتێرى ديارى کراو
رووناك دەکراپەو. ئەمانەت بێ گۆرانتکاری کردن لە خولى
رووناکیدا، بالتەكان لە بەمار و پاپزدا، بەکۆکردنەوى چەورى

مستکرد خولى يەك سالە زيا دەگەن و درێزى رۆژەكان گەم
دەکەنەو، تەوانن بالتەكان لە ئەفەسدا، بەرێو دانپان وال
بکەن رەفتاریک بکەن کە شەش مانگ، وەك ساليكى تەواو وابێت
نە بېش چاويان دا؛ لە ۱۲ مانگ دا بالتەكان بە دوو خولى
سالانەدا، لە گۆرانی گۆش و نیشان دانى بى ھەرلەى تێپەر دەين.
بەلام بۆجى بالتەكان و گيانمەورانى دى، لە ھەماھەنگ
کردنى رەفتارى کۆچ کردنى خۆيان لەگەڵ ئاھەنگى گۆرانی
دەورەبەردا، ئەوەندە تەوانان. ئەمە مەسەلەيەكە دەيان سالە
بایۆلوجیستەکانى سەرمام کردووە. بەشێک لە وەلامەكەى ئەوھە
کە، زۆر لە گيانمەوران خاوەنى رۆژمێرى دەروونين.

لە بېرگەمارەکاندا، رۆژمێرى دەروونى چەندین ناوچەى
بەرھەم ھێنەرى ھۆرمۇن لە مێشکدا پێک دەخات، ئەوانە
ھېژتالاؤس، رۆژنى ھېژەيز، رۆژنى پېننات. ئەم ناوچانە لە
کاردانەوى بەرامبەر بۆ ھێنانە دى دەوونى وەرزی، سێستەمى
ھۆرمۇنى دروست دەکەن کە لەسەر ئەندام و رەفتارى گيانمەوران
کارێکەرنى ھەيە. نیشانەمانى رێنمايى دەورەبەر، وەك خولى

بۇ دابىن گىرىنى وزى كۆچ گىرىنى خۇيان و لە ھاۋىن و زىستاندا بېرىپ ھەل دەموران. ھەممۇ ئەم دېرىدە ئەۋەى نېشان دەندەكە رۇزۇمىرى دەروونى ئەۋان ھېشتا سىرقالى گارگىرنە. بەلام خالى جېگە سىرنج ئەۋەى ھەممۇ خولەكە لە جىياتى يەك سالى ئەۋە، گىرا بوو بەلەنیا ۱۰ مانگ. ھەمە رەقتارگىرن بەدى دەھىنەت كە تاپادەك لە خول سالا ئەۋە نىزىكەمو باۋۇلچىستەك ئەۋە بە خول نىزىك سالا ئەۋە ناۋ دەپەن..

جېگىرى رۇزۇمىرى دەروونى بۇ بالەندە كۆچەرىمەك سۈۋىتى تاپەتە ھەپە، مەلۇمى ئەم مەسلەپە ئەۋەى كە ئەۋان دەتۈن ھەتا لە كاتىكدا كە نېشانى رېنماي دەروۋىر ۰ ئىكەنە بە جاۋىرى و دۈگەۋىتى ۋەزىمەك بەردەۋام بىن. بۇ دەۋە خول روۋىكى لە نىزىك ھېتى يەكسانەۋە نېشانەرىكى كۆچە بۇ ۋەزىمەك چۈنكە بە نىزىكى سال كۆچەرىكى ئەۋەى بەلە تاپەت.

ايشانەكەنى رېنماي رېناز- كۆچ خەندى سەرگەۋىتىۋ

بۇ كۆچ گىرىنى سەرگەۋىتىۋ، ھەستى كات بېۋىنى باش تەنیا جۇگارى بېۋىست نىيە، ھەستى ئاراستە دۆزىنەۋە بە ھەمان ئەۋەدە بېۋىستە. بېشىك لە كۆچەرىمەك كۆچەرىكى ئەۋە لە نېشانەكەنى رېنماي دەروۋىر بۇ كۆچەرى بەكار دەھىنەن، ئەۋە تەۋە ھەۋاىى ۋەۋەىمەك، كۆچەرى گەما، نېشانەى

بېنراۋ تەنەت بىۋىن. بەلام زۆرىمەيان پىشت بە مەيدانى مۇگىتەسى زەۋى دەپەستەن. زانايان ئەۋەىمەيان دۆزىمەۋە كە نىزىكى (۶۰) جۇر لە گيانموران دەتۈن ھەست بەمەيدانى مۇگىتەسى زەۋى بىكەن و ۳ نىشتاش لەم بۈرەدا كە نايا مۇقىش دەپتە بىخەنە ئەم لىستەۋە پان نا، سىرقالى گىتۇگۇن.

ھەرچەندە زۆرىمە گيانموران ۋەك ئاراستە دىارىگەرىكى سادە سوۋد ئەمەيدانى مۇگىتەسى ۋەردەگىرن، دىارىمەكەن ئەۋەنىشان دەپەن كە دەھىتە بالەندەكە تۈنەى دىارى گىرىنى كۆچە ناۋچەپەكەنى مەيدانەكەيان ھەپتە و ئەم كۆچەنە بە نېشانەكە دابىن بۇ ناسىتەۋەى ناۋچەكەن. لە دىدى تېۋىرەۋە، مەيدانى مۇگىتەسى زەمەن دەھىتە بالەندەكە لە پانىي جۇگراپىي، ئاگادار بىكەتەۋە، چۈنكە تۈندى و كۆشەى لارى و لادانى مەيدانەكە كە پەيۋەستە بە روۋى زەمەنەۋە لەھىلى يەكسانەۋە بىرمۇ جەمسەرمەكەن دىگۇرەت. ۋە كۆشەى لارى زىادەكەت.

ئەۋ كۆترەنى كە بەدانانىنەسى بىلمىرى لەمەر جاۋىان رىگىرى بېنەنى نېشانەكەن لەلەپەن ئەۋەنەۋە بوو، دەتۈن لەسۋىرى جەمەد كېلۈمەرتىكى ھېلانەكەيان رىگىرى مائەۋەيان بىۋىنەۋە. ئەۋان ۋەك ئاشىراپە ئەم گارە لە رىگەى كۆچەنى ناۋچەپە لە مەيدانى مۇگىتەسى زەمەندا ئەنجام دەپەن. ئەم ۋەزىكە ئەۋە دەردەخات كە كۆترەكەن دەتۈن كۆچەنى كەمەر لە (۰،۲) لە سەد ھەست پىچ بىكەن.

زۇر لە گيانموران ئەۋەنە بېشىك لە بېست ئەستۈرەكەن، ماسىيەكەن و بالەندەكەن خۇيان بىھۋى جېگە "ۋەى" خۇرۋە ئاراستەمەكەن. لىرىدا گەرتەكە ئەۋەى كە خۇر بە نىزىكى رۇز، لە رۇزەۋەتەۋە بىرمۇ رۇزناۋا دەھىتە، ئەۋان تەنیا لەكەتەك دا دەتۈن ئەم گارە ئەنجام بەپەن كە بزانى كات، چ كاتىكى رۇزە. خۇشەختانە زۆرىمە گيانموران خاۋەنى كاتۇمىرى جەستەى دەروۋىن كە پىرى دەھىن كاتۇمىرى جەستەى (سىرگادىن). ئەم كاتۇمىرە زىاتەر بىھەمان رىگە، كە رۇزۇمىرى دەروۋىنى ۋەزىمەك دەھىتە، بەمۇ خول تارىكى و روناكى دەھىتە. خول روناكى، ۋەك رۇزۇمىرى دەروۋىنى لە رىك خەستى زەمەنى جەرخەى سىرگادىن رۇلەكى گىرىگە ھەپە. كاتىك گيانمورانى ۋەك مارىنەكە و كۆترى مالى خول ئەستەردى تارىكى و روناكى، كە لە خول ۲۴ كاتۇرى بەدەپتە جېگە (ۋەى) خۇر بەمەنەشى دەمەنەۋە. كاتىك كۆترەكەن لە شۇنەكى نا ئاشاندا ئازاد بىكەن، بە شۇمەكى سۈۋىتى بىرمۇ روۋى سۈۋىرى مالى خۇيان ئاراستە دىگۇرەن. بەلام كاتىك كە كاتۇمىرە جەستەيەكەيان دۈۋەجارى جى كۆچە بېتە، دۆزىنەۋە ئاراستەيان ھەلە دەپتە.

سەرچاۋەمەكى نىرى نەخشە دۆزىنەۋە رېرەمەكەن لە ئاسماندا، روناكى پالەزىمە كە پىكەتۋەۋە لە شەپۇل روناكى كە

خىستىنى قىيىلەنمەي موگناتېسى خۇيان بىكار بېلىن و بىە
پىنچەوانەشمە.

گيانمورانى كۆچمەر چۈن لىگەن زانىنى زانىبارى دىربارى
ئاراستە، ھىلى رۇيشتى خۇيان ھەل دىبۇقۇن؟ بىشىك لىە
گيانموران بىە سوود وەرگرتىن لىە نىشانە ناسراوكان، لىسەر
رېمىتىكى جېگىر كۆچ دىگەن. ئەم گارە پىنى دىلېن دىلھوانى رى
نىشانە. بۇ ئەمۇنە نەمەنگە خۇلەمىشەكان لىە كاتى كۆچ
كرىن بۇ سىروو و خۇرووى ئۇقپانۇوسى ئارام لىە ئەمەريكانا، زۇر
جار "ئەمۇسەن" بىشىنۇمەك كە خالىتىكى شاوليان ھەمەو
سەيران لىسەر رووى ئاومەكە. دىاردى ئاوبراو ئەو بىرى بىمەيز
كر: زوۋە كە نەمەنگەكان بىە سەيركرىنى نىشانەكانى سەر گەنارى
دىريا خۇيان ئاراستە دىگەن.

بەلام ئەمگەر گيانموران پىشۇوتەر ھەرگىز ئەو رېمۇە دىبارى
ئارامۇە كۆچپان ئەكرىدېت، پان لىمەو دى زۇر دوور لىە ھىلى
خۇچى ناسىپەكان سەرگەردان بىن و لىسەر ئەم ھۇيە نەمتوانى
سوود لىە نىشانەكان وەرگرتىن جى روو دىگەن؟ نىزىگە (۲۰) سال
ئەمەمۇپىش گروپىك لىكۆلەرمۇە ھۆلەندى بېرپاناندا ئەم
سەسەلەپ روون بىكەنمە. ئەوان كۆمەلەك بىلەندە زەردىيان
لەكاتى قىرپىن بىسەر ھۆلەندىكان لىكاتى كۆچى پاپىزىكاندا گرت،
"پانەندە زەردەكان" سەر بىكۆمەلەك بىوون كە ھاويىيان
لەكەناركانى پالتىك و زىستانىيان لىە بىلچىكا، باشوورى بىرپانان
وېاكوورى قەرنەساكانا بىسەر دىبەر. لىكۆلەرمۇەكان بىلەندە
زەردەكانىيان نىشانەكرىدە پاشان بىە قىرۇكە بىرپانان بۇ باشوورى
ئەوسىرا و لىوئى ئازاپىيان كرىن. ئەمۇە گەندواتر رووى دا
بىووست بوو بىە ئەمەنى بىلەندەكانمە.

بىلەندە زەردە بىتەمەنەكان كە ئەزمۇونى كۆچ كرىنىيان
بىوون، قىرپىنى ھەمۇنى ئەخۇلارووى خۇيان چاك كرىمۇو دوپارە
بىسەر زەمىنى زىستانەنى ناسىپى خۇيان قىرپەمە. بەلام بىلەندە
زەردە گەنجەكان كە يەكەمىن كۆچ كرىنى خۇيان ئەنجام دىغا، بۇ
ئەم بەرش وىلاووپە ھىچ كارىنەمۇەمەكى چاك كرىنىيان ئەكرىدە
دووى ئازاد بوون، بىرەمۇام بىوون لىسەر ئاراستەى خۇيان. لىە
ئەنجامدا كۆچى خۇيان لىە نىسپانپا باشوورى قەرنەسا (باشوورى
سەرزەمىنى زىستانەنى ناسىپى لىە كۆمەلە بىلەندەكان) كۆتاپى پىن
ھىنا. ئەمۇە جىرى سەرنەپە بىلەندە زەردە گەنجەكانى ئەم
تاقىكرىنەمۇە، پاپىزى دواترىش گەرنەمە بۇ باشوورى قەرنەسا
نىسپانپا. ئەوان جېگەنى ناوچەى زىستانەنى "ئادروست" قىر
بىوون.

بىلەندە بىە ئەزمۇونەكان، سوويان لىە شىتەك وەرگرت كە
ھەندى جار پىنى دىلېن ئاراستە دۇزىنەمە لىە رىكى مەبەست.
ئەوان ئەك تەنپا دىپانزىنى كە دىبىت بىكام ئاراستەما پىرپىن،

بىلگە خاومىنى چۆرىك لىە نەخشە دۇزىنەمە بىوون كە شىوئى
ھەنۇكىمى خۇيان بىە كۆپرەى مەبەستەكەپانى بىن دىوون.

بىلەندە زەردە بىن ئەزمۇونەكان نىپانئوانى لىە ھەستى نەخشە
دۇزىنەمۇە خۇيان سوود وەرگرتىن چۈنكە ھەرگىز سەر زەمىنە
زىستانى يەكەپانپان نەدى بوو، لىە بەرامبەر ئەمەدا ئەوان تەنپا
بىە دىرئاپى ئاراستەى قىيىلەنمەپەك كۆچپان كرىد كە لىە خالىتى
سروشنىغا ئەوانى دىگەپانەندە ناوچە زىستانەپەكان.

سەرچاۋە ھەستى نەخشە دۇزىنەمە زىراۋ نىپە. بىشى
زۇرى لىكۆلەنمە تاپىتە بىە كۆتەرى سالىكى كە نەخشە
دۇزىنەمۇە ئەمان پىووستى بىە نىشانەى بىرپان نىپە بىلگە لىە
بەرامبەر ئەمە، ئەمە دۇزراۋەنمە كە ئەم ھەستە پىشت بىە
سەپىنى موگناتېسى زەمىن دىبەستەت. ھەروھە پىن دىبىت
كۆتەركەن ئەو بىلەنەنى كە لىە ھەمۇا ھەن بۇ دۇزىنەمۇە
نەخشەپەك ئەناۋچەى تاپىتە بىە خۇى سوود وەرگرتىت.
لىكۆلەرمۇەكان دىتوانى بىلەنەنى كۆتەركەن لىە ھەمۇى ئازاددا كە
ھەمۇو لىە خالىكىدا كۆپۈنەتمەمۇ پاشان بىە تىك دانى كاتى
ھەستى بۇن كرىنىيان بەمەدەپەكى بىن ھۆشكرى جېگەمى
(مۇمىنى)، پىش ئەمۇە كە لىە خالى جىپاۋازدا ئازاپىيان بىكەن،
ئاراستە دۇزىنەمۇە ئەم بىلەندە گومرا دىگەن.

جىنەكان و تاقىكرىنەمە - ئاگاپى خۇدەكرى

ئەمىرۇ زۇرىمى پاپۇلۇچىستەكان ئەم بىوارە رىك كەتوون
كە بىلەندەكانى ئەك بىلەندەزەردە ئەم ئاراستەپەكى كە دىبىت لىە
يەكەمىن كۆچى خۇياندا بىگرنە بىەر، بىشىنۇمەكى غەرىزى
دەيزان. بەلام مەسەلەكە ھەمىشە لىرەدا كۆتاپى ناپەت.
دەريارەى رۆلى رەقتارە غەرىزەپەكان و لىە راستىدا بوونى خۇدى
ئەم رەقتارە لىە بىلەندەكاندا، سالتىكى دوور و دىرۇ لىكۆلەنمە
ئەنجام داۋە.

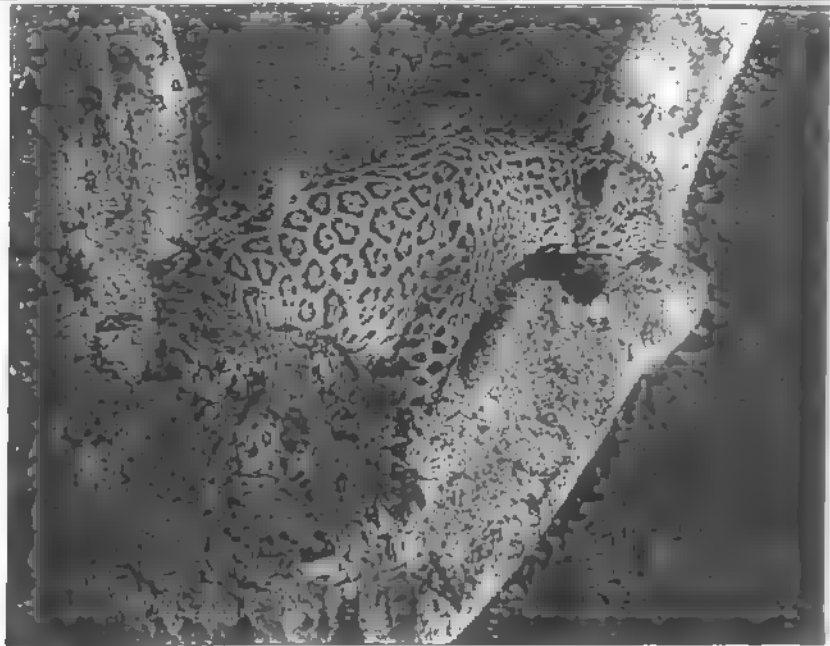
ھەندىكان لىمۇپان كۆلۈمەتەمە كەمەقتارى گيانموران زىاتر
لە دىروورەپان گيانمورەكانى تر قىر دىبەن، ئەوانى دى ئەم
بارمەمە كە رەقتاى گيانموران زىاتر لاپەنى غەرىزى
سروشنىيان ھەپە لىكۆلەنمەپان ئەنجام داۋە. ئىستە ھەمۇوان
لىسەر ئەمە رىكەن كە ھەندىك رەقتار لىە بىنەپەدا غەرىزىن
لەگەن ئەمۇش دا ھەتتا ئەم رەقتارە دىكرىت بىە ھىر بىوون
بىگۇرپىن.

بۇ سەلەننى غەرىزى بوونى رەقتار، زاپان دىبىت
گيانموران لىە ھەمۇو ئەمۇە كە دىبىت رەقتارىيان قىرپەكان،
جىپەكەنمە. بىلەندەكان بىە نىشان دانى بىن قەلارى بۇ كۆچ كرىن
ئەم تەنپاپەمە، رۈنپىنپەپەپەپەپە بىمەست دىبىت، ئەم
بىلەندەكان لىكاتى ناسىپى سال و بىرپانپان زىمەرى ناسىپى رۇمەكان،
بىن قەلارى نىشان دىمەن. ھەروھە ئەوان خۇيان بەدروستى

* * *

جۇرەكانى كۆچ كىرىش

كۆچى جۇرەكانى كاتىك روو دەپت كە جۇرەكانى بەدىئىي جەننەت سالى سىنورى خۇيان جىگىزگى بىن بىكەن، وەك كۆتەرە تەقەلەكەن كە لى نىوان سالىكانى ۱۹۱۰ ۋ ۱۹۵۲ دا، واتە كە لى تۈركىيە تە بىرىتەنبا پەرىش ۋ بىلۋىپوون، ولىان دىكەرد. كۆچى تەكە وەسە كىرىش ھەر جۇرە سەفەرىكە كە گېئومورفىكى بۇ دەرەھە سەزىمىنى سىرۋىش خۇي پاستورى مالى خۇي ئەنچامى بىلەن. كاتىك كە گېئومور بۇ سىنورى مالى خۇي نەگىزىتەھە نەوا دۇجەرى كۆچى بىنەپ (يەك لاپى) پوۋە. بۇ ئوۋنە كاتىك كە بىن بارانى،

ھەرىشە لى پانتالى خۇراكى مەكە گەۋرە ئاۋىيەكان دەپت كە گېئومورەنە بەدۋى جىگە شىلەر، تا زىاتەر لى ۲۵ كىلۇمەتر سەفەر دىكەن. ئەو پالتەنەمى كە زىتان بۇ باشۋور سەفەر دىكەن قۇناغىك لى كۆچ كىرىش ۋ گەپنەۋە ئەنچام دىكەن. وە لى بەھاردا بىز سىنورى مالى خۇيان لى پاكوۋوردا دىكەن پەلەم. زۇر ئەنچەمەنچامىش كۆچى دوو لاپى ئەنچام دىكەن بەلەم ئەوان لىمەك خولگە كۆچ كىرىش، لىنىۋان كۆمەنك ئاۋچە مالىرى يەك لىدەۋى يەك دا سەفەر دىكەن. لى كۆچى دوۋەنە سەفەرى گەپنەۋە وچەمى دوۋەر تەۋەۋى دىكەن. بۇ ئوۋنە كۆمەنە "مەخ" مەكە دىكەن بەككۆچ بەلەم ھەر وچەمە تەنبا بەشەك لى خولگە دىكەن.

گېئومورەن چۇن ھەست بەدەيدانى مۇگناتىسى دىكەن.

لەو بارىمەۋە كە چۇن گېئومورەن خۇيان بەدەيدانى مۇگناتىسى زەمىن ئاراستە دىكەن سىن روون كىرىمەۋى سەرىكى ھەپە.

ئاشكەرا پوۋە كەمەسىيە گرگەگەپەكان وەك كۆمە ۋ مەسى جۈرەكۆشە مەيدانى مۇگناتىسى بە ئەندەمەكانى ھەستى ئەلەگەتەك كە لى پوزىيەنلەپە ئەنچەمە. ئەم ئەندەمەنە بە نىسبەت ئەو تەۋەمە كارەپەپە لاۋزانە كەمەسىيەكان لى كاتى مەلەكەن ئەمەيدانى مۇگناتىسىدا دروست دىكەن كارەنەۋە پەشان دىكەن. ئەو تەۋەمە بە پەرى ئەو زىپەۋە كەمەسىيەكان تەپەن مەلە دىكەن ۋ كە پەپەۋەندى بەمەيدانى مۇگناتىسى زەمىنەۋە ھەپە دىكەن.

ۋاى بۇ دىكەن كە گېئومورەكانى تە بە دروستكىرىش بىلورى بىچەك ئۆكەندى ئاسن پەناۋى مەنەتەت، ھەست بەمەيدانى مۇگناتىسى زەمىن دىكەن. بىلۋە مۇگناتىسىيەكان ھەرەكە تۈزى

ئاراستە دىكەن. بەم پەتە كات پەۋان، دىارى كىرىش دىزىكى كات ۋ ئاراستە دۆزەنەۋى كۆچ كىرىش ئەم پالتەنە ھەرىشەن.

ھەتە لىكانى كۆچ كىرىش، كۆپەن ئاراستە خەپەرىش پالتەنە كىرىش ھەرىشە پەتە. بۇ ئوۋنە كۆكۈرە باخەمەپەكانى جۈرەپەناۋەند، لى پەيزدا سەمەتە بۇ باشۋورى رۇزناۋى ئەپەنبا كۆچ دىكەن ۋ پەشان بۇ باشۋورى رۇزەلەن ئەپەرىش دىكەن. كۆكۈرە باخەمەپە بەندەكان كە ھەرگىز سەفەرىن ئەمەرىۋە ئەنچەش ھەمەن كۆپەن ئەنچەمە نەشان دىكەن. كۆكۈرە رەپەپەكان ئەۋرەپە لى باشۋورى سۇدان ۋ ئەپەپەپە دىكەن. كۆكۈرە مەدەپەپە بەندەكان لى كاتىكى يەكەن دا پەش بىن فەرىشە، ئارام دىكەنەۋە. سەمەپە ئەم ھەمەۋە رەفەتەرە ھەرىشەنە، دىسەنەۋە پالتەكان پەپەرىش پەپەرىش سەزىمەن زەمىنە زەمەكان، ئاۋچەكانى ۋەستان لى دىزىشە ھەپە زىستى خۇياندا ھەپە. ئەم روۋەۋە پەكەمەن كۆچى ئەۋان رەپەپە دىارىكەرى ھەپە. لاپەنى كەم بەشەك لى جۇرەكانى پالتەنە خەۋەنى بەرنامەپەكى جىنەتەكەن كە پەكەمەن كۆچى ئەۋان رەپەپە مەخەت.

ھەندى كات ئەم بەرنامە جىنەتەكەن لى نىۋان كۆمەنە جىۋەزەكانى يەك جۇردا تارەپەپە زۇر جىۋەزە. بۇ ئوۋنە كۆكۈرە سەمەپەكان كە ■ بەشە جىۋەزەكانى ئەۋرەپەنا دىكەن بە جەننەن ئاراستە جىۋەزەۋە، بۇ ئاۋچە زىستى جىۋە، كۆچ ئەكەن. پەپەپەپەپەپە ئەلەمەن بەشەكەن كىرىش سەمەپەپەپەپە مەكەنە جىۋەپەپەپە، پالتەپە پەۋەرە كىرەۋە كە بەرنامە جىنەتەكەنەۋە ھەپە. پالتەنە دوو رەكەكان بەمەپەپە ھەر گروپەك لى باۋەنەن، بە ئاراستە جىۋەزە دىكەن.

تەقلىمىدە. ئايدا ئەم گىرېستانلار بۇ ھەستى كىرىدىنى موگناتىسى (ۋەلىمۇ رىگىمىدە ھەستى ئاراستە دۆزىمىدە) ناھۇشپارەنە بە ئىمە بىدىن، بەش دىگات؟ لىكۆلەرمەۋانى زانكۆى مانجىستەر، موونەپان لەمىردەستىدەپە كە نىشان دەشت دەشتىت واپىت. ئەوان چاۋانى كۆمەلىك قوتاپپان بەست و بە ئۆتۈمبىل دورىيان خىستەمە بۇ شۆتى نا ئاشنا. ھەندىك لەمۇ قوتاپپانە لەمكاتىكنا كە ھىشتا چاۋا بەنىمىكان بەچاۋپانمە بوو، تۈنپان ئاراستەى خۇيان بەگۆزى "مالمە" روون بەكىمەمە، بەلام ئەۋانەى كە موگناتىسى رىزىيان لەسەر سىر دانرا بوو، ئەمۇ تۈنپانپان لەمەستىت دابوو.

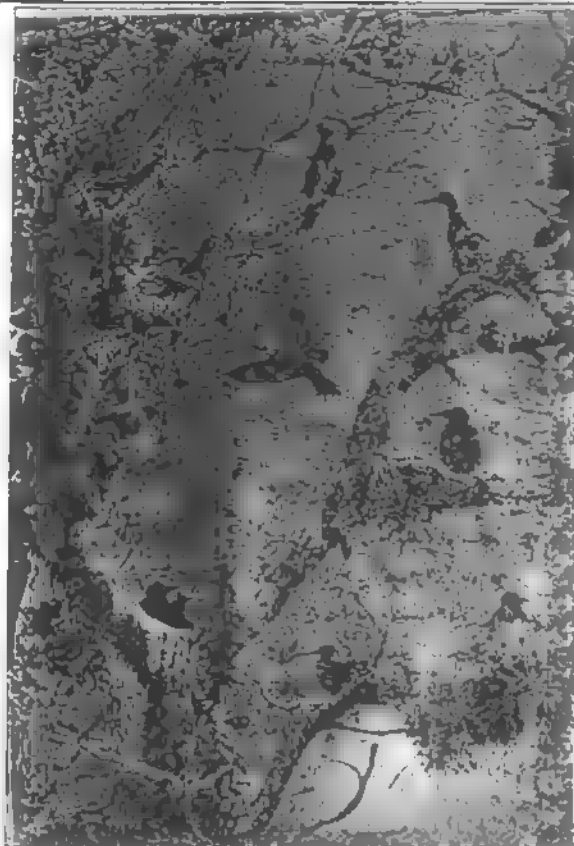
كۆچەرىيەكان لەبەردەم ھەرىشەدا

رىزى خۇگۇنجاننى گېئومورفىيە كۆچەرى بۇ سىرگەمۇن بەسەر ۋىران كىرىنى نىشېنگاكانپان نا بەشپۇمىكى سىرنىچ راكىش لە جۆزىكەمە بۇ جۆزىكى تىر دىگۆزىت، كېسەلە سەۋزە دەرياپىمىكان تارادەپەك لەمىر ئەۋەى بۇ ھىكەدانان ھەمىشە بۇ پەك رۇخ دىگەرىنەمە، لە بەردەم مەترىسىدان جۈنكە كاتىك كە ئەم رۇخە ئالودە بېپىت پان بېنای تىپا دروست بىرىت، ئاقوان خۇيان بگۇنچىن.

كېسەلە سەۋزەمەن بە رىزىيى رىزىمۇكى ھاتوجۇدا كۆچ دىگەن كە ئەۋانەپە ملىۋنەمە سال تەمىنى ھەپىت. بۆنۈنە بەشپىك لە كېسەلە سەۋزە مەپىنەكان ھەر ۲-۳ سال جارىك سىمىرى چوون و ھاتىمەۋى ۴۰۰۰ كىلۇمەترى دىگەن. ئەۋان لە ئېۋان ناۋچەمەكانى خۇراكى خۇياندا لە كەنارەكانى برىزىل و رۇخە ھېلانەپىمىكان لە دورگەى ئاسنىيۇن كە لە ناۋمىستى ئۇقپانۋىسى ئەمەلىيەتدە، سىمىر دىگەن. با پۇلۇجىستەكان ۋاى بۇ دەپن كە ئەم رىزىمە كۆچەرىيە دورۇ ئەمەللە، ھاۋكات لەگەل زىا بوۋنى پانى ئۇقپانۋىسى ئەمەلىيەتدە لە ۱۰۰ مىليۇن سال بېش ئىستا كەۋىكەنى ئەمەلىيەتدە باشۋور دەستى بە جىا بوۋنەمە كىرە لە ئەمەلىيەتدە، كامىل بوو.

گېئومورفىيە تىر كۆچەمەكانى خۇيان بۇ سوۋد ۋەرگىرن لە ئامادە بوۋنى مۇۋى گۇنجاندوۋە. بۇ موۋنە چاۋدېرەنى پالندىكان ئاگانارى كامىل بوۋنى ھېلى رۇشتىنى نوۋى كۆچ كىرەن لاى كادو گۈرە سىر رەشەكان بوۋن. زۇرپەى سىر رەشەكانى ئەۋروپاى ناۋەند بەرمە باشۋور پىنارستى دەريى ناۋمىست و ئەمەلىيەت كۆچ دىگەن بەلام لە ساۋەى ۲۵ سالى رابىرودوۋا بەشپىك لەۋان دەستپان كىرە بەكۆچ كىرەن بەرمە باگۈۋرى رۇۋەلات بۇ ئەۋەى زىستان لە ئىنگىلىزەدا بېمە سىر. ئەم كۆپانە دەشتىت ئەمەلىي جۇلان پېت لە جىنەكاندا كە رىزىمۇ كۆچ كىرەنى سىر رەشەكان رىك دەخت. پالندىسان ۋاى بۇدەچن، كە بەھۋى زىابوۋنى ئەۋە كەسانەى كە لە باخچەكاندا خۇلەن پە پالندىكان دەپن لەۋامەى (۵۰) سالى رابىرودوۋا، سىر رەشەكان مەتۈننى زىستانان لە ئىنگىلىزەدا بەسەر بەرن.

لە (اطلاعات - علمى) فارىسى يەۋە ۋەرگىراۋە

ئاسن لە رىكى مەيدانى موگناتىسىدا رىز دەپن. گىرچى ئىستاش ھېچ كەس نازانېت كە گېئومورفىيە چۇن ۋەزىيەتى موگناتىسىمەكان لەۋان خانەكانى خۇياندا ھەست بىر دىگەن. لىكەنەمە "فرىشە"ى سىرەم ئەۋەپە كە بەشپىك لە رىكەنەكان" لەچاۋى ھەندىك لەگىنەمورەن لەمكاتى راكىشپانى ۋەلىكىدا بەشپۇمىكى لاۋز موگناتىسى دەپن و بەم كىرەلە ھەندىك لەمۇ نىشانانە دەمارپانەى كەچاۋ بۇ مېشكى نىشپىت دىگۆزىن. دىسارە ھەپە ئەۋە نىشان دەشت كە مەيدانە موگناتىسىمەكان مەتۈنن بەم جۆرە كار لە پالندىكان بىكەن.

زىمەردن و پېۋانەكان ئەۋە نىشان دەپن كە ھەستى موگناتىسى لەسەر پىنارستى، دەپىت ھەستىپارەتى زىاتىرى ھەپىت بە گۆزىرى ئەۋەپە دانراۋ لەسەر رەشەكانەكانى چاۋ ھەندىك لە باپۇلۇجىستەكان ۋاى بۇ دەپن كە دەشتىت ئازەلان لەمەردوۋ شىۋەكە سوۋد بىرگىرن. دەشتىت ئەۋان ھەستى موگناتىسى "نېلەى" و خام بۇ زانپىنى ئاراستەى ھەمىسەرەكان بەكار بېپۇن و بۇدىارى كىرەنى كۆپاننى ناۋچەپىر سىرتاسەرى مەيدانى موگناتىسى لە ئەۋەپە مەپىتتىت سوۋد ۋەرگىرن.

لەم بارىمەمە كە ئايدا سىرۇف مەتۈننىت ھەست بەمەيدانى موگناتىسى بىكات پان نا گەتۈگۆپەكى نېرەن ھەپە. جۇش و خۇشى رىزى ئەم گەتۈگۆپە، كاتىك لەم دۈپىمە لىكۆلەرمەۋان پلورەكانى مەپىتتىپان لەمەشكى مۇۋىدا دۆزىمە، كەپىشتە قۇناغى

پەتائە

ئەلى ئاھمەد ئىجىپ

يىسپىزى كىشە كائى

۴۲ خەپىن كىرىش پارهى پىۋىست بۇ جوتياران.
 (۸) دوى وەرگىرىنى پەتائە ئە جوتياران، پىش ۳ بوى ئە
 گەنجىنە ھەل بىگىرىت پەتائە گەيان بۆلۈن دىگىر بۇ بىجىوك و مام
 ناۋىندى و گەورە، بىجىوكەكان ئە گەنجىنە تاپىست ھەلەگىران
 بۇچانلىق. لەۋزىر پەلە ۲۵ - ۵۰ ف.
 (۹) ھەلگىرىنى پەتائە ۱۱ ناۋ سىندىلى پلاستىكى با تەختە ئە
 كىلى ۲۸ كىگم و دىخرايە گەنجىنەۋە لەۋزىر پەلە ۷۸۵۰ ف ئەم
 گەنجىنە ھەۋۋىيان بە گازى تامۇنيا سارد دىگىران
 (۱۰) تۈۋىزىنەۋى ھەۋۋى جۇرەكانى پەتائە لەۋزىر ئەم
 پىۋىستەۋە دىگىر باشقىرىن جۇريان بۇ چاندىن ئە پارىزگى سەنجانىدا
 ھەلەمىزىران.
 (۱۱) پىر ئە ۲۵۰ جوتيار كارى بۇ ئەم پىۋىستەۋە دىگىر ئەگەن ۲۵
 كارەمەند و ۱۰ رابەر و ۵ ئەندازىرى كىشەكالى ۲ كارەمەنى.
 ھىۋادىرىن ئە ئاپىندىگى نىزىك ئەم پىۋىستەۋە سەلەمىۋى ئە
 سۈنەمگە خۇ ئە سىروان دىرۈست بىگىرىتەۋە بىرپىرسانى ھىكۈمەتى
 كوردىستان بىگەن بە خالىك ئەسەر بىرپارى ۹۸۶ بىنا بىگىرىتەۋە بە ھەمۋو
 ئەم ئامىر و گەنجىنەۋە گە ھەبۋو، بە بۈۋى ئەم پىۋىستەۋە دىتۈۋىن
 پىۋىستەۋە پەتائە كوردىستان دابىن بىگەن. ئەۋە ئىشمان زىياد بى
 دىتۈۋىن رەۋەنى دەرۋەۋى ۋاتى بىگەن بەمەش پارەمىكى باش بۇ
 ۋاتمان دىگەنەۋە.

مىۋىۋى پەتائە ئە جىپان و ئە سىلەمىزدا

لە ئەنەۋى پىشكىن لەۋىمەن زىلەپىنى بىرپىتەنى و ئىسپەنى
 دەرگەۋەۋە كە ئەۋەدى پەتائەۋە لەۋەك بۈنى ئە سىگىك و پىرۋ بۈۋە
 چۈنكە لەۋەۋەۋە كۈمەلچ پەتائەۋە كېۋى ئىپادە تاكو ئىستە ساۋە.

پەتائە بە باشقىرىن بىرپىسى كىشەكالى ئە ئەۋرەۋەۋە ۋۇرەۋە
 ۋاتىنى جىپاندا ئەنەۋىت جۈنكە خۇزىكى سەمكى دىنەۋىنى جىپانە
 تاپىمەنى ئەۋرەۋەۋە خۇرەۋەۋە ۋۇرەۋەۋە ۋە ئەۋرەۋەۋە ۋە ئەۋرەۋەۋە
 ئە ۋۇرەۋە ۋاتى ئەنەۋىتەۋە ئەنەۋىتەۋە ئەنەۋىتەۋە ئەنەۋىتەۋە
 ئەۋرەۋەۋە، ئە ئەۋرەۋەۋە ئەۋرەۋەۋە ئەۋرەۋەۋە ئەۋرەۋەۋە ئەۋرەۋەۋە
 ۲۲ - ۲۳ ھەزار خۇتەم ئەنەۋىتەۋە ئە ۱۹۷۶ دا بىرپەۋەۋە كە پىۋىستەۋە
 چانلىق پەتائە ئە سەلەمەنى دىمەۋىزى و ئەم پىۋىستەۋە ئەۋەۋە بۈۋ
 ماۋىمەكى كەمەش كارى كىر بەۋە ئە جىنكى ئەۋرەۋە ۋە ئەۋرەۋە دا ئەۋرەۋە
 بۈۋ، مەمەست ئەم پىۋىستەۋە ئەۋەۋە دىتۈۋىنى پەتائە بىسەر جوتيارانى
 كوردىستاندا دىمەش بىگەن و سەمپەرىشنى چاندىن و بىرپەم ھىۋەنى بىگەن
 و بىگەن بىرپەمەگە ئە جوتياران بىگەنەۋە و بىگەنەۋەۋە بۇ
 گەنجىنەۋە پىۋىستەۋە ئەۋەۋە لەۋزىر پەلە ۵۰ - ۷۵ ف ھەل بىگەن و
 ئەكالى پىۋىستەۋە بازاردا زىستان يا ھەۋىن بىگەنەۋەۋە.

سەۋەۋەۋە ئەم پىۋىستەۋە:

- (۱) ھەلگىرىنى پەتائە ئە كالى بىرپەم ھىۋەنى و خىسەنە
 بازارەۋە ئە كالى پىۋىستەۋە بە مەمەستى قىۋىشنى.
- (۲) سەمپەرىشنى كىرىش چاندىن و بىرپەم ھىۋەنى پەتائە
 لەۋەۋەۋە.
- (۳) خەپىن كىرىش پەتائەۋە پىۋىست بۇ چاندىن ئە كالى چانلىق
 بىرپەمەۋە پەتائە.
- (۴) كىرىشەۋە بىرپەمەۋە پەتائە ئە جوتياران.
- (۵) خەپىن كىرىش پەتائە و خەۋەردىن ئە بازارەۋەۋە.
- (۶) دابىن كىرىش پەمەن و كىرىش كىمەۋەۋە ۋە كىرىش كىمەۋەۋە بۇ
 جوتيارەۋە.

باشقىن ئاۋچەي يىناۋايىگ بە پەتائە ئاۋى ئال لە نىزىك (Cuzco) پە.

لە ئەمەرىكا، ئامەرىكى ئۇر پەتائە كىۋى ھەيە و نۇرەيى تۈۋىنەمەكان لەمەر پەتائە تا ئۇستا لە و ئاۋچەي ئىنجام دەرىت. زانايەكى ئىسپانى دەلى بۇ يەگەمىن جاز پەتائە لە زەۋىيەكى ئامادەگراۋ بۇ جاننى پەتائە لە باشۋورى ئەمەرىكا ئۇزۇنەۋە ئەك لە مەگىيە و بىرئ لەم جۇرە پەتائە بىرا بۇ ئەۋرۈپا و يەگەمىن گەشتە شارى لەندەن لە پەرىتائە و ئىرەندە لە سالى ۱۵۸۶ ز. بەلام ھېچ جۇرەكىيەن پەتائە باشيان پەمەست ئەمەندە تا سالى ۱۷۵۰ ز ئەۋىش بىھۇي كۆلۈنەمەكى ئەمەرىكى گە پەتائە بۇ ئەۋرۈپا دەنارد بۇ فرۇشتەن بىھۇي ئەۋەدە لە ئەۋرۈپا پەتائە ئىسپانىا و ئەلەمەنىيا بىلۋىۋە، ئەم كارە دىۋى كىشا پەمىزى سەدى ھەققەمە. يەگەم جاز ئاۋى پەتائە باشت لە ھى ئەمەرىكا لە شارى لەندەن سالى ۱۷۸۹ ئۇمارىگا، ئەم جۇرە نۆۋىيە پەتائە پىئە دەۋىرا (N H). ئەم جۇرە باشە بە ئەۋرۈپادا بىلۋىۋە پەتائە ئەلەمەنىيا و ھۆلەندە لەمەر زۇخى دەرياي باگور بە روۋىيەكى يەگەم زۇر دەمچىنرا ھەتا ئۇستا ئىشەن ئىشەن پەمەنىگاى رەھبەن و خولى شىۋىۋىنى جاننى و پەمەم ۲ پائى پەتائە لەمەر ئەم كەنارەيە لە ھۆلەندە. ئەمجا لە سالى ۱۷۲۵ پەمەنىگاى تۈۋىنەۋە لەمەر جۇرە كۆپەمەكان گرا ھەندى جۇرى زۇر باشيان پەمەنىگاى ھىنا پەتائەيە لە لەندەن و لە ھۆلەندە، دە لە سالى ۱۷۵۰ ئەم جۇرە باشانە كۆلۈنەۋە بۇ ئەۋرۈپا زۇر ھەلەلات ۋەك، مەنگاريا و بولگارىا و ئۇكرائىيا و يەگەمىنى سۆلەمى ئەۋسا.

سالى ۱۸۲۰ پەتائە ھاتتە غىرەنەۋە لە ھەمەنگە كىشۋەكەلەمەكى رۇستەمەي بەغداد جۇرەۋە لەمەر ئەۋرۈپا زانايە ئەۋە لەمەر جاننى و پەمەم ھىنانى ھەۋتائە.

لە سالى ۱۸۷۷ گەشتۈۋە شارى سىلەمەنى بۇ يەگەمىن لە كىگەكى ۱۸۹۰ گەشتۈۋە لەمەر ئەۋرۈپا زانايە ئەۋە لەمەر جاننى و پەمەم ھىنانى ھەر لەم سالىغا ھەۋتائە و ھېچ زانايەمەكى باشى لەمەر ۋەرتەگراۋە بەم شىۋىۋە مەپەۋە تا سالى ۱۸۵۵ - ۱۸۶۱ ھەمەند تۈۋىنەۋەمەكى لەمەر پەتائە لە بەگەمە جۇرە، ئەم تۈۋىنەۋەمەكى ھېچ ئەمەنىيەكى ئەۋەۋە تا سالى ۱۸۷۱ - ۱۸۷۶ گە تۈۋىنەۋەمەكى زۇر پەتائە پەمەنىگاى ئەۋەۋە پەتائەيە سىلەمەنى و تۈۋىنەۋەمەكى جۇرەۋەكەندە دابەشى بەمەنىگاى جاننى، پەمەنىگاى (پەمەنىگاى) و (پەمەنىگاى) دە (پەمەنىگاى) بۈۋە ھەمەنىگاى رۈۋىيە (۲۰۱) دۆتەم بۇ ھەمەنىگاى پەمەنىگاى جاننى و پەمەم ھىنانى بۇ دابەنى كرايۋە لەلەمەنى بەرۋەمەنىگاى كىشۋەكەلى سىلەمەنىگاى بەمەنىگاى پەمەنىگاى تۈۋىنەۋەمەكى سىلەمەنى، پەمەنىگاى بە تىگەمە گەشتە (۲۰۲) ۲۵۰ تەم/دۆتەم .

جارتى ئىر لە سالى ۱۸۷۵ - ۱۸۷۶ پەمەنىگاى پەمەنىگاى پەتائە لە سىلەمەنى لە سىۋان ئەمەنىگاى و ئەم پەمەنىگاى بە پەمەنىگاى پەتائە ئەمەنىگاى پەمەنىگاى. لە سالى ۱۸۷۶ - ۱۸۷۷ پەمەنىگاى پەتائە لەلەمەنى زانايە سىلەمەنىگاى سىلەمەنىگاى دىگرا و ھەندى جۇرى باشيان لە ھۆلەندە ھىنا پەمەنىگاى تۈۋىنەۋە و پەمەنىگاى پەمەنىگاى ئەم پەمەنىگاى

دوكتۇر سەدى مىسرى رەگەمەۋىي ئېپىسراۋى پەمەنىگاى سىلەمەنى.

گەمەنىگاى ئاۋرۇپا

پەمەنىگاى پەتائە بە خوارنى رۇۋانەي زۇرەي دابەنىگاى جەپان دابەنىگاى و زاتەر لە ۵۰% كالىۋى پەمەنىگاى بۇ مەۋە دابەنىگاى و بە ھەمەنىگاى سەمەنىگاى خوارنى دابەنىگاى و پەمەنىگاى پەمەنىگاى خۇراك لەمەنىگاى لە پەتائە ۋەرتەگەكى گە بە ھەمەنىگاى دابەنىگاى ۷۰% ى خۇراكى سەمەنىگاى رۈۋى زەۋى ئەمەنىگاى پەتائەۋە دابەنىگاى دابەنىگاى (سەمەنىگاى و نىشەستە) بۇ مەۋە و سەدى ئاسەن و پەمەنىگاى دىگە بەگە. پەمەنىگاى جاننى و پەمەم ھىنانى پەتائەۋە زاتەر لە ۲۵% - ۴۰% دەمەنىگاى جۇرەۋە ئەمەنىگاى و ئەۋرۈپا لەمەر پەتائە جۇرەۋە خوارنى خۇشى لى دىۋى دابەنىگاى و دابەنىگاى شەمەر و ئەمەنىگاى دابەنىگاى لى دىۋى بەگە ھەمەنىگاى خوارنىگاى رۈۋى (فۇگە) سەمەنىگاى پەتائە. جۇرەۋە شىۋىۋە لى دىۋى دابەنىگاى باشقىن نىشەستە لە پەتائە دابەنىگاى و لە ھەمەنىگاى بازىرەمەنىگاى ئەۋرۈپا ئەمەنىگاى و زۇرەي ۋەتە غەمەنىگاى تا فرۇشتەن بە رەۋەجە.

پەمەنىگاى جاننى و پەمەم ھىنانى پەتائە:

ۋەك كەش و ھەمە. خاك و زەۋى، پەمەنىگاى گەمەنىگاى و ئاۋ

(۱) كەش و ھەمە. پەتائە لە سەمەنىگاى جاننىگاى پەمەنىگاى بە پەمەنىگاى گەمەنىگاى ۱۵ - ۱۸ پەمەنىگاى سەدى ھەمە بۇ دىۋى كەش و جال و گەمەنىگاى پەمەنىگاى ھەمەنىگاى ۲۸ - ۳۲ پەمەنىگاى سەدى ھەمە ۋە باشقىن پەمەنىگاى بە باشقىن گەمەنىگاى تەپا بەگە پەمەنىگاى ۷ - ۲۲ پەمەنىگاى سەدى، ھەر لەمەنىگاى پەمەنىگاى لە گەمەنىگاى دىۋىگاى پەتائە پەمەنىگاى جۇرەۋە پەمەنىگاى بە ۱۰۰ - ۱۱۰ رۇۋ ھەمە بۇ پەمەنىگاى ۱۱۰ ئەم پەمەنىگاى سەمەنىگاى ۱۵ ئازار تا جۇرەۋە لى ئۇمە ھەمە ھەمەنىگاى ۸/۱ تا ۱۱/۵ ھەمەنىگاى ھەمە لىمان بۇۋە دابەنىگاى لە دىۋى ۋەرتە جۇرەۋە پەمەنىگاى و پەمەنىگاى باشيان دىۋى گەشت.

(۲) خاك و زەۋى، لە زۇرەي زەۋىگاى گەمەنىگاى گەمەنىگاى دابەنىگاى پەتائە پەمەنىگاى بەلەم زەۋى گە خاكەمەنىگاى ئاۋە پەمەنىگاى رۈۋان باشقىن بۇ پەتائە جۇرەۋە پەمەنىگاى لە زەۋىگاى دىگە باشقىن و پەمەنىگاى سەمەنىگاى لە شىۋىۋەمەكى دىگە گەمەنىگاى ۋەرتە و ئاسەنى سەمەنىگاى بەك پەمەنىگاى دىگە زاتەر جۇرە پەمەنىگاى جۇرە تۈۋىنەۋەمەكى لۈۋە جال و جۇلى كەمەنىگاى زۇرەۋە ھەمە لەم جۇرە خاكەمەنىگاى لى خوارنى گەمەنىگاى و پەمەنىگاى بە جەمەنىگاى بە ئاۋىن و پەمەنىگاى كۆش كىمەنىگاى بەلەم ئەمەنىگاى تۈۋىنەۋەمەكى دىگەمەنىگاى شەمەنىگاى لە سەمەنىگاى و ھەمەنىگاى بەمەنىگاى باشقىن خاكەمەنىگاى بۇ پەمەنىگاى پەتائە لە ھەمەنىگاى رۈۋىگاى بەلەم دابەنىگاى جۇرەۋە ئەۋە زەۋى گە پەتائە تەپا دابەنىگاى ھەمەنىگاى سالى پەتائە لەم زەۋى ئاۋىنەۋەمەكى دابەنىگاى سۈۋى جاننى كىشۋەكەلەمەنىگاى.

۱- ئاممىۋى زىيىتى

بۇ جاننى كاتى يەككەم لە پەتائە ئىمىش لە بىھارما دەپ،
بىيۈستە زەمىگە بېكىتىپ لە پەتائە بە ھۈلى ۳۵ - ۲۰ سم و لە دۈي
نەزى پەلە بە ۱۵ - ۲۰ رۇۋ ئوسا لە مانگى ئازارما جارىكى دىكە بە
بىيەوانەى جارى پېشۈوموۋە ئىپكىلەن بە قولى ۲۰ - ۲۵ سم بۇ تەخت
نەزى ئامىرى ئەسك بىكار دەپنەن، بۇ زىيىتى كىستەكەكان پاش
نەو زەمىگە بەش تەخت دەپنەن ئەنجا بە ئامىرى دىراو رانگېشان
دەمۈو زەمىگە دىكەن بە دىراو، دىراوكان كە تەواو بوو دەست
تەكەن بە دىپەش كەرنى ئەسەر ۵ م بۇ ھەر دىراوۋىك و ئىوان دىراوۋىك
دىراوۋىكى دىكە ۷۵ - ۸۰ سم دەپنەن.

لە سەروى كىلگەكەمۈ جۈگەى سەرمى رانگېشىن و لى جۈگەكان
بۇ سەر دىراوۋىكان جىيەكەمۈۋە لىمىۋان ھەر جوار دىراوۋا بە
بىزى شىقماپىك لە سەروى كىلگەكە بۇ خواروۋى كىلگەكە رانگېشىن
بە پانى ۱۰ سەتر بەم شىۋىپە دەتۈنەن ۶۰ ى بىزى زەمىكان

۱۰- ئاۋىرەن چۈنگە كىلەن يەكەم
شەوۋو ئەو بىزارەنەى كە لە دۈي
زان سەوز دەپنەن لىناۋى دەپا و
كىلەن جارى دووم كە لە مانگى
نەزرا دەست پەنەكەك پاشماۋى
سەو بىزارەنەى دىكەمۈ كە
سەوزبوون لىناۋى دەپات.
۱۰- تەنەن پە ھۈلەن، ئەوسا دۈي
ئاممىۋى بەمۈو دىراوۋىكان
بە ئاممىكان لە سەروى دىراوۋىكان
بۇ جىگەپانەما كە ئاۋىكەى تېدا
ئەۋىستە دەپنەن. و لىمىۋان
جەنەك و جەنەك دىكە ۲۵ سم
دەپنەن بە وشكى پاشان دەست
دەكەن بە دىۋىشىن و ئاۋىنى.

دۈي دو رۇۋ پېش سەۋىۋىنى پەتائەكە دەست دەكەن بە
ئاممىۋى قىزىكى كىلگەكە ئاممىۋى كە ناۋى (پەتۈران) ۵ بە خەستى
۲۵ بۇ ۱ كىم / دۈنەن لىكەل ۵۰ لىر ناۋ ھەمۈو كىلگەكەى پەش
نەزىنىن

۲- چاننى پەتائە بە ئامىرى كىشتۈكالى

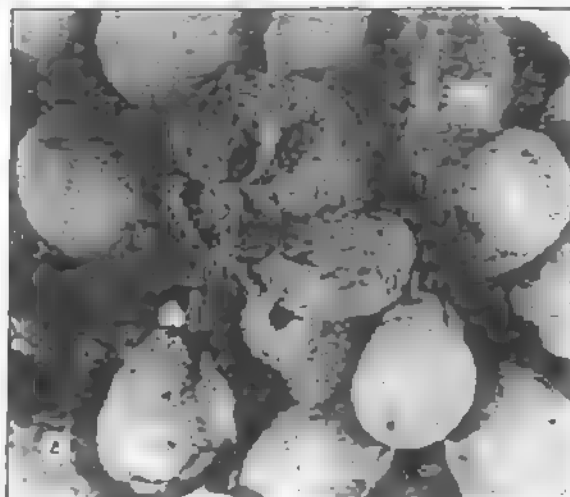
لە زۇرەى ۋەتەنى پېشكەۋىۋى پەتائە بە ئامىرى كىشتۈكالى
دەپنەن چۈنگە رۈۋىرىكى پەكجەر زۇر لە زەۋى دەپنەن و ئەم كارەش
دەست ئەنجا ناھەت و ئەم جۇرە چاننى پەش بە ناۋى باران پان
تۈي پىزىنەر دەپنەن (Spring water) ۋەك ئەلەمانىا و بەلجىكا
ۋەلەندا و ئەمىرىكا و پاپان، بەلەم زۇرەى ۋەتەنى ئەمۈۋى
زۇرەلەت پەش بە ناۋى پىزىنەر (Spring water) دەپنەن.

دەتۈنەن ئەم رىگەمى بىكارھاتۈۋە لە كورەستاندا بىكارى بىنەن
بۇ چاننى پەتائە بەمىن گىرەت و بە ئۆكتەن ناۋىنى سەردەم
نەزىتە سەبارەت بە كىشتۈكالى پېشكەۋىۋى ئە كورەستاندا و

بەتائەمىنى لە مۈس ئەم رىگەپە بۇ چاننى پەتائە بىكارھات بە
رۈۋىرى ۱۱ دۈنەن و لە كارىكانىياندا سەركەۋىۋىۋى ئەم بىرۈكەپە بۇ
شارى سەلمەنى گۈستەپەۋە و بىرەندرا ۶۰ دۈنەن لە سەۋىنى شارەۋوۋ
بەم رىگەپە ئۆكتەمى ئاۋىن بە پەتائە بىيەنەت و بىرەمە بىيەنەت و
بۇ ئەم مەپەستەش جوار ترومپەى گەۋى ناۋ پىزىنەن لىكەل بارى ۱۰
لۈزى تىلە بۇزى و بىيەۋىستى ئاۋىن ھات بۇ ئەم پىزىۋىپە بەۋەم
بەدەخەۋە بەۋى بارۋىۋى كورەستانەۋە ئەنجا ئەمرا.

پىزىۋىست لە پەتائە بۇ چاننى پەك دۈنەن

پىزىۋىستمان بە ۵۰ - ۶۰ گىم / دۈنەن لە پەتائە ھەپە كە كىشى
كىلگە ۲۵-۳۵ گىم بىت، پا ۶۰ - ۷۰ گىم ئەگەر كىشى پەك سەك ۲۵ -
۴۰ گىم بىت ئەگەر كىشىكەى ئەۋە زىراتر بوو دەتۈنەن پەتائە گەۋىرىكان
دەۋلەت كەمىن بەمەرجەك دوۋچاۋى تېدا بىت.
مەرجەكالى پەتائە چاننى

كاتى چاننى پەتائە

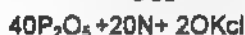
بەمىرى ئەۋە پەلە گەۋىمەى كە پېشەر باسان كىرە بۇ چاننى و
پىگەپىشنى پەتائە دەتۈنەن لە سەلەكە دوو چار پەتائە بىيەنەن.
يەكەم چار لە ۲/۲ - ۲/۵ دەپنەن لە ۲/۵ - ۲/۵ ھەلە
دەكەن.

دووم چار لە ۸/۱ - ۸/۱۵ دەپنەن لە ۱۱/۲۵ - ۱۲/۵ ھەلە
دەكەن.

تېپىنى، دەتۈنەن ئەۋەر زەۋى بىيەنەنەۋە لە مانگى دۈلەۋە تا
كۈتەنى مانگى دوو. بەۋى نەزىۋىۋىۋى پەلە گەۋىمەى لە كورەستاندا و
ھىچ زىيەنەكى پىنەگات چۈنگە پەلە گەۋىمەى نەزە و ھىچ جۇرە
نەخۈشەم و مېۋى زىيەنەخەش زىيەن پىنەگەپەنەت.

گۈدى كەپىۋى

پىزىۋىستمان بە گۈدى كەپىۋى خاۋىن ھەپە بۇ پەك دۈنەن بەم
شىۋىۋى لى خوارەۋە،

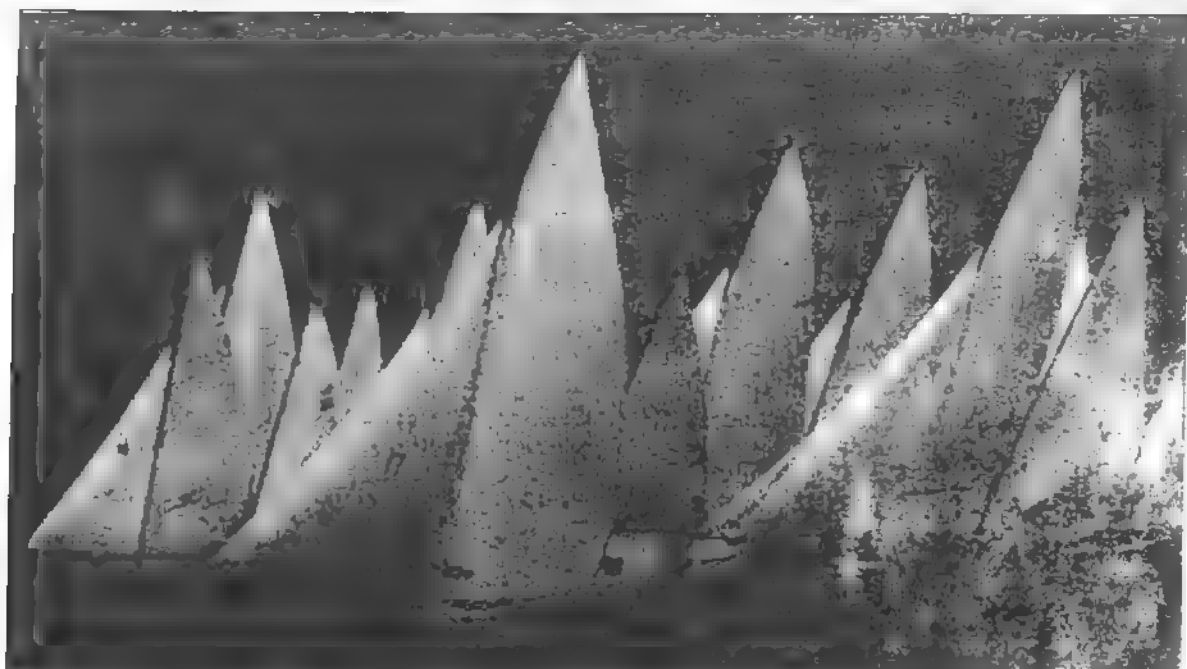

تۇرپىنەكانى با ژمارىمىكى كەم بېكىتىرىن ئىدىيە، پەيىرى قەبارە بېھوك و مام ئاۋمىنىيىمىكانىيان وا دىردىمىكون:

چەقە خولپىنەر كەلەسەردە» پاتەمۇرىيەكى ئاسۋىسى لەسەر ئامپىرىكان ھەيە، يا تەمۇرىيەكى ستونىو، ئاۋمىرىكان (بۇرجىمىكان) كە لە زۆرىيە كاتتا سەدان مەتر دەپن بۇ ئىمۇى خولپىنەرۈمۇگە بۇ ھەوا بەرز بگەنەۋە.

-دېنەۋىي پەرھەم ھېئەتلى كارىيە

بۇ ئىمۇ پىكانىي كە فراۋانىيەكى لە نىۋان چەند كېلىۋاتىك يا سەدان دەپىت.

ھەرجى پىگە گەۋرىمىكانىيە كە دىگەنە ۷۵۰۰ كېلىۋات فراۋانىيەكى لەسەر قەبارى خولپىنەرۈمۇگەۋ بەرزى ئاۋمىرىكان و خېئىرى با كە لەۋاۋچەكەدا وىستەۋە.

باش دەست نىشان كىرنى ئاۋچەكە، ئاراستەۋ خېئىرى با لەسائىكەدا دىار دىگىرت بۇ ئىمۇى بىتۋانىرت تۈۋىنەۋىيەكى باش لەسەر چۆنىمى ئاۋو ھەۋا بگىرت.

باش دەست نىشان كىرنى جىگەۋ كەلۈپەلمىكان، دىتۋانىرت ووزىمىكى زۆرۈر پەرھەم بىلەت بىدەستەۋە، خېئىرى باكە بىھۆكارى ھەردە گىرنگ نادەرتىت بۇ بىرپاردان لەسەرنەۋى باش ئاۋچەكە باشە يا باش نىيە، چۈنكە دەست نىشان كىرنى شۈيۈنكى باش بۇ پىرۋۇمە كەخېئىرى با ئاياد باش بىت، تىن چۈۋىنى پارى ئىمۇ كارىيەمى پەرھەم دەپىننىت زۆر كەم دىكەنەۋە زۆر چار لەمەمۇۋ رىگەمىكى مىكە پەيدا كىرنى كارىيە كەمىر دەپىت.

پەروانىيە خولپىنەرۈمىكان لەمادەمىكى رەق دىۋىست دىكرىن، بەلەم مادەمىكە لەبازارمىكاندا پەروانىيە پلاستىكى نىرمىش

تەخۇ ئىۋانىش مىكانىكىمى كاركەكان يا ئامپىرىكانى ئاۋدېرى ئاۋرېن كىرنى دىنەۋى كارىيەمىكان نىش بىز بگەن و لەۋىشەۋە رىز نىرە كارىيەمىكان، دىشتۋانىرت ئىۋ ھەلەمى لەۋىپىنەكانەۋە «دەپىت خەست بگىرتەۋە سەلەنۇ ئىۋ ئاۋى پەيدا دەپىت بگىرتەۋە ئىۋ تانكىيەكى كە ئاۋمىكان دەپىتە ئاۋ خانەكانى ئىگىرنەۋى كارىيەمى» ئا لەم شىۋىيە سۈرەكە دۈۋىبارە «دەپىتەۋە، گەلەك رىگە دىكەش ھەيە كەپىشت بە ھەلگىرتن ئانەكانى تەزۋۋىمىكى سۈتەمىنىدا دەپىستىت بۇ پەرھەم جانى تەزۋۋىمىكى پەردەۋام كەلەپاشدا دىگىرت بۇ تەزۋۋىمىكى لەمەردە بىھۆى ئامپىرىكانى چاگىرنەۋى تەزۋ Power conditioning system (PCS) ھەروەھا دىتۋانىرت تۇرپىنە ھەلەۋى جىيەنىمىكانىش بۇ ھەلگىرتن بىكار بېئىرتىت.

دۈۋەم: ھەۋى جىيەنى بۇ پەردەپىدان پەرىگەكانى بىكار ھېئەتلى با ووزە.

ھەر ئىۋ سەردەمەي كەتاشە ھەۋىيەمىكان بىكار دىھاتن، ئاۋرەبىۋ، سۈدىكى باش لە با ووزە ۋەرىگىرت بەلەم ئىم دامەزراۋەنۋىيەكى كە نىستا پەردەۋام لەپەرسەندىن و بىكار ھېئەت جىۋاۋزەكاندا، زۆر جىۋاۋزە لەگەل ئىۋ جۆرە كلاسپەكانىيە پەھەمان بىنەرت كارىيان دىگەرد. ئىمۇ دىھەتەنە ئۈيەنەۋ بىكار ھېئەتلى كەرسە ئۈيەمىكان و تىگەپىشتىن رۈۋن و ئاشكرا لەپىزىيا، بۈە ھۆى دىۋىستىرنى كۆمەلە ئامپىرىكى ئۈي كەپەپاشى دىتۋان سۈۋە لە با ووزە ۋەرىگىرن و زۆر لەۋانىيە پىشۋىرت جىۋاۋزە.

دروستىكرىنى ئامپىرە ھىمرە گىمورىمىنى با لىم سىمىمىدا دەستى بىنكرد، يىگىمىن يىگىمى ئىزمىوونى بىرىتى بوو لە تۇرىپىنىكى با كە ھىراۋانىمىكى ۱۰۰ كېلىق ۋەت بوو لىمىالى ۱۹۲۰ لە "پالاكافا" يى يىگىتى سۆفمىنى ئەمىسا، نىزىك پالتا لىمىر دەرىيە رەش.

بەشى ھىمرە زۇرى ئەمى ووزمىيە لىمىاۋە دەستى دىگەۋىت بۇ پىمىدا كىردىنى كارمىا بەكار دىت و پىمىلەى كەمىرىش بۇ ھىمىنىك كارى مىكانىكى ۋەك پالتانى ئاۋ.

بەشى راپۇرتىمىكى كەشتاسى، لىمىرو ۱۰مىتر لىمىر روۋى زەمىمىۋە، خىراپى ئەمى بايەى كە لە ۵ مىتر /جىركە بايە ۷۵% ى روۋى ۋوشكىنى كۆى زەمى داگىر دىكات. ئەگىر ھىمىو ئەمى بايە ھىمى ھىمىو بۇ پىمىدا كىردىنى كارمىا بەكار ھات (كە ئەمى گىمىمىكى ئەمىا تىۋرىمى) ئەمىا دىركىمىۋىۋە كە نىمى پىداۋىستى جىمىنى ھىمىو ووزى كارمىا پىۋىست (لىمىالى ۱۹۹۰) دا دىكات.

لەمىمىرىكا، نىرخى ئەمى ووزمىيە لىمىاۋە لىمىالىمىكى نىۋان ۱۹۸۱ تا ۱۹۸۵ دا دىستىمىۋىۋە، لە ۲۱ مىلىۋن دۇلارمىۋە كەشتى ۷۸ مىلىۋن دۇلار، ئەمى زىادە خىراپىيەى پىمىداكىردىنى ووزى با دىگىمىۋىۋە بۇ ئەمى كە ھىكومىت باجى ھىپىرالى لىمىر پىرەپىدنى سىرچاۋە جىنكەمىكى ووزە كەم كىردىمىۋە.

ئىستا كۆى ھىراۋانى پىكىمىرى ئەمى ووزمىيە لەمىمىۋىۋە كەشتىدا بە ۲۰۰۰ مىگاۋات دىمىنىت كەمىمىۋىۋە ۱۵۰۰ مىگاۋاتى لەمىمىرىكا، ۵۰ مىگاۋاتى لەمىۋىۋە پىمىا، كە زۇررىپىن لىمىماركە، پىمىاۋىۋىۋىۋە ھىراۋانى capacity factor ۷۸.۲%، تىكرى ووزە پىمىدا كىردىمىكە تىپىدا ۲۷- تىراۋاتە.

ھىمىۋەما زىمىرى ئەمى پىستىمىۋىۋەى كە ئەمى پىمىز دىكەمىۋىۋە ووزى پىمىا كەمى، مىلىۋىنىك پىستىمىۋىۋە، ۱۰۰۰۰۰ (سەم ھىزار) يىگىمى ھىمىا بۇ بارگىمىۋىۋە پاتىرى پىمىاۋىۋەى، كوردىستان زۇر ناۋجىمى پىمىكى تىپىدە ئەگىر پىمىۋىۋەى تۇزىمىۋەى لىمىر بىكرىت بۇ دىمىۋىۋەى دىمىۋىۋەى پىمىاۋىۋەى ووزى كارمىا ووزى مىكانىكى ھىمى چىمىن پىمىا، تۇ بىلىرى رۇۋىك پىت باى كوردىستان پىتە سىرچاۋىمىكى ياشى ووزە پىتە پال سىرچاۋىمىكى دىكە.

ئەمى ماۋىمىۋە پىت، ئەمىيە كە ئەمىمىۋىۋەى پىمىۋىۋەى كە لىمىمىۋەى نىۋىدەما زىا ناۋى ھىراۋانىس پىۋىۋەى (Sir Francis Beaufort) بوو، پىۋىۋەىمىكى بۇ خىراپى با دانا، بەشى ھىزى پالتانى با بە كەشتى چارۋىمىۋەى پىمىا ھاتۋىمىكى ئەمى كاتە.

پىمىا بوون كە پىرگىمى تىشىكى سىرو ۋەمىۋىۋەى Ultra-Violet دىگىر، كە زىان بەخىمىۋەى لىمىۋىۋەى دىت.

ئەمى ئەمى تەمىمى ئەمى جۇرە خولىمىۋەى كوردە تەمىا پال ئەمىا خولىمىۋەى كۆمىمىۋەى كە ۱۰ سال پىرگىمىا دىگىر. ۵۸۰ سوكى كىشىان ۋە نىمىۋىۋەى تۋانىان جىرى تەمىمىۋەىمىكى بىرگىمىۋەى.

لەمىۋەى بەخىشىمىۋەى، دىمىۋىۋەى ئەمى تۋانىيەى پىمىۋىۋەىمىكى تىۋىرى لىمىاۋە پىمىمى دىت، كاتىك خىراپى ۱۲ مىلە لە سىمىۋىۋەى (نىزىكى ۲۱ كەم لىمىمىۋەىمىكى) دىكاتە نىزىكى ۱۰ ۋەت بۇ ھىمى پىمى جۋار كۆشىمىك لە روۋىر(روۋىمىۋەى سىۋىنى لە سىر ئاراستەى باكە ۋەمىمىۋەى) بەلەم پىمىۋەىمىكى كىردارى لە ۵۹.۳% (بۇ پالە Wings دىمىمىۋەىمىكى) زىاتىر ناپىت.

ۋاتە لىمىمىۋەى ئەمى ووزمىيەى پىمىا دىمىۋەى لە ۲ تا ۲.۵ ۋەت بۇ ھىمى پىمى جۋار كۆشىمىك لىروۋىر زىاتىر ناپىت(لىمىۋەىمىكى سىمىۋەىمىكى).

چارەسەر يېڭى نوپۇس

بۇ نەھىيەنىڭ پىرخەنى خەۋەر

لەم دوپپانەدا لەبازاركانى ئەوروپا دىرماسىنىڭ ئازە
بىناۋى(سۈرۈش) بۇ چارەسەرگىنى خالەتەكانى (پىرخە) كە "
ئوشى ژمارەمەكى زۇر لە خەكك بوە" دىھاتوود..
بەھىرى كۇمىيانىي بىرخەم ھىنەر ئەم دىرمانە نىزىكە لە
۹۷% ى خالەتەكان چارەسەر دىكات!
ئەم دىرمانە لەكۆمەلىك قىتاسىن و رۇنى سىروشتى بىنكەتو
كە رىكە لەم لەرىنەوانە دىگىر كە دىنە ھۇى ئەم دىارە
بىزاركەرە.. دىرمانى بىرخەم ھىنراۋ ھىچ جۇرە كارىگەرىكى
لاۋىكى نىرە.

بۆنى خۇش دەپنە ھۇى بەھىزىگەردى

بىرھاتنە ھەم رەۋادەكان

لىكۆنىنەۋىيەكى بەرىتانى دىرىخت كە بۆنى خۇش چەند
سۈدۈكى بىكە ھەمە جگە لەۋانەى لەمەو پىش باسكراۋن،
بەھىرى بۇجۈۋىنى لىكۆنىنەۋىيەكان بۇيان دىركەۋتوۋە كە ئەم
خۇندىكارانەى لەكەشنىكى يۇندارى خۇشدا دىخوئىن، توۋىمەكى
بەرزىريان ھەمە بۇ بىرھاتنەۋى ئەم زانپارنەى ھەمىرەن گىرتوۋە
ئەگەر بىتو بىراۋورد بىرگىن بەۋانەى كە ھەمەن زانپاربان
ۋەرگىرتوۋە بەلام بىمىن ئەۋەى ئەم شۈپنەى تىپايدا دىخوئىن
بۇندارىنەى.

لەم پەكگىرتىمەۋە سىمىرەۋە زانگان لەم باۋەردەن كە
بەۋىستىرەمەكى بەھىز لىنىۋان بۇن و نىماخدا ھەپنەى.

فېنك كەرمەۋەى ناۋ نۆتۈمبىلەكان

شۈپنىكى نىمۈنەىلەى بۇ "بەكتىرىا"

دۈۋر نىرە كە مەۋلىك دۈى گەشتىكى دۈۋرە رىكە
بەنۆتۈمبىل توشى ئىنفلۋەنزا يەكى زۇر بىزاركەر بىيىت، ئەمەش
بەھىرى ئەم دۆزىنەۋىيەكى كە چەند لىكۆنىنەۋىيەكى بەرىتانى
بەدىيان كىر كە بەكتىرىا تۈانى لەسىستى فېنك كەرمەۋەى ھەۋى
ناۋ نۆتۈمبىلەكەدا ھەمە، ھەر ئەمەش بۆتە ھۇى ئەۋەى
چەندەكا مىيۇن خەنگى رۈۋىيەروۋى مەترسى توش بۈۋن
بەچەندەكا نەخۇشى بىنەۋە گىرگىزىيان ئىنفلۋەنزا و
مەرتىمەى.

رۇفان

ئەم بىۋانەمە بىرى دىمۆترىت "بىۋانەى بۇ ھۇرت بۇ خىنراى
با" تا ئىستاش بىكارىت.

بۇ ھۇرت خىنراى باى كىرە سىانزە بەۋە، ھەر بەمەك
ژمارەمەكى دايە كە لە سىرمەۋە دىست پىمەكەن تا دىكاتە بۈانزە
بەھىرى خىشەمەك.

گۈمان لەۋەدا نىە كەخىنراى ئەم باپەى ۋمارە ھەشتى ئەم
بىۋانەمە زىاتىر بىت بۇ بىكارىنەنى ۋوزە بەمەك ناپەت، چۈنكە
دەپنە ھۇى ۋىران كىرەن و رۈخانەن، لەمەن ئەۋەى كەپتۈپىستە
ئەم شۈپنەى زۇرپاش دىست نىشان بىگىن كە ئەم كەرسەنەمەن
ئىپا بىكارىت بۇ ۋوزەى با، بەشۈمەك كە خىنراى با تىپايدا
گۈنچە، بىت و زۇرەمە كاتەكانى سالىش ھەپنەى.

خىشەكە

ژمارەى بىۋانەكى	خىنراى با كە/سەكەت	خۇۋى باكە	خىشەكەكى
سۈر	سۈر-۱،۵	ئارابە	دۈكەن راستەۋى سىمىرەۋىت
۱	۱-۱،۶	قىشەكە	دۈكەن دىخوئىتەۋە
۲	۱۱-۶	ھەمەكى خىنراى	گەلەى دىرەخت دىلەرىنەۋە
۳	۱۱-۱۲	قىشەكەكى خۇش	گەلەى دىرەخت و ھەندىك چىن دەلەرىنەۋە
۴	۲۹-۲۰	قىشەى مەم	لەكەن دىلەرىنەۋە گەلەكان لەمىن
۵	۲۹-۲۰	قىشەى ئەمەكە	رۈۋى ئاۋ دىخوئىتە، دىرەخت بەخىش
۶	۵۰-۴۰	قىشەكەكى بەھىز	لەكە گەلەرىكان دىلەرىنەۋە
۷	۶۱-۵۱	پاى بەھىز	خۇارپىۋىنەۋەى دىرەخەكان و بەگىران بۇشەن بەرىنەۋە
۸	۷۱-۶۲	رەشەپا	شەكەندەۋەى لىق و چەكەكانى دىرەخت
۹	۸۷-۷۵	رەشەپاى بەھىز	لەلەى دۈكەلى مەلەن دىكەت
۱۰	۱۰۱-۸۸	رەشەپاى زۇر بەھىز	ھەكەنەنى دىرەخت لىپىندا
۱۱	۱۲۰-۱۰۲	رەشەپاى تەۋاۋ	ۋىران كىرەن
۱۲	لە ۱۲۰ زىاتىر	گەلەرىن	ۋىرانى تەۋاۋ

سەرجاۋە:

1-George m. "Towards the 21 st century:Electricity and the Environment".

2-Warren A. and Taylor : " The development of Energy conservation and Efficiency.

۳-دەمەۋود سىرى طە: "الاتجاهات المعاصرة في عالم الطاقة ۱۹۷۷

۴-د.احمد ملىحى سلام، الطاقة و مصادرها المختلفة ۱۹۸۸

كۆمپيوتەر

ھاۋىيىن ۋە خىزمەت كارىكى گونىپايەلى ۋە رىگىپەكانە

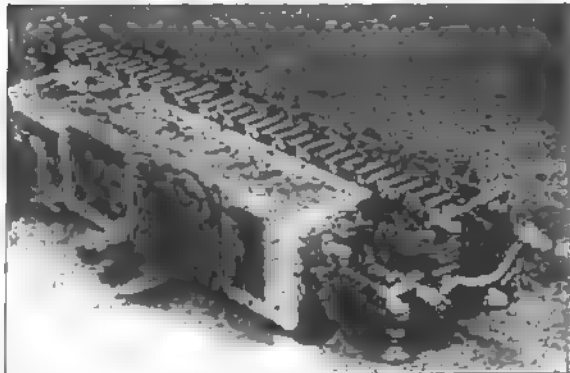
د: ھاۋىيىن غەم

غەمىيى، لەۋنە بەرنامە لى (مەرىپەت) ۋە دىنەپىكىر لىشىرىكە، (ئاي) بى، ئىيىم) لىناۋەندى لىكۆلپەۋى زانىسى لىكۆمىت ۋە قەۋرە بەرنامەسىكە كەشىرىكى جىپەھانى لىكە (كۆمىت) لىبەرنامە كۆمپيوتەرىيەكانىيەدا كەتەپەتن بە (قورئانى پىرۋۇ ۋە مەپەھى بۇ غارى) لىنچامىناۋە. بەلەم لىمەھمان مەپەھدا گوزارشتە زارۋەپىيەكانە لىبارە، كۆمپيوتەرمۇ ۋە گىرەتن، ۋەك زانىراۋە كەنەمۇ ۋە لىنامىر. ئانۋان لىكوزارشتە زارۋەپىيەكانە ھالى بىن، نەگەر بەتەننا ۋەلەۋ ۋە سەپەخۇكان زانىرا، ئەۋا دىپىت بىزانىت كە ئەم ۋەلەۋ ۋەك ۋەكە ۋەرەمىكى كارىكەن. چارەسەرى ئەمەش دىپىت لىسەزەكرى كۆمپيوتەرمەكە گەۋرەتەن كۆمەلى شىۋا لىكوزارشتەكان، لىكەن دانانى بىرەمىرەكانىيە ھەلپىگىزەت، بەلەم لىكەن ئەمەشدا گىرەتن دىكە

كۆمپيوتەر ھەنۋەكە دىتوانىت لىمەھما نوسراۋەكان بىگات، پان ۋەرەپان بىزانىت، بەلەم ھەما دىنگىيەكان تەھەنۋەكە كۆمپيوتەر لىم ۋەرەپان لىقۇناۋى يەكەمەپەلە بۇ ھەۋنە دىزانىن كە لىزەپۇن دىتوانىن دىنگى داۋا لىنامىرى تەلەپزىۋەن بىكەن كە بىگۇرەت بۇ كەنالىكى خە بىان دىبەزەنلىن ۋەرەزەگىرەمەۋى دىنگەكە، بەلەم ۋەشە پىزىگىراۋەكان، نەگەر بەنۋەتەكى تە قىسەت كىرە كۆمپيوتەرمەكە ھەنۋەپىرى تەلەپزىۋەكە لىرى ھالى نەپەۋ. بۇ ئەمە دىلەپىن شە، زەپەۋەن لىمەھما دىنگىيەكان ھەما ھەنۋەكە زەۋە لىبارە / مەپيوتەرمۇ، بەلەم شەزەپەۋەن لىمەھما نوسراۋەكان بىگومان لىكارە تەۋە سۈك ۋە ئاسانەكانە، بەتەپەت كە تەكەستەكان بەشەپەۋە تەۋەكەنەۋە تىگىرە، ۋەك چەپ كىرەن لىسەر تەخى چەپەمەنەكە ۋە بىكارەھەنەنى شەپەتە ۋەكەنەپەكان. پان كارتە خەۋەنراۋەكان.

كۆمپيوتەرى ھەمىيى

لىبارە يەكە ۋەرەمىكىكەنەۋە، دىپىنەن كەكۆمپيوتەر دىتوانىت ھەمەر يەكە ۋەرەمىكىكەن بىزانىت، بەم مانەپە دىتوانىت ۋەشەكە شەپەل بىگات، دىزانىت كە ئەم ۋەشەپە ناۋە پان ۋەرەپان پان ناۋەلەۋە كەۋەشەكە لىھاۋەپەشە ۋەشەپەكان نەپەت)، بۇ ھەۋنە دىزانىت كە نەم ۋەشەپە تاكە پان جەۋەپە پان كۆپە، لىبەرەمەۋى دىتوانىت ئەم مەسەلەنە پەناسانى لىكۆمپيوتەرمەكە بەرنامە بىگىزەن، بەلەم ھەنۋەكە ھەنەپە كەكەرىكەت لىسەر شەپەل كىرەننى زەنەۋەنى زەنەپە

ناوبه‌ناو ریڅخه‌ری ټیڅکسټمکان به‌کار به‌یښن به‌ریڅگمه‌ک کم‌کرداری
ریزگرینی پټه‌مکان زیاده‌کاته همنځک به‌ری‌نامه‌ی ریڅخه‌ری
ټیڅکسټمکان ریڅگمان همدن بۆلوموی راسته‌موخو وهرگ‌پړان
نکو‌مه‌پوټه‌رموه بۆ چاپخانه وهریگر، نهمه به‌ری‌نامه‌ک بۆ
سیستمی (بلاوگرینوموی کټیپ‌خانه‌ی)، که‌رسته‌موخو ریڅگه‌ی
ناماده‌کرنی ټیڅکستی وهرگ‌پړدراوی بۆ بلاوگرینومه به‌مو‌گرینی‌دراوه،
نهمش به‌جاب کرنی وهرگ‌پړانه‌که به‌جاب‌که‌ره لیزرم‌کان ده‌بیت،
به‌ی هوج به‌پو‌سیتمک بۆ رولی چاپه‌منی، نهمگر ژماره‌ی نویسه‌مکان
سنورار بیت، به‌لام له‌حالمی ناماده‌کرنی گموره‌ی، ده‌کرت په‌نا بۆ
نهم‌گرتن یان چاپ کرنی به‌نؤسیټ (Offset) به‌ریټ، ریڅخه‌رم‌کانی
ټیڅکسټمکان به‌پیی تواناکانی همدن جؤړکڼ، ریڅخه‌ری ټیڅکسټمکان
همه‌ی کشاشه‌په‌کی دوو څاقی پټویه، به‌و واتاپه‌ی به‌کاره‌نبره‌که‌ی
به‌نوانیټ شاشه‌که دابه‌ش بکات بۆ دوو نیوه، له‌نیوه‌ی په‌که‌مدا ټیڅکسته
نسله‌په‌کو له‌نیوه‌ی نووه‌میشدا ټیڅکستی وهرگ‌پړدراو نمایش بکات. بۆ
تانه‌وی وهرگ‌پړ به‌نوانیټ له‌په‌ک کاتدا همدروو نیوه‌که به‌په‌ک‌موه
به‌یښیټ، جاره‌وبار ده‌شکرت لاکان ناسؤیږن، به‌و به‌په‌په‌ی ټیڅکسته
به‌نره‌په‌که له‌نیوه به‌رزه‌که‌مدا نمایش بکرتو وهرگ‌پړانه‌کش له‌نیوه‌ی
نیزمونه‌ی به‌نوسریټ، به‌وی ریڅای به‌راوردی نیوان همدروو ټیڅکسته‌که
ده‌کات بۆلوموی ناگمان له‌وردی وهرگ‌پړانه‌که بیت، که‌له‌وی نهم
سیستمه به‌ردوام گمه‌و زؤریه.

باشان چىنلەمدا كۆمپيوتىر ھەمىيە رېگى بىمىرلىنىۋېتىپ
(Window) لىسىر شاشىمىگە دىخىمىن. بۇ ھەۋىيە، بۇ ئىكۆلىنىمە
نەقىرىھىنگى مېكانىكى، كاتتىك لىسىر كۆمپيوتىرلىرىگە ۋەردىگىرت يان
تەۋەسىنى ۋە ۋەشەيك دىھىنىت ۋەلتاگى يان بىرەمبىرلىكى ئازانىت،
تەۋەنىت لىشاشىمىگە ۋەندى بىمىتەۋە ۋاۋا لى كۆمپيوتىرلىرىگە بىكەيت
كە بۇت بىكۆلىنىمە لىمۋالى ۋەشەيك، لىمۋا لىشۋىنە گۈنچۈمىگەيدى
لەتتىكىسى ۋەردىگىرت ۋەلتانىت بىمىكانىكى يان بىنۋەسىنىمە يان
لەمىرلىت.

ووردیون و دیوئی نیلانی و فدره لنگه گانی مورا ریپه گان

زبانمەك بۇنەمەي پېشەو، ھەزائىن كە لەزمانە ئەمروپىمەكاندا
 (عەربىيەكانىش لەم دىۋايەدا) بەرنامەي وردىۋونەمەي ئىملايى
 (checker spell) ھەمە، كاتتەك كەمۇرگىزەك تەۋەدەبەيت بەرنامەي
 ئاۋىرەدەبەيتتە پېداۋچوۋنەمەي مېكانىكى پېدا دىكات، كەۋەتە
 ھەج ھەلەبەك ئىملاي تېنەبۋ رەستى دىكاتەۋە، ۋەكو چۈن لەمەل
 زۆرۈك بەرنامەي رۇكخەرى تېكستە ھەلگىرەۋ (the savvus)
 مېكانىكىەكان زۆر دەبەيت كەراسىرەن ۋەگونجاۋترەن مۇرادىنەكان
 ھەلەبەيتتە پېشەكەشە نوۋسەرە ۋەرگىزەكانى دىكات، ھەنوۋە
 بەرنامەي كۆمپيوتەرى بۇ پېداۋچوۋنەۋە پان رەست كەرنەمەي
 زىمانى ۋەنوسلەي لەھەنەنەك لەزمانەكاندا زۆرە بەرنامەكە ۋەرگىزە
 پان نوۋسەرەك ئاكاندارەدەكەۋە لەھەلە زىمانى ۋەنوسلەيەكان، بەلگە
 ھەردوۋ بەرنامەي (Gramm atik IV Gamar Checker)ى
 زمانى ئىنگىلىزى رەست كەرنەمەي شىۋەت پېشەنار دىكات، ھەروەھا
 مېستەمى ئىملايى كۆمپيوتەرى ھەمە كەمەرتەلە لەسستەمەي،

يۇستىدى ئەلىيەتۇنى

[illegible]

لەوانى سەرموھ بۆمان روون دەپتەشەو گەزەزەك بەگەرەپنەنى
گۆنچاۋ ھەيە بۇ گۆمپوئەلەر، بەزادەيەك بۇ ۋەرگىزەپنى مەكانىكى
(machine translation) يان ۋەرگىزەپنى بەپارەنى گۆمپوئەرى
(computer aided translation). گۆمپوئەر دەپتە ھەرپەمكى
بەسەۋاۋ خەزەت كارىكى گۆرۈپەلى ۋەرگىزەكان شەگەر بەھەك
بەكارەپنەرو، گومان نابەم بېپتە موناۋىكى ترەك بۇيانو بۇكاتو
پەرى نەو نامەزەۋانەى كەپەشەپەمكى بەردەۋام ئاتاچەسان
بەۋەرگىزەپنە لەكارەكاننە، ئەگەر نامەزەۋە زامەتەكان بىن يان
ئەپەرى يان بازەكانەكان، بېگومان ھەتتە بەگەرەپنەنى زەتەرى
گۆمپوئەرمان لەپارەكانى ۋەرگىزەپنە جەپەزەكان بۇ ئاشەرا ھەكەت.

سید رحمان /

گوفاری، (مسابقات اعلامیہ شمارہ ۱۵-۱۶، سالی جوارہم)،
جسٹس میسرے ۱۹۹۱ - پناہری ۱۹۹۵.

دەخراۋات، بۇيە باۋوبوونىمۇ زىيانكەشلىرى جۇرى يەكەم لەوانىيە باشقا
بىت لەيمەر ئەمەي ئازەل دىۋى گەورەبوونى ئاتىۋاتى جى تىر زىيانلىق
بىت. جۇرى دوۋەم كە شىۋەي دەۋىنى ھەيە چەندىن جۇرى ھەيە
لەۋاتىش.

Amygdalus arabica
Amygdalus spartioides

رومىكى بايەف چەندىن گىرگى ئابۇرى ھەيە لەۋانەش ۱-

۱- بىرەكەي (ئاۋىگەي) كە لە ۲۸ دىنكەي دەپتە ناۋى
سەرچامىكى خۇراكى گىرگە بۇ مۇۋى دىۋى خۇشكىرىنى بىناۋى گەرم
پان ناۋى خۇش بۇ مەۋى چەند رۇۋىك مەدە تالەكەنى دەۋىت
ۋەبىنرەيىكى بىرە لەۋازىپا دەۋىرۋىش.

۲- رۇۋىمىكى زۇر بىرە لەۋىتى تىيادىيە كە نەكە بىرەۋى رۇن
لەۋىكى بىدەمدا لەۋىش كە بىرەيە لە ۲۷،۷۱ لەكەتەكە لەۋىكى بىدەم
نا دىكەتە ۲۵۰ ۋەلە قەيسىدا ۲۵،۲۱ ۋەلە ۲۹،۲۵ ۋەلە ۲۵،۸۰.

۳- رۇۋىمىكى گونجاۋ لە بىرەۋىتىنى تىيادىيە ۲۳،۲۸ كە زۇر
زىيادە لە بىرەۋىتىنى قەيسى ۋەلە ۲۵،۲۵ ۋەلە ۲۵،۸۰ كە لە ۲۵،۸۰
بىرەۋىتىنى تىيادىيە ۋەكەسەلەن رۇۋىكى لەكارىيەبىرەيە تىيادىيە كە زۇر
دەۋىت بۇ ئەۋ كەسەلەي نەخۇشى شەكەرىيە ھەيە. خۇشەي ۋەلە (۲)
ھەندى لەۋىك ھاتوۋە گىرگەكەنى چەتەلەۋ، ھەلۋە، ۋەلە ۋەلە قەيسى روۋى
لەكەتەۋە.

جىزى دىكى	رۇن	پىۋىتى	كارىيەبىرەت
بىرە	%		
قەيسى	۲۵،۲۱	۱۰،۸۸	۵۹،۰۲
ۋەلە	۲۹،۲۵	۲۳،۲۲	۵۰،۹۱
ھەلۋە	۲۵،۸۰	۲۹،۲۵	۳۱،۷۹
چەتەلەۋ	۲۳،۲۱	۲۲،۲۸	۲،۸۲

بۇر شەيە لەۋەۋارۇدا ئەگەر گىرگى بىرەۋىتى پەيلىيەف بىتە
روۋىكىكى رۇنى بۇ بىشەسازى پان بىشەكى پان بۇ خۇاردىن بىكارىيەت

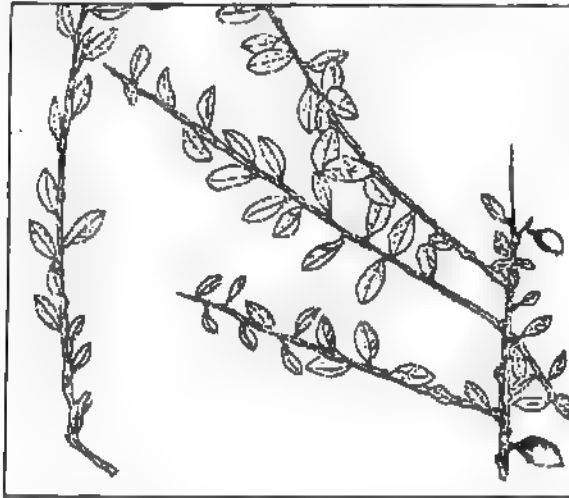
زەۋى ناۋچەكەيە بۇيە پىۋىستە كە ئەۋ روۋىبەرە بىرەۋەلەۋە ۋەكەتە
بىجىرەۋى پەجۇلى نەمىنەۋە ھەۋەكە دەۋىن شاخىكى دارىستاناۋى
ماناۋى بىۋى روۋىيەكە بۇ ناۋچەكە.

ئەۋ روۋەكەنى كە بۇ چەندىن لەۋاۋچە بىرەۋەلەۋەكە ۋەكەكەكە
دەۋىن زۇر لەۋانەش.

بايەف، زى، بىرە، تىر، مۇۋ، ھەمى، بىدەمى، تال، گۇۋ، بەلۋەك،
جۇرەكەنى گەۋەن... ھەت.

لەم باسەمدا تەنە باسۇ بايەف دىكەن كە پە ئىنگىلىزى پىرى
دەۋىت Wild Almond ۋە بىرەۋى (الباسور) ۋە دىكەنەۋە بۇ
جۇرى بىدەمى كىۋى (*Amygdalus L.*).

روۋىكى بايەف بىرەكەي پىرى دەۋىت چەتەلە ۋەبىگەۋىرى
ناۋچە جىياچىكەنى كوردستان ناۋى جىياۋى ھەيە، روۋىكى بايەف
روۋىكىكى كىۋىلە ھەمىشە سەۋە لەۋۋىيە شۇنە بىرەۋەلەۋەكە ۋە
مەۋەن، شىنەۋ، تاۋىرەلەۋ، سۈرگەنەكە بىرەۋەش ھەيە
ۋەبىشەۋى گىشى لەۋەۋەكەنى دارىستانى بىرەۋە بىرەۋە. سەرچامە
نەستىكەن ناۋە بىرەۋە دىكەن بىرەۋە لەۋاۋچە جىياچىكەنى
شاخى زاگىرۇس لەۋەۋەكەنى شىران ۋە تۈركىيا ۋە شىراق ۋە ھەۋە
سەبىنان ۋە سۈرىيە بىشەۋى گىشى ئەۋ جۇرى سەرەكى لەۋەۋە ھەيە
جۇرەكەن بىشەۋى دار ياخۇد شىۋە دارۋە دىكەن ۋە تا ۵ زىيادەش
سەرە دەۋىتەۋە، ئەم جۇرە لەۋاۋچە ھەۋەماندا دەۋىتە ۋەناۋە
نەستىكەنى *Amygdalus orientalis* ۋە، بىرەكى زۇر دىكەن بىرەۋە
سەرەكى ۋەدەلە لەۋەۋەكەنى تىر ۋەك *Amygdalus arabica* ۋە كە
تەمىيان سىرە بىرەۋەلەۋە دىكەنەكە. ھەندى چار لەۋەۋە گونجاۋدا
سەرەمەك گەۋە دەپتە كە ھەندى كەس ۋەدەۋەن بىدەمى ئاساسىيە
ۋە *Amygdalus communis L.* بىرەۋە لەيمەر ئەۋە بىرە ئەۋ
جۇرە چەتەلەۋە تەتە بىشەۋە جىيا دىكەنەۋە لەۋەۋە ئاساسىيە،
كە لە بىجۈكى گەلەكەنى ۋە بىرەكەي. جۇرى دوۋەم لەۋەۋە شىۋە
جۈمى ۋەدەۋەكە ۳ ۲۵ بىرە دەۋىتەۋە لەسەر خاكەۋە بە گۈۋەرى
ئەۋ شۇنەي تىيادى روۋاۋە دىكەنى ئەم جۇرە زۇر لەۋەۋە يەكەم
گەۋەشە ھەندى چار دىكەنە لەۋەۋە ھەلەۋەكى شۈشە. لەكەنى كەس
تەتە، ئازەل بىشەۋەتى بىز پەلامارى ئەم روۋەكە دىكەنە بىرەكەي

تانیستا گرنگیه میکی شموتوی پیی نمدراوم، بهداخموه شامانگه کشتوکالیمکان چمنجها روومگیان لمدرموی ولتموه هیناوه که پیوستیان بهنمماگه همیه باشان لمدوژرینموه بی شوینی همیشیمی، لمداتیگنا زور روومگی سروشتی گونجاو بی کشی ناوچهی خومان لمدوچمگانی خوماندا همیه که بهشویمیکی گنویلیسی همنو دهوانریت زور بهناسانی بسممکن زیاد بکریشو بلوویکریتموه و بهپویست بهمارمیکی شموتو ناگات که نیستا بی دابین کرنی شملگا و بی دابین کرنی نمدام دمنراوه بی کهم کرنموهی راسالینو داجوونو لمدنئی لمدو دوانی که سمرچاومی ناوی بهربسمتمگانی موکانو بهربسمتمگانن. ممشیت کملگ لمدووه که گنویلمگانی ناوچمگانی خومان که هر لمدوونموه لمدنئی ناوو همدی ناوچمگنا رماوتوون و بهربگریوتو لمدنمش زور کملگی نابوری و پزیشکی و جوانیشیان لمدان زیاترن وک ژالو، بایمفو، زیو، گموون و ترشو، همری کمتوانای بهربگری و شگانی و نه خوشیان همیه همننیکیشیان زور بهبجوکی دمنننموه بهمش رادی همننرینی ناو ون بوونی ناو له رنگای که لکانیانموه زور کهمتره لمداری گموری وک سورو سمنویر، جگه لمد کملگانش روومکه گنویلمگانی ناوچمگانی خومان زوریان بهمکن خویان زیاد دمنکن و بلو و دمننموه که لمدنمش کارکی زور لسانره لمدیگه پاندنی نمدامو گواستنموهی.

سمرچاومگان

1-townsend, C.C. and Guest, E. 1966

Flora of Iraq. Vol. 2. Ministry of Agriculture

د. محمد نبیل شایب، رفیق الریس، عبدالله غزالو نایف غزال لمدو

تحریرات لولیه بینه و جعفریه نبییه حول الاصول العربیة لعنن اللوز.

Amygdalius L. ن سوریه

للمدر الدول للمصادر الوراثية النباتية IPGRI. مجموعة غرب اسيا وشمال افريقيا.

3-Laurence, D.R. and Bennett, P.N (1986)

clinical pharmacology. Fourth Edition. U.S.A.

محسن عونی طیفور و زگار حمیدی وشید

للمصادر الزيتية. وزارة التعليم العالي والبحث العلمي جامعة الموصل

همروک ماری هوووبا (Jajoba) و خورماری رین (نخیل الزيت) که نیستا سمرچاومگی گرنگی رین له جیهاندا بی پیشسازی و خواردن همروها چمنلین روومگی بزار Weeds وک Sinapis nigra , sinapis albe (Mustard) که نیستا لمدی لمدی بزار بیت روومگیکی رینی و له ۳۶-۳۴ رینی تیانیمو بی پیشسازی بهماردیت همروها روومگی مرورگه بهمهرمی پری لمدوتری (الزیون) Syrian Cephalaria و میناوی زانستیمکی Cephelena sirjac.

۴. ناوکه می ممدی Amygdalin (glucoside - A B) ی لمدانیه وک ناوکی قمیسی که همنن سمرچاوم زانستیمکان نامازمیان به دروست کرنی پیک هانویهک لری کربوه وانه لمدوکی قمیسی (Apricot) پری دمنریت Lactile که کارگمری لمدمر کهم سمرچاوم ناوارو بهربگریتموی بهره لمدی بهرامهر شترپمنجه (Cancer) همیه و مریولی لمد کارمش Cyanide پری همدنستی که دمنریت ناو خانمگانی لمدموه که خانه تووش بوومگان دمدوژی و کار ناگانه سمر شانه سادیمکان (توش نمدووشان).

۵. سمرچاومگی روومگی زور گرنگی بی کهم کرنموهی راسالینو داجوونو ژالو، هاندنی ناو بوجونه ناو خاکموه بهکوکرنموهی ناوی بارناو بهمدی لمدکانیموه که شویمیکی که موله (Funel) ی همیه باشان لمدیگای رمدگیموه بهناسانی دمدکانه ناو خاکموه لمدنمش دمننیه هدی زیادبوونی قمارهی ناوی گسجیه کراو زیادبوونی گسجینه سروشتیمگانی ناو لمدان زموینا که سمرچاومی ناوی گانی و گارنرو، پری روومگی، لمدیواری و رووبارمگانن کمواله بویه و تویانه بوونی شایخی درمختاوی وانه بوونی رووبارنیک لمدانچمگنا.

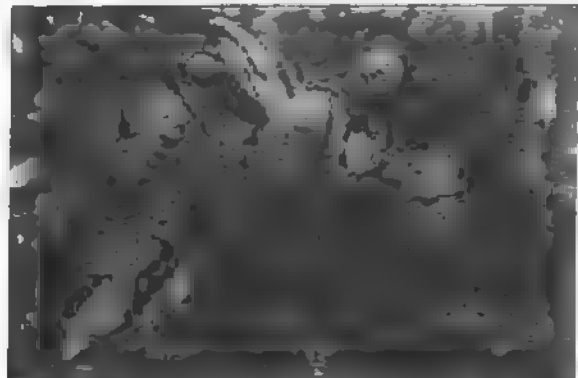
۶. لمدکانی سمرچاومیکه بی سوتاندن و همننیک پیشسازی ناو خاک.

۷. سمرچاومیکه بی دروست کرنی کهمتره یان جیهو.

۸. جوانیمگی زور سروشتی جوان لمدن بمرسروشت لمدیوان مانگی (۱-۲) که دمننیه سمرچاومگی گرنگی بی همنگ بی کوکرنموهی ممدی شوی.

۹. لمدستاندا کملگ له لمدکانی و بهربگریوت بی رادستن لمدی ناوژندا.

۱۰. لمدن لمدو همدو گرنگی می روومگی بایمندا لمد روومکه

بىرۈگەيەز گە بەيئىتىكىدا دىت تەسىر كەسىنى چواردەورلىدا چىنەنچىرى بىكەت، ھەندى جارىش زۇر بىر كەينى رەخەنگەرتى توند و گائە بىر كرىن بىكەسەن چواردەورى بەيى ھىچ شەرم كرىنەك دىيىتە بارىكى دىگەي دەرونى كەسەكە، دەتوانىن ئەم جۆرى خەمۇڭچى بە نەخۇش "مانيا" دىيىن.

۱- خەمۇڭچى كارتىكىرى "الكاپە الشافىيە"

ئەم جۇرەيان لەخەمۇڭچى بەھۇى بارە ئالەبارەكەنى كۆمەلەيتەمە جەمە توشى كەسەتتى دىيىت پاش ھەلقىستىكى ئالەبار كەبەسەر دەرونىدا دىت و ئەويش بەھۇى سەرنەكەوتنى لەكارو گىردەمەي كە بەدەستەيەمەدە.

ۋان و كچان لەقۇنغى مۇرىمەنلى و ھەزەكەرىدا زىلەر دوجارى ئەم جۇرە خەمۇڭچى بەيى ئەويش بەھۇى سەرنەكەوتلىان لە خۇشەيىستىدا ياخود بەھۇى رىگەر كۆمەلەيتەمەكەن كە لەبەردەم شەرىزە سىكەسەمەكەندا دەمەستەت. ھەرومە لەناو كۆمەلى سەرمەيدەردىدا بەھۇى ئەم جىپاۋازى و لەمەللى جىپاۋەترو ئابدۇلۇلۇياۋە كە ھەمەو لەمەنەي ئەم لەمەللىنەمە جەيى زۇر دەست توشى ئەم جۇرە خەمۇڭچى بەيىت.

خۇ ئەگەر كۆمەل لەجەنگە بوو، ئەمە بىرگەمە بەھۇى ئەمەي كە جەنگ يەككە لە ھۆكەرە مالىۋىرتەمەكەن و دىتەيىنى بارى ئابوورى ئەمە خەلگەش توشى پەشۋى دەرونى دىكەت، جا ئايا ئەز جەنگ بىت ئەگەل ئۇمەلدا ياخود جەنگى ناوخۇش بىت.

زانا دەرونىلەكەن دەريان خەستە كە جەنگەمە لەناو جەنگەي يەكە سەربازىيەكەندا زۇر تەرسەكە توشى ئەم جۇرە پەشۋىيە دەرونىيە بىت بۇيە "نباغ" ئەم بارەمەمە رەنى كرىتەمە كە ھىلاكى و خەمۇڭچى لەمەۋكەرانەن كە دىيەنە ھۇى دىيەنەيىرە "الروح للعنويە" لەكەنى جەنگە كەسەربازو خەلگە تەدەكەن.

شەرىكەر كە توشى خەمۇڭچى بوو باۋەرى پەشۋى نەمەن و ھەمەشە تەرسەي ئەگەرى و لەقەسەمەردەنە كز دىيىت و ھەرومە كەركەنەش جەمەنەن ناكەت و شەيىش لەمەردەمەجەتەمە ئەگەر خەمۇڭچى زۇر كەركەر بوو ئەمە توشى ھەسەريا دىيىت.

ئەم خەمۇڭچى لەناو سۇپادا دىگەرتەمە بۇ دەمە ھۇ:

- ھۆكەر سەرمەكەمەكەن، ئەمە گەمە وگەرى بۇمەمەي و تەك جەيى بارى كۆمەلەيتەي.

- ھۆكەرە پارەمەنى دەمەكەن، ئەمەش ئەمە ھۆكەرەنەنەن كەمەمەنى خەردەمەكەوتنى خەمۇڭچى دەمەن ئەمە خەللى بارى ئابوورى ھەلەمەي دەرونى كەرسەتتى كەتەپ.

ياخود دەتوانىن بىلەن ھۆكەرەكەن دىگەرتىن پەشەيەمە.

- ھۆكەرى بايۇلۇڭ: ھۆكەرى كەنى يا كەمە وگەرى بۇمەمەي

- ھۆكەرى دەرونى: پەيۋەستە بە گەشەي دەرونىيەمە بەتەيىمەنى لەقۇنغى مەنەلەي.

- ھۆكەرى رىگەي: بىرەنەمە لەمەكەنەي كەلەنەنگەي جەنگەمەمە سەرمەكەمەن ئەمە ھۆكەرى رۇشەنەيىرە شەرسەتەي تەكەمەنى بارى خەزەن لەناو كۆمەلەي.

ھۆكەرەكەنى خەمۇڭچى

ئەمە ھۆكەرەكەنى كە دىيەنە ھۇى خەمۇڭچى ئەمەلەن:

۱-بۇمەلە: Heredity

خەمۇڭچى پەشۋىيە بۇمەمەي دىگەرتەمە بۇ جەيىكى زان كەلە باۋەنەمە بۇى مەمەتەمە، نەخۇش كۆمەلەك نەشەنەي جىپاۋەزى تەيىدە دەمەكەمە ئەمە لاۋازى و سەردە سەرى لەمەلەي وگەمە، ئەمە بۇنى خۇشەيىستەي بەرەمەيە كەسەنى چواردەورى جەنگە ئەمە ھەست بەمەنى خۇشەيىستەي چواردەورى ناكەت ھەمە ئەمەشەي دىكەت كە زۇر ئارەمەزى گەيەن بىكەت ئەمەشەي ئەمە رىگە چارەمەك بۇ دەرياز بون ئەمە تەنگەي جەمە دەرونىيە.

ھەست كرىن بەگەمەن ئەمە نەخۇش دىكەت كە توشى جەمەنەيەت بىت ئەمەلەشە زۇرچەر ئەمە گەمەنە بەگەزەندەمە گەمەي دەريەيەتە جەنگە ئەمە ھەستە دىكەت كە بەتەمەنە خەلقەۋە بۇگەمەلەك نەخۇش. ئەگەر سە لە باۋەنەمە خەمۇڭچى بۇمەمە ئەمە توشى نەپەكى دىيىت ئەمە سەرى مەنگەمەمە ئەمە نەپەشە ئارەمەزەي سىكەسى كەمە دىيىتەمە.

رەزەي خەمۇڭچى بەھۇى بۇمەمە لەجەپەنە ۶۲ بەلەمە لە ئەمە خەمە كەسەكەرى خەمۇڭچى رەزەمە دىگەرتە بۇ ۶۱، كەجە لەمەنەنە خەمەكە و بەرەكەنى خەمۇڭچى ئەمە رەزەمە بەرە دىيىتەمە بۇ ۶۲ و لە مەنەلەي جەمەشە ۶۵، بەلەمە ئەمە ئىستە رەمەي بۇمەمەمەي خەمۇڭچى بە شەمەي بۇمەمە نەزەنەمە.

۲- پىكەتەنى لەش Physical Constitution

ئەمە كەسەنەي كە پىكە مەتەي لەشەيەن لەمەزەي قەلەمەكەرتە بەلە Pyking زەتەر دوجارى خەمۇڭچى دەمەن ئەمە ئەمەسەنى ئەمە ئەمە جۇرە پىكەتەنى لەشەيەن بەمە جىپەمەرتەمە كە پەنەكەنى قەچ و دەست كۆرتەن و بۇشەي سەكەشەن گەمەمە، ئەمە جەگەلەمەي كەمەمە جەمەشە شەمەمەي خەمەمەرتەمە.

۲- كەسەتەنى Personality

جەمەرەنەمەي كەسەتەنى ئەمە ئەمەنە دىيىتەشەن دىگەرتە، كەگەرتەي خەتەرە ئەمە سەمە دەرونى مەلەلە لەخۇشەيەمە بۇ خەمەتە بەمەجەمەنە Cyclothymic ئەمەمەنە كەتەنە ھەلەسەنى كەسەيەمەكە كۆمەلەيتەمەكەن ئەمە جەمەكەنەنە ھەلەلەنە بۇ تەكەلەۋەتەي خەمەكە

پەربۇون" جا ئىمە بارى خەمىمۇكى لەمىر يەك لەم قۇناغانىمدا
 ۋەردىگىن،

۱- قۇناغانى مەدالى: خەمىمۇكى لەمىندالدا خالەتتىكى زۇر بىلۋە كە
 ئەمىش ھۆكۈرىدەمۇ جىياۋزى ھەيە، يەمىككە لە ئىستەككەنى
 راگىمىندىن راگىمىندە پەشەككەنى بىرەتەنلىككەنى بىرەتەنلىككەنى
 ساۋىكۇلۇجىيان لەمىر جەمەتتە مەۋەپەك لە مەشەلەن كىرەمۇ
 كەشتەتەتە راستىمىكى زەتتى گىرەك كە ئەۋە دىۋەت دىكەتەۋە كە
 ۋەمەپەك مەندال لەمىنەك دەپنە كە نىشانەمى خەمىمۇكى بۇمەۋەپەك پان
 پەۋەپەككە ئەمىش دىكەتەتەۋە بۇ ئاۋارامى دىكەككە ۋە تەكچەۋەپەك
 بىرەدەۋەپەك ئەم ئاۋارامى پەش لەمىر كۆرەپەككە لەمىكى ئەپەككە رەتەك
 مەدەتەۋە.

زەتتى دەۋەن ناسى ئەمىرىكى د. جون زەتتىن پەۋەپەككە خەمىمۇكى
 لەۋە مەندال دىكەتە ھۆى زەتتىمىكى ئەپەككەۋە جۇرۇۋەپەككە ئەۋەپەككە
 رەۋەتتە، ئەم ئەۋەپەككە بەۋە د. جون جەمەتتە شۇۋەپەككە ھەيە
 ئەۋەپەككە مەشەۋەپەككە شەرتەتەۋە بىت پان لەمىنەۋە ئاۋارەك
 لەمىندە: دەرەككەۋەپەككە پەۋەپەككە كۆشەككەۋە تەتەن لەمىنەككەۋە
 ئارەۋەپەككە دىۋە كىرەتە بىت.

زەتتى دەۋەن ناسى ئەمىرىكى د. ئارەشەر نىكەرسون" لەمىنەۋە
 خەمىمۇكى دىكەتەتەۋە كە باۋەككە مەندال لەمىنەككە بىر دىكەككە
 ۋە خەمىمۇكى دىكەتەتەۋە بۇ "رواج الشەرىف" لەمىر ئەۋەپەككە رەتەك
 پەۋەپەككەۋەككە ۋە كەشەككەۋەن دىكەككەۋە رەككە سىپەپەك ۋە ئاۋەپەك
 دىكەككە.

ب/ قۇناغانى مەدالى ۋە ھەزەتەككە:

لەمىنەۋە قۇناغانى مەدالى ۋە ھەزەتەككە لەۋەپەككە كەپان
 ۋەۋەپەككە ناسكە، لەمىر ئەۋەپەككە كە لاۋ پەۋەپەككە ھەستە بە ۋەن بىۋەپەك
 كەشتەۋە خۇى دىكەككە لەمىنەۋە بۇۋە دەرەككەۋە پەۋەپەككە كەشتەۋە
 نىشانەۋە كەۋەك ۋە ئەپەككە سەرتەۋە دىكەك ۋە باۋەك ۋە كۆشەۋە، بۇۋە لە
 ئەمىنەۋە بىرەككەۋەپەككە مەلەنەۋە دىۋە ھەۋەپەككە بىۋەپەككە پەۋەپەككە
 جىياۋۋەپەككە لەمىر ھەزەتەككە توشى خەمىمۇكى دىكەككە لەم خالەتەۋە
 خەمىمۇكى زۇر تەۋەپەككە ھەۋەپەككە بۇ "ھۆكۈشتەن".

ج/ قۇناغانى ئاۋەپەككە تەمىن "پەھەزى تەمىن"

ئەم قۇناغانى جىيالە قۇناغانى ھەزەتەككە، بۇۋە لە قۇناغانى
 ئاۋەپەككە ناسكە بىر لە پەشە رەۋە خۇى دىكەتەۋە ۋەۋەپەككە پەشە
 جەۋە كە زۇرەپە دىكەككەۋە مەۋەپەككەۋە بۇۋەپەككە كەشە
 نىۋەپەككە زەتتى تەمىنەۋە ھەۋەپەككە بۇۋە توشى بارى "جىيالە"
 دىكەككە رەۋەپەككەۋە ئەمىنەۋە ئەمىنەۋە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 مەۋەپەككەۋە ئەمىنەۋە ۋە دىكەككەۋە زەتتى بىرەۋەپەككە ھەۋەپەككە
 كۆپ پەۋەپەككە بىرەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە.

د/ قۇناغانى پەۋەپەككە:

ئەم قۇناغانى زۇرەپە كەشەككە بىر لەمىر دىكەتەۋە بۇۋە ھەپە
 ھەۋەپەككە ناسكەۋە ئەۋەپەككە بەدە ناسكەۋە پەۋەپەككە دىكەككە
 ئەۋەپەككە دىكەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 كەشەۋە ئەۋەپەككە دىكەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 پەۋەپەككە ۋەۋەپەككە.

۶- پەۋەپەككە جىياۋۋەپەككە Stresses

رەۋەپەككە پەۋەپەككە دەرەككەۋەككە ۋەۋەپەككە بۇ خەمىمۇكى ھەۋەپەككە
 ئەۋەپەككە بە ئەۋەپەككە زۇرەپە ھۆكۈرە ئەۋەپەككە كە
 لەمىنەۋەپەككە دىكەككە ئەۋەپەككە ۋەۋەپەككە پان بەدەپەككە ۋەۋەپەككە
 پەۋەپەككە.

لەمىنەۋەپەككە ئەۋەپەككە كەۋەككە لەمىنەۋەپەككە پەۋەپەككە
 رەۋەپەككە كۆشەۋەپەككە ۋەۋەپەككە "جەنەككە پەۋەپەككە پەۋەپەككە
 جەۋەپەككە پەۋەپەككە رەۋەپەككە پەۋەپەككە دىكەككە ئەۋەپەككە
 ۋەۋەپەككە ئەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 ئەۋەپەككە پەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 بەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 سەۋەپەككە خەمىمۇكى ۋەۋەپەككە جەۋەپەككە خەمىمۇكى ۋەۋەپەككە
 جەۋەپەككە كەۋەككە پەۋەپەككە رەۋەپەككە كەۋەككە.

۷- ھۆكۈرە ئەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە Physical Diseases
 and Physiological Erents

ئەۋەپەككە جەۋەپەككە بىۋەپەككە ھۆكۈرە ئەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 ئەۋەپەككە بىۋەپەككە ئەۋەپەككە جەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 مەۋەپەككە بىۋەپەككە ئەۋەپەككە مەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 "سەۋەپەككە" مەۋەپەككە خەمىمۇكى پەۋەپەككە.

لەمىنەۋەپەككە ئەۋەپەككە زەتتى ئەۋەپەككە كە خەمىمۇكى ئەۋەپەككە
 مەۋەپەككە پەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ئەۋەپەككە مەۋەپەككە
 زۇرەپە بە لەمىر ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە زۇرەپە مەۋەپەككە بەۋەپەككە
 ئەۋەپەككە دىكەككە ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە مەۋەپەككە.

لەمىنەۋەپەككە قۇناغانى ھەزەتەككە ئەۋەپەككە قۇناغانى ناسكە،
 بۇۋەپەككە شەۋەپەككە ئەۋەپەككە كۆشەۋەپەككە پەۋەپەككە سەۋەپەككە
 دىكەككە بۇۋەپەككە، كەۋەككە ئەۋەپەككە ۲۰-۲۱ سەۋەپەككە بىۋەپەككە
 توشى خەمىمۇكى زەتتى ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە ۲۰
 سەۋەپەككە ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 بىۋەپەككە ئەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 بىۋەپەككە "پەۋەپەككە" ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە، ئەۋەپەككە، ئەۋەپەككە
 بىۋەپەككە، بۇۋەپەككە ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە ۋەۋەپەككە
 ئەۋەپەككە بىۋەپەككە ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە ئەۋەپەككە.

د. وليم نورماند يەڭگىچە لە پىرۇڧسۇرەكانى زاتىڭى پىزىشكى ئىنقىلاۋىك لە ئىنچاسى زىچىرەك لىڭكۈلىنمەۋە كە تەمىنى ئىمۇ ئۇناتىۋى ئىڭكۈلىنمەۋى لىسىمى كىرىن ۲۰۰۶- يىلى بون، كۆمەللى زىنپارى دەست كەت،

ئىللى مىنالى يۈنى	ئۇللى توش بۇر بە ئەخۇشى خەمۇكى
يەكەم	۶۵۸
دووم	۶۵۶
سەكەم	۶۲۸

تېپىنى دەكرىت كە لەمۋى لەملىك بونى مىنالى يەكەم ۶۵۸ ئۇنەكان توشى خەمۇكى بون، ئەم رىۋىمىش لەمۋى مىنالى دوومو سىرەم ئىلەمۇ كەم بون چوۋ.

ئەم خەمۇكىيە ترىپكى ئەۋتۈى ئى ناكرى چۈنكە ھەستىكرىنكى سىۋىتىرەمۇ خەم داكرىنى دايەكەمىش دەكرىتەۋە بۇ ھىلاكى جەمەدى كە ئەمىش لە رۇۋىكەۋە بۇ شەش رۇۋ دەخەپىنىۋ پاشانىش خۇبەخۇى "تۇلتى" ناسىنى ۋاك دەپتەۋە.

دەتۋانىن بىلېن ۶۹۹ ھالەتەكان خەمۇكى لەمۋى مىنالى بون بەمىر چارەسەر ھاك دەپت، ۶۱ ھالەتەش توشى تىك چۈنى دەرونى دەپت كە ئەمىش لەمۋىمۋارى لاي خۇمان ۋا يىنە پىش كە "جىۋكە دەستى ئى ۋەشانەۋە".

« غاروبىز لە زاتىڭى پىزىشكى "ئىلپانا" سىبارەت پەھۋىەكانى جىمۇكى دۋى مىنالى بون دەپت، "چۈنكە دايەك لەمىش مىنالى بوندا كۆمەللىك گۇرۇپ بىسىم جەستەپىلا ئەمەۋە، بۇيە دۋى مىنالى بون ھەست بە ئازارى جەستەپى دەكات ئەمىش شان بەشەنى ئەۋەى كە مەمەكانى پىر دەپن لەشۋى ۋا ئاپىكى لەكارى سىزەلەن ۋا رىۋەلەمەنىش ھەمۋى ھۇكارن بۇ ئەۋ بارە ئاپەجەتە.

بەلەم زۇرىمى زىنا دەرونىمەكان ئەم ھالەتە دەكرىتەۋە بۇ ئەۋ لىڭەيەى كە دايەكەمى تىر كەتۋە ھەر لەۋكەتەۋە كە دايەك دەرونى پىشكى خواردوۋمو ئاپەجەتى سىك پىرەكەپەتى تامىنالى بون ۋا پاشانىش ئەۋ مانىۋىۋىنە دەرونى ۋ جەستەپەمى كە دايەك دۋى مىنالى بون ھەستى پىرەكات.

ھەندىك دايەك لەگەل يەكەم ھاۋار پاخود قىزى مىنالى مۇبەرمەننا ئازارامىكى تۈند دەرونىان مەمۇتىنى، ۋەكو ۋەمان ئەمىش ئەۋ دايەكەن كە مىنالى يەكەمىيان لەملىك دەپى، بەمۇى تەبۋى ھەستى دايەكەپەتى ۋ سەرەتەپى يەكەم ئىللى كىرەنمەۋە دەكرىتەۋە ئەۋىانى دايەكەپەتىدا.

ھەست پەۋن بونىكى مۇشەپى لە لەشى خۇى دەكاتە لە ئەنچامى ئەۋەتەى سىرەۋەكە ياسەمان كىرە ئەۋەست پىرەكەنە ئەنچامىكى كاردانەۋەى تىڭەتەنەى دەپت بۇسەر رەۋىتى "سەۋك" مىنالىكە،

بۇيە ئەمىش ۋالە دايەك دەكات توشى خەمۇكى بىت، چا باشىزىن چارەسەرىش بۇلەۋەى پىش رۋىۋو خەمۇكى سىرەلەنەتە، پىۋىستە كەسكىكى دىلەۋۋو ئىزىك نامۇۋىگارى ۋردى رۇلى دايەكەپەتى ۋ پەرومەكرىنى بىكات.

دايەككى كوردەۋارى خۇمان بەم شىۋىيە باسسى ھەستى دايەكەپەتى خۇى بۇ كىرەم دۋى مىنالى بون "ل. غ"،

لەگەل لەملىك بونى مىنالى يەكەم ھەستەم كىرە كە پىشكى لە كاپەنەن ئىرەۋوم ۋ لىم ھەستىنە، لەمۋى يەكەم لەملىك بون ھىچ دايەككى ئىيە ھەستى دايەكەپەتى لەمۋىنەپا بەسەپىن، تەپە ھەلە تىرەگەن مەبەستەم سۇزى "خۇشەۋىستى" ئىيە چۈنكە ھەر لەگەل لەملىك بونىمىنالىكە يەكەم پىرسارى دايەك ئەۋەى كە ئاپا مىنالىكەم تەۋاۋە، ھىچ كەم كۆرى ئىيە.

ئەم ئەخۇشىيە دەرونىيە كە توشى دايەك دەپت لەمۋى مىنالى بون يەكەكە لە ئالۋىزىن ۋ كراتىزىن كىرەۋەتەكانى پىزىشكى نىۋى چۈنكە لەگەل ئەۋەى لەۋەنگەى ئاپەپالىستانەۋە پىرەنەتە لەملىك بونى مىنالى ۋ ھەست بە خۇشى بىكات كەچى بە پىچەۋەنەۋەى.

۵. ھەمەتۋىن پىزىشكى دەرونى دەپىۋارى خەمۇكى دەپت:

۶۱ لەملىكان توشى ھالەتەكى دەرونى تۈنۋەتۈر دەپن كە ترىسناك بىت، ئەم ھالەتەش دۋى ۶-۷ دۋى لەملىك بونى مىنالىكە دەرمەكەۋى لەۋكەتەپەى كە نىشانەكانى ۋەك گومانكرىن لەخۇى پىر ئەۋەى چۈرەۋەى ھىچ تۈمەتن پەمەنە پالى، بۇيە ئاتۋى پاپەند بىت پەمەكانى خۇمەۋە ھەر ئەم بارەش ۋا لىدەكات كە ئالارامى پەمەرونىدا تىپەپ دەپت ۋ كاردانەۋەكەشى بەخەۋىپىن "احلام" كۇتەپى دىت، زۇرەپى زۇرى كاردانەۋەكەشى بەخەۋەت تىر دەكات.

ھەندىك لە پىزىشكە فىۋىلۋىمەكان كە پەمۋەنىان بە پىزىشكى دەرونىيەۋە ھەپە، بۇيان رۈن بۇتەۋە كۆمەللى ئەخۇشى فىۋىلۋى ئەپتە ھۇى دىۋىست بونى خەمۇكى ۋەك "ئەخۇشى ھەلەست (تەنەلۋىزا)، زەردۋىي ئەخۇشى بارەكسون Pankin Son's Disease، ھەرومەلەكاتى پىرەندار بونى سەرۋ ۋەرەمى مۇشك ۋ رەۋىنى خۇىن پەرمەكان".

۸- ھۇكارى كۆمەلەپەتى Social Factors

دەتۋەن ئەم ھۇكارە پەكۇسەلىك ئەخۇشى دەرونى يەكەۋە پەستىنەۋە كە ئەۋىش پەمۇى ھۇكارى كۆمەلەپەتىيەۋە توشى دەپن باشىزىن ئەۋەنەشمان كۆشەگىرە دورەۋەنەۋە لە كۆمەل، ئەم زىانە سەختەى كە مەۋەلەكانى تىكەۋە ۋ ئەۋ مەلەلەپەش كە كەسەكانى تىر كەۋە مەۋە توشى چەندەپا كۆشەى سەرتىۋەن دەكات چۈنكە ئەۋىش لە ئەنچامى ئەۋىنى ھىۋا ئامەتچى تۈۋىكە پەرامبەر تۈۋىك

بىجەمىتەمۇ، چۈنكى ھىلاكىيەتكە ۋاي ئى دىكتات لەشى كۆپ بىكتاتو بىجەمىتەمۇ.

دەرىپىنە جىياچىياگان لەسەردەم و جاۋى بەندى ئاكرىت، ھەمىشە دەموجاۋى تىپروئىنىيىكى تۈرە بىناپانە (عبوس)ى پىتۈە نىسارە بۇيە جۈلەي ماسولكىمىكى دەموجاۋ و بىرۋانەمىكى سىست دەپىتە و كەم دەپىتەمۇ Bliuking.

۲-نەشەسى ۲۰۰۸-يىلى "نەشە" Mental Symptoms

ھىۋاشى "خاۋى" لەمىرگىرەمۇ Retardation of Thinking

خەمىيەتچى سۈرى بىرگىرەمۇ تەسك ئارەپىتە تەنھا باسماكان لەمىيەك تەمۈرى بازىسى داخراۋا دەسۋىتەمۇ ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

- ئال بۈنى ئايلىدى خۇشۇش

ئەپىتە بىيەمىيەك لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

- كەم خەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

ئارەمۋەنەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

كەم خەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

كەم خەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

ياخۇد كەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

۹-نەشەسى Drugs

باش ئەمۇيەك مەۋق تۈشى تەخۇشەمىكى فىسۇلۇۋى پىتە ئەمۇ بىجەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

۱۰-نەشەسى Biochemical Theory

ھەر تەككىچەمىيەك لەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

ھەر ئەم بىرەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

نەشەسى خەمىيەك

۱-نەشەسى ھەمىيەك

ئەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

كەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

نەشەسى ھەمىيەك Body Symptoms

ھىۋاشى ئەمىيەك

سەرەمىيەك تەمۈرى ھەمىيەك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە بىتەمۈرى باسماكان لەمىيەك تەسك تەمۈرى ھەمىشەش ئەمۇ دەپىتە ھەمىشەش ۋاي ئى دىكتات كەمىيەك شىۋاۋا ياخۇد پەيۋىست پىتە بىجەمىيەكەمۇ Poor Concentration بۇيە ۋەمىيەش "تەككىز" لەسەر باسە جىياچىياگان كەم دەپىتەمۇ.

سەرچاوەکان:

- ۷- خوارندی نامو درممانانی که پزیغک بۆی دیاری دیمکات»
دعبیت یهشیویمگی رینگ و پینگ بیت وک درممانی بیخ خهروی
کلمه سمرقای توش بوئیدا خهزوپان دعبیته ههروهه ههمنیک
فیتامینی بیویستی بلریتی لهکاتر که نازروزی خوارندی نامینی.

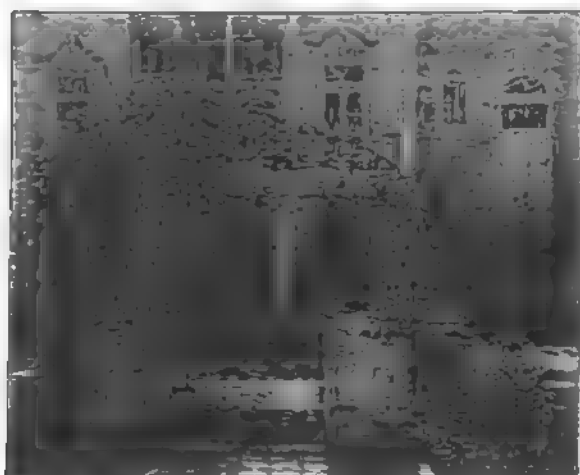
بمؤثرینه و بیله کنا که کۆمهتی زانی نه میریکی دهی گرنود تیا
 تیاووه که کۆمهنگی نه میریکی به دهست قهلهوییه و دهتالین
 قهلهواته سالانه ۲۸ هزار کس بههوی نه خوشهه گانی قهلهوییه و
 بهیرون، نه مهو توپزیه و هکجه به ۷ سال ناماده گرنودو گرفته گانی
 قهلهوی دهگه نیتیه و بۆرجه خوارنه خیرکان و خهوش و وهرش
 تکرر، قهلهوات دکتور فکان دهالین قهلهوی بهیرون به ۲۰ لکاشی
 تاسایی زیاتره، وه توپزیه و هکجه دهی خصوصه که له ۲۰۰۰ پیانی و له
 ۲۰۰۰ ی ناهرتان به دهست قهلهوییه و دهتالین

نەخشەي شارستانى و بەھەندگرتنى قەرھەنگى لۆكالى

ئەندازىار: رىزار سەئىد

ياردىمى بەكارھېتوان لاسايى كىرىمى پىكىتەكەنى رابىردو
كارىكى سەرسۇرھىنەرو شاز نىيە چۈنكە شارمىزى بوون لەپىشەي
شەئىبى كارىكە لەنەمىيەكى مەمارىيەو دىگۈنۈزىتەمە بۇ نەمىيەكى
دىكە بەشۈمەكى رىكە و بەرجا و جگە لەمى ھەننىك جاز گۇرپانكارى
جۇرمى و زىادەمى تۇدا دىگرت ئەمەش لەسەر ئەمە ئاستە نۇئ و نۇئ
گەرتىرەيە.

رودانى گۇرپانكارىمەن لەمەننامەي پۇشكەمەننى قۇردو

- كۇتايى پەنجاگان و سەرمەنى شەستەكەنى ئەمە سەمەيە، ھەنگاوى
ھەندى دىياردىمى جىپاواز بەمەركەمەت، ھەرجەندە ئەمە دىياردە
لەمەردودا گەمە مەمەرىمى مەمەرىمى گەمەت بەمەركەشەي جىپاواز
بەنرا و جەمەكى پاشەندە مەمەرىمەن رۇنى سەمەرىيەن ھەمەو ئەمە
بەرۈسە نەخشە سەزىيە ھەمەرىمەن. بەلامە لىكەتەكە بىلەنگەمەزى
سەمەركەمەتنى جەمەكى (تەمەزى دەمەز) گەمە بىلەن كەشەمە بىسەمە
ئەندەشە مەمەرىمى ھەنگەمەكەنە. زۇر ئەمە نەمەرىمەنە ئارەستەي
بەنەت نانى (بالەخانە نۇتەكەن) پەش گەمە ئەمە جەمەكى جەمەنى
دوومەمەو مەكە دىياردەمەكى بەرجا و لەمەك بوو بەمەزى (نۇئ گەمەتى)
كە ھەيەكە بىلەنگەمەنە مەزىيە لەمەش ئەمەو. ھەمە بۇيە ئەمە شەمەلە
نەمەزىيە بوو بەرۈسەمەكەو رى خۇشكەمەكەو ھەمەلەن بۇ مەزىيەمە
جەمەكە كە گەمە بىلەن بەمەندەمەتى لەمەكەرى بۇ بابەمەتى
مەمەرىمەكە، ئەمە كۇتەيە ئەمە ھەتە ئەمەكە كە قەمەمەكى جىپاواز ئەمەلەنى
جىپاواز تەكەن بەمەت. ئەمە دىياردەمە بوو مەمەرىمەتىكى راستى بۇ
بەنەت نانى و پىكىتەكەنى ھەمەرىمە بەشۈمەكى لۆكالى.

لەمەمە گەمەكى ئەمە بەمەشەمەندە خانوومە مەمەرىمە دىيەمەكەن بۇ
بەنەت نانى بالەخانە نۇئ كە بەشۈمەكى زۇر خەمەزى بەمەمەو
جەمەلەنە بۇمەمەو.

به کارهیدانی قوی دست خستنی ناسانتر و بیستندودی چینه کان
به کمه و قابتر دهکات.

(فصل و گنج) پش و فکو مپتانکی سرهکی رولی خوی همیه که
له زنجار هتانی بهردی تا به تریهوه دیته بهرهم.

کاتېک بهر د دکان نه خرېتنه کورمونه که کورمکان ومکو
گومرزوان، سړي گومرزکه کونځي هغه بل خستنه خوارموي
بهر دکان که لمز مروه بهدارو نموي رښ گرم دنگرا.

بەردەگان دەترەمگین و دەپزۆرین پەشتی ساردوونەوه لەلایەن
جەمەد کەسی پێکەوه بەتێژ دەگ کوێن و وردی دەگەن ئێنجا پێ
بەکارهێنان دەگونجێ لەناو جەمی سەیمانی گانە بەردی شەل زیاتر
لەدەقی نەوێن و شەرداغ دەردەهێنێ بەلام بەردی گەج لە
جەمەتەمال و شۆرتوو.

پاشان ریزیک له (هېره) دادمېزیت که پیونده کې (۵۷۰.۰۱۰) سم د پایعمېکش بېلور پاخود له بېرېد بېرې دېگرېنوه دواک لوهی (۱۰) سم بهی دهمېزیت یو روگش گرځ. دیوار به خفتی پراوی لاکیشه دروست دېگریت که خفته پراوگان له قابی تهخته دېته دنتجاف بېنمندانوی (۷۸۲.۰۲۰) سمو دېگریت بېدو بشمونه بېنمندانوی که هر بشمې پری دواک (نېمه) بېواتاک نیومو هر نیمه بېمېکش لهنندانوی (۷۸۱.۰۲۰) سم، که له دنتجاف گېاندن و دروست گرځی خانوودا رتلی سره کی دهمېزیت.

زور جار خانوو به (موور) پروست دمکريت که ههر موريتک
لەئێستەمکەى دوو خشتى نيمه يەگەى بويى ناو دەوى پايەگەش ئەمەو

خشت و نیمه بهرز دهرتوه، دیواریش بههمان شیوه نادمگانه ناستی
مېمېست لهو گاته جاريکی دیکه ریزنك لهماړه داهنرتوه لمېری
شېلمان پاشان ریز بهنډ دهرگړت بهملاری سېی جوانو ریزك كه بهگهچ
نېهملگنیش و هاهم دهرگړت، پاشان دووچین هېرو گمتهبه داهنرت
ونهوومی دووهمیش بههمان شیوه. گاتېك خانوومكه پك نهومی بیټ
لهوه گمتهبهو گوی مشكه (دانانی خشت بهنوگه تیژمگه) داهنرتو
باروړا دهرگړت لهومی جرېی سهرنجه گمتهبهو گوی مشكه گاتېك بې

خانويەك دادنرئيت كه پېوپستى به (گورگه) نمو داره كورتەيه كه
لەسەربانەكان لاهەن دارەپادا دەپيئرئيت و (گونسوانه) نەبئت.
نەمو خانوانەى بەمورور دروست دەرگرت يەك جار تادووچار
(گورگه) بە (بايشمە)ى تندا بەكار دەپيئرئيت و خانومكەش تېنەلگىش و
تەيم بەكات.

گاتیک داریگان بۆ سهربان ریزدەگرین و دەرئێه سەر دیوارگە (۲۰)سم بەجی دەمئێرت نینجا (ھامیش بەن) دەرئێت گە زیاتر بێبەینی رەش دەچێئێرت لەگەڵ (گوزە زەل)دا پێکەو دەرئێهە سەرێک و (خێزە)ش گە لق و پۆی نار بەروو مازوو ھاوکات ئەمانە تەمەنیان زۆر درێژو دەمێننەو، چونکە ناو بۆلادەگانیەو و درەنگ دای دەگتو مشکێش نایەوێت. دیوار گە بەخشت و نیمە پەرژگرایەو خەلوژ دەرئێهە ناو دیوارگانیەو گە خۆی لەوێ دەبێئێهە پەرژگاری لەھەوا گۆرکێ و بۆنی پەس بکات خشتی سورەوگراو گە (۲۰×۵۲)سم و بۆ جوتکاری و روکشێ خانوگە بەکار دەچێئێرت لەشێوی پاللامێدا دادەرژێرت.

گردنه‌وی پهنجهرگان له‌خواروه بۆ سه‌رموه بستیونی که ههر تاکای بکۆک لهو پهنجهرانه (قاخمه‌ی) بێ دوتۆریت. ههر قاخمه‌یگش ئانبوی پهنجهرکه جگر پته‌وه.

* دھوکا :

نماینده‌های گوناگون دین به برهمن که درگاهان پنهان دولت است (دو دهری).
چو از چهره‌های درگاهان به‌خشی سوز و گراو روکش دگر نیست و
درازتر از پند و به‌خشی سر درگاهان به‌کندکان سوز چو زبان هدیه

- ۱- بهنگه رؤی
- ۲- گون نهو
- ۳- مهر راست

زور چار نام رازالننهوانه همیوانه گانیسی دهرتووه، لهروکاری
دهرمووی دهرگاگان نه خشو، قوبه و موتبخی زهرطی لئ دهرومت
دهرکیت جکه له نهلقه ریزو دولایی.

امروکاری نامو ووش (سار مو فولاپ) که جری گیلونی نیستابه زور بههیزو لشکان نایست بهکار دههتیرا.

***

نهموی زیاتر دیته پیرجاو دیار دهگوت نعو سیمایمه که خانوی
روژه دیتی جهوشی هده، نهمش نعو دهگوتن کسه گانی
ووستیانه سروشت بهننه تاو مانگه نانه مو سروشتی لی وریگیر.

سەر: ۱۰۵؛ سودی زۆرم لەم سەرچاوانە بێنیو: ۱۰۵؛

- ١- التراث العمراري، اشكالية المفهوم والتأويل. د. خالد السلطاني
- ٢- جريدة الزمان - إماره (٢٥٠٠) ١٩٩٩.
- ٣- بعريز وهستا عباسي دارتاش.

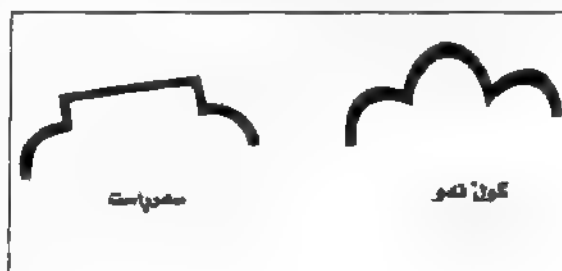
لهږوگاري پېشمه‌وهی ژغړبه‌ی ځانو‌وه‌گاندا دوو پايه‌ی گموره دروست
 دگرځنت و ډټه پېشه‌وه که له $m(2)$ گمځر نيمه (فيل پايه‌ی پښ)
 دموترئ زور جار وستانگان بؤ جواتگاری و هونړی و ناسينه‌وهی ځوان
 تاق و بازنه‌ی څړو نه‌خشی زغمړه‌ی تینا بښمنجام دگمځمن.
 له‌پال فيل پايه‌گاندا دوو سمگؤ دروست دگرځنت بؤ دانښتن و پښ
 دموترئ (خواجانشين)، پاشان هميون بگاړمته حه‌مال راگډ دگرځنت.
 له‌ږوگاري ناو‌وهی ژورمگان (موشميری) هميمو لمشتمی کورمو
 نه‌خشی سورو نورو فسل دروست کړاوه.

* یہ ہے کہ

تجربہ کی پانچویں لکچر دروست دھرتی، ناوجہ کش بھاری زوری
گونیو ہار بھرو، دھاسریتھو سو سچو پانچویں ہمہ:

- ۱- شکسته.
- ۲- هیلاگی.
- ۳- بیضوی (هیناکدیس).

کاتیک نیمگان (۱۰) سم دیتہ دعوہ لہسہر پنہمرگہ دروست
دعوت جگہ لہ پنہمری (عروسی) گہ نمرائینریتموہ بشوشی
منگا ورنک وک (حروہ خانہ - ژوری نوستن).

دوو دەسكەوتى زانستى

سەدەنى بېستەم

جوان محمد رەئوف

لەسەرۋو ھەمۇشپانەمۇ ڧىزىكاو كېمىياو بايۇلۇۋى ھەنگاۋى باشپان بەرمۇ بېشەمۇ نا، لەمۇلاتىكى ۈمك ئەلمانىانا ئاۋىتەمبۇۋى زانستو بەجەپنەنەمگانىان لەنىۋ ئاۋمىنىكى ئالۇزو تىك ئالۇدا، ئوۋانپىيان پىگا بۇ خۇيان بىكەنمۇ ھەر لەسەرۋى سەدەنى بېستەمەمۇ، ۋا ئىستاش ئىمەش خۇشەختانە لەسەرۋى سەدەنى بېستو يەكەمەنۋى بزانىن لەم سەرۋى سەدە تازەمەن جى بەرپەمەمۇ جى رۈۋەنەت چۈنگە زۇرەمى دەستگەۋتە زانستىمەگەنى سەدەنى بېستەم ئالەم سەرۋانەمى سەدەمەن رۈۋەنەت. ئىستا نىيەن سەر باسنى يەكەنكە لىگەۋەتەن دەستگەۋى سەدەنى بېستەم كە ئەۋىش تېۋىرەمەكى ماگىس پلانكى ئەلمانى بوو كە بەناۋى تېۋىر (كولتا) ۋە بو، ئەمۇ تېۋىرەمى ماگىس پلانك ھابەشەمەكى كارىگەرى ھەمۇ لەمەردوۋ بوۋارى ڧىزىكاو كېمىيانا ۋەبازەننىكى جۇرى جاگىغا بەمۇ زانستانەمۇ بەمەمۇۋەن پېشكەۋەتنىكى زانستى ۋاپان بەدەست ھىنا كەناۋى ماگىس پلانكى بەنەمەرى ھېشەمۇ بۇ ھىتا ھەتايە.

ماگىس پلانك ئە (۱۸۷۲) نېسانى سالى ۱۸۵۸زادا لەمەنك بوۋە لەشارى (كىلى) باگورى ئەلمانىاندا، ئەمۇ لەخېزانىكى بەمەردۇش بۇ ۋەرگەرنى زانست لەمەنك بوۋە كە ئەۋىش بۇ خىۋى پۇلى گىرەنگە تىيارى ھەمۇۋە لەسەر پەۋى ئېانى ماگىسدا.

يەكەنك لەسېما دىيارمەگەنى سەدەنى بېستەم ئەمۇ كارلىكە ئىجابەمۇۋو كەۋۋەدا لەنىۋان تۇۋىنەمۇ زانستى تەمگەۋۇۋى سەردەمەن، ئەۋىش ھەر لەسەرۋى سەدەنى بېستەمەمۇ بوو، لەمەنچەمەشدا ئاسۋىمەكى ڧراۋان ئاۋەلەۋو لەمەردەم تەمگەۋۇۋى ئوۋى بەجەپنەنەنى كىردارى زانستەمەن، لەلەمەكى دېكەمەمۇ، ئەمۇ پەشكەۋەنە دەپنە ھىۋى زىاتەر بەرەم ھىنانى ئامەرى پەشكەۋەتوۋو لەۋىشەمۇ زىاتەر پېشەستى تۈۋىنەمۇ زانستى زىاتەر چۈۋە ناۋ گىرەمان تېۋىرەمەگەنەمۇ بەمەمەستى ساغ كىرەمەۋەن، ئىتەر بەۋىشەۋە زانستە تېۋىرەمەگەن ۋ

دیارى کارپووناکى، بېرى تېۋىيىگى ماگس پلانك
 ھەموو تەنۋىگى لىراۋە تەنۋىگە سەرئەلەگى ناو
 گەرنە ۋە ھەموو چوۋىگى بېشەپۇل دىشەپۇل ۋەزە
 ۋەزەگى پان ۋەزە بېشەپۇل دىارەگىراۋى جىاچىاۋ
 پېچىچىر گە بې (گۇنە) دىنەسە ۋەزە ھەر گۇنەگىش
 بىنەدە لىسەر لىرەلەرى شەپۇلگە ۋەزە بېشەپۇل چوۋىگى
 بېشەپۇل بېرىتە لىزەپەلەگى پېچىچىر لىگۇنە،
 بىچۇشە لىگەر شەپۇل پوۋىگى درا لىشەپۇل لىراۋە
 لىشەپۇلگە لىشەپۇل خۇى دىرەپەلەگى ھەرەگى
 لىدیارى کارپووناکىدا پوۋىگە ۋەزە شەپۇلگە
 پوۋىگى ۋە تەنۋىگە کارەگەن.

ھەرەگە بېرى دىۋىگە گەرنەلەگى زانا بۇر
 تەنۋىگە ۋەزە ۋەزەگى پان ۋەزە دىگەن بىگۇرە
 گۇنەلەگى لىزەپەلەگى خولگەگى دىرە ناۋوگە،
 لىراۋە ۋەزە بېشەپۇل ۋەزەگى پان دىرەپەلەگى
 بىگۇ ۋەزە بېشەپۇل چىنە چارە سەدە پېر ۋەزەگى
 دىنە، ۋە ۋەزە ۋەزەگى پان ۋەزە بىچۇرە دىنە،
 (h, 2hf, 3hf, ...) لىگەگە (h) بېرىتە لىجەگى
 پلانك ۋە (f) لىرەلەرى شەپۇلگە. لىرە دىرەگەگى گە
 تېۋى گۇنەلەگى شەپۇلگە دىگەن بىسەر
 پوۋىگە کارپووناکى ۋەزەگى گۇنە. ۋە لىگە پەلەپەلەگى
 چىگە تېۋى پوۋىگە پىگەگە لىشەپۇل چىگە
 لىگەگى گۇنە پەلە پەلە بىچۇرەگە بىچەپەلەگى
 بىلەن لىشەپۇل تېۋى تەسەل زۇرە دىارە گەرنەلەگى
 لىشەپۇل بىنە. ھەرەگە سەپەلە بېشەپۇل گەرنەلەگى
 دىرە بىنە ھەموو تېۋىگە دىنە گە گەرنەلەگى
 ۋە بىشەپۇل تەپەلەگى گەرنە (Big Bong) گەرنەلەگى

بارتەلەگى گەرنەلەگى ۋە گەرنەلەگى بىچە ۋەزە ۋەزە (گۇنە)
 لىرەلەگى گۇنە بىلەنە (پې) ۋە ۋەزە (پېر ۋەزە) بىشەپۇل
 گەرنەلەگى ۋەزە ناۋوگە بىشەپۇل گەرنەلەگى گەرنەلەگى
 گەرنەلەگى ۋەزە بىشەپۇل ۋەزە گەرنەلەگى (گەرنەلەگى).
 ھەرەگە زانە گەرنەلەگى لىلەگى (ماگس پلانك) چىگە لىسەر لىرە
 دىگە گەرنەلەگى ماگس پلانك بىلەنەگى چىگە بىچە بىچە
 پىشەپۇل لىزە ناۋوگى ۋەزە بىشەپۇل ۋەزە بىشەپۇل
 چىگە خىلەگەلەگى لىرە بىشەپۇل لىشەپۇل لىگەر تېۋى
 گۇنەلەگى ماگس پلانك لىرەلەگى.

دەسەپۇل تېۋى زانە سەدە بىشەپۇل تېۋى پىشەپۇل
 لىلەگە لىشەپۇل بىچە لىسەرەلەگى سەدە بىشەپۇل لىلەلەگى

ماگس پلانك خۇنەلەگى زانەلەگى لىزەلەگى لىرەلەگى
 ھەر زوۋ لىشەپۇل زىرەگى بىچە دىرەگەلەگى، چىگە ھەر زوۋ
 پىرەلەگى دىگەلەگى ۋەزە لىزەلەگى گۇنەلەگى گەرنەلەگى
 لىلەلەگى پىشە دىۋىگە گەرنەلەگى. ماگس پلانك لىلەلەگى
 گەرنەلەگى پىشەلەگى لىزەلەگى (گەرنەلەگى) ۋە پىشە چارە سەلە
 گۇنە گەرنەلەگى گەرنەلەگى بىشەپۇل بىشەپۇل لىلەلەگى
 لىلەلەگى گەرنەلەگى لىلەلەگى بىشەپۇل لىلەلەگى بىچەلەگى
 لىزەلەگى لىرە لىرەلەگى بىچەلەگى بىچەلەگى بىچەلەگى

تېۋى گۇنەلەگى ماگس پلانك لىرەلەگى لىرەلەگى دىگەلەگى
 گەرنەلەگى گەرنەلەگى لىرەلەگى لىرەلەگى لىرەلەگى
 لىلەلەگى لىلەلەگى لىلەلەگى لىلەلەگى لىلەلەگى

رېگە نوپپەكانى

خۇپاراستن لە ئېنفلۇئىزا

دكتور محمد عبدالرحمن شىخانى
مامۇستاي كۆنلۈك پىزىشكى

دەمرن ۋە ۲۵۰۰۰ ى دەمرن. ئەم ئامارتىغا زۇر روونە گە پاراستنى كۆمەل بەگشتى (ئەك ئەنھا ئەوانەى گە دواى توش بوون سەترىس مەرتىيان ھەبە) سوونىكى گەورەى داراىو پىزىشكى بۇ كۆمەل ھەبە. دوو رېگا بۇ پاراستنى كۆمەل لە ئېنفلۇئىزا ھەبە گە بىرپە ئەگۈتلى سالاىمە دەمرانى دۇە ڧايرۇسگە بۇ خۇپاراستن لەگىرتنى ئېنفلۇئىزا ئەوانمە گە تووشى بون پەتاپبەتلى لەموزى سەرمادا گە ئەم ئەرە بەربلاۋە.

ئېنفلۇئىزا ئەخۇشەپكى كۆتۈپىرى كۆلەنئاسى ھەناسەپە گە زۇر بەختىراىى پلاۋ دەپتەمە. ھەمىشەل لە پلاۋبوونەمەدەپە. ئەمەش دوو ھۆى گىرنگى ھەبە، پەكەم ئەمەپە گە ڧايرۇسى ئېنفلۇئىزا جۇرى پىكەتلى خۇى دىگۇرۇ بۇ ئەمەى ئەوانمەش تووش بىكات گە لەمەو پىشپىش تووشى ئەخۇشەپكە بوون. دووم ھۇش ئەمەپە دروست بوونى جۇرىكى دىگەى ڧايرۇسى ئېنفلۇئىزا لەمۇرۇ A گە تووشى پالانە دەپتە پە تاپبەتلى سەپشەلە لە سەپشەلە ئەگۇرۇرۇتەمە بۇ سەپشەلە ۋەك ئەم پەتە ئېنفلۇئىزاپەى گە لەمۇنگ كۆنگ ئەمسال پلاۋبوونەمە. زاناپان ۋا پىشپىنى ئەگەن گە پەتەى ئېنفلۇئىزا بەجۇرىكى سەپشەلە ئەسەدەى ئەھەتۋەدا ناۋ پەناۋ روپىلات. لەبەر ئەم دوو ھۆپەى سەرمە.

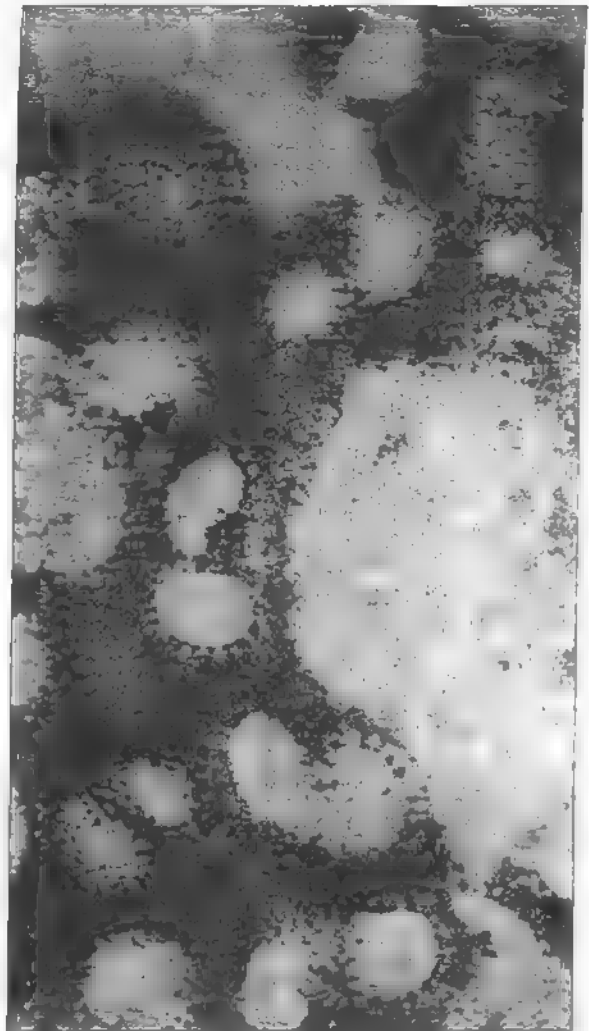
ئېنفلۇئىزا گارىكى زۇر زىيان بەخشى لە سەپ كۆمەل ھەبە پەتاپبەتلى لەسەر بەسالاۋانۋ مەنئالانى. ساۋا پەتاپبەتلى ئەوانەى گە ئەخۇشى دىرۇخاىانى سىگۇ داپان ھەبە. دواى توش بوونىيان پە ئېنفلۇئىزا دىمانكۇرۇت. گارىكى لەمە زىيان بەخشى تەپش ئەمەپە گارى ئېنفلۇئىزا لەسەر كۆمەل بەگشتى دوورخەستەمەى گارىمەنئەلەنۋ خۇنئەگارانە لەنەشۋ گارى خۇيان لەگاتى تووشىبوونان پەنەخۇشەپكەمە ئەمەش دراۋىكى زۇرى كۆمەل لەدەست دەپتە بۇ دۋەنە لەئەمەرىكا سالاىە ۲۰۰ لە ۱۰۰۰ گەس ئېنفلۇئىزا دىگىر. ۲۵۰ ى ئەمانە پىۋىستىيان بەجاۋدەپىرى پىزىشكىۋ دەمران ئەپتە، ۲۱ پان پىۋىستىيان پە نۆستەن ئەمەخۇشخانە دەپتە ۲۸ ى ئەمانە گە لەنەخۇشخانە نۆستەن دەمران. ۋاقتا سالاىە ۲۵ مىلۇن گەس تووشى دەپن، ۲۰ مىلۇن ئەمانە پىۋىستىيان پە جاۋدەپىرى پىزىشكىۋ دەمران دەپتە ۲۰۰،۰۰۰ ئەمانە لەنەخۇشخانە

توتۇننى كۆمەل كە دىۋى توشىۋىغان لە ئېنڧالۇنزا ترسى مەنپان ھەمبە ۋەك پەرو مەنپان ساۋو نەخۇشەمكىنى سىنگو دل. بىكارھىتلىنى كوتانى كۆمەللى بىرېلاۋ ۋى چاۋمەروان لى دىكرىت كە كارىكى سۈنپەخى ھەپىت لىسەر كۆمەل پە گىشى بىتاپىتى نالېنى چەند رۇۋىك بەدەست تاۋ سەرنېشەۋ لىش ئېشەۋو دورۇكەۋتەۋە لىشېرو كارو خۇنلېنگاۋە.

رېگى دوۋمى پارىستىن دەرمانە دۋە ۋاپىرۇسەمكىيە كە ئىستا چەند جۇرېكى ھەمبە مۇۋك كە مەترىسى ئوۋشېۋىنى ھەپىت بېخۇت لىتوۋش بوۋون دىھپارېنېت ھەرومە جۇرېك لىو دەرمانانە پەلېنا بوۋە كە بىرېگى لىوۋتەۋە بىكار دىھپىنېرېت بۇ پارىستىن لىتوۋش بوۋون پان ئەگەر ئوۋشېش بېۋىت ماۋى نەخۇشەمكىيە كەم دىكاتەۋە لە (۹) رۇۋمە بۇ يەك رۇۋ.

ئەۋى شاپانى باسە ئەكوتانۋ نە دەرمان ھېشتا ئەگەپشتەۋە لى ئېمە.

بەدەستكارەۋو لىم دوۋ گۇۋارە ۋەرگىراۋە،
۱-گۇۋارى پزىشكى نېۋىنلېنگىنى ئەمەرىكى
ئۆكتۇبىرى ۱۹۹۹
NEJM, October 1999
۲-گۇۋارى سەنلېككى پزىشكى ئەمەرىكا
JAMA, July 1999

يەكەم رېگى خۇپاراسىن كە كوتانى سالانمە دى ئېنڧالۇنزا گىرۇگىرېتىكى خۇى ھەمبە لىۋىش ئەۋمەيە كە ۋاپىرۇسەمكىيە بېكەتنى خۇى دىگۇرېت بۇ ئەۋمى كە ئەۋ كوتانە ھېت سۈۋى نەپىت بۇ پاراسىن. بۇ ئەۋ ھۇيە رېكخراۋى تەندىرۋىسى جېھانى (WHO) تۇرېكى تاقىگەسى لە (۸۰) ۋولاتى جېھان دانائە كە كۆى (۱۱۰) تاقىگەى بەخۇۋە گىرۋە بۇ ئەۋمى بزانرېت بېكەتنى نۇنى ۋاپىرۇسى ئېنڧالۇنزا جېھە لىسەر ئاستى نېۋەمۋىلىتى بۇ درۋىستىرنى كوتانىكى نۇنى كە بىرگىرى لە بىلاۋوۋوۋىنەۋى ئېنڧالۇنزا بىرېكەۋ پېكى بىكات. كوتانى كۆن بەدەزى بوۋ بەۋم دۇزىنەۋەمەكى نۇنى زانستى ئەۋە بوۋ درۋىستىرنى كوتانىكى نۇنى كە بىرېگەى لىوۋتەۋە بىكار دىھپىنېرېت ۋەكۇ دۇۋپ ئەمەش كوتان دى ئېنڧالۇنزا زۇر ئاسان دىكات جۈنكە مۇۋەككە خۇى دىتوانىت بىكارى بېۋىنېت. بى ئەۋمى بېۋىستى بە كارمەندى تەندىرۋىسى پان پزىشك ھەپىت. ئەۋمى شاپانى باسە كە ئەم كوتانە نۇنى ئەۋمى بىرگىرى دى ئېنڧالۇنزا ھەمبە ۋەكۇ كوتانە كۆنەمكىيە كە بەدەزى بىكار دىھپىنېرېت. ئاسانى بىكارھىتلىنى ئەم كوتانە تازەمە بىرېگى لىوۋتەۋە رېگا خۇش دىكات بۇ پاراسىنى كۆمەل بىگىشى ئەك ھەم ئەۋ

(ئۆكسېجىن) بۇ يارىزانان!

لەم دىۋىرەدا ئە ۋلاتە پىكگىرۋەكەنى ئەمەرىكا دىۋىرەمەكى ۋەرزى نۇى ھاتە كاپەۋە كە باۋەر ۋاپە جەند شۇنېكى دېكەى جېھان دىگىرېتەۋە.

ئەم دىۋىرەمەش ئەۋمە خۇى دىمېنېستەۋە كە يارىزانان ئۆكسېجىن بە جەند دۇرېكى زىادە ساردۇ پالۋە كراۋ ۋەردەگىر ئەۋمى ئولەپك كە راستەۋۇ دىگەپىرېتە لىوۋت.

ئەم بەرھەمە نۇنى ئەۋمە ئاۋدەپىرېت بە O_2 Live، بەپىرى كۇمپانىيى بەرھەم ھېنەر درۋىست كراۋە كە پارمەتى يارىزانان دىكات بۇ ئەۋمى بىۋان بۇ ماۋىيەكى زىاتەر مەشۇ بىكەن بەپى ئەۋمى ھېچ نېشانەپەكى ھېلاگىيان لى نىزى بىتات. ۋ ھەرومە بەرگىرى لىش بەھىزىتر دىكات.

ھەرچەند پزىشكان ئەگەپشتەۋە ئەۋم راستىيە ھەتا ئىستا بەلام ئاگادارېنەك ئاراستەى يارىزانان دىكەن كە زىادەدەۋى لەبەكارھىتلىنىدە ئەكەن.

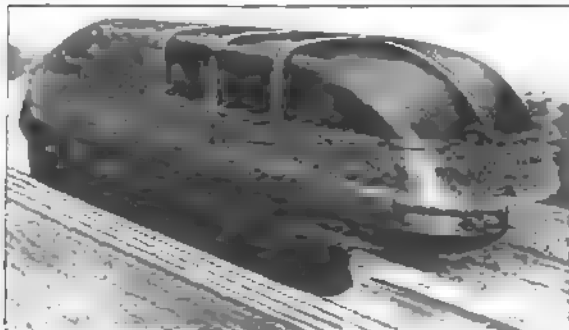
ئەم بەرھەمە تازەپە جۇرېك ئەگىيى دىشتەكى دىكەۋىتە بېكەتتەكەپەۋە كەلە ئەۋرۇپا پزى دىموتىرېت (گىيە قەشە پۇخنا) كە پزىشكان ئامۇزگارى دىكەن بە ئەكارھىتلىنى ۋەك چارەسەۋىك بۇ جەمۇكى (Depression) ئەجىياتى (بىروۋاك) كە جۇرېكە لەدەرمانى كېمىۋى كەنەرەستىپا دەرمانى دىخراۋ كارېگەرى لاۋەكى ئىرانكى بەدۋالېت.

كورتە مېتروۋىيەكى داھىئانە نوپىيەكان

ۋ: سەفېن (ن ح)

چەننەن شەھەر لىم بېشەگىيە تېپىرى تايەك مىكانىسىنى
بەناۋىيەكى قەرىمىسى بىناۋى ۋاك دى ۋۇكانسۇن (۱۷۸۲.۱۷۰۹) لىسانى
۱۷۲۸ يەك مراۋى دەستىكى دىروست كىرتو لىپارىس دا تەپىشى كىرد.
لىم مراۋىيە بىر ئىكنا دەرۋىشت، بالەكانى خۇى لىمەك دەئا، دەنگى
دەردەگىردو دىلى لىسەر زەۋى دەچنەۋە.

ۋۇكانسۇن پاش ئاقىرىتەۋى لىم مراۋىيەۋ سەرگەۋىلى، بىرى
لىمروست كىردىنى مرۋى دەستىكى دىروستو پاش چەننەن سالى ھىلاكىۋ
ساندوۋىيۋون تۋانى دوو مرۋى دەستىكى، پەكەيان لىمەشۋەۋ كەچىكۋ
ئەۋىتر لىمەشۋەۋ كۆپىك دىروست بىكات. كەچە دەستىكىدەكە دەپتۋانى
ساندالەن بىرۋەشۋەۋ بىمەز رەزم "Rythm" رابگىرەتو ھەئا ئاۋازەشۋى
دەخۋەندە، سىنەۋى لىم كەچە ۋەك كەسەك ھەئاسە بىلات بىرەزو نەزم

زۆر كەس باۋەپەيان ۋەكە "پىۋىستى سەرچاۋى داھىئانە" بەلام
لەپىستىدا دەپت بىۋەتت كەلاۋازى مرۋى لەلاپەكەۋ نازەۋۋە زۆرۋ
لىمەن نەھاتوۋەكانى لەلاپەكى لىرەۋە ۋەيان كىرەۋە كەمەر رۋەۋى
ھەنگاۋىكى نۆى لەپىكى سەھنەمەت بۇ پىشەۋە ھەل بېتەرتت.

لىم - ۋەئا مرۋى - تۋەئى بىرەگىرى سەرماۋ كۆرۈنى لىمەپى
ئاۋۋەھەۋى لىم دەۋرۋەپەرى كەتەكەدا دەئا نەپۋو، لىمەرتەۋە خانوۋ و
پۇشاكى داھىئانۋ پاشان خۋازىپارى نەشەگەۋ چىۋەپەرىگى باشتىر بىۋو و
لەنەنچام دا خانوۋە قورەكانى خۇى كۆرۋى پەپىنا ھەۋر بىرەكانو پىستى
ناۋەلى كۆرۋى بىپارچە قوماشى ئاپەپو كىرەنەھا. بۇ دامىرگاننەۋەۋى
ھەستى قىۋولى خۇى دەپارەۋى بۋونو ئاتۋانائى لىسەرگەۋەن بۇ ئاسمان
تەلەپسكۆۋى داھىئان. لاۋازىكى لىمەراۋەپەرى مېكروۋىپو باكتەپانا ۋەلى لىنەرد
مېكروۋىكۆۋى داھىئەنەتتو بىپاخانە خىزمەت خۇپەۋە.

پاش لىمەۋى داھىئانە جۇرۋەچۇرەكان ھەپەكە لىمەپى خۇپەۋە
پارمەتى پەكەك لىمەستەكانى مرۋى دەئا، لىمەشۋەۋەۋ زاناكان
تېپىنەيان كىرد كەمەر پەكە لىم ئامپىرانە تۋەئى لىمەنچام دىلى كارەكەيان
نەۋە كەپەك مەكەك گەرجى مەشكى بىچۈكەپەن ۋە نەزانترەن ئازەل بىتە
ۋەئا تۋەئى بىرەكەنەۋەپەيان نەپە.

دىروست كىردىنى پەك بۋونەۋەپەرى دەستىكى كەلاپەنى كەم بىۋەتتەت
ھەمان كارو كىردارى دەۋەۋەۋى سىروشتى خۇى لىمەنچام بىلات چەننەن
سەھنەۋە پەكەكە لىمەرتەۋەۋەكانى مرۋى.

کمیتوانیت بشکلی لمارمکانی لملل سرورف لملجام بخت. بؤ نمونه
پهك دهزگای شمرنخ بازی لملیكژونی كمیهدستی لمل زانایانه
دروست گرا نه لملشوازی گراو لمل پرووی شوموه هیج لیکچوونیکلی
لمگل "لیمیکری پیاوه تورگمکه" دا ترخه. لمل دهزگایه هملقه مملر
دریژو، دملقر پان، حوار مملر بهرز.

پمکمین میشکی لملیكژونی رستمیلنه كه بملناوی ENIAC
ناونروه لملالی ۱۹۴۲ دا لملژر حاوریری دوو لملنازاری پایمیرز
بملناوی مۆجلو لیمکمرت دروست گرا. مملست لملروست گرنیشی
لملجام دانسی لمارننه سملخملکانی بمرگاری بوو كمیهدستی
لملشیرناسریموه پملوست بوو و، لملایا هملزه هملزار تووی
لملیكژونی بملکراهات. بملشومیکلی ناسایی دروست گرنسی دهزگای
بهوجوره گمورو وورد بملمارمیلگی زؤر لملناوئا نسبوو، بهلام
لملجامی کارمکانی لمل دهزگایه لملوننه بالبوو کموژته گمورمکانی
جیپهان خیرا دستیان گرد بملروست گرنسی جؤرمکانی لملاموی حموت
سال دا حملقاو پینچ لملاره لملو دهزگایانه لملسرتاسری جیپهان دا
کارپان دملگرد.

ناشکراه گاری دهزگایهك كمیهدستیا لملاموی پهك هرگمدا پینچ
هملزار گمراری گؤگرنموه لملجام بخت وملان دوو لملاری دوانزه
لملاری لملدا دووی هرگمپهك لملپهك بنا جیلر ناکریت پملوست
بیت بملکاری میکانیکلی و جملرغ ورومروه. لملجام دانسی گاری لملاو
مؤجیزه ناسا لملنا لملسایه کارو تاپملمنلیمیلکانی لملیكژون
لملجام دملریت كمیهدستیا لملیكلی پمگسان بملسمو شملست هملزار
گیلومملر لملهرگمپهك دا دملمولنمروه.

دوای لملو سمرگمونه مملزن و بملادانمیلی كه ENIAC لململجام
دانسی گره جیپاوازمکاتا بملدستی هملنا، لملنازیارو زانایان دستیان گرد
بملروست گرنسی میشکلی لملیكژونی کامل لملو بملزووی لملانیان
دهزگایهك دروست بملن گملنك لملنا لملاردن و هاوگیشی بمرگاری
بهخیراییمیلی زؤرتر له ENIAC لملجام دملدا بملکو دملناوسی
بنووسنت گاری وهرگپان لملجام بخت ۱۱ حوار ملیلون نیگاری جیپاواز
وینه بکیشنت.

لمل جؤره دهزگایانه دملناون گاریك گمپهك لملیرساری جاپوك
لملاموی سمل و بیست سال دا لملجامی دملدا دملناون لملاموی حملقه
گاؤژدا لملجامی بملن. لملسایه لملجام دانسی گاری بمرگاری بمل
خیراییه گؤزانی گموره لملابووری لملو ولانلما گملامونی لمل جؤره
دهزگایانه بوون روویحو ناسی لملانی خملگیشی بهرز بوومروه.

پمکلی لملکاره سمرسورهمیلرملکانی كه لمل میشکه لملیكژونلانه
لملجامی دملدن توانای پینش بملنیه كه تاپمیلگی زؤر بملن همله
لملجامی دملدن. بؤ نمونه لملالی ۱۹۵۲ دا لملکانی هملبزارنی سمرک
گؤماری لململریکا دا میشکلی لملیكژونی کامل بملناوی "Univac"
دروست گرا بوو كه لملپینش بملنی و لملارنی راکتیچوونملکاندا زؤر
بهوردی گاری دملگرد. لملروزی هملبزارنلنهكدا دوای لملوی سمل ملیلون
گملی رایان دا، لململاممه خرایه ناو دهزگاکمو لملاموی كمملر لملپهك

هرگه پینش بملنی گرد كمیلو سمل ولایت بملوودی ناپزناومرو پینچ
ولایت بملوودی سملنسون را دملدن.

لملنازیارانی بملرپسپار لمل پینش بملنیه زؤر سمریان سورما
چونكه بملگمو دیاردملکان لملوملان نیشان دملات كمملناوی هملردوو
کاندیلپهك لملپهك لملنازملیه. بؤملاموی لملناستی گاری دهزگایه كه
نملیتموه پینش بملنیهكملان لملرگنن، بهلام دوای هملبزارنلنهكمو
ناشکراکرنی لململاممیلی دملرگموت كمملکملنملاموی دهزگایه لملدا
سمل راست بوو.

دملیت لملوش بزاسین گملسمراری لملو پینشكمونه گمورو
سمرسورهمیلرملی كمملروست گرنسی میشکه لملیكژونیملکان دا
هملوژتمیلی زانایان هملنا نملناونمروه كه لمل دهزگایانه بملجؤرک
دروست بملن كه بملناون "بمر" بملنمروه، ولته پهك میشکی لملیكژونی
لملنا دملناونیت گاریك لململام بخت كه "لملرکراه" لملجامی بخت.

سودویکمرر كه لملدهزگا لملیكژونیملکان بملدستی دملت،
نؤژماتیک گرنسی گاری مملکملی گارگملکانه. بملسودومرگرنو
بملکارهملانی لمل جؤره دهزگایانه لملکارگملکان دا، مملکملو بملشه
جیپاوازمکانهك دملناون وک لملو لملارگرنن دا بملردوام بمل، بهلکو
لملرگملکان چملنلن جار ودرتو باشل لململام دملدن.

لململجامی نؤژماسپونی گارگملکان، بهرهمل زؤرتر و باشرو
هملزارن دملیت و لململی لملنازلی گملارمکان دیه. بؤ نمونه لملجامی
بملکارهملانی دهزگای لملیكژونی و نؤژماسپونی کارمکان لملپمکلی
لملارگملکان دملران سازی لململریکا دا بمل شومیه بوو.

بمری بهرهمل هملان لملدا شملست زیاندگرو نرخی بهرهمل
هملان گمل بوومروه. لملاری گملکارمکان لملسوت سمل گملکارمروه گمل
بوومروه بؤ پینچ سمل گملکار، لملارمملر لململش دا گملکارانی
بملستململندی و هملرمانلرانی نووسین کار لملس سملدوه بوو
بملجوارسملو پملنا گملس. سوودی زیایی گارگمکه گملشته نهو
رلمیلی گملخاومملکانی لملانی لملدا سملو پینچ بؤ مانگانمیلی
گملکارو هملرمانلرانی گارگمکه زیانگمل.

بملوی لمل دهزگا لملیكژونلانه، پهك لملنازیار دملناونیت لملپهك
گات دا گاری چملنلن مملکمه گؤنرؤنلکات وملان زانایان دملناون
فرمیلی موشمهك ناسان پملوگان لملشونی گاری خویانمروه گؤنرؤن
بملن، ناپاستمیلی فرمیل و خیرایی لمل لملنه گؤو ناسایانه — كه دملگاته
پملنا هملزار گیلومملر لملکالپرک دا بملره زیاتر — زؤر بهوردی دملست
نیشان بملن و بملخمله زؤر رکیشی خویانمروه.

هملو گؤششی شملو و روژی زانایان لملروست گرنسی دهزگای
لملیكژونی سادملرو کامل لملو، سود وهرگرن لملسمرچاموی لملو
بملپایانی وزه، سملدی ناپندمیلی دملوشاومملرو خؤشبهخملر دملات
بململوی نادمیلرلدا.

سمرچاموه: تاریخ اختراعات
تالیف و ترجمه: مملن جملیلن

دروسى دىم و ددانى

قوتابيانى خويندنگه كانى شارى سلەيمانى

كىشەكان و چارسەريان

نوسىنى:

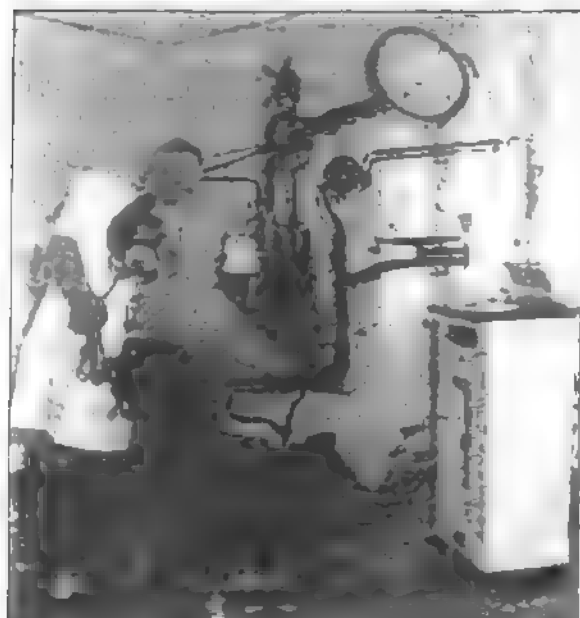
دكتور صلاح محمد عزيز

بەرئۆمبەرى پرۆگرامى يارمىتە
مىزقايەتەكان-لۇردا (ئەمىرىكا)

دكتورە چنان قاسم على

بەرئۆمبەرى ئەخۇشخانەى دان
لەپارىزىگاي سلىمانى

سەرەراى ئەموش تىمە بىزىشكىمگە رىنماىى و راسپاردەى
راستەوخۇى بىشكەش بە قوتابيان دىگىرد، ھىرومھا لەناو
لېزىنەكانى باوگان و داپكان دا.

ئابلۇقەى ئابوورى سىر عىزاق لەسالى ۱۹۹۰-۱۹۹۱دا، بوو ھۇى
دېرنى پرۆگرامىكىى دروستى گىرنگ بۇ قوتابيان بېيان
نەوت: "دروستى قوتابىانە" بەپېى ئەم پرۆگرامە، گەلېك رلەى
دروستى ھەمەجۇر بىشكەش بە خويندنگاران دىگىر وەك:
پرۆگرامىك بۇ رىنماىى دروستى و پرۆگرامىك بۇ دىدنى
خويندنگاران بۇ لىنۇپېنى سەرەراىى قوتابيان لەپاشا پىدانى
چارەسەر لەپەكەمىكى تاپەتەدا كە بۇ ئەم مەمەستە
نامەگىراپوو.

وستانى ئەم پرۆگرامە لەم سالتەدا بوو ھۇى زۇر توش
چوون و خىراپ بوونى دروستى خويندنگاران بەشپوومىكى دىار.
مە تۆزىنەمىدا دەريارى زۇر بوونى تووشپوونەكانى دەم وەان
نەچوېن، ھىرومھا دەريارى ھەنگاومەكانى خۇپاراستن و چارسەر
خۇ راگرتن و چارسەرى ئەم كېشەمەش.

پىشەگى:

پىش سالى ۱۹۹۰ بەرئۆمبەرىتى تەندروستى قوتابىانە تىمىكى
بىزىشكى ددانى دىناردە باخچەكانى ساوايان و قوتابىانە
سەرەراىمەكان بۇ لىنۇپېنى دىنى قوتابىيانى پۇل بەك و موو و
س، لەم لىنۇپېنەدا دەست نىشانى قوتابىيە تووشپوومەكان دىگىراو
موانەى پەكەى چارسەرى پىسپۇزى ئەم مەمەستە دىگىران،

كاغەزى ئەلكترونى

لەندىن BBC

كۆمپانىيەنى ئەلكترونى ئەمەلىيىتى كاغەزىنى ئۇنىۋېرسىتېتىدە كە ئەلكترونىيە جىي كاغەزى مەركەبى ئاساسى دەگىرىتە، ئەمەلىيىتى بىر تىپىگە لىشاشىيەگە ئەلكترونى كەبەھۇي كۆمپىوتەردە وئە نووسراۋىكانى لەسەر دەردە خىرىت، ئەو شاشانە لەتەنكى سوۋىكىندا ھەروەك كاغەزى ئاساسى وان، ھەروەك ئەو كاغەز ئەلكترونىيە لە ماددىيەك كەدەتۋارىخ نووسىنى لەسەر دەرىخى بىھۇي بوۋارىكى كارمىيەھە نووسىنەكانىش تىادەمىننەھە بىمەردەھامى بىمىنەھە لەوماۋە زۆرى مائەھەمىندا بىۋىستى بىھۇزە ھەبى! ۋ ھەركاتىك بىۋىستى ھە نووسىنە ئەما دەتۋارىخ نووسىنەكانى لاپىرىن ۋ ملىۋنەھا جارىقەر بىكار بىنرىنەھە، ھەروەك كاغەزى ئاساسى دەتۋارىخ ئەو كاغەزە سەرف بىكرىن ۋەك پەرتۋوك ھەلىگىرىن، ۋ تەنھا بىھەنجەن بىھەگمەھەكدا دەھەكە پان نووسراۋە كە دەخىتە پەردەست، ۋ تەنھا جىياۋزى ئەو پەرتۋوك ئەلكترونىيە لەگەل پەرتۋوكى ئاساسىدا ئەمەلىيە كەھەركاتىك بىۋىستى ئەما بىھۇزە نووسراۋەنى سەرى دەتۋارىخ بىگۇرىن بىنووسراۋىكرا زاناكان ۋاپىشىبىنى دەكەن كەبەھەننى سالى (۲۰۰۶) ئەو كاغەز ئەلكترونىيە جىگەي بىشىكى زۆرى كاغەز پەرتۋوكە ئاساسىيەكانى ئىستى بىگرنەھە لەماۋە (۲۰) سالى داھاتۋىدا بىمەھەۋى كىتىپ بىرگە كىتەبىيەكان لەسەر رەقى كىتەبخانەكاندا تەمىننى جىگەي ئەوانە ھەمەۋى بىمەك كىتەب بىگىرىتەھە!!

ھانا

ماسسوس

كەنالى ئىزىرە

لەم رۇزانەدا لە ھۆلەي سىبىرياي بىستۋودا لاشە ئازەللىكان دۇزىيەھە كەلە ھىل دەچۈ پىزى دەللىن (ماسسوس)، زاناكان بىھۇي تىشىكى سىبىرەھە تۋانىۋىيە بىدۇزىنەھە، مېزۋى ئەمە (ماسسوس) ئەگەرتەھە بۇ ۲۲۰ ھەزار سال لەمەۋىيەر پاش جەنە رۇزىك كارگەردن تۋانىان لاشەكەي بىدۇزىنەھە پاشان بىگۇرىنەھە بۇ روسىياۋ لەۋى ئە زورۋىكى بىسەتەلەكدا دابىرىت تا تىك ئەجىت، تەننەت ھەندىك لىزاناکان بىرپان لەۋە كىردەھە كە خانەي ئەمە ئازەلە (كۇپى) بىكرىت تا بىتۋانىرەت سەم لەمەۋى ئەۋنەكەي بىندۋ بىكرىتەھە لە ھەۋىتان رىزگارى بىيىت، بىلەم ھەندىك زاناي دىكە بىمە بۇ جۈۋنە ھاپل ئەۋنۋن

ھانا

(۱) ئامەركانى كۆگەك ئەمە زامانىيە خوارەھە بىشان دەمەن بۇ ئەۋ نەخۇشسانەي كە لەمەۋىيە ۱۹۹۵-۱۹۹۸ دا چارەسەرگەۋان.

۱۹۹۵، ۱۹۹۶، ۱۹۹۷، ۱۹۹۸، ۱۹۹۹، ۲۰۰۰

(۲) بىمەرى ئامەركانى بىرپەمەرىتە پەرومەرى سەمەلىيە بۇ سالى خۇننىنى ۱۹۹۸-۱۹۹۹.

(۳) ۶۶۱ ھۆتابىيە تەنھا بۇ يەك مانگ ئازارى دانىيان ھەبەھە، ۶۱۷ شىيان بۇ دو مانگ ۶۲۲ پان بۇ زىاتەر لە دوو مانگ.

(۴) سالى ۱۹۹۶ كۆلۋىزى پىزىشىكى دان لەسەلمەنى كرايەھە بىگمەن بىمەرى لەسالى ۲۰۰۱ دا دەردەچەن.

(۵) كەمەمەكى زۇر لەنەكانىيە پىسپۇرەكان لەم بىۋەدا ھەبە، رەنگە داۋاكرىنى ھەندىك لە پىسپۇران لەدەردەھە ھەزىمەكەھە ۋەك ھەنگاۋىكى سەمەتەيى تا رادەمەك ئەمە كەمە بىرىكەتەھە.

(۶) بىمەھۇي جىيەجىن كەرنى بىرپەرى (۹۸۶) مەھە "نەمەت بىرامبەر بىخۇراك" زامەرى كەل ۋ پەل ۋ ئامەرە پىزىشىكى دەرمەنەكانى چارەسەرى دان زىيادى كىردە، بىلەم تا ئىستى ھەم كەمەن.

(۷) ۋۋەشە "ھۆتابى" تەنھا ھىزخۇزى ھۆتابى سەمەتەيى دەگىرتەھە ۋۋەشە "خۇننىكار" ھىزخۇزى ھۆتابى ناۋەندى ۋ دۋا ناۋەندى ۋ زانكۇ دەگىرتەھە.

سەرفىخ:

ئەمە بىسەمان لەلەيەن ھەردۋ بىرپەرى (د. جىنان لىسەم ەلى) ۋ (د. سەلەح مەھمەد عەزىز) مەھەمەنى ھەبە بۇ ھەبە بىرپەرى مەھەمەنى ھەبە بۇ ھەبە بىرپەرى مەھەمەنى ھەبە بۇ ھەبە

"زىچى سەمەم"

چارەسەرى سەردەم بۆ ئەسلىمى

فايناستىرايد (پروپىشيا)

FINASTERIDE (PROPECIA) IN ANDROGENIC ALOPECIA

دېكتور غەرىدۇن قەفتان

مامۇستاي پىسپۇرى نەخۇشسىيەكانى پىست لى
كۆلىمى پىزىشكى ۋ كلىنىكى راونىڭكارى سىلىماتى

بېدەكت لى باشدا تەبىئى سىر ۋ تەنھا قەراغى ئەمەل ۋ ئەللا پىشتى
سىر توۋىكان بۆۋە ئەسلىمى ، پاشان ئەمانىش لەمانىيە بېروتنىمە .
لە ھەندى پىپاۋا تەبىئى سىر زۇر زووتر لى پىشسى سىر
بېروتنىمە ، لە ھەندىكى دېكە بە پېچەمانەۋە لە سىرەتادا ھەمۇو
پىشسى سىر لەپاشا تەبىئى سىر ۋ لە گەمەكىش لە پىپاۋا لە جۇرى
لۇمىك (Ludwig-type pattern) گە ھەمۇو قىزى سىريان
بېروتنىمە ۋ تەنھا گەمەك بە پىشەۋى سىريانەۋە دىمىننىمە .
بە سىروشتى ئەسلىمى لە دىۋى پالچىۋون دەست پىشەكت ۋ
رېزى روتانمەۋە لە پىپاۋىكەۋە بۆ پىپاۋىكى دېكە دىگۇپىت...

لە ھەندىكىكا ئوۋىكى سىر بە تەۋاۋى لە ماۋى ۵ سالدا دېروتنىمە
... بەلام بەشەۋىمەكى گىشى (۱۵-۲۵) سالى پېدەجىت . رېزى
گەنەمۇو بۆ موۋى چالاك ۋ كۆتايى زۇر دىبىت . .

بە ئاساسى ھەر تاللىكى موۋى سىرى مەۋۇ بە سىن قۇناغدا

تېدەمىرى

ئەسلىمى ، جۇرىكى بىردەۋاسى قىز روتانمەۋە ... تازە بىتازە
جۇننى پىپىپىۋون ۋ بىنەۋى گارىگەرى بۇماۋى (جىن) (GEN)
ۋ ھۆرمەنى ئەندىرۇجىن (ھۆرمەنى نېرىنە) بە لېكۇلىمەۋە
روونىرۇتەۋە ۋ باش لى بارەۋە زەلراۋە تەۋىش لە ئىتجاسى ئەۋى
گە ئىسەمىكى زۇر ئەم جىپانەۋە تەۋىش ئەم جۇرە قىز روتانمەۋە
بۇون ۋ ئاناراسى لەلا دىروستىرەۋون... ئېستاش گۇرەنگارى تەۋاۋە لە
چارەسەرگەنەكەپدا روۋىداۋە ... ھەرچەندە زۇرىيە پىپاۋان رەھاتوون
ۋ كۆن نادەنە ئەم جۇرە قىز روتانمەۋە بەلام ھەندىكى زۇر لە پىپاۋان
بە بايەخەۋە چاۋەروانى

چارەسەرى تەۋاۋون ۋ بارەگەپان بە گەمۇو كۆرى دىزانن ... لە سىرى
پىستىگاندا لە تەمەنى ۲۰ سالدا ۲۰ ٪ ۋ لەتەمەنى ۵۰ سالدا لە ۵۰ ٪
پان ئەم ئەسلىمەپىپان ھەپە ۋ رېزى سىرى پىستىگان بۆ رەش
پىستىگان (۱۱۴) . ئەسلىمى بە ئەمەل ۋ ئەۋلا پىشسى سىر دەست

ۋىتەمىن (5 ئەلفا رېدۇكتاز) ۋە لېۋىنكسىتېناتىدا جىياۋزى تېپە •
كارىگىرى ئەسلىمىسى ۱- ئەسلىمىسى ئەلايەن زۆربىسى پىۋانەمە
 دىيارىمىكى نەپەسەمە لەبارى شىۋى دەرگەۋىتەنپان لەناۋ كۆمەلدا
 توۋىش نالارامىيان دەقەت .. ھەنلىكپان كۆشەمەيەن نەۋىيە كە پىر
 دىنۋىتەن ۋە جىۋىلەن لەشپان كەمەز بۈۋەمە لەبارى سىكسىمەمە كەمەز
 سىرەنچ رەنكەشەن ... ھەرچەننە ھەنلىك ئە ئەسلىمەمەكەن كەم
 قىزىمەكەن بە ئاساسى ۋەردەمەكەن ۋە كارىگەتە سەر بارى دەرۋىنپان .
 زۆربىسى زۆرى نەۋەنە كە پىر نالارام دىنپان نەۋەنەن كە زۆرىمە زۆرى
 توۋىش سىرپان روۋتەۋىتەمە ، نەۋەنەن گەنچەن ۋە زۆر زوۋ توۋىش بۈۋە
 ۋەردەۋام قىزىان دەرۋىتەۋىتەمە ۋە ۋەستەن بۇ تېپە ھەرۋەمە نەۋەنەش
 كە لە ناۋ كۆمەلدا ئەسلىمەمەكەن پىنچەۋە .. كەسلى تىرىش ھەن
 كە زۆر بە پىرۋەشپەۋەمە بە ھەر رىگەيەك پىتە دىۋى رىگەچەمەك
 دىكەن .

چارەسەرى ئەسلىمىسى ۱

بە شىۋىمەكەن گەشە ئەۋ كەسەنە ئەسلىمەن پەك ئەم جۈر رىگەيە
 ھەلەنچەن :

۱- دىيەنە پىشكەۋى بىچارە دىمەنمە ۲- پاروۋە (wig)

بىكارىمەن

۳- دەرمان بىكارىمەن ۴- چارەسەرى قىزچەن ھەلەنچەن ..

ئەۋ دەرمانەنە كە پىكارىن ئەمەن :

۱- (۲%) شەلى مېنۇكسىدېل (2% Minoxidil solution) : لە
 سىرپەن ئەم دەرمانە لىرى دىمەمە بۇ چارەسەرى پىرەزە پىستەن
 خۇن بىكارىمەن پاشان شۇنەۋى خىرەن لىدەۋىۋەمە بۇيە ۋازى
 لىپىنرا بەلام تەمەشپان گە ئەم نەۋەنەن بۇ پىرەزە پىستەن خۇن
 ئەم دەرمانەن بىكار دىمەن توۋىش سىرپان زىنە دىكە .. بۇيە
 نىستە ۋەگە دەرمان بۇ ئەسلىمە بىكارىمەن . لە پىكەن ئە
 لىكۋىلەنمەكەن ئە ۹۰% پان قىزىان ئەمەتەمە ۋە لىۋەنەش ۶۰% پان
 قىزىان چىۋەپ بوۋ ، بەلام ئە لىكۋىلەنمەكەن دىكە ئە ۱۵% پان چاك
 نەۋەنەمە ۋە ئە ۵۰% پان روۋتەننەۋەمە دۈلەمەت ۷۵% پىشپان
 پىرەۋام قىزىان دەرۋىتەۋەمە چاكىۋەنەش قىزىان چىۋەپ تۇخ ۋە
 پىمەز نەۋەمە . تەنە سۈۋە كە لىۋەنەمەگە ئەمە بۈۋە كە
 قىزىۋەننەۋەمە پىنى دەرۋىتە بەلام دىۋى ۋەستەن دەرمانەمە
 روۋتەننەۋەمە دىتەپىنەمەگەمە .

۲- فېناستېرېد (Finasteride - propecia) لىرى دىمەمە :

ئەم دەرمانە مەكەنەن بىتەنە چۆرى (2) ۋە (5) ئەلفا
 رېدۇكتاز (5 alpha - reductase inhibitor) ۋە

دەپتە كەمە گەر پىرۋەد بىكەن ئەگەن ئەۋى كە لە گەلەن پىرۋەتەن
 دەرۋىتە دىن ، پىشپان كەشە تەم دىۋەپىرۋەتەننەۋەمە بە بەگە
 ھىقتا روۋن نەۋەتەمە •

كەم وزۇرى (تېنى) ئەسلىمە پىۋەنەن بە چىپىش توۋىش ئە
 لەشپان نىيە ۋەتە كەسلى

زۆر ئەسلىمە توۋىش سىك ۋە پىشت ۋە لىكەن زۆرە ھەرۋەمە
 پىۋەنەن بە نازەۋى سىكسەمە نىيە • ئەمە ئەمە دىكەنەن كە
 ئاستى ئاساسى تىستۇستېرۇن كە لە خۇنەن دىۋەپىش پاش پىشپوۋن
 بەش ئەمە دىكەن كە بىپىكى زۆر ئە دىۋەپىرۋەتەننەۋەمە دەرۋىتە
 پىكەت ••

روۋتەنەۋەمە قىز ئە ئەسلىمە لە ماۋى چەنەن سالىكە پىرەمە ۋە
 پىشپەمە رىك ۋە پىك دىتە كەپمە ۋە پىۋەستە پىۋە كەپمەنە كە
 لە ھەر پەكە لە نىرە مەۋەكەنە ھەمە •• ئەزەمەكەن چەنەن قىز ئە
 بىپىش سىرپان پىشپان ئەمەت كە قىز پىشتە سىر گەر ئە تەپى سىرپا
 چىنرا پىرگە ئە ئەسلىمە دىكەن ۋە لە كەنەن كە قىز تەپى

سىر لە قۇلدا ئەچىنەن نىرە مەۋەكەنە پىۋە ۋە لاۋاز دىن ••
 ئەم دىارەمە بۇ نەشەرگەرى چەنەن قىز سۈۋى ل ۋەردەمەن •

بۇۋەمە ئە ئەسلىمە ۳- بۇۋەمە ئە ئەسلىمە ئەلەۋە
 ۋەسلىنەۋەمە كە ئەۋەنەن توۋىش ئەم چۆرە دىن ئە چۆرى پەك

ۋون بوۋنى كەشتىيەكى قەزايى

ئازانسى قەزايى ئەمەرىكى (ئاسا) سىستېمى پىئوانەكرىنى مەترى (قەرىنى) بەكار دەھىئا ئەنەشە رۇزى دروست كىردى ئەو كەشتىيە قەزايىمى كەلەنەرىنى سالى (۱۹۹۹) دانىرا بۇ سەركەش ۋە ھەۋى سەرىخ بەمەستى ئارنەھەۋى زانبارى دەربارە كەش ۋە ئاۋەھەۋى سەرمەرىخ، بەلام كۆمپانىيائى (لۆك ھىرەمۇرتىن) كە كەشتىيەكە دروست كىردۈۋە لەدروست كىردىئا سىستېمى پىئوانەكرىنى ئىنگلىزى ۋاتە (پى، پائۇندى) بەكار دەھىئا، ئىنچا ئىت بەمەستىيەۋى ھەرىكە ئەو ئوۋلايەنە ئاگادارى ئەو ھەلە گەورمىيە بىن لەنەنجامدا ئەو كەشتىيە پەتەۋى ۋون بوۋ، دوۋا پەمپەندى كىردى پىۋە لەرۋى ۷۲ ئەپەۋول ۱۹۹۹دا بوۋ، ئەو كەشتىيە (۱۲۵) مىليۇن دۆلارى ئەسامانى ئەنەھەۋى ئەمەرىكى بەمەرىكى.

ھەۋى ۋون بوۋنى كەشتىيەكە ئەو بەدھالۋى بوۋنە بوۋ كەروۋىئا ئەنئوان (ئاسا) ۋ كۆمپانىيائى دروستكەرى كەشتىيەكە كەمەرىيەكەپان پەمستىمىكى پىئوانەكرىنى جىياۋاز كاريان دىكرىدو لەنەنجامى ئەۋەتتە كەشتىيەكە بەمەرى (۹۶۵) كىلۇمەتر ئەۋەتتەكە خەۋى لادەتات ئەمەنەنى كەشتىيەكى (۶۶۹) مىليۇن كىلۇمەترىدا، ھەر جەندە بىرى لادانى كەشتىيەكە ئەچاۋ دىرۋى ماۋمەدا زۆر كەمە، بەلام ئەو لادانە بەسە بۇ ئەۋەدى كە كەشتىيەكە لەشۋىنى دىيارىكرەۋى خەۋىدا ئەمەنەنى پەمپەندى كىردى پىۋە بېچىرئ، ئەو ھەلە گەورمىيەش بوۋە بابەتىكى سەرىكى زۆرىيە رۇزنامەكانى ئەمەرىكا كە بۇ ماۋە جەندە رۇزنىك رەخەنى توندى رەقىيان دەگىرت لەۋەلە گەورمىيەش بوۋە ماپە ئەو زەنە گەورمىيە ئەسامانى ئەنەھەۋى ئەمەرىكى.

گازى CO₂ ۋەك پاكىزكەرۋە

تېمىك لەزاناكانى زانكۆ (كارۋاپىن) ئەمەرىكى گەران بەدھالۋى ماددىيەكى كىمىيائى پاكىزكەرۋە ۋا كەپەلەۋ پېسىيەكان زۆر بەمەش لادەتات ۋەنەگەش پېس ئاكانات، زاناكان لەنەنجامى ئەۋەتتە گەران ۋە ھەۋەلەپاندا گەپتتە دۆزىنەۋە ئەۋەتتە ماددىيەۋى ئەۋەش گازى CO₂ شىل كراۋە بوۋ، بۇيە ئەۋەتتە گازىيان ھەلۋازد چۈنكە بىرىكى زۆر ئەۋەتتە لەسروشتا ھەپە لەنەنجامى سوۋتاندنى دارو خەۋەزۋ پەتۋول ھەناسەلەنەۋە زىندومەركانەۋە، ئەۋەتتە تەمىرە بۇ ئەۋەتتە مەمەستە بەكار دەھىنەرى بەمەش جۇرۋىك خەۋى گازى CO₂ ھەرى ئادەت، بەلگە گازىكە كۆدەكتەۋەۋە لەپەلە گەرمى تەمەيلىدە لەۋىر پەستانى ۋە ئەۋەتتە پەستانى ھەۋەۋە گازىكە دەخاتە بىرى شەپەۋە ۋە ئىت ئەۋەتتە بەكار دەھىنەرى ۋەك ماددىيەكى پاكىزكەرۋە بۇ لاپىرىنى پەلەۋ پېس ۋە چەۋى، بەمەش لەلەپكەۋە ۋەنەگە لەگىزى CO₂ تارادەپەكى پاش پاك دىكرىتەۋە، كە ئەۋەتتە گازىش بۇ خەۋى پەكىكە لەۋەتتەكانى دىيارەدى خانۋە شۋەپە ۋاتە گەرم داھاتنى گۆى زەۋى، لەلەپەكى تەپشەۋە ماددىيەكى پاكىزكەرۋە چاك ۋە خاۋىن دروست دىمىت كەخەۋى ۋەنەگە پېس ئاكانات ۋە ھېچ پاشەۋەمەش بەجىنەنەلى.

ھانا

كۆمپانىيەكانى دەرمان لەكانوۋنى پەكەمى سالى ۱۹۹۷دا سەركەۋىنى بەدەستەپنا .

لە قۇناغى پەكەمەدا سىل لىكۆلىنەۋە كە ۹۲۲ پىۋا بەم دەرمانە چارۋىسەرگەن كە تەمەنپان (۸ - ۲۱) سال بوۋ ۋە رۇزىنە پەك مىگم ۋاتە پەك ھەمپان ۋەردىگىرت . پەۋتەنەگىرتىيان پاش چارۋىسەرگەن دەرگەۋت كە لە ۴۸ پان چاكىۋونەتەۋە ۷۱ پان قۇرۋوتاندەۋەكەپان ۋەستىنەۋە تەمەنپان ۲۱ پان سوۋىيان لىۋەرنەگىرتەۋە ۴۸۰۰۰۰۰۰ چاكىۋونەۋەكەپان بەم شىۋەپە بوۋ : لە ۲۰ پان بە كەمى ۋە لە ۲۱ پان بە مامناۋەندى ۋە لە ۲۲ پان بە چەۋىرەۋى قۇيان بۇ گەپەۋە . لە پاش ۲۴ سانگ لە چارۋىسەرگەنەكە بەم دەرمانە لە ۵۰۸ ئەۋەتتەپاندا چارۋىسەرگەنەكى زۆر چاك بەدەستەپنا كە ۲۲ پان بە مامناۋەندى ۋە ۳۰ پان بەكەمى چاكىۋونەۋە ۲۴ پان قۇرۋوتاندەۋەكەپان ۋەستە .

چارۋىسەر بەم دەرمانە لەۋەنەپە (لە ماۋە ۱) چوار مانگى پەكەمەدا دەرگەۋت ، بەلام ئەۋەتتەكە پەلەپەنى كەمەۋە بۇ ماۋە ۲۱ (مانگ ئەپەن بىرەرەۋام پەت پەش ئەۋەدى بە تەۋەۋى چاكىۋونەۋەكە ھەلەپەنەگىرتىت .

گەر چاكىۋونەۋە بەدەستەتات بىرەرەۋام ئەۋەتتەكە ئەپەن ئەم دەرمانە بەكار پەتەت ۋە ئەگەر دەرمانەكە ۋەستىنەۋە پەت بەگەرنەھات ۋەتەنەۋەكە بەم دەرمانە كۆپەپ نېپە ۋەكە چۈن لە شەۋى مىنۇكىپاندا دا دەپىرتىت .

تەمەنپا شۋەنەۋارى لادەكى لە بەكار ھەپاننى دەرمانى ۋاپىناستىرايد چەۋىشپاشا) كەمەۋەۋەۋى ئارەۋەۋى سىكس بوۋ لە ۱۸ ٪ ي پەۋەكەننا ۋە پاشان ئەۋەتتە چاكىۋونەۋە لەگەل ئەۋەدى كە لەسەر دەرمانەكە بىرەرەۋامىش بوۋن . شەۋى ئەم دەرمانە گەر لە شۋەنە ئەسەلەكە سىرئ ۋەكە ھەپەكە سۈۋەپەخەش نېپە .

ئۇستە ھەپە ئەم دەرمانە لە ۋاتەننى ئەمەرىكا ۋە ئەۋروپادا ئەستەدەۋەت بەلام بە تەرخىكى گران ۋە ھەۋى چاكىۋونەۋەۋى زۆرەترى ۋە داھاتوۋدا ئىدەمەرت .

نەپىش پۇلى (جېنى ۋىمارە ۴۰) ۋە نەپىش سىرگەتلىرىنى بەدەست ھېناۋە.

كەتتى چاندىن

بىستەي كېلگە لەناۋچەي ناۋىراست ۋە خوارۋى عىراقدا لە مانگى نېساندا دەمچىنرەت بەلام لە كورستاندا دۈدەمخىرەت بۇ ناۋىراستى نېسان تاۋىگە سىرەتەي مانگى مايس.

بىرى تۇۋ بۇ چاندىن:

بۇ چاندىن بىستەي كېلگە پىۋىستەمان بە (۲۰-۲۵) كىگم تۇۋى باشى پاكراۋ ھەيە، ۋە پان (۲۰-۲۵) كىگم لە بىرەكەنى كە پاك نەكرەۋە.

كردارە كشتۇكا ئىلەكان:

بىستەي كېلگە پىۋىستەمان بە خىزمەتلىكى باش ھەيە تاۋىگە

پىدەكات ۋە پىرىكى باشمان لەبەرەمەكەي دەست بىكەۋىت، ۋە بۇ چاندىن پىۋىستەمان بە خاگىكى نەرسى قىشلى شىكرەۋە ھەيە تاۋىگە بىزۋىيى چەكەرە پاك. ۋە دەپىت لە بەھاردا زەۋىيەكە بە قولى چارىك ۋە پان دوۋچار بىكەلرى باشان كەلگەي ۋە دەمچىنرەت، باشان جۇگەي تاۋەدانى بۇ دەمچىنرەت ۋە ئەۋسە دىراۋەكان لىن دەمچىنرەت بە دوۋى (۸۰-۱۰۰) سەم لە پەكتى ۋە ھەروەھا بىستەي كېلگە بىچكە لە چاندىن بە رىگەي دىراۋ ھەروەھا بە رىگەي بۈكان (لەۋى) دەمچىنرەت، بەلام بە رىگەي دىراۋ باشىزە لەبەرەمەي بىناسانى خىزمەت دەمچىنرەت ۋە تاۋەدان ۋە بىزەكرەن ۋە پاجەكەلەۋ داپۇشىنى روۋەكەكان بەمۇۋى كەتتى دىراۋەكان ۋە ھەروەھا قەلاچۇكرەننى دەمچىنرەت.

لە دۋا ئەۋاۋەكرەننى دىراۋەكان تۇۋەكان دەمچىنرەت لە روۋى خۇلەۋەي دىراۋەكان ۋە لە بەشى سىرەمكى سىرەۋەي دىراۋەكان ۋە بەدوۋىت (۲۰-۳۰) سەم لە پەكتى، ۋە لە ھەر چاللىكانا (۲-۳) تۇۋ دەمچىنرەت ۋە بە كىلىكى ۋە دۋا شىدار دادەپۇشەرت لەباشدا تاۋ

كورستاندا، چۈنكە خاك ۋە تاۋ ھەۋاى كورستان زۇر لەبارە بۇ نەم بىرۋەتە، بەتەبەتتى ناۋچەي شارەۋىر.

پۇلەكانى بىستەي كېلگە:

بەشۋەتەي كىشى دەمچىنرەت بە دوۋىيەشەۋە:

۱. پۇلە كىشۈكەكان (Runner Type) (الاصناف المارة)

نەم پۇلەنە بىرەكەكانى لە بەشى ئىزەۋەي روۋەكەكانىدە ۋە داپەش بوۋە.

ب. پۇلە ۋەستەۋەكان (Bunch Type)، نەم پۇلەنە بىرەكەكانى بەدوۋى روۋەكەكاندا كۆپۈۋەتەۋە.

ۋە لە ئەنچەي لىكۈلەنەۋە ۋە تۈۋىنەۋە كە لە عىراقدا كراۋە دەرەكەۋەۋە پۇلى (جېزە ۋىمارە ۱۵۰) كە پۇلىكى ۋەستەۋە باشىرىن پۇلە بۇ ۋەتەكەمان لەبەرەمەي بىرەكەكانى گەۋرەيە ۋە رىزەي جەۋرى دەكاتە ۲۰-۷۰ ۋە رىزەي تۇۋەكانى بۇ كىشى كەلەۋەكانى دەكاتە (۶۰-۷۰) ۋە ھەروەھا پۇلىكى دىكە ھىنرايە عىراقەۋە

له‌دریت تاوه‌کو چه‌که‌رمبکات وه ناییت له هه‌ردوو رووی
هه‌راوه‌کان له‌وه‌کان به‌جێنریت.

ۋىنگەدى گونجاو

۱-خەاك: باشتىن جۇرى خاك بۇ جاننى پىستى كىلگە
 بىرىتەدە لە خاككى قىشەلى نەرم وەكو خاكى لى تېكەلەو وە ناۋى
 تىيادا نەمىستىت بەلەم لە خاكى قورۇ پەمۇدا باش نىرە بىچىنرى
 لەمىر ئەم ھۇيانەى خوارەو:

(۱) له خاکی رفق و پتموډا گولمگان نالوانن بغاسانی
بیړن و بیانیډیږن تاوگو هل ټیښتن لومش کارمگانه سر
پری بهرهم، لمرنډووی پاش گول گرتنی روومگگان دښت
گولمگان بغاسانی خاکمه بیړن و چنگوړین لمانوینا پاشان گلی
نخرم بهسریا دکریت بؤنډووی یماشی نابوشریت.

(۲) همروها له زموی رفق و پتموډا ژور به زه حست
روومگگان هلدکمندریت تاوگو بهرکمیمان دست بکمویت.

1444-45

بستى كىنگە پىۋىستى بە كىشىكى گەرم و تېشى خۇزى
پەردىموم ھەمە بۇ گەشمەگىرنى لە ھاپىنا، بەلام بۇ پىگەمىشتى
پەردىگەنى پىۋىستى بە كىشىكى مام ناۋىندى ھەمە.

کار و خیمه ت گوزاریه کان

(۱) **ناودان:** له دواى جانندنې بستمې کنگه ناو دددرنټ، پاشان بهیرې پټوړیست ناو دددرنټ و له‌میش له‌سمر جوړی خاکمکه وه باری کش و هموا بمنده، و بستمې کنگه بهیرنژایی ماوهی گمسه‌کرنی نژیکه‌ی (۸) چار ناو دددرنټ تاودکو بریدمگات.

٢) دووباره جاننموی تۆگوان، دوی جهگرمگرفنی
بستمی کینگه شو شوپنانهی جهگرمیان نکرده دووباره دهیان
چینین به ههمان تۆوی پشوو به زوترین گات

(۲) تمک کردن، لمدوای سموزیوونی بستمی کینگه کاتیک
 درزیان گیشته (۲۵-۳۰) سم روکه زیادگان و لاواگان
 هاندکین و تمنها باشگان دهمیندوه واته تمنها یک روکه
 له هر جائیکه دهمیندوه.

(۴) بیژار کردن و پناه‌کدانی کردن:

بستى كېڭە مۇھەررور دىمكرىت لىموزگوليانى لىموزىدا
 بىزى جارىك پېشى تىلىك كرىن وم جارى دووم گاتىك بىسرى
 روومكان بگانه (6-40) سم.

به‌لام پناه‌گرفته‌کردن لمدوای بزارگردن دنگریت بی‌
ل‌مناوبرنی گزوغیا زبان بم‌خش‌گان و بی‌وردگردن و
شی‌گردن‌دوای زه‌ی‌مکه و ناب‌زینی روو‌م‌گان به گایکی ن‌رم و
شیدار چونکه ن‌مه گایکی گرتکه بی‌بهره‌می بست‌می کینگ‌ی
چونکه گ‌لو‌م‌گان ل‌مناو خاک‌دا تروست د‌بن ل‌م‌بر‌ن‌م‌وه پی‌وسته
ل‌م‌کاتی گون گرت‌دا گن به‌دوای روو‌م‌گان‌دا کوب‌گرت‌م‌وه.

بیگه یشتن و فروخته کردن:

بستى كېڭە لەكۆتايى مانگى خوزميران دا گول دىگىرىت و
 له مانگى تىرىنى دوومما پىچ دىگات وه نىزىكى (۶-۷) مانگ له
 زوىدا دەمىنىئىتموه. وه نىشانەكانى پىگىشىتى پىرتىبه له
 زىردىبۆنى قەد و گەلاكانى وشك بۆون و رەق بۆونى كەلومگان.
 دىوئەدىگىرىش بىهۆى پىل و پان تەور هەلەكەنرى لىناو
 گەكەدا پاشان كەلومگان لىدىگىرىتموه و كۆدىگىرىتموه و وشك
 دىگىرىتموه چونكە رۆژى شىبان نىزىكى له ۴۵٪.

وہ پان بھوئی گاسن عمل دمگیرنٹموہ پاشان گھلوگکان
گڈمگیرنٹموہ وہ بڑ ماوہی حفتتہک وہ پان ۱۰ رۇز وشک
دمگیرنٹموہ.

پاشان بمرکائی کؤمکرتیوه و لئکرته فرموده وه له گنجینهده لئهگرتن وه بری بهرههمکهی نزیکهی (۵-۱۰٪)

دورودگانی هسته‌ای گنگنه :

(۱) بهراز و مشک و بالنده نادنرین به گریگ ترین ندری کشوکانی که به لاماری پستهی گریگه ندرن و لاماری ندرین.

۲) مېروروی قىغاز جۇرە مېرورويىمكە ئاۋىكى قىمىو گەلاكان
ھەل دىمىزئى و روومىگىمى زەرد و لاۋاز دىمى و ھىرومى ھەل
مېرورە نەخۇشى فاپرۇس دىگوزىتەمە بىر روومىگىكان و ھەمىزى
دەرمانى مالاىيون ۵۰% بىر ۵۰۰ س/م دۈنە قەلچەدىكىز.

(۲) نه‌خویش پهلپوونی گه‌ژکانی: نه‌م نه‌خویش به‌م‌ه‌وی
به‌کاره‌نیانی خو‌ی گه‌ژتو‌کالی به‌لا‌ه‌و‌ه‌ک‌ری وه‌ یان به‌م‌ه‌وی
به‌کاره‌نیانی مایه‌نین به‌ بری ۱۵ گ‌م به‌ پ‌ک ک‌ل‌ون ناو.

مصادر و مراجع

(١) زراعة الحامض الصفصافي في العراق / المؤلفان (الكتور هادي السيد

أحمد البونين، السيد عبدالمستار عبيد الله الكركملي

(٢) المحاسبين القانونيين (الدكتور مجيد حسن الانصاري ، الدكتور جمال عبدالكريم الفاد ، السيد جعفر حسين حملي).

زهردویی مندالی ساوا

NEONATAL JAUNDICE

نورسینی: دکتور محمد امین یارام

پسپوری نه خوشيه گاني مندال

نه خوشخانه‌ی مندالانی فیرکاری سله یحانی

امكانى گۆپىنى بېلورويىنى ئازاد بۇجۇرى ھىمىوست
لەخانەگەنى جەمەدا ھەمى ئېنژىمەگەنە، ھىمەستەن شىۋە
(گلوکوز) (glucose) شىۋەنى ھىمىوست ھەبىت.

مەتەرسى بەرز بونوھەمى رېژەمى (بېلورۇبىنى ئازاد)
لەمىندالى ئوتبۇدا زۆرە چۈنكە ەك باسماڭىز ئەم جۆرە لىمۇدا
ئالتۇنمۇ مەدال ئۇنەي ئەمى نىە كەلمەي مىزەم پان لىمەي
زىمۇدە لى زىگار سىت.

به‌لام لمبر له‌وهی له‌هه‌وریدا ده‌توتیه‌وه به‌ناسانی له‌گاهه
خانم‌کانی می‌شک و خانه هه‌وریه‌کانی ئێ‌سر پێ‌ست و له‌وهی
ده‌نیشیت و به‌مه‌ش ره‌نگی زه‌رد به‌پێ‌ست ده‌خت و له‌مه‌مان کاتدا
گار له‌خانم‌کانی می‌شک ده‌کات و ده‌بێ‌ته هه‌وی تی‌کش‌کانه‌نیان و
من‌دا‌له‌که تووش ئی‌خلیجی می‌شک ده‌بێ‌ته، به‌پێ‌چه‌وانه‌ی له‌سه‌وه
(بیل‌وربینی په‌ه‌وست) که‌له جگه‌روه ده‌ر ده‌بێ‌ته لمبر له‌وهی
که‌له ناو ناودا ده‌توتیه‌وه به‌ناسانی له‌گه‌ن ناوی زرا‌ودا به‌هه‌وی
بۆ‌یه‌کانی زرا‌وه ده‌رژێ‌ته ناو ری‌خه‌وه له‌گه‌ر به‌گاته‌وه خوێ‌ن
له‌شی من‌دا‌له‌که توانای له‌وهی هه‌یه له‌وهی می‌زوه ئی‌ زگار
بێ‌ته.

لەمەنئای ساوانا رۆزھەسی بیلوروبین لەکری سە ھۆی
سەرھەکیوھ بەرز دەپتەوھ:

۱- لمبر نموی هڅا جگړې منډالې تازېوو، بڼه‌وای
خوې نمرتو، پان لمندالې (نمبرګاندا) نمو منډالې پښ
وخت لښاک دبڼت پان نمو ګډوډی ته‌وای
نمبرتو Premature جگړې نا‌نمو او ګډوډی هم‌ه
لمبر مانې نڼز لښاکاندا، دبڼن ګډوډی بېلور و بڼ
بېرته‌وای سروش‌نښ زبای ګر دبڼت جگړې توانای نمو
ګر دبڼت نمو له‌همان کاتدا بې‌هوې ګډوډی منډال ګډوډی

زردوویی بھمانای زمرہ ھلگھائی ھست، سہنہی چاو،
روبوژی ناورم بھ ھوی زبانونی رژیعی
بیلوربین (Bilirubin) لھ شلکانی لھدا،

ئەم زەربىۋونە لە ئىنجامى تېكشكان و ھەلۋىشا ئىنھەمەي
خەركەي سۈرى خۆيەن پەيدا دەجىت. پاش ھەلۋىشا ئىنھەمەي
خەركەتە (ئاسن، پەرتىن، مادەمى پەرتىن-پەرتىن Porphyrin
Ring) مەدەجىت، ئاسن و پەرتىنەكە بۇ ئۈست بۈۋى خەركەي
ئۆي ئىكەرەت، بەلام پەرتىنەكە لىشا لىشا ئىكەرەت
بۇ (پەلۋىۋىن) كە ئىمەش (رەنگى زەرد بەلەش دەت).

ئەم جۈزە بىلوروبىنەنى كەمەندەجىت پىرى دەتۇرىت بىلوروبىنى ئازاد (Free bilirubin) پان (Indirect bilirubin) لەسپاتەكانى ئەم جۈزە بىلوروبىنە ئەومە كەبەناسانى لەمەورەدا دەتۇتەومو بۇ خانەكانى مېشكى مىندالى ساوا ماددىكى زەھراوې. ئەم جۈزە بىلوروبىنە بېيۇستە بگۇرىت بۇ جۈزىكى دېكە كەمەنى دەتۇرىت (بىلوروبىنى پەيەمەستە Conjugated Bilirubin) پان (Direct Bilirubin) ئەم جۈزە گۇرىنە لەخانەكانى جگەردا رووئەتت بەھۇى بوونى جەند نېنەمەتەمە (Liver Enzymes).

ئەو جۈرە بېلورۇبىنەي گەبەردەھىت لىناۋ ئاۋا دىتۇتەمۇ
لەپىگەي بۇرە وردەگەي زۈۋەدە كۇدەپىتەمۇ دەرتە ناۋ
زىخۇلە بارىكەمۇ پارمىتى ھەرس گەرنى خۇاردىن دەلتە ئەم
جۈرە بېلورۇبىنە بەرپۇرەمگى زۇرگەم لەخۇنىنا ھىيە لىكەي
لىش ساغىدا بەلەم لىكەي گەرنى بۇرەگەي زۈۋا پان لىكەي
نېشكەي خانەكەي جگەرا رۇزمەي لەخۇنىنا بەرپۇ دىتۇتەمۇ
ئەگەر بىگەتە خانەكەي مېشك مەترىسى گەبەردە لەجۈرە
بېلورۇبىنە ئازادەگە.

هۆی سەرمگی زیاد بوونی (بیلوروبینی پەموست) گەرائی بۆریەکانی زراوە پان ئیکشکانی خانەکانی جگەرە کە دەبێتە هۆی گەرائەمووی بیلوروبینەمکە بۆ ناو خوێن، بەلەم وەک یاس کرا ئەم جۆرە لەناویدا دەتوانێتەوهو ئەگەر بگاتە خانەکانی مێشک سەترسی زۆرکەمە.

زەردوویی بەشپۆیەکی گشتی دەبێت پەتوو یەشەوه:

1- زەردوویی گێراو (Obstructive Jaundice) ئەمەش لەناکامی گەرائی بۆریەکانی زراویدا روودەمەت وەرژمیی بیلوروبینەمکە کە پەرز دەبێتەوه لەجۆری (بیلوروبینی پەموستە) کە لە ناویدا دەتوانێتەوه ئەم جۆرە زەردووییە لەمەندایی ساوانا زۆر باوئە.

2- زەردوویی نەگێراو (non-obstructive Jaundice) ئەم جۆرەیان زیاتر لەمەندایی ساوانا بەلەو وەجۆرە بیلوروبینە پەرز بوومکە (ئازادە) و تەنیا لەجەوریدا دەتوانێتەوه.

زەردوویی نەگێراو (non-obstructive Jaundice)

بەگۆڕە جۆری هۆکارەکانی بەجەند بەشیکەوه دەبێت:

1- زەردوویی فیزیۆلۆژی - Physiological Jaundice- یا زەردوویی سروشتی بەهۆی پەرزبوونەمووی رێژمیی (بیلوروبینی ئازاد) لەمەندایی ساوانا زۆریە مەندالە تازەبوومەکان تووشی ئەم جۆرە زەردووییە دەبن (لە دوو هەم) رۆژ پان (سێ هەم) رۆژی ژاپانەموو (ئەمک لەمەم رۆژیدا).

ئەم جۆرە مەندالە نەخۆش نین و هەروەها هیچ جۆرە نیشانەمەکی کەم خۆنپەیان نە (Haemolysis). ئەم جۆرە زەردووییە لەماوێ هەفتەمەیک (تا دە) رۆژیدا کۆتایی دێت هۆی ئەم زەردووییە ئەوەیە کە مەشتا ئینزیمەکانی جگەری مەندالە ساواکە بەتەواوی پێ نەگەشتوووە.

هیچ چارەسەرێک بۆ ئەم جۆرە زەردووییە پێویست نە. (وێنە 103).

2- زەردوویی مەندالی نەبەگام (Premature):

مەندالی نەبەگام بەو مەندالە دەوترێت کە مەشەمەکی

شەمەکی (کلۆکۆز) کە زۆر پێویستە بۆ ئەم گەرائە رێژمەکی کەمە لەخوێندا.

2- هەندێک جار بەهۆی زۆری ئیکشکانی خەرۆکە سوورەکانەموو رێژمەکی بیلوروبین زۆر زیاد دەگات لەمەشدا وەک لەمەشدا هەموو شەمەکی خەرۆکە سوورەکانی خوێندا بەهۆی هەر ناتەواوییەکی ئەو خەرۆکەموو پێت کە پەرز دەوترێت (Haemolytic Anaemia). لەمەندایی مەندالە لەوانەمە هەردوو هۆمەکە دەبێت.

2- گەرائی بۆریەکانی زراو بەهۆی ناتەواوی زەمەکی (Congenital anomaly) پان بەهۆی هەوگرینی جگەر و ئیکشکانی خانەکانەموو (Hepatitis).

شایانی باسە کە تەنیا بیلوروبینی ئازاد دەتوانێت بگاتە خانەکانی مێشک و زانی ل' پەتە جۆنکە وەک باسکرا لەجەوریدا دەتوانێتەوهو بەناسانی دەگاتە مێشک وەلەمەر ئەوەی ئازادە ئەم زەیانە دەبەخشێت، خۆ ئەگەر رێژمەکی پان پەرۆتین لەجۆری (ئەلبومین- Albumin) لەمەشدا هەبێت کە لەگەڵیدا پەموستە بێستێت و بێست بیلوروبینی پەموست ئەوا زەیانەمە کەم دەبێتەوه.

کەواتە بوونی پەرۆتینی (ئەلبومین) زۆر گرنگە بۆ ئەم گۆرائەکان، بەلەم بەدەختانە مەندالی نەبەگام (Premature) هەم (ئەلبومین)ی کەم هەمە هەم (کلۆکۆز) کەمەش سەترسیەمکە لەسەر مەندالەمکە زیاد دەگات. هەندێک هۆی دیکە هەمە ئەم سەترسیە زیاد دەگات وەک زیاد بوونی ترشی لەش (Metabolic acidosis) پان کەم بوونەموو رێژمەکی ئۆکسجین لەمەشدا (Hypoxia).

ئەم جۈرە زەردىيەتكە ئۆزگەرتىش ئامىلىنىڭ خىزىنى زىياتر لىمىك مىنالى تووشى دەپىت پاش لىملىك بوون (Crigler-Najjar syndrom) بىمەۋى گەم بوونى ئەم ئۆزىنىمەن كەلەجگەمدا ھەن بىمەۋىمەنكى زىملىكى ئەم جۈرە مىنالىنە تووشى زەردىيەت دەپىت. ۱- ھەلەشەنەۋى خىزىكى سىۋى خىزىن (Haemolytic Anaemia) ئەم جۈرە زەردىيەت بىمەۋى جەندە ئىگۈنچەنەكەمە روودەت ۋەك:

۱- ئەگۈنچەنە گىروپى خىزىن ئەسەر پەنەمى (Rh) لىمەنچەمى ئەم توۋىنىنەۋەنە كەلەشەۋەپادا گىراۋە دەرگەۋەۋە گەنەكەمى (۸۲%) دانىشتەۋان لىمەۋى خىزىنەكەنەنە كەلەشەۋە خىزىكە سۈرەكەنە خىزىنە جۈرە مەدەمەك ھەپە پىرى دەۋرەت مەۋە پەمىكەم (Antigen) ۋە پەمانە دەۋرەت (Rh+) پۈزەتەپ. ئەم ۲۱۷ پەمىكى ئەم مەدەمەن نەپ پەپان مەلەن (Rh-) نەگەتەپ.

ئەگەر داپكەك پۈزەتەپ بوو ھىچ كەشەپە نەپ. ئەگەر (نەگەتەپ-Rh) بوو ئەمە پەمە كۆرەپە لىمەنە دەپىت ۋە ھىچ كەشەپەك نەپ بەلەم لە گەنە لىمەنە پۈنەكەمدا ئەگەر ھەنەنەكە لە خىزىنە مىنەلە لىمەنەكە بوۋەكە گەپەمە بىز ناۋ خىزىنە داپكەك ۋە خىزىنە مىنەلەكە (پۈزەتەپ) بوو ئەمە لىمەنە داپكەكە ئەشەرمەزەپە پەمەمەمە پەمە دۈپەنەكەمە (ئەنەپەنە- Anbigen) ۋە مەلەن Antibody دەرەت دەكەت پەمەمەمە كاتەك كە داپكەكە بۇ دەرەت چارەك پە دەپىت پەمەنەنەكە داپكەكە خىزىنەكەمى (پۈزەتەپ) ئەم مەۋە تەنەنە داپكەكە لىمەنەلەنەنە تەكەل پە خىزىنە كۆرەپەكە دەپىت ۋە مەۋەنە دەرەت دەپىت ۋە خىزىنە مىنەلەكە تەك دەشەكەت ۋە كۆرەپەكە توۋەش كەم خىزىنە زەردىيەت دەپىت ۋە ھىشتا ئەۋەشەكە داپكەكەمەمە پەمەمەمە لىمەنەكە دەپىت ئەمەمە ھەمەۋە داپكەكە كە خىزىنەكەمى (نەگەتەپ) پەت پەمەمە پاش لىمەنەكە بوونى مىنەلە پەمەمە پان پاش لىمەنە چوۋىنى مىنەلە پەمەمە دەپىت جۈرە دەرەتەكە لەخۇى پەت بۇ ئەۋە ھەر خىزىنەكە (پۈزەتەپ) كۆرەپەكە چوۋىنە ناۋ ئەشەمە ئەۋە بىرەت ۋە ئەشەنەنەكە لىمەنە داپكەكە مەمە دەرەت پەت.

پە-ئەگۈنچەنە گىروپى خىزىن ئەسەر پەنەمى (ABO)-

ئەم جۈرە ئەگۈنچەنە كەمەمە ھەتەۋەكە خىزىنە داپكە ۋە مىنەلەكە لىمەكە نەپكە پەت ئەگۈنچەنەكە كەمەمە بۇ ئەۋەنە ئەگۈنچەنە پەمە شەۋەمەكەم دەپىتەمە ئەسەرەۋە بۇ خەۋەۋە	
O	A ۋە B
A	B ۋە AB
B	A ۋە AB
AB	مىنەلەكە ھەرچە پەت ئەگۈنچەنە

ھەنەنەكە چارەمە پەسەپەش لادەتەكە لىمەنە دەرەتە پاش كەرنە نەپە.

جەمەنەكە چارە خىزىكە سۈرەكەنە خىزىنە بىمەۋى نەپوۋى (ئەنەنەم) ئەكەمە كە پىرى دەۋرەت (G. 6- P.D) مىنەلەكە ئەۋەنەمە توۋەش ھەلەشەنەۋە خىزىكەكە ۋە زەردىيەت پەپەت ئەگەر جۈرە دەرەنەكە پەگەت ۋەك، سەلە - كەۋە مىنەكەلە. ئەسەرەن... ھەدە.

زەۋەنە گىراۋە

ۋەك پەسەنە گەدە ئەۋە پەلەۋەپەنەمە كەلەم روۋەۋە دەرەتە ۋەكەتە خىزىنە جۈرە پەمەۋەستەۋە مەترەسە نەپە ئەگەر پەزىنەكە كەمە گەتە خەنەكەنە مەشەك بەلەم مەترەسە نەپە ھەپە كە لىمەنە دەرەتە پاش كەرنە نەپە ۋە ئەۋەنە ۱-دەرەت نەپوۋى پەزىنە زەۋەنە زىملىكى Congenital biliary Atrasis

۲-ھەۋەنە جەگەر Hepatitis

۲-لەۋە ناۋ جەگەر ۋەك Tumour, Haemangioma, Cyst

"زەۋەنە شەرى داپكە"

Breastmilk Jaundice

ھەنەنەكە مىنەلە ساۋا پەتەپەتە ئەمە مىنەلەكە كەلە پەمەمە رۇۋە ئەۋەنەمە شەرى داپكە مەخۇنە، توۋەش جۈرە زەردىيەك دەپىت كە رەزە زەردىيەكە زۇر پەزىنە ۋە ھەپەكەشە ھىچ ھەپەكە ئەۋە ھەۋەنە سەرەۋە نەپ. ھەۋە زەردىيە ئەمە جۈرە مىنەلەكە دەرەتەمە بۇ شەرى داپكە كە ھەۋەنە داپكەكە جۈرە ئەنەنەكە لىمەنە دەپىتە گەرە ۋە ئەنەنەكە گەرە دەرەتە ۋە سەتە دەرەتە ۋە پەمەشە گەرەنە پەلەۋەپەنە نازاد بۇ جۈرەكە نەپە كەمە دەپىتەمە مىنەلەكە زەردە دەپىتە.

دەرەتەن ئەسە پەسەنەنە پەۋە كە مىنەلەكە بۇ مەۋە دوو رۇۋە (۱۸) گەزەر دوو دەرەتەمە لە شەرى داپكەكە (شەرى ۋەنەكە نەپە پەخۇد شەرى نەسەت گەدە بۇ ئەۋە دو رۇۋە پەۋەت)، پاش ئەۋە مەۋە دەپىنەنە كە زەردىيە مىنەلەكە كەمە دەپىتەمە چاك دەپىتەمە، پاش ئەۋە مەۋە. دەپىتە سەرەمەنە مىنەلەكە شەرى داپكە خۇى پەۋەت ۋە ھىچ مەترەسەكە ئەۋە جۈرە زەردىيە نەپە ھىچ دەرەنەكە ناۋەت.

دەپىتە ئەۋە ئەۋە دوو رۇۋە داپكەكە شەرىكە دەرەتەنە بۇ ئەۋە لىمەنەكە گەنەپەتەمە بېتە ھەۋە ئەۋەشە پان ھەۋە كەمە كەرنە.

گريمانەکانى دروستېوونى گەردوون

زانا رەئوف

پېشەۋى ھەموويان زاناي فيزياناسى ئەمەلىي (جۇرچ
كامۇف) بوو..

ئەم گريمانە دەتت .. گەردوون بە تەقەنەۋىيە مەزىن
دەستى پېكرى، ئەم تەقەنەۋىيەش ۋەك ھەر تەقەنەۋىيەكى
ناسايى نەبوو كە ئە سەرزەۋى روودەت يان ئە شۇنچىكى دىيارى
گەردووندا كە ئە جەمئىيىتى دىيارىكرەۋى گەردووندا دەست پېندەكەت
ۋ بە جۈرەۋى خۇندا پلاۋدەپتەۋە ۋ بەناۋ ھەزا ۋ گەردووندا
پەل دەكەش..

بۇچوونەكان كە ئە سەرتەكانى گەردوون ۋ كۇتايەمكى ۋە
دروستېوونى گەردوون دەكۇنەۋە، پەمكىكە لەو بابەتەنى كە
زۇرەۋى روونەكېرەكان ۋ زانەكان ۋ ھەلەسەۋەكان گەردوون
پەندەمەن ۋ لىرى دەكۇنەۋە..

گريمانە زۇر ھەمە باس لەم بابەتە دەكەت، ھەموۋى ئەسەر
بەناغەمكى زانەستى ۋ ھەلەسەۋى تۇكەمە دەرەزەۋەن، بەلام تاكو
ئېستە، تەنھا سى گريمانە ھەمە بۇ شېكەنەۋى دروستېوونى
گەردوون كە پەتەۋەۋەتتى پەشتەپان پەندەۋەستەستى سى
گريمانەكەش ئەمانەن..

۱) گريمانە تەقەنەۋى مەزىن.. (مەزىنە تەقەن)..

۲) گريمانە بارى جېگىر..

۳) گريمانە لەرەلەرە گەردوون..

پەمەم/ گريمانە تەقەنەۋى مەزىن .. ئەم گريمانە بە
پەمكىكە ئە گريمانە سەركەۋەتەكان دەرەۋە، ۋە ئە ھەموويان
گەردوون ۋ ناۋبەتلىكى ھەموو ناۋەندە زانەستىيەكانى ھەزەند..

گريمانە تەقەنەۋى مەزىن The Big Bang Theory
لەلەپەن زاناي گەردوونناسى بەلەزىكى (ئىئەۋەرد لۇمىتېر) ۋە، ئە
سالى ۱۹۲۷ بۇ پەمەم جەز ئەم گريمانە دەرەۋە.. بەلام پەش
ماۋەمكى كەم ۋازى لىھەن..

دواتر جەمەد گەردوونناسى ۋ ھەزەك ناسىكى دېكە ئەم
تېۋەريان ئەمانەزگەرت ۋ ھەۋلى پەرمەندەنى تېۋەمەيان دا، ۋە ئە

كە (۱ سم^۲ لە ماددە ماوەی ۱۰^{۱۰} سالى دەۋىت بۇ دروست بوون!) ،
ئەمەش كارىكى ھېچكار خاۋە..

زاناي گەردووناس (فرىد ھۇي) يەككە بوو لە لاپەنگرانى
ئەم گرىمانىيە..

سىنىم: گرىمانىيە لەرەلەرە گەردوون The Universe
Oscillation Theory

ئەم گرىمانىيە ۋاي بۆجەت، كە گەردوون لە حالەتى كشان
و گەردووندايە (جوونە يەك)، دواتر تەقلىمە و جارىكى تر
كشان و گەردوون.. تاد، گەۋالە شەۋى لەرەلەرى ۋەرگرتوۋە ئەم
گرىمانىيە لەسەر بىنچىنە ئەم دىئالوگە شېكاراۋەتمە كە لەسەر
كۆتايى گەردوون و كشانى گەردوون ھاتتە ناراۋە .. بەتاپەتە
كاتىك ئەم پەرسىيانە خەنەرى ھاتتە ئاۋە .. ئايە تاكى ئەم
كشانى گەردوون بەردەم ھاتتە؟ پان تا كۆى ئەم كشانى
گەردوون دىكش؟

تېۋرى لەرەلەرى بۇ گەردوون ۋەلەمى ھەدوۋ پەرسىيانە
سەرۋە ھەتتە، بەۋەى گەردوون تاكو ھەمىشەى ناكشەت
بەلگە دۋاي كشانى ۋەدە ۋەدە ھەتتەمەك و گەردوون ھەتتە
دواتر تەقلىمە ۋەك لە (مەزىنە تەقلىمە) نا ھاتتە، پاشان
دەقلىمە و جارىكى تر دەقلىمە يەك .. تاد پەۋالە
نەخەمە..

لېرەدا دىكش كشانى گەردوون شېكاراۋەتە بەلەم پەرسىيانە
بە زەلى خۇى دىئەتتە ئەۋىش، ئەم كشان و جوونەمەكە و
گەردوونى تا كەى بەردەم ھەتتە؟

ئەۋەى جېگەى ۋەن بېت لېرەدا، ئەۋەى كە تەقلىمەى تېشكى
گەردوونى، ئەۋەى سەلەنە كە گەردوونى تا كەى بەردەم ھەتتە
دوۋرەتەمەن لە يەك، ۋەتە گەردوونى نېستە لە بەرى
كشاندايە..

دەقلىمە بەرى لەرەلەرى گەردوون بە مەزەلەنەك شېكاراۋەتە
كە جەمەت خەتتە لەسەر نەخەمەكراۋە، پاشان گەمەك ھەۋاي
تەمەكەن بەدەم، دەقلىمە خەتتە لە يەك، دوۋرەتەمەن
پاشان كەمەك ھەۋەى لېرەبەنە دەقلىمە خەتتە لە يەك
نەكە دەقلىمە .. تاد..

ئەم گرىمانىيە جەرى بە بەردەمى لە زىامووندايە بەۋەى
زىاموونى بارستايى سەدەى گەردوونى و بەرى جوونەمەكى
(گەردوونى) گەردوونى ..

پەراۋەزىگان:

- (۱) كەلن .. يەكەمەكى پەۋەى بەرى گەردەى و يەكەمە بە ۲۲۲۲۲ بەرى سەدەى.
- (۲) سالى رەۋەكى .. يەكەمەكى پەۋەى گەردوونى يەكەمە بە ۱۰^{۱۰} كەم..
- (۳) جەرى .. رەۋەى بارستەى لە يەكەمەكى قەبەردە .. ئەم بەرەتەنە بە ۋەلى
بەۋەلى نېۋان سەدەى پان بارستەى گەردوونە بۇ قەبەردە گەردوون.

سەرچاۋەگان:

- (۱) شەۋەى قەۋر ۋەلەمە.. علم الفلك .. د. حەبىب مەجول تەقلىمەى. د. شەۋەى الفەم
- (۲) لېرە ۱۰۸ (ھەتتە لەستەتە)..
- (۳) نەزەتەنە لى كەن .. د. مەلەپ نەۋى الفەمەى .. الفەمەى لىكەى.
- (۴) The New Astronomy – Second edition – page 8.

نېستەش بەردەمە، لەكەل ئەمەتەنە ھەمە بە گەردەمە
گرىمانىيە مەزە تەقلىمە و پەرسىيانە دىكش سەبەت بە جەمەت
خەلى نامە كە ۋەك پەرسىيانە ھەن و پەۋەلەم ماۋەتەمە، ئەم
پەرسىيانە زۆر و سەرسەپەنەن و پەۋەستەن بە پەۋەستەن
زۆر ھەمە گە تەمەنەت بۇ بەرگەنەۋەش بېت.

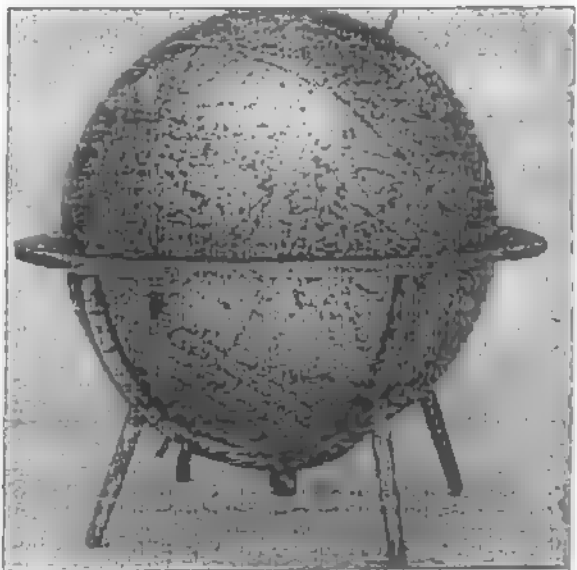
لە سالى ۱۹۸۸ لە كامەردە، ھەدوۋ زانە ھەمەن بۆلەنى
تەمەس كۆلە تېۋرى بەرى جېگەى دانا و تەپەنە ھەتتە.. كە
گەردوون ھەمەشەى نە سەدەى ھەمە و نە كۆتايى، جەمەت
بەقەت ئەۋەتە مەدەى نۆى بە بەردەمى دروست دەقلىمە، ئەم
مەدە نۆيە ئەم بۇشەپەنە پەردەتەمە كە بەۋەى كشانى نېۋان
گەلەسەمەنە دروست بوۋە.

ئەم تېۋرە بەرى گەردوون ۋا شەدەتەمە كە جېگەى، ۋەتە
جەپەمەى جېگەى و دوۋرەتەمەى گەلەسەمەنە كە يەك
بۇشەپەنە نەھەتتە و لە جېگەى خۇى بۇشەپەنە نەھەتتەمە،
لېرەدا مەتەنەمە زىاموونى قەبەردە گەردوون لە بەرەمەنە
زىاموون لە قەبەردە بارستايى گەردوون دروست دەقلىمە..

دەقلىمە بېتەن مەدەى نۆى لە مەدەى كۆن دروست دەقلىمە،
بۇ مەۋەى دوۋرەتەمەى گەلەسەمەنە كۆن، گەلەسەمەنە نۆى
لەجەرى خۇى بەجەنەتتە پان لە جەى خۇى دروستە دىكش لە
ھەمە مەدەى گەلەسەمەنە كۆنەمە.. لېرەدا بەرەمەنە زۆر لە بەرەمەنە
كەم دروست دەقلىمە..

لېرەدا دىكەنە مەتەنەمە ئەۋەى گەردوون لە كالى دروست
بەۋەى و تاكو ئەمەى و تا كۆتايى، ھەمەشەى ھەۋەك خۇى
بوۋە و ھەۋەك خۇى دەقلىمەمە و كۆرەن لە جەپە رەۋەتە،
مەنەۋەى گەردوون ۋەك خۇى دىكەمەتەمە بۇئەۋەى مەدە دروست
دەقلىمە و جېگەى ئەم مەدەنە بەرەتەمە كە بە كشان نەھەتتە..

بەلەم پەۋەى دروستەمە ئەۋەى بۇ ئەۋەى زۆر خاۋە،
دەقلىمە بە زەمەنە رەۋەى كشانى گەردوونى پەۋەتە، مەكەمە

جالجالتۇكە

جىھانىكى سەيرو سەھىرە

ۋ/ نەجمەدىن حاجى كەرىم

باش ئەم ھەممۇ سالانە دەلىت، خۇزگە دووجاۋى
مىكرۇسكۇبىم دەپتۇ ئا بەھىيانەۋە تۈنەپام ئەۋەى خۇزگەى
بىننىم دەگىد، ئە شتە سەيرىمىنى جالجالۇكە، بەدىيە...
ھەرۋە دەلى:

ھەممۇ جۇرمانى جالجالۇكە ئەۋ داۋانە بەرھەم دەھنى
گەزائراۋە، ۋ زۇر لەمەۋىداۋ ئاورىشى زۇر ووردو زۇر پتەو -
تارۋىيەك - ئەجى، دروست كرىنى ئەم داۋانە لەھەند رۇنىكى
نەزىك سىكەيە، كاتىك جالجالۇكە بېھۋى بۇ ھەر لايەك بېجى، بۇ
سەمۋە ياخۋارەۋە، بۇ لاي راست يا چېمپ بەسەر ئەۋ داۋانەما
ھەل ئەگىرى كەپىشەر دروستى كرىۋونو لەھەند جىگاپەك ۋ
گۈشەيەك جىگىرى كرىۋون، جۈۋلەنمەۋى ئەم لەھى ئەۋانە دەجى
كەبەسەر جىپاكەندا ھەلەگىرىن ۋ پىشت بەۋ كورىسانە دەبەستىن
كەلەرەۋ لەۋى چېمپ كراۋن،
رۇنازىكى ئەندازەيى سەير:

دیارە جالجالۇكە مائەكەنەن ئەۋ داۋانە دروست دەگەن لەسەر
شېۋازىكى ئەندازەيى زۇر سەرسۈرەپىنەر كەھىشتا بەشىكە لەۋ
نەنەمەۋى زاناپان بەنىازن لىۋىتەگەن لەلىكۈلەنمەۋى
بەردەۋامىنا لەسەر جالجالۇكە، ئەۋەش زائراۋە كەجالجالۇكە
جاۋى كزە، ھەرچەندە ھەرىكەپان ھەشت جاۋى ھەيە، ھەر

جالجالۇكەمەن... ئەم گىانەۋەرە سەيرو سەرسۈرەپىنەرەنە،
سىستەمىكى ئاناساى لەۋاۋىرىنى مىروۋمەن ۋ لەجۈۋتەۋوندا
دەگىرەپەر، ئەمەش سىستەمىكە، دەگەن زاناپان ۋ پەسپۇران
لەتەگەيشتى نەنەيە شارۋەكەنى كەپشتۈۋون.

باشە، ئەم گىانەۋەرەنە جۈن زىان بەسەرەپەن، كە كەس
ئاتۋان تەكتىكە سەربازىمەن لەۋاۋىرىنى نىچەرىمەن دا پىشت گۈئ
بىۋا، ۋاۋەكەنەن ۋ باس ۋ خۈستى ئەم داۋانە جۈتە ناۋ بەندو باۋى
كەلەنمەۋە، كەبەلگەى فراۋانى قىل ۋ ئارام كرىن لەسەر
تەلەكەبازى ۋ تۈۋان گرىنى نىچەرىمەنەن؟

بىگۈمان پەرسپارەكەن زۇر، زاناپان ۋ پەسپۇران بەناشكرا
دانىپادەندەن كەجالجالۇكە تە ئۇستا زۇر لەنەنەپەمەنەن
سەۋىشت ۋ گىانەۋەرەنى پاراستۋە، جەندەھا سالانى بېكە
تەدەپەن ھىشتا زاناپان پەردە لەسەر ئەم ھەممۇ نەنەپەنەنە، يا
بەلەپەن كەمەۋە ھەنەپەنەنەن لاناپەن.

پەۋقەسۋرى ئەمەرىكى "مايكل روبىنسون" بېست سالى
لەلىكۈلەنمەۋە تۈۋىنمەۋە لەسەر جالجالۇكە بەسەرەپەر بۇ ھەر
گۈئ بېۋەنەنە بەدۋانەۋە بىۋە، شارەپشار بەدۋاۋى جۈرى
تەزائراۋاندا دەگەرە بەلگۈ زىاتەر لەۋ نەنەۋى شارۋانەۋى بۇ روۋون
بېتەۋە.

جالجالتۇككە

بەللامارى دەدا بەجۇرما رىگاۋ بىمېرى جۇرۇ قەبارمۇ ھىزى
نېچىرەكەي.

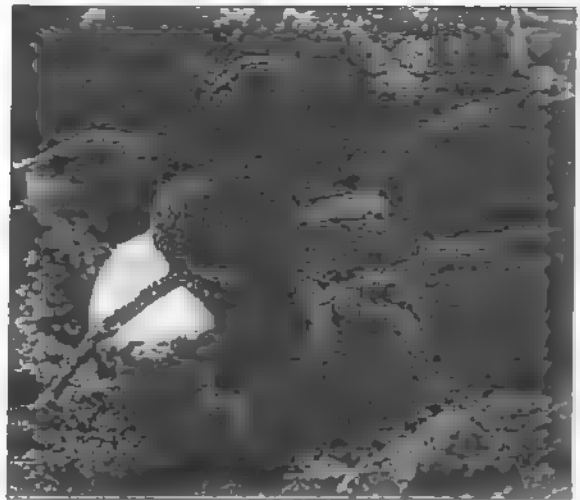
ئوۋ رىگا بۇ راۋكردن ھەيە

لەزۇرىمى كاتتا، ئەم داۋانە بەتەلىمى باش دىئانزىن، بەلگۈ
تەنھا رىگايمەن لەمىر بەست كىردى جۈۋىلى نېچىرەكەي، پاشان
جالجالتۇككە بەخىرايى كارى پېۋىست ئەنجام دەدا ئەمەش بەدوۋ
رىگا دەيى: يا ئەۋەتا جالجالتۇككە كارى لەمەلوپۇخسىنى
نېچىرەكە بەگازىكى توند ئەنجام دەدا، يا جارى لېى نىزىك
نايىتەۋەمۇ بەدەۋىدا دەسۋىتەۋە بەداۋەكەنى شەتەكى دەدا تا
تواناي بەرەنگارى نامىنىۋ لاۋاز دەيى، ئەم كاتەدا لېى نىزىك
دەيىتەۋەمۇ لەناۋ داۋەكەندا كەدەۋىرى پىداۋە دەيىگەزى، زۇرچار
قاجەكەنى بەگازدەيىنى بۇ لېدانى نېچىرەكە لەكەنى كەستىرەدا
جا قاجەكەنى بەدەۋىرىدا دەگىرىۋ ئەۋ خۇى وا دەيىنى لەناۋ
قەغەزىكى راستەيىنى قاجە جۈۋەكەنى دايە...

ھەندىجار نېچىرەكە لەناۋەكەن خۇى قوتار دىكا، بەلام
ئاتاۋى خۇى لەجالجالتۇككە زىگار بىكا كەداۋەكەنى كىرەۋە نايەن
نېچىرەكە رايان كېرىۋ لەناۋەكەن دەۋرى پەتەۋە.

پىۋىسور "رۇبسون" بەرپەۋەرى ناۋەندى ئەتەۋەيى
خۇندىنى زائىستەكەنى گېنەۋەران لەۋەشتۇن دەلى، راۋكردن
بەيىتەۋەنەمۇ داۋەكەن بەدەۋىرى نېچىرەكەمۇ زۇر ئالۇزترە
لەكەستى نېچىرەكە. ھەتا كىرەلى پىچانەۋە داۋەكەن خۇى،
ئەمە لەرگاۋ شىۋازا جىپاۋە بەگۈزىرى كەۋەرى نېچىرەكەمۇ
سروشتى جالاكىمەكەنى...

رەنگە بەيىزترىن ئەم نېچىرەكەش "سىرك" پىچ كەناسراۋە
بەدەنگە جىپاۋەكەمۇ لەشەۋەنى ھاۋىن دا. جالجالتۇككە
بەيىتەۋەنەمۇ رەمەك دىك بە قەبارمۇ توندوتىزى نېچىرەكەمۇ دىكا
ھەر كەخۇى لەداۋەكەن بىدا، لىرى نىزىك نايىتەۋە، بەلگۈ
بەدەۋىدا دەسۋىتەۋەمۇ بەداۋەكەنى چەند جارىك دەيىتەۋە،
لەمەر سۈپانەۋەمۇ زىاتر لېى نىزىك دەيىتەۋە تا لەمەلو پۇى

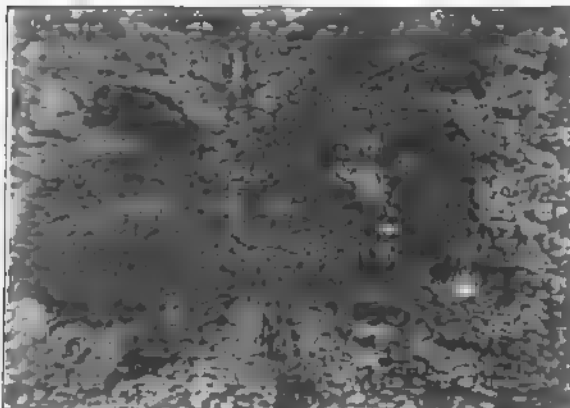
جەۋار جاۋ لە لايەكەن، رۇلى بېيىنى تەنھا لەزانىنى ئاستى
روۋناكىدا ھەيە، لەمەمان كاتتا ھەندى جۇرى جالجالتۇككە ھەيە
دەتۋانى بەھۇى جاۋە كەۋەكەنەۋە شتى بەردەمى خۇى بېيىنى
بەتەبەتلى ئەۋ مېروۋەنى لەداۋەكەن نىزىك دەيىتەۋە.

ھەرچەندە جىپاۋى زۇر لەنۋان سەدەھا جۇرى جالجالتۇككەمۇ
ھەيە بەلام ھەۋەۋەيان لەيەك سىفەتدا كۆمەنەۋە ئەۋىنى
راۋچىەكى زۇر شارەۋى مېروۋ، بەلام تاكىكى راۋكردن
لەجۇرەكەمۇ بۇ جۇرەكى دىكە جىپاۋەمۇ لەنۋان زۇر ئاسانىۋ
بىلانى بەكەجار ئالۇزدايە.

زاناكەن سوۋر لەسەرنەۋەمۇ جالجالتۇكەكەن بىلانى سەربازى وا
دەنەن ئەۋ پىلانەنى مەۋلى سەردەم دايان دەنەت ئالۇزترە كىر
رېۋى جىپاۋى نىۋان ئەم دوۋ لايەنە رەجاۋىكەين سەبارەت
بەيىرەكىۋ تۈۋانكەنەيان.

بەيىتەۋەمۇ كەشتى جالجالتۇكە مالىكەمۇ لەشەۋەمۇ بازىيەمۇ
جىۋەنار دروست دىكەت، چەند ناۋىك ئەم جىۋەيەۋە دىزۇ
دەيىتەۋە تا لەخالىكەن پەكەنگەن كەمەرج نىزە لەناۋە
راستەيى، سەيىر ئەۋەيە كە جالجالتۇكە مادەيەمۇ لىنچ دەۋاۋىتە
سەر داۋەكەنى ناۋەراستە ئاي ھاۋىتە سەر داۋەكەنى جىۋەيى
بازىيەكە جا مالىكەمۇ دەيىتە تەلەپەك بۇ مېروۋە بەۋەكەكەن
كەلەنەبەختىندا دىكەۋەنە ناۋى جالجالتۇكە جۇنى بوۋىت دەتۋانى
مالەكەمۇ وا دروست بىكات، تەنگ يا ھراۋان، تا لەكەن ئەۋ شۈنەدا
بىگۈنچى كە بۇ ئەم مالى - تەلەكە - ھەلى دەيىزى.

مالى جالجالتۇكە بۇ ھراۋانى بۈرى تۈۋاناي خاۋەنەكەمۇ بۇ
دەيىرەكىنى شۈنە نېچىرەكە كاردەكەن ئاساپىيە كە ئەم لەخالى
بەيەك كەيشتىنى داۋەكەندا جىگىرە، جا ھەركەتنى نېچىرەكە
بەرسەرىكى داۋەكە كەۋت ئەم ھەست بەيۋەنى دىكاۋ خىرا

چېرۆكې چەند زانايەكې ناوازه

ئا/ ئالان رحيم
كۆپىنچى پزىشكى سلىمانى

۲) ئەم جوداگرىنەمەيە پېئوستى بە چارمىرىكى كېمىياۋى زەھراۋى ھەيە. كە پېئى دەلېن Toxic، و تاۋەكو رىزەى زەھرىمى زىاتىر بېت خودى چارمىرىكە بەھىرەتر دەپىت و كارىگەرى زىاتىر دەپىت.

بەلام با بزانىن زانا ناوازمەمان جەۋن دەروانىكە مەسەلەكە. دىكتۇر تېسەل لە پېرېۋىزىكەيە كە گۇفارى (Nature) زانستى بېرىتاتى بىلەۋى كرىمەۋە لە ۱۹۹۹/۲/۲۲ دەلېت //

ئەۋەى زانراۋە لەلەى زانايەنى ئەم بۈرە كە ئەم بەكارھىنانى كېمىياۋىيە بېنەيزىكەى رەھراۋى لىكەلەا دەپىت ئەمەش بەمىنەۋە زانستىكەى پېرى دەلېن Cachexa، ئەمەش زانگان بە كارىگەرىكى لاۋەكى نامەننېن بۇ چارمىرە كېمىياۋىيەكە جۈنكە لە راستىنا نەمان دەزانى ھۆكەى جېرە ھەتاۋەكو ئەم زانايە (د. تېسەل) پارمەتىكەنى خۇى خستەروو..

پېنى كە لەشى ئەۋ نەخۇشەى گىرۇدە بىۋە بەمەست شېرپەنچەۋە ھەلەمستېت بە دەدانى (گلايكوپېرۇتىن) نېك كە جىياۋزە لەۋەى كە لەشى نەخۇشەكانى بەمەردى ۋەكو (زەپەر و ئەمىل) دەرى دەلەت توۋشى بېنەيزى گۇشتى بۈۋن لىكەلەا دىكات. ھەمان زانا تۈۋىۋەتى كە لە لەشى نەخۇشەى شېرپەنچەۋە جۈرېك لە ترشە جەۋرى بىلۋىزەمەۋە پېرى دەلېن EPA كە ھۆكۈمەت كە بۇ رېگىمىرتىن لە بېنەيزى لەش. بەم شىۋەمەش ئەم زانايە ھەۋل دەلەت كە گۇرېنكارىكەى ۋا يىكات لە EPA كە (بېنەيزى) بەتمەۋەى لىناۋىيەرت.

بەمەرتىزى مېۋىۋى زانستى، گەۋرە زانايەنى ئەم بۈرە بەمەردەۋەى تۈشى جەنەمەا رەخىمەۋ تۈلەج بۈنەمەۋ .. بەلگە ھەنەبىكەى گەپىشتۈنەمە ئەۋ رادەيەى كە تۈشى كۈشتى و لەسەدەردەن پېن لەپاشان دۋەى جەنەد سائېك راستى تېرۋانېنى ئەۋان دەركەۋتۈۋە و تەۋۋەش زۇرە ھەر لە (گالىق) و (لۈيس باستۇر) ھەتا (ئەۋەۋە جېن) كە تۈۋى كۈتاتى دۇ بە نەخۇشەى ئاۋەلە بىلۋىزەمەۋ..

ھەمەسەنەۋە گۇمەلېك زانەى دېكە لە جېھانى رۇۋاۋانا پەيدا بۈۋنەمەۋە كە ھەمان رېچەكەىان گىرەۋە (رېسەۋەى دۈۋر لە سىروشتى و نېكە لە ناۋازەىيەۋە)، لېرەما باسە تەنەا (۱) جۈۋار لەۋ زانايەنە دىكەن كە ھەمۋەىان لە (بېرىتانيا) دەلېن.

چارمىرەى شېرپەنچە ئەۋاۋ لەشى مۇۋەدەيە!

يەكەم زانەى ناۋازە "مەلېك تېسەل" ە كە زانايەكەى بېرىتانىيە تەمەنى ۱۵ سالە – پېرۋىسۇرە لە زانستى ۋەرەم زانەى (Oncology) لە زانگۇى (ئەستۈن) لە شارى (پېرىنگھام) ى بېرىتانى.

ئەم زانايە تېرۋانېنى بۇ مەسەلەى شېرپەنچە زۇر جىياۋزە لىكەل ئەۋ بۈجۈۋنە گلاسېكەىمەى ئېستە كە زۇرېمەى زانايەنى شېرپەنچە كارى پېنەكەن..

رېكە و بۈجۈۋنە كۇن و تازەكە كۇدەپىتەۋە لە دۈ خالى سەرمىكى:

۱) پېئوستە كە لەۋ شۈنەى تۈشى نەخۇشەىيەكە بۈۋە

لېپەرتەمەۋ.

يەكەم/ ئەم ماسولكانەى كە خېرا توشى ھىلاك بوون و گىت بوون دەپن.

دووم/ ئەم ماسولكانەى كە بەرگىريان بەرامبەر بە ھىلاك بوون ھەپە.

ئەمۈنەى يەكەم وەك / ماسولكەى لاق يا قۇل يا شان.

ئەمۈنەى دووم وەك / ماسولكەكانى دىل.

زانگان ئەم بارومەدان كە ئەم داباش گىرنە جۇزىيەى ماسولكەكان دەست نېشان دىگىرئىت لەگەل بوونى سىرۇف بەشىۋەى كۆرپە لە سكى ئايكىدا. ھەروھە باومەيان واپە كە ناتوانئىت ھېچيان بگۇرئىت بۇنەمۈى دىكەيان، بەلام د. سالونز دەپت تەخىر وا نىيە..

دىگۇرى ناوبرا ئەم باومەدانە كە دەتوانئىت كە ئەم كۆرئە لە جۇزى ماسولكەدا بىگىرئىت بەجۇزىك كە بىتوانئىت لە ماسولكەى شان كۆرانكارىيەك بىگىرئىت و بىگىرئىت بە (دىل).. دىگۇر كارەكانى خۇى لەسەر ئەم بىنەمايە دەست پىگىردووم.. دووپاتى كىرەتەمۈ كە دوى ۲ يان ۲ سالى دىكە لە ئېستاۋە ھېچان بە بەنەپئىنانى ئەم دىلە تازىيە دەھۇئىت.

بەم شۇمەپىن پىۋىستى بە دىلى مىكانىكى يان گۈستەمۈەى لە مەۋقەى تازە مەرومۈە نابىت، لەجىياتى ئەوانە ھەمۈەى ئەم دىلىكى تازەى دەپت لە ماسولكەى شانەمۈ كە لە لەشى خۇيدا ھەپە لە بەنەمەتا.

دىگۇر ستانلى دەپىست ئايا ئېمە بۇجى وەكو نەشتەرگەرانى جۈانكارى نەكەپن و ماسولكەىك بە يەككى دىكە بگۇرئەمۈ، ئەوان دەتوانن پارچەمەك لە پان بەرن و لە سىكنا يان قۇلنا بېرۈننەمۈ.

دىگۇر ستانلى لە لېكۇئىنەمۈكەدا ماسولكەىكى بەكارھىناۋە كە لە كۇتابى ناۋجەى شاننا ھەپە پىرى دەلئىن (Latismus Dorsi) جەندەھا نەشتەرگەرى ئاھىكارى لەسەرگىرووم و دەپت.. كە نەخۇشنىك ھەپە نەشتەرگەرى بۇ كىرەمۈ ئىستا ئوانى راکىرنى ھەپە بەمەزۇاسى ۲ مېل بە بىن ھېچ ھىلاك بوونىكى ديار ھەروھە دەتوانئىت مەلە بىكات و ئۇتۇمبىل لىپەپۇرئىت.

دىگۇر سەرنج بۇ خاھىك رادەكئىشەت كە ئەم دىلە تازىيە جىيەمگاتەمۈ لە ھەمۈو جۇرە كۆنەكان بۇ دروست كىرنى (دىل) شەپش لەمۈھا كۇدەپئىتەمۈ كە ئەم دىلە تازىيە لەمۈا لەشى

بەپىرى ئامارەكان (Cachexa) دەپئىتە ھۇى مەرنى ۲۵٪ لە گىرۈدەپووان بەدەست شىرپەنەمۈ، ئەگەر د. تىسەدال سەرىكەمۈت ئەم كارەيدا ئەمۈا دوورنىيە شۇرپىكى زانستى لەم بوارەدا بەرپابىكات چۈنكە زۇر بە ساكارى دەتوانن ئىيانى ئامەپەكى زۇر لە خەلگان لە مەرن رىزگار بىكات.

بەم شىۋەپە زانا (تىسەدال) باومەى بە سوودى چارەسەرى كىمىياۋى نىيە ئەگەر بىتوانئىت پىشت بە جەند مادەپەك بىسەرتت كە لەشى خۇى دەرىدەگات بۇ چارەسەرگىرنى (Cachexa).

شەتتىكى ئاساپىيە كە رەخەمگەران لەم بېرۈزە زۇر بىن بەنگو ھەندىپكىان (د. تىسەدال) يان بە (خەلەق) نا لەقەلەم گاتىك دووپاتى كىرەمۈ كە مەۋقە نەخۇش بە شىرپەنە ئوانى ئىيانى ھەپە لەگەل نەخۇشەمەكىدا بەپىن پىۋىستى بە دەرمانى كىمىياۋى. لەگەل ئەم ھەمۈو رەخەمگەرتەمەتا. (د. تىسەدال) جەند كەسپىك ھەپە ھانى دەندەن لەسەر بەرەپىش چوون لە كارەمەدا و تا ئىستا (۱) يەك مەپۇن (جەنە اسزىلىنى) بۇ كۆكرەتەمۈ لەمپىناۋى ئەم مەسەلەمەدا.

دەلىك لە (شان) مۈە دروست دىگۇرئىت

دووم زانامان پىرۋەپىسۇر (ستانلى سالەرنى) ۵، تەمەنى ۶۹ سائە، زاناي بۈارى زانستى باۋلۇزى خانەپە لە زانكۇى (لېفرېول) لە ھەمان كاتدا تاپەتەمەندە لە زانستى كارەمەندەمى لەمەتا و ھەروھە نەندەزىارە لە بۈارى كارەمەدا، ئەم زانايە (دىل) بەشىۋەمەكى جىياۋزە ھۆكارەكانى تىر دەپىنئىت. جۇن؟

زانراۋە كە لەشى ئادەمىزاد دوو جۇر لە ماسولكەى تىيەپادە:

يونيسيف: لە ئەفەريقادا (۱۲۰) ھەزار منداڵ لە ژيەر خزمەتی سەربازیدان

رابطەری کۆمەڵە پاریزگاری لە مافەکانی سەروۆ و
رێکخراوەکانی ناشتی جیهانی. دۆلەت کەمزیاتەر لە (۱۲۰) ھەزار
منداڵ کە ئەمەنیان ددگاتە ھەوت سائە، ئە ریزەکانی
ھیزەکانی جەنگ دا لە ئەفەریقا کاردەکەن. ھاوپیەمانی
بەریاتی کەلەق بەریاتی لە منووقی چاویزیکی کەنی منداڵ
دەگریتەود (یونیسەف) و رێکخراوی لیبوورنشی جیهانی کە
پاریزگاری لە مافەکانی سەروۆ ددگات ھانی حکومەتەکانی
ئەفەریقا ددەن کە منداڵ و بەتایبەتی ئەوانە کە ئەمەنیان
لە (۸) سالی کەمتر، ئەخەمە ژيەر خزمەتی سەربازییەو
لە ھیزە جەنگدارەکانیاندا ئەم کۆمەڵەمە لێرە پۆرتیکدا
کەریکخراوی یونیسەف پلاوی کردۆتەو، ووتویاتە. ھەندیک
ئەم منداڵە بەئەرزووی خۆیان دەچنە ئەو کاردو، بەلام ژۆر
حاریش بەھەرەشە جەك ھەزارانیان ئی دەخەیتە ژيەر
خزمەتی سەربازییەو، ھەروەھا رابۆرتەكە ووتویەتی: ئەو
میلیشیایانە کە حکومەت چاویزییان ددگات گەرفتی.
تایبەتی دەخەنەو چۆنکە لەژێر چاویزییەکی تەواو
نەین، ھەر جەندە کە دەست دێزێکە توندو تیزدکان ئەلایەن
میلیشیا جەنگدارە بەرھەستکارەکانەو ددگریت رابۆرتەكە
ئەووش روون ددگاتەو کە گەرتنی ئەم سەربازانە لەبەرەتە
منداڵان ددگریتەو ھەر جەندە کۆمەڵە بەرھەستکاران سوو
لەکەجانیش وەرەگەرن و ناچارمان ددگەن کە شوو بکەن
بەمیلیشیایانە خۆیان، ئەگینا ددگۆرتن یان دەیان کەن
بەبەند، لەکاتی بەشدەر تەبووندا ئە شەرد، منداڵەکان
سەریەرشتی خەالی کۆنترۆلەکان ددگەن. بەلام سەرباز
گەورەکان ئەتەمەندا لە پشەو دەوشت بۆ ئەو کە لەدەست
دێزی بە دوور بن و منداڵەکان بەر لێزەمی یەكەم بکەون.
رابۆرتەكە دەتیت کە ئەم بێخەیل گەردانە ئەلایەن میلیشیای
حکومەتەکانی ئەنگولای بۆرۇندی کۆنگو لیبیرو واندو،
سودان و ئۆگەندەو ددگریت.

روودانی ئەم لایەنە تازەبە لە سروشتی کلاسیکی سەروۆ لە
رێگە بەسەرداھێتانی چۆرێك لە سوو سەرووونە بەسەر
ھێلکۆکە نافرەتەکەدا و کاتێک بێھۆت منالی بێت ئەو ئەو
ھێلکۆکە لەو بارە دەرەھێنریت لە باتکی سەھۆل (ھەروەك ناوی
دەبن) و بە تۆوی مێردەگە دەبێتێنریت بۆ بەرھەم ھێنانی..
ئەم رێگەمەش ناویراوە بە Motherhood on ICE.

دگۆر دووباتی کردۆتەو کە مەبەستی دەرچوون لە رێکەکی
ژیانی ناسایی نەبە بەلکو بێھێچوانەو ناسانج و ھێوای لە
دواخستنی سە پەری بێریتە ئە کۆتایی ھێنان بە گەروگەرفتی
نەزۆکی کە جەندەھا کەس لە ھەردوو رەگەز بە دەستی ئەو
دەتاتێن؟

پروفسۆر جۆسەن ھەمەسان دووباتی ددگاتەو کە ئەم
رێگە زۆر باشەرە لە منداڵی ناو شوشە کە بەرانی لالۆزە و
تواناھەکی ماددی باشی دەوێت.

رێگە پروفسۆر لەویدا کۆنەبێتەو کە لەجیاتی بێدانی
دەرمانی کیمیایەکان بە نافرمان بۆ بەھێزکردنەو ھێلکەدان
و دروست کردنی ھێلکۆکە، ئەو زانی ناویرا پارچەبەك لە
شانی (ھێلکەدان) ی نافرەتەكە دەبات لە رێی
نەشتەرگەرییەکی ساگاردە ھەمان زانا بۆی دەرکەوتووە کە لەو
پارچە بچووکە کەلە کچێکی تازە بێگەشتوو وەرگەراپێت (ئەو
پارچەبەك ئەمەندە سەری دەرەك دەبێت) ئەو نزیکی ۱۰۰۰
ھێلکۆکە بێگەشتووی تیاپاوە و کاتێک ئەم پارچەبە
وەرەگریت ئەو ئەوا سەھۆلدا دەپاریزێت ھەتاوێک کچەك
گەورە دەبێت ئەگەر بۆی دەرکەوت کە ناتەواوی لە کۆنەبەدای
زاویکدا ھەبە کە رێگە بێت لە توانای بۆ ئەو منالی بێت..
ئەو ئەوانریت سود لەو پارچە پاریزراوە لە ھێلکەمانی خۆی
وەرگریت بۆ تەواوکردنی کاری پێتانن بە سەپێرم
بیاوگەبەو.

ھەر جەندە رەخەمگەری زۆر، بەلام زاناگەمان گۆی پێنادات
لەو باوەرەبە کە ئەم رێگە زۆر بەرپلاو دەبێت و ژمارەبەکی
زۆر لە نافرمان لە ماوی ۱۰ سالی داھاتوودا کاری پێدەگەن.
کاتێک بەرسانیان لێکرد کە گواپە پروفسۆر پاری بە
سروشتی سەروۆ ددگات کە لەسەری دروست بوو لە وەلامدا د.
جۆسەن وتی/

ھەموو کاتێک دەبێت ئێمە بێر لەو مەسەلەبە بکەینەو کە
ھەرگیز ناتوانریت بیری لێبکەیتەو .. چۆنکە ئەو ناکە رێگەبە
بۆ گەشەکردن و پێشگەوتن.
سەرجاوە: (زھرة الخلیج) ۱۰۵۰.

كەڭەشچى ددان (Dental Calculus)

نورسېنى: زانا حەسېن غەزىز
كۆنلۈك پىششىق ددان

خوراقلارنى كەڭەشچى زۇرۇن ئىدە. لەۋنەمە تەنھا لەسەر
رووى دائىك ھەپت. يان ھەمۇو دائىك بىر تەمۇ.

ئەم جۇرە كەسە يەڭزەمەككى زۇرۇ زۇرۇچايش لەسەر دېوى
دەرومى (buccal aspects) دائە خرىكەنى سەرمۇە (upper
molars) دروست دەپت كەڭەشچىمەرى جۇگەى سەپنەس
(stenson duct) كە لە لېكەڭزىنى پارۇتەدا (Parotid) ۋە
پەت دەڭزەمۇ كەسەرچاۋەمەكى سەرمۇە بۇ دروست بوۋنى
كەس لەم جېگەمەدا.

ھەرمۇە لەمىۋى ناۋمۇى دائە بېرەكەنى خوارمۇە
(mandibular incisors) كەڭەشچىمەرى جۇگەى ۋەرتۇنە
(Warton's duct) كەشۋىنى كەڭەشچىمەرى لېكەڭزىنى ۋەر
شەۋىلەكى خوارمۇە (Submandibular gland).

لەڭزى ھالەتەكەنە ئەم كەسە پەرىك دروست ھەكەت لەسەر
رووى ئەم بەشە پەگەى كەڭەشچىمەرى ئىۋان دائەكەمۇە يان
سەرمۇى دائەكەنە مەڭەشچىمەرى (occlusal surface).

۲. كەڭەشچى ۋەر رووى دائەكەنە (sub. gingival calculus).

ئەم جۇرەيان دەڭەشچىمەرى ۋەر قەراغى پەۋكەمۇە (Gingival
margin) لەمەڭزەمۇ بەنەسەنى ئەنەۋ دەمەنە نەپىرەت. كەڭزۇر
رەڭە رەڭەكەكى رەش، قەۋمى يان رەڭەكەكى سەمۇز باۋى ھەمە،
كەڭزۇر يەمەڭزى ئەنەۋسەت بەسەر رووى دائەكەمۇە.

كەڭەشچى دان (dental calculus) بېرەمە ئەمەنەكە
نەۋسەۋى بەكەس بوۋ (Calcified mass) كەڭەشچى رووى دائە
نەسەپەكەنە (Natural teeth) ۋەدەنە دروست كەۋەكەنە
(Dental prothesis) دروست دەپت.

كەڭەشچى دان لەمەكەس بوۋنى (mineralization) ئۆزەڭزى
جەنە رەش Dental plaque بېكەتەۋە كەڭزۇرچا بەچاۋ
نەپىرەت ۋەش نەشەنە دائەكەنە بۇ مەۋەمەكى زۇر لەسەر رووى
دەكەنە دروست دەپت.

جۇرەكەنى كەڭەشچى دائەكەنە:-

بەڭزەرى شەۋىنى كەڭەشچى دان بەڭزەرى ئىۋارى پەۋك
(gingival margin) دەڭزىن بەدۇو جۇرى سەرمۇە:-

۱. كەڭەشچى سەرمۇى دائەكەنە (supragingival calculus).

ئەم جۇرەيان دەڭەشچىمەرى سەرمۇى قەراغى پەۋكەمۇە بۇە لەنەۋ
دەمەنە دەپنەرت ئەم جۇرە رەڭەكەكى سەپەنە زەڭەكەكى سەپەنە باۋى
ھەمە (yellowish Wite) كەڭزۇر رەڭە نەمۇ بەنەسەنى لەسەر
رووى دائەكەنە لەمەڭزەت. دۋاى لەرەمەنى بەڭزەرى دروست
نەپەتەمۇ بەنەپەت لەسەر رووى ناۋمۇى (lingual snface)
دەنە بېرەكەنى خوارمۇە (mandibular incisor) ھەرمۇە
بەڭكەشچى بەنەڭزەك مەدە دەڭزەت ۋەك جەڭمە ئەمۇ

لەدروست ھوونی (Dental plaque) یان تیشکانی ھېژتینی

۲- دەرچونى ئىلگىرى قۇسقىملىق (phosphatase) لىق مەدە لېنىجى سىر دانىكان (Dental Plaque) كە دروست تەبىئەت پاش ئىشلىتىدىغان بۇ غاۋىھى زۆر. يان ھەندىك جۇزى بەكتېرىيە تەبىئەت ھۆى ئىشلىتىدىغان قۇسقىملىق كالىسىوم تەبىئەت شىكانى لىق قۇسقىملىق كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى بىلىش ناھايەت كەمىيەت ھۆى زىددىيەتلىك خەستى (Concentration) ناپۇنى قۇسقىملىق سىر بىسىتە، ھەروھە ئىلگىرى ئىستىمال (esterase) كە ھەندىك بەكتېرىيە ۋە cocci دروستى دەكات تەبىئەت ھۆى دەست يېتىرىدىغان بىكىس بوۋىگە تەبىئەت شىكانى جەۋرى لىشىۋى ئىستىمال (Fatty ester) بۇ تىرشى جەۋرى سىر بىسىت.

نمونه ترشە ھەوربە ئەگەل کالسیۆم و مەگنسیۆم جۇرئەت
ئەسسابوون ەروست دەگەن گەدوایی دەگۇرئەت بۇ خۆتەمگی
ئەتمەووی (in soluble) فۇسفاتی کالسیۆم $(Ca_3(po_4)_2)$.

چون بدانم کانت لهدروستی وونی کلس دهاریزیت؟

بۆپاراستنى ددانىكانت بېۋىستە بەلەينى كەمەۋە رۇزى
 دوۋجار ددانىكانت بىقۇرىت بىتاىبىتى شەۋان پېش نوۋىستى و
 بەيەنەن دۋاى نان خۋاردن بۇ نەمېشتى دروست بوۋىن و
 مانەۋى ئەۋ توۋزائە لىنچە رەشە لەسەر روى دانەكانت
 كەمۇكارگەي مانەۋى خۋاردن لەسەر دانەكان و بوۋىنى ئەۋ
 خۇراگە بىناۋىنىڭ بۇ كەشەكرەنى بەكتىرا پاش بەگلىس بوۋىنى
 ئەۋ توۋزائە (Calcification) كەسەرچاۋىمەنى سىرەمكى
 دروست بوۋىنى كلىسى دىنەن، ۋە ئەم كلىسەنى يەككە نەگىرەنگىزىن
 ھۇكارمەنى ھەۋكەرنى پۈۈك نەمەۋە تەمەنەكاندا بىتاىبىتى
 نەۋزەۋەتلى نەۋرەستەۋ لەكۈرەستەنى خۇشەماندا.

عبداللہ پزشکی دہان و پاک گردنہوی دانہکانت بہلایمنی
کہممود شمش مانگ جارتک.

۲- بکارهینانی دعووی پزشکی (Dental floss) بڼه
پاک گردنوموی نیوان دانمکان دوی خواریدن، چونکه هم شوینه
لمکانی شتی دانمکان بهمنجه هلههه بمرناکموتو ناومندیکي
باشه بکړنوموی خوارک.

سیدوچو

clinical periodontology 8th ed, 1996.

plaque) نمو تويزاله لينجه پاش بگلش بوونی بهمزی خوئییه گنازیمگانی که لمانو لیک دا (salira) همینو تهلایمن لیکه رۇنمگانی ناو دهموه دهر دهریت لیسر رووی ددانمکان مروست دهبیت، بگلش بونمگش لمرؤزی ۱-۱۰ لایمی مروست بوونی نمو تويزاله لينجه دست پیتجگات، که ۵۰-۷۰ بگلش بونمگه لمدور رۇزی یگمبناو ۷۵۰ گمی تریشی له ۱۲ رۇزی دوی نموهدا رور دمدات.

هه‌موو چارێك ئەمۆ ئۆزۆاله‌، لێنجه‌ نەرمە نابێتە هۆی گەس
دروست بوون، بە‌لام ئەمۆ ئۆزۆلانەمێ گەڕێزەمێگێ گەم نەمادەمێ
ناژەندامیان تێدەه‌ توانای بە‌گەس بوونیان ژیانەر.

لیکسی ناو دم سمرچاودی سمرگی خوئنه کانزایمگانه (mineral salt) بژ دروست بوونی گلنسی سمر رووی پوک، همرودها لئو شله لینجیدی که لئلر رووی پوکمه بهشپویمگی ناسایی دمردهنیت (gingival flni = crevicular flni) سمرچاودی کانزایمگانه بژ دروست بوونی گلنسی لئلر رووی پوک (subgingival calculus).

بەگەس بوونی (Calcification) ئەم تەوزاڵە دەبیته هۆی نووسانی ئایۆنەکانی کالسیۆم لێگەن پەرۆتین و کاربۆهایدرات کە لەلایەکی ناو دەمەود دەڕۆژیت و مەنیشتنی خۆی کۆریستالی ھۆسپاتی کالسیۆم.

بمکس بونکه لمیووی ناووهی توژاله لهنجگان Dental plaque ژر رووی بوکهکه دمت هیدمکات گمنساوه بمروی دانکهوهو که ورده ورده زهاد دمکاتو بمیکهوه دمنوسیت و تمنیکی رهق مروست دمکات. کلسکه یکهه جار بمشیوهی توژال (layer) مروست دمنیت کهه توژالیکی تر جیا دمنیتوه هری ملین (Cuticle) که لعم توژاله تمنکشی لعمو کلسکهه رهق دمنیت لعماتی کلاتاس هاتنی بمکس بونکه (Calcification).

هڙي بهگلس بوٽي نهو. ماده ريشه نمره اينجهي سهروي مانمگان ڪمري ڊمڪن (Dental plaque)۔

۱- بهرزه بونوموی Ph ی لیکسی ناوومم دهیږته هوی
نیشتنی فوسفاتی کالسیوم $(Ca_3(PO_4)_2)$ ، بهرزه بونوموی Ph ی
لیک بیهوی دهرانی دواؤکسیدنی کاریون (CO_2) و عروست
بیونی لعمونیا (NH_3) له لایمن شوو مکتز پایانی لپیر سر اوږد

پۇتېكى شەش قاچى

ۋولانى پىشكەۋتو زۇر گرگى دەمدن بەلەينى بەجىيەننى
ئاستەكان، نەوت لەپەمەنگاي بالا بۇ تەگنۇلۇيا لەمۇريال كەندەيدە
ۋانراۋە رۇبۇتن دروست بىرى كەبەشەش قاچ دىۋات، ئەو رۇبۇتە
زۇبەي يارى و تىشەركى كاندە بەشەلارى كىرود، ۋەك رۇبۇتن بىۋ
ماۋىيەكى زۇر ئەسەر زەۋىيەكى تەخت، بىرىنى رۇبۇت، ۋە رۇبۇتن بەسەر
زەۋىيەكى پىر بىرەندە رۇبۇت زىخ ۋەبىرىنى بەرەمەستەكان، ئەو رۇبۇتە
سەستىمى ئەلەكترونى ۋا ۋوردى قىلدە كە خۇي دىۋاتنى بىرەر بىدات بۇ
كۆپ بىجى ۋەچۇن كاركەكلى تەتجەم بىدات، ۋاتە خۇي سەربەخۇيە
بىرەر جاۋەي ۋەزەمەش بىرىتە لەپاتىرەك كەشەر لەناۋخۇيدە.

ئەو رۇبۇتە تەنە لەمۇرى پارەكان ۋە رۇبۇتە بەكارناھىنرى بەلگە
لەمۇۋارى چاك كىرەن ۋە چاۋدېرى كىرەش بەكاردەھىنرى، دىۋاتنى لەو
شۇنەنەي كەمۇرۇف ئالۋاننى كارى تىلا دا بىكات ئەو كارىكات، ۋەك
كار كىرەن لەناۋ كارىيەكەرە ناۋەكەكان، كۆۋەندەلەۋى ناگىرەكان، خالى
كىرەندەۋى ماددى تەقەمەننى لەمىن ۋە بۇمىكاندا كاركىرەش لەزۇرەي
كۆمپانىكان ۋەك كۆمپانىي ئوتۇمىيەكان.

ئەو رۇبۇتە لەلەين خۇيەندەكارنى پەيمانگاۋە دروست كراۋە
كەۋمەريان (۱۰) خۇيەندەكار بىۋە ۋەمۇشەيان ئەندازىار بىۋەن
مەشەشكى جىۋاۋى ئەندازە، ۋەك ئەندازىارى مىكانىكى، كاردەين
ۋەلەكترونى.

دايىن كىردى كار لەيگەي ئىنتەرنېتەۋە

بەبى ئەو ئىكۇلەۋەيەي كە زانكۇي (تەكساس) ى ئەمەرىكى
تەنەنجەمى كەياندەۋە، تۇرى ئىنتەرنېت ئۈنۈمىيەتى ۱۲۰۰۰۰۰ كان
دايىن بىكات ۋە بەم ئىتە ئەو پارەيەي لەم كارانەۋە بەدەست
كەۋتەۋە نىزىكەي ۲۰۱ مىليار دۇلارە كە زۇر نىزىكە لەو زەمەريەي
كە (كارى بەرەمە ھىنەننى ئۈتۈمىيەل) لەنەمەرىكا بەدەستى ھىناۋە
كە ئەۋەش ۲۵۰ مىليار دۇلارە.

بەكۇننىتەۋە، كۆمپىۋتەرنىك كە رەنگە بەرۋەكەش كۆۋاۋە بىت،
بەلام لەمەر ساتىكدا بەخىرەيى بەنكا دىتەۋە.
تەلەۋىزۇن ۋە ۋىندۇز

تاپەكار ھىنەننى ئەم بەرنامەيە ۋىندۇزى ۹۸ لە ئىران ھىشتا
رەيگەمكى دىۋىزى لەپەشەيدە، بەشى تەلەۋىزۇنى ۋىندۇز Win TV
لەۋىندۇزى ۹۸ دا خاۋەننى ئىنتەرنېسى كارىرى گرافىكەيە، كە
يەك كارتى زىيادەي تەلەۋىزۇن دىۋاننىت ئەم بەرەمە بىۋ
بەكارەيەر بەرەخسەننىت ئا لىستى رۇۋانەي تۇرەكە، ئەمەشەي ئەو
بەرنامەيە بەمەت كە جىگەي مەمەتە.

تەمەشەكەرنى تەلەۋىزۇن لەسەر لاپەرى BW لە نىكۇيە ۋە
مەيەمەننى بەدەر نىرە، لەمەر ئەۋە نا كە ئەم لاپەرىيە لاپەرى
(BW) يە، بەلگە لەو رۇۋەۋە كە بىۋاننىت بەمكىل لەسەر ھەر
ئەلەكترونىك، زەنبارى زىاتەر لە تەلەۋىزۇن بەدەست دىۋاننىت
(تەلەۋىزۇنى BW) ئەم بەرنامە سەرنج رەكشە بەنۋە دەلت.

پىشۋاننى چەلە مانىتۇر

بەگىك لە ئىتەۋەي ۋە خاسەمەكانى ۋىندۇزى ۹۸،
بەكار ھىنەننى كارىيەكەرنى بەرنامەكان لەسەر رۇۋى ۹ لاپەرى تەنە
بەمەك كۆمپىۋتەر دىۋىت، بىۋەستە ھەر مانىتۇرنىك خاۋەننى يەك
كارتى گرافىكى جىۋاۋ بىت كە ھەلەمە بەكەۋەيەكە لە
جۇرەكانى AGP كە شاپانى پەسەند كىرە.

بەشۋەيەكى گەشنى بىۋەستە بىلەين كە ۋىندۇزى ۹۸ بەو
كۆۋەنكارانەۋە كە سەبەرت بەۋەندۇزى ۹۵ ھەمەشە خراۋەتە
بازارۋەۋە بەشى سەرنج رەكشە بىرەتە لە Internet
Explorer كە جىگەي بەسەرنى ھىشتا لەدەلەكانا كراۋەيە.
Internet Explorer كە (I.E) ۋىندۇزى ۹۸، بەمەخەۋە بىش
ۋىندۇزى ۹۸ ناسەنراۋە رەنگە كەمەك لەسەرنج رەكشە
ۋىندۇزى ۹۸ كەم بەكەۋە، (Internet Explorer) نىك كە
سەبەرت بەشۋەيەننى ۲ زۇر خىراۋ ناسەنرە، ۋەننە بىش چاۋ
كە باشقەن تەيەمەندى ئەم (I.E) يە (كەنەلەكان) (channels)
بىت، لە كەنەلەكاندا دىۋاننىت ھاۋەشەيە لەلەپەرىيەكى
ئىنتەرنېتدا بەمەت ۋە كۆمپىۋتەرنەكە بەجۇرنىك رەكشەمەت كە
ھەمەشە بۇارە نۇيەكانى ئىنتەرنېت لەتۇرەكەۋە بەكۇننىتەۋە بىۋ
كۆمپىۋتەرنەكى نۇۋە.

ھەلەمە جىگەي ھەمەكەرن لەسەر ئەم سەستەمى كارىيەكەرە
نۇيەكە لە كۆۋەنەكانى سەمەي بىستەمە خۇي نىشان ناۋە،
زۇرە، ئىنەشالا... لەمەرەمەكانى لەلەۋەۋە زىاتەر سەبەرت
بەۋەندۇزى ۹۸ شىۋەي بەكار ھىنەننى ھەدەمە.

سەرجاۋە:

گۇۋارى (ھەم ئەلەكترونىك ۋە كامپىۋتەرنى) فارىسى زەمەرە ۲۶۶ شەرىۋە

مەدى ۱۳۷۷.

كورىسى سەرىپشاۋ ئامۇڭغارىستان دىكىلار

سەرىپشاۋى پىزىشك بىكەن....

بىبۇرە "ئاناكا سان" لەخۇتىن ھەلقورتانىتە، وا باشقەرە بىزۋىيى سەردانى نەخۇشخانە بىكەيت،كورىسى سەرىپشاۋ شىۋەي بەردى ناۋ گورجىلەشنى دۆۋىتەمۇ مۇزىمى شىكرىنەمۇمىكى لىكۇمپىوتەردا دىخۇئىننەمۇ، دىكرىئى خاۋەنى "مالى زىرەك" گۇنى لىمىرپىزىكى ئاۋاپىن گە لىساتۋ كاتى خۇيدا ھانۋە كاتى دىجىتەسەر پىشاۋ، بۇۋىشى لىخاۋۋى زىرەكدا ۈك بىشىكى نەخۇشخانە ۋادىيى.

بىگۇرتىيەكەي، كۇمپانىيائى "تولو" ئى ۋاپۇنى كەدىستى بىسەر ۶۰% بازىرى ئامىرە تەنلەروستىيەكاندا دەرۋەت، بىگەمىن كورسى سەرىپشاۋى بىكۇمپىوتەرمۇە خىستە بازىرۋە، سەربارى لىرىكى بىنچىنەمى خۇي ۈك كورسى سەرىپشاۋ پاش دانىشتىن لى خوارۋى لىش پاك دىكاتەمۇ ۈشكى دىكاتەمۇ، ھىروەھا دىتۋانى زۇر بەخىرايى سىزىش بىشىكى (قەھسى بىكات). كۇمپانىياگە بىنپازە تەم بىرەمەمى خۇي بىتۇرى ئىنتەرنىتەمۇ بىستىتەمۇ كارى لىشخاى (صىھى) زىاتىر بكا.

ھىر كورسىيەكە خۇي لىمىنچامى بىشكىنەكان رەۋانى نەخۇشخانەكان دىكا بىمىمىستى ۈرگرتى ئامۇڭگارى ۋىنۋىنى پىزىشك ھىروەھا كۇمپانىيائى "مىساڭا ھاۋس" ھاۋكات بىنپازە ئامىرى قىلپىز بىغانە ناۋ "مالى زىرەك" كەكەي خۇيەمۇ، بىمىمىستى ۈرگرتى شىكارى پىزىشكى لىمىنى ئىنتەرنىتەمۇ بىگەمىننە نەخۇشخانەكان. بىمۇزى بەھۋى لىم ئامىرانەمۇ دىكرىئى پىشكىنى ئاسانى ۈك پىۋانى قشارى خۇيۋ شىكرىنەمۇ خۇيۋ بىكرىۋ، پىزىشك دىتۋانى نەخۇش خۇي بىيىنىۋ ئامۇڭگارى بىكاتۋ چارەسەرى پىۋىستى بىلەن.

شۇرىپاى "بۇرش" لىمىنى كۇمپىوتەرمۇە

ئىنتەرنىت نەك ھىر لىگەل دادۋ دىزىگى پىزىشكىيەكاندا، بەلگە بىۋىستى رۇۋانەشەست بۇ دابىيىن دىكاتۋ، دىكاتە ناۋ مالىكەتۋ شادىۋ بەختەمۇرى لىگەل خۇي دىمىنى. بۇ مەۋنە كۇمپانىيائى "ماتسوستىا ئىلەكترىك" جىۋىزى بىمىرەند (ئىلاجە)ى دروست كىرۋى لىمى لىتۋانىلدايى بۇ پاراستىنى مالىي خاۋەنەكەي دىكا ھىتا خوارىنى تازەۋ بىتامى بىخانە بىرەمىست. بۇ مەۋنە بىمىرەندەكە بىرى خاۋەنەكەي دىمىننەمۇ كەمپىۋىستە پىك بۇتلى شىرى تازە بىكرى. نەۋە لىكاتىنكا دىبىن گەخۇلەرنى سەرمكى تىدا نەمايى. گىر خاۋەن مال بەگۇنى نەكرىد نەۋا ھىر خۇي لىمىزىكىن سۇپەرمارىكەيت داۋى دىكات.

ھىروەھا كۇمپانىيائى "ماتسوستىا" بىنپازە قىرنى جىشتەخانەي ناۋ مالى زىرەكەكە لىمىنى كۇمپىوتەرى سەرمكىيەمۇ بىتۇرى ئىنتەرنىتەمۇ بىستىتەمۇ، تا لىكەتەخانەي ئىنتەرنىتەمۇ رىگى تازەي ئامەكەرنى خوارىنى دىست بىكەۋىت (ۈك مەرىشك بىمىرەكەي بەلچىكاى با شۇرىپاى بۇرش بىشىۋى پۇلۋانىيائى با....). تۋانكاىنى تۇرى كۇمپىوتەرى لىمىنى (۲۰۱۰)با بىۋى ۋاپۇنىيەكانى دەرەخسەپنى بزانى چى لىمالە زىرەكەكەيىدا رۈۋەدەت. لىمىنى رۇۋىمىزى كارەمباي گىرۋانىيەمۇ لىمۇ كامپىرانەي لىمالەكەيىدا بۇۋ بۇۋىنەمۇ دىتۋانى لىمىر كاتىنكا بىرچاۋىزى مىنالىكانى بىكات كەمىننى لىمالەمۇ مەۋنەمۇ، پا گۇۋى لىمىر قىمەرنىك بىن كەمەتەلەۋۇن بۇى كراۋە تۇمارگراۋە.

كۇمپانىيائى بىناۋ ئامىرى ئەلەكترىنى جەخت لىسەر نەۋە دىكەنەمۇ لىمىنى داھاتۋودا تەم جىۋە خانۋانە دروست دىكرىۋ لىمۇ دىمىنلدا نىرخەمكى لىمىزىلدا گەم دىكرىتەمۇ بەمەمەل دىكاتە دىستى ھەمۇۋ كەسپك.

ھىر بىم بۇنەۋ ۋاپۇنىيەكان سەربارى ھەمۇ نەۋانە ھىر مالىك سىگىكى ئامىرى تىدانەمىن كەمىكۇرۋ رۈۋىش كراۋە تەنبا بۇ كەمىۋ سەفايەۋ، تۋانى ھەلپەزۋ دابەزى ھەيەۋ دىمىرۋ دىشنى خەمبارىيۋ بەدۋىي نىچىرىدا بىگىرۋ، دىتۋانى قىرى يارى پالەۋانبايى بىكەننىداۋى بىيۋ، كۇمپانىياگە جەخت لىسەر نەۋە دىكاتەمۇ كە تەم جىۋە سىگە بۇ لىمۇ مالى دۈرۋۇ زۇر گۈنچاۋەۋ، زۇۋىش گۈنچاۋەۋ ھەزەلەمۇ، بىمىرمانىكى زۇر سادەش دىكرى ھەستۋ خۋاستى لىيىرى.

بەلەم پىسار نەۋەيە، ئاپا مۇۋى دۈرۋۇ بىنى خۇشە بىشىكى زۇرى دۇۋۇ ۋانەشە لىكۇمەلگى سىكى ئامىرىۋ پىشاۋى قىمەردا بىسەرىيات؟ تەم پىسارىارە تاپىست نىيە ھىر بىمىنلەزىارانۋ دروستكەرانى تەم جىۋە خانۋانەمۇ، بەلگە رۈۋىرۋى قەيەسۋىز پىزىشكانى دەرۋىنى دىمىننەمۇ.

سەرىپشاۋە - "الەلى/۱۹۹۹"

راپۇرتىك دەربارەس پەيمانگاڭا ھىوا بۇ كەرۋالان لەسلەيمانى

ھىوا رەھمان رەھىم

مامۇستاي پەيمانگاڭا ھىوا

پۇشەنكى؟

خودى گەرەم بىتۇنغا كۆمەلەك سىستىمىسىمىز ۋە كۆلەنمىسىمىز
ھەممىسى بىر بولۇپ، بەخشىۋەر تەھسىت بەندىلەردىكى دەۋرىي
بىگات ۋە لېيان تېڭىگاتى لىگەل رىۋايەت كۆمەلەكسىمىز بىگات ھاتە
ماددىي پىكىرنى ئاۋ ئىش ۋە ئىشلىرىمىز ئىپادىسىمىز بولۇپ كېلىۋاتىمىز.
گەم ئىشلىرىمىز گە تەۋەلىي ھەستەلىك بىستىن ۋە بىستىن
تەستىقلىرىمىز جۇملىسىمىز لىستەلىك ھەستەلىك، گە مەۋە
تەۋەلىي ھەستەلىك، چۈنكى بىستىن ۋە بىستىن گەملىرىمىز زۆرۈر
لەستەلىكلىرىمىز بۇ بولۇپ كەلمەكتە ۋە زاتىيلىرىمىز ھەمىشە
گەملىرىمىز ھەمىشە رەھمانلىق ھەمىشە كۆمەلەكسىمىز
تەبىئەتلىك ھەمىشە..

دېيەرە گە تەستىقلىرىمىز ئاكامى گەملىرىمىز ئاتەۋەلىي مەدەنىيەت
لەستەلىكلىرىمىز ئىپادىلىنىش پەقەتلىك ھەستەلىك ھەستەلىك زەمان،
كەملىكلىرىمىز ۋە بولۇپ كەلمەكتە بولۇپ كەلمەكتە بولۇپ كەلمەكتە
گەملىرىمىز دۆلەتلىك لىك ۋە لىك.

ھەمىشە گەملىرىمىز گەملىرىمىز ھەمىشە مەدەنىيەتلىك مەدەنىيەتلىك
دەستەلىك ۋە رەھمانلىق پەقەتلىك ھەستەلىك ھەستەلىك تەۋەلىي
شەرتلىك پەقەتلىكلىرىمىز دۆلەتلىك..

ئەم گەم ئىشلىرىمىز ئىشلىرىمىز پەقەتلىكلىرىمىز تەبىئەتلىك ۋە
خودىلىرىمىز (لىك ۋە لىكلىرىمىز) ھەمىشە دۆلەتلىكلىرىمىز لىكلىرىمىز
پەيمانگاڭا گەملىرىمىز شەرتلىك.. كەملىرىمىز (پەيمانگاڭا ھىوا)..
گەملىرىمىز زۆرۈر گەملىرىمىز پەقەتلىكلىرىمىز كۆمەلەكسىمىز
دۆلەتلىكلىرىمىز چارەلىرىمىز.

ئەم پەيمانگاڭا گەملىرىمىز پەقەتلىكلىرىمىز چارەلىرىمىز
كۆمەلەكلىرىمىز لىكلىرىمىز تەستىقلىرىمىز گەملىرىمىز كۆمەلەكلىرىمىز
لەستەلىكلىرىمىز ھەمىشە كۆمەلەكلىرىمىز..
پەقەتلىكلىرىمىز چارەلىرىمىز كۆمەلەكلىرىمىز سەملىرىمىز ئەم پەيمانگاڭا
ھەمىشە..

۱-خانىنى نەۋىيەلىرىمىز كۆرۈن. ۲-خانىنى نەۋىيەلىرىمىز كۆرۈن.
۳-خانىنى ئۆلۈك پەقەتلىكلىرىمىز. ۴-خانىنى نەۋىيەلىرىمىز ھەمىشەلىرىمىز.
۵-خانىنى تەبىئەتلىرىمىز مەدەنىيەتلىرىمىز. ۶-خانىنى نەۋىيەلىرىمىز دۆلەتلىرىمىز. ۷-
خانىنى چارەلىرىمىز. ۸-خانىنى بىكەتلىرىمىز. ۹-خانىنى ئاۋات بۇ
بىكەتلىرىمىز. ۱۰-خانىنى ئىشلىرىمىز بۇ رەھمانلىق گەملىرىمىز. ۱۱-
پەيمانگاڭا رەھمانلىق بۇ ئاۋاتلىق. ۱۲-پەيمانگاڭا ھىوا بۇ كەرۋالان.
-مەۋەلىرىمىز چارەلىرىمىز بۇ كەرۋالان:-

لىكلىرىمىز مەۋەلىرىمىز ھەمىشە زۆر دۆلەت بۇ ھەمىشەلىرىمىز
كەرۋالان، پەقەتلىكلىرىمىز ھەمىشە (خەلىق) بۇ ھەمىشەلىرىمىز مەدەنىيەتلىرىمىز

پروگرامی یہ ایمانگا..

پروگرامی بهیمانگا له لایهن کۆمهڵی ماموستای دینۆزو کاراموه درۆزازه تمنا تایبته بهم بهیمانگایهوه. وانگانی (گوردی بێرگاری زانست میژوو و جوگرافیا-نیشتمانی-ئابین) ی تیا دا ده خوێنریژ و له ههژناهی (A-V) دا وانهی بینگلایهن ده خوێنریژ.

دیگاکانی فیرکردنی مندایی که رولان..

دوور ٻڌا هڪ مهينو پوءِ ٿيڻ ڏيکاري ٿو.

رنگی به کدام؟- نهم رنگابه ناسراوه به رنگی نیشارهت.

پشت به هم مو و جولو نیشارم تکی هستمی دهبستت که
تعبیر بکات لهو شتی گم به بسته دهری بری.. وگو جوله
هر دو دست و سر و بر و گوشتی به شکانی دم و جاو لهش
به گشتی.

ریگه‌ی دووم:-- نهم ریگه ناسراوه بمریگی لئو و پشت
بمزیرمکو لیتاتووی مندان دهمستیت بۆ خوئینه‌وی جوئی
دم و لئو زمانی بمرامبر... گۆرینی نهم جوئنه بۆ شیوی
سنگی (حروف).

و ئەم رىكايە پېۋىستى بەلنھاتوۋىيى ھەمىيە لەلايەن مامۇستاۋە
بۇ خوتۇندىكار و لەلايەن خوتۇندىكار ھەم بۇ مامۇستا.

و لمبهر تمام هوایه خونینسگارمگان ناتوانن بهناسانی قهریبین.

ھەمىلىك دەتەن ئەم رىگايە (رىگەي لېۋ) خوتىندىكار تەمىھا
لەپۇلدا بىكارى دەھىنىت، چۈنكى ھاۋىدىرى كراۋە گە خوتىندىكار
لەمدەرەۋى بۇلدا بىكارى ناھىيەن دىگەننەۋە سەر رىگەي خۇيان
گەر رىگەي (ئىشارەتە).

ولم یسیر نعم هوکاره جاگز وایه خوتندگار بهمهردوو رنگا که
نم یکننت.

*مدرجی ہوئی واٹھ و تھوہ..

۱- روان‌پزشکی تله‌پسایکولوژی.

۲۔ فراوانی ہو سکے۔

۳- کائنات مأمور استا قصه نگارن خونندگانند دماکات
بیویسته رو بپروو بن.

1- **خوبننگار** مشتری نیوه باز می‌باشد. دایریت.

۵. بىخى مۇلىمكە لەھەمموو چۇرە دىگىنىك دىلەراو بىت،
بىتايىبىتى بۇ مىندالى گۇڭ گران لىبىر نەمۇى شەمان نامىرى
گەمۇرىكىنى دىگىك بىكار دىھىنن.

هه‌لێس و کهوت نه‌گه‌ل خوێندکاری گه‌روال له‌رووی
کۆمه‌ڵه‌یه‌که...

۱- هائیکانی لیستور به یوهنلی زیاتر .

۲- هموای بدعتی پیروی توانا.. هموای نئی.

۲- بهر خون‌دهی تو، بهوا سباری نهو شتی
خون‌دهی و دهه بدوی.

4-هاندانی بۆ سهر گرنی تەلفەزىۆن وە بەشى ئووانا بۆى
شى پكرهوه.

معاونی ل' بکه بختیاری بکات پمراو بڑھوون ۱۱ هندی کاردا
پمیری توانای نعمان و زبیری..

۶- هموطنانی تا وقتیکه سمرقانی نسو مالانه بکات که مندالی
هاوچمشنی خوی نیخو واته گمرو لایان همیه.

● هملس و کموت لنگه‌ل خونندکاری گمروال لکرووی

اختیابی نہیں ہمیں و کموت و رفتاری بکہ امکان هاورى و
گس و کارینا..

۲. جەردىھوام رەخىنەي ئى مەگرە گەر ھەئەگەنېشى زۇر بىت.

۲- نمکربنایدو گسروز بو له وابه (نمکربن خورسرو
خوشه بوستی و راستگوز) و رفتاری لمکربنا بکه..

● تاپه‌تمندی سندائی کهرولال..

[illegible]

۲- پیوسته باوکاری بهگانسان بهزوووی، حین بهجرت گرت.

۲- ترس بهمنیوسه کی روون و ناشکرا لمنیو کهانیر جاندا
مردمکه ونیت که لمویش دجگریتموه بیل ترس نه دوا رۆژبان.

۴. حضرت گرین بهگمی، شتورپن، ۶-زور، هستیارن، ۷-زور
مچوئین، ۸-کله رهن، ۹-زور زور، ۱۰-زور فکیان مام

ناوضیہ۔ ۱۱۔ زو و دمخہ لمتین۔ ۱۲۔ جبر چونہ و میان زور۔ ۱۳۔ جرمک
 فتر دین۔ ۱۴۔ منالی کورال و کو ہموو منالی ناسیاس نیگہ

نه و قاریکھی کرم دہخوات

نۇتقار:

نوعی دیگر نه بن‌گوناغده ساکاري، که سه‌بزی قارچی، گونچه‌ماسی Oyster mushroom می‌شوند جوانی پخته‌کین. یک‌سهم بیرومان دنگولین. نه‌گوناغده‌ایمان که قارچیکی زهراروی و گوشت غوره. بشویویکی چسب‌روان نه‌کروا دره‌کوت که نه‌م نانچه هیش دیکاته میسر کرده دزوغ‌نیمه‌مکان nematoda worms؛ نه‌م کرمانه که شیویمان نوله‌کی دزوغ‌نیمه و نه‌سور گیان‌فور و روک ورتین یا به‌ناو غاک و شادو. نه‌م کرمانه ده‌جته ناو دروغه مرودیکانه‌وه و نیمه‌ده‌رتین.

[illegible]

يەنە ئەم قارچەكە گۈنچەكە ماسىيە. تانە خۇر ئە جىھاندا لىناو ھەممو خۇرەكانى
 ھەمما كە تەكلىپكىكى زۇل پەرسەندىلو بىلكار دەپھىتت. ئەم قارچەكە چەند دۇنيۇت زەھرىن
 (Toxin) لىمۇ دەمۇلانەيدۇە كە لىمۇ رەڭگى روتە دەچن دەپۇزۇتت. كاتىك كىرمەكە لىمۇ
 دەمۇلانە نىزىك دەپىكتەو ۋەخۇن پىچانەو ھەلىمۇسايت، ئەم دۇنۇبە زەھرانە جولىمۇ دەپۇز
 ۋە شۇنىس خۇر رادىوسىتت. ئەمۇكانە قارچەكە كۆمبە ئەپچە رەڭكە ئەشپىنەي ھەيچ
 Hyphae دا دۇست ئەكان ۋە لىمۇ ھەمۇلانەيدۇە دۇنۇگىرمەكەي پىن دەفات، ئەمۇسا
 ئەمۇكەتە ھەرس كىزىش.

زبان: (شور) دولتی، نه رهکاره نه فسونایه ده جزو لهزجه. وایله مکتب
 وایله کاربوهرایته Carbohydrate نیاید بگانه یاستیکی بزر. و نه هه مان
 کتله رهزی نایه جن لهزجه بزم و بینهوه

گرنگترین کارمکانمان لمپه میمانگاندا، بهمداری گردنه لمپیزندی
تایبیت به و مرگرتسی خویندیکاران و هه لمپه میمانگانیان
ومتویزینموه لمپه براری دهر و ونسی کومه لایه متیان. وه
چاره سر مرکرنی نمو گیر و گرفتاری کمپ ووبه ووی خویندیکاران
نمیتموه بهماوکاری خیزانمکانیان لمکاتی بنویستد..

هېرومها سمرنج دان له ملس و گموت و رقتاری
خوښنگاران لمانا په پیمانگاندا امگن بکتریجا پان لستپوان
خوښنگاران و ماموستاکاندا وه کارفتهوه په پیمانگا لسمریان وه
چونیمتی گورانی خوښنگار همرمو باشر وه ناشنا بوونی زیاتر
به و جیهانه ناموقی گمتیابدان. وه هېرومها تونزمری
کوژه لایستی نیستی تایبعت بههر خوښنگاریک کهله په پیمانگا
وړدگرئی بری دهکاتهوه.

و مبرزرگرنه‌وی راپورتی تاربت هموو مانگیک نسر
خوننگارمکان.

• پکرتیز "بہار محمود محمد" ماموستا
نہیمانگاہ و تہی۔

مازنی (۱۰) ساتھ لمپھمانگانام.. خولی تابہلیم دیوہ لہم
ہوارمدا.. ثم پھمانگاہ دھورکی چالکی ہیہ بؤ نمو
خوئنگاراندی گھنیرہن..

فیری خویندن و نووسین دهن و له دوا رۇڤا بېرې پارمستې
کس مامندى ژيانې رۇڤا نېمان دهکن..

به‌لام نه‌وی جبری داخه: تاكو ئیستا به‌ناهیکی نابیهت به‌گه‌روال و نمو نامیرانی به‌گاز ده‌خیزیت به‌ویست نه‌یه و نه‌ندوستی نه‌یه..

هيو انارم لاپنه بھرپر سگان ئاورنك بدھنوه ئى.

✱ بهرگز "نافیستا محمد عمر" درجوی همدان بهمانگا
ووتی:

ماوەی (٤) سالە لیڤه مامۆستام دەرچووی هه‌مان په‌یمانگام،
 ژۆر ژۆر سوود وەرگرتوو و په‌یمانگام... شه‌وێش به‌هۆی توانای
 ژۆری مامۆستاکانم نیستا من لیڤه به‌رده‌وام لێکارمکه‌م.. وهرزی
 ئایه‌تیتم هه‌یه بۆ سهرجهم مامۆستاها‌م.

سرخاومگان..

بالمدخل الى علم النفس الحديث.

تعليم الاطفال والناشئين الصم/البكم.

سابكولوجية طفل الاسم وضغالب الاسم.

معايير في فكر التربوي في رعاية طفل الاصل.

كشمال، طمزي (العزير)، تقرير ١٩٩٩/٦/١٦.

دھور مکانی S.C.F و یونیسیف ۱۹۹۴-۱۹۹۷ .

گەنجىنەس لىزەر

لە سەرەتاۋە بۇ ئەھۋال

ئامانچ شارباۋىرى

بەشى يەكەم ۱

مېۋىۋى لىزەر ۋىزىيەلىك لىزىرلىق

^(۱) زاناي مىزنى بىرىتتى ئىسھاق نيوتن ئەسالى (۱۶۶۶) زى تا ئاقىرىنمىيەلىك زۇر گىرلىك لىسەر ھىتاۋ بىلىنچام ھىتا، لەم تاھى گارىيەدا بۇ دىركىموت گەنەگەر بىت ۋ گورلىكى ئەسكى ھىتاۋ بىرەم ئاۋىزەلىك شۈۋە ناراستە بىرلىك ۋ لىرۋەگەلى دىكەلى ئاۋىزەگە لىسەر پەردەلىك سىپى ۋىرىگىرتەمە... ئەمما ھەند رىنگىك بىلەگەۋە لىسەر پەردەگە دىرەگەۋىت بەم رىنگانە دىۋىرتىت شىپىنگە (Spectra) كىمەز ئەمانەن،

^(۲) سۈر پىرەتلىق زەردى كىسك ۋ شىن

نىلى ۋ ۋىنەۋىن شىپىنگە رىنگىن

ئەم تاھى گىرەمەيە ئەمىرۇ زۇر باۋە تەنەنەت لەۋىۋىنەنگە سىرەتلىكەنەشدا دىكرىت ۋ لىنى تىدەگەن. ئەم زاناي مىزە دىرەست كەۋىشەلى بىرەيە لە: ((پەكەملىك (Unit) زۇر ۋوردىكەمەلىكى راست بىلەۋىيەتەمە ئەۋەتەلىكى ھون يەكەدا)) ھەر ئەم تاھى گىرەمەيەلى نيوتن بۈگە بۈۋە پالەۋىزىك بۇ زاناي ھۆلەندى (گىرەستان ھىگىز) بۇ پىر ناسىن ۋ ھۈۋە ناۋ نەپەرىكەلى رۇشەنەيەۋە.

لەنچامدا بۇ دىركىموت كەۋىشەلى (تالان) پەكەتۋە لىگەردى يەكەلار زۇر ۋورد... شىپەيەتەۋە بىرەيى رىقلى

شەپۇل يان، ئەنچامى ئەم گارى ئەۋەكەرىك بۈ بۇ بىرەۋەگەلى نيوتن. بەلەم زاناي بىرىتتى (تۇماس پۇنك) ھىتەلىكى خىستە سىر ئەۋەتە، بۇ دىركىموت رىنگى سۈر دىرەۋىن شەپۇل ھەيە رىنگى ۋىنەۋىيەلىك گورلىك شەپۇل ھەيە، دىرەۋى ئەم شەپۇلەنەش بىلەۋىرى ناسىلى تاپەتلى پىۋرۋە ■ لەنىۋان (۲۹۰-۷۵۰) نانىۋىر داپە.

لەۋەيەشدا زاناي مىزنى ئەمانى ((ئەلەرت ئەنەتەن)) كە سالىنى (۱۹۱۶/۱۹۰۵) زىدا لەۋەيى ناۋەنگەلى بۈۋە بىرەۋە گىرەگەمەۋە بىلەۋى بىرەۋى (خىمەيەلى) (ئەم ناسىلى خىمەيەلى ھەمان ۋالىلى (ئىسەيەلى) ۋىرەيى ۋ (Relativity) لى ئىنگىلىزى دىكرىتەۋە، ھونە ئەم بىرەۋەلى ئەنەتەن پەيۋەتەمە يان خىمەيەلىكە لەنىۋان "گاتەۋىن، بارستەلىدا" ((

روۋى گىرەۋە كەتەلى پەكەتۋە لىمەگەمەلى مەمىز پىرى دىۋىرتىت ۋۆتۇن (Photon) ھە لىگەر بىگەۋەلى ئەم بىرەۋە گىرەتەنە بىت ئەمما بىلەنەيەمە دىۋەنەن (تالان) پىرە بىلەنەن ۋىلەن: بىرەيە لە ۋۆۋەيە گە بىلەنەلى راست ۋ شەپۇل ھىچا بىلەۋىيەتەۋە لىمەۋە بۇمان دىرەگەۋىت كە لىگەر شىپە خۇى بىلە بىرەۋەلى كەنەيەلى، ئەمما ۋۆۋە لەم تەشكە دىپەتە ھۇى دىرەۋەلى ھەندەك ئەلەرتەن لىگەردەلى

دەۋرىي (لەيزىرى دۆڭى رەتلى) ھەروايش لەۋخەمكەنى تەشەشدا پەيدا دەپنەت دەك (لەيزىرى دۆڭى شەپ) ۋە (لەيزىرى دۆڭى گازى). - ئەمۇ جۇرئەتەش كەمۇ بەشۋەتەمكى سەمكى ھەم ۋ لەۋزۇر بۇرى زانستى ۋ پەشەسازى ۋ سەربازىدا بەگادەمەنرەن بىرەتەن لە.

۱-لەيزىرى نەزەمىكى گازى.

۲-لەيزىرى بەتال كەرنەمەى كارەپاى.

۳-لەيزىرى كەمپاۋى.

۴-لەيزىرى ئەلەكترۇنىك.

۵-لەيزىرى ئېكس(X).

ئەگەر ھەر جۇزۇك لەمانە بگەن بەشۋەتەمكى كەشتى جەننەك سۈۋەپان ھەپە، زىنەشەپان ھەپە، بۇدەمۈنە(لەيزىرى نەزەمىكى گازى-ۋ لەيزىرى بەتال كەرنەمەى كارەپاى) كەمۇ جەننەن سال كارپان پەندەكرا رەزە. جۈستەن دەمەشەتە ۵۰% ئەمۇ ۋوزەپە كەمپۇست بۈۋ بەلام كارپەنرەپان بۈۋ دەزگاۋ رەزەمە زۇر سەخت ۋ ئالۇزە جگە لەمەى كە بىرەزە شەپۇل ئەمۇ رۇشەنەپان نەمەگۈنەكەمەمەۋادە بىرەتە ۋ بگەمەنرەتە شۋەنى زۇر دۈۋر لەم دۈۋانە باشۇر (لەيزىرى كەمپاۋى) ھەتە كەپمەۋە بەلام ئەمەش ئەمەندە بىرەمۇ نەمۇۋ جۈنكە بەگۈرەنەكە پەپەپەپ پەپەپ دەپنەت.

(لەيزىرى ئەلەكترۇنىك) پەش لەسەر ئەمۇ تەجەپەمە سازنەرۈمگە ھەلەستەت بەگەمەندەن گازىك بەمۇ ئەلەكترۇنى ھەنەرۈمەۋە، زانەپان بەمۇمەندى ئەمۇ بۈۋن كە ئەم جۇرەپان لەۋانەپە زۇر نەپەرتر بىتە بۇ كار پەگەرنە لەۋشەپان ناسەندە.

بەلام ئەمەش پەپەستى بەۋۋۋۋەنەكە كەۋرەى ناخراۋ ھەپە تاگو ۋوزە بەتال بەمۇ ئەمۇ ھەتەۋانەمى كە بۇى نەراۋە پان بەمۇى فەنەكە ناۋۋەكە بەۋۋۋەمە.

بەلام (لەيزىرى تەشەش ئېكس) كە ھەنەكە پەكەپ بەتەنى ھەپە لەۋزۇر بۇارى ھەنەكەمەى كەمپەگەمەى زەنەكەمەى داۋ جەننەن بۇارى تەنە كارى پەپەكەتە.

دۈۋشەۋەش ھەم بۇ پەپەكەرنە ئەم جۇرە پەكەمەپان (بەلەكەى كارەپا) دۈۋەمەپان بەمۇى تەشەشكەنەى لەيزەرۈمە پان بەمۇى (تەنەمەى ناۋۋەكەمەۋە).

پەش دۈۋەم:

بەگەرنەنەى لەيزەر لەۋۋارى نەشەنەكەمەى

لە(بەشە پەكەمەى) ئەم بەسەدە ئەۋمەن زانە كە لەيزەر جەننە كەرنەكە ھەپە نەنەبۇرى رۈۋەنەكەى ئارەستەكەرنە تەشەشدا

كەزەنەپان(بەشە) پەش تەمەۋەۋە...مۇ بەدۋى ئەۋمەى كە تەشەش لەيزەر لەۋۋارى ھەنەكە سەكەۋەنە بەدەشەت ھەنەزەنەپان ھەر بەۋەشەۋە ئەۋەستەن ۋ بىرەپان زەپەر لەم زانستەپە كەمەۋە، تاگو بەتارەستەمەىكەى تەنە زانستەكەپان كۈستەۋە بۇ بۇارى نەشەنەكەمەى پەشەكەى كەمەۋەمى بەسەپان ئەۋە دەكەپەن بەگۈرەنى لەم بەشەنەى خۋەرۈمەدە مەردەكەۋەتە.

• بەگەرنەنەى لەيزەر لەۋۋارى تەنەخۋەمەۋ نەشەنەكەمەى كەمەۋە نەخۋەشەپەكەنى نەفەتەنە.

• بەگەرنەنەى لەيزەر نەشەنەكەمەى نەنە.

• بەگەرنەنەى لەيزەر بۇجەرەسەكەرنە بىرەنى سۈۋەنە.

• بەگەرنەنەى لەيزەر بۇجەرەكەرنە كۈۋرى دان رەش بۈۋەكەن.

• بەگەرنەنەى لەيزەر بۇ رەشەكەش كەرنەى رەشەلە ناۋسەۋەكەنى ناۋ سەمەك.

• بەگەرنەنەى لەيزەر نەنەخۋەشەپەكەنى جەۋە......ھەتە.

سەمەتە پە بزانەن لەيزەر جەپە؟

لەيزەر، ((^(۱)بەپەتە لەمەن كەرنەى رۈۋەكەى بەمۇى ھەنەنە دەپەرەنەنە تەشەشكەنەۋە)).

نەسالى ^(۲) ۱۹۶۰ زە دا لەيزەر بەگەزى ئازگۈن بەگەرەت لەۋۋارى تەنەخۋەمەۋ بەگەزى ھەپەۋە ئەۋن بۇ نەشەنەكەمەى لەگەمەنە، پەشەنە گازى دۈۋەم ئۇكەسەندى كارپەۋەش بەگەرەت بۇ نەخۋەشەپەكەنى نەفەتە كەردارە نەشەنەكەمەى ۋورەكەن كەمەۋەگە دەنكە زەپەكەنە ئەنەپانە نەنەپانە.

^(۳) (د. كەنى تەلەۋ) پەۋەشەۋىرى بىرەن سەزى دەل لەدەزگەى بەپەتەنە بۇ نەخۋەشەپەكەنى دەل شەۋەمەى لەيزەرۈمەى نەۋەى پەشەشە بۇ جەرەسەكەرنەى كەرنەى لۈۋەكەى خۋەنەپە كەۋە(۶) شەش) نەشەنەكەمەى سەكەۋەنەۋەى بەدەشەت ھەنەۋە.

د.تەلەۋ ناۋۋەكى لەيزەرۈمەى ئۇچەگار بەنەكە دەپنەشە كە ئەستۈۋەپەكەى بەقەد زەنەپەكەى كارەپاى ((ھەۋز)) دەپنەت سەۋەكەمەى كەنەزەپە ھەپە، تەمەكى ((۲)) مەلەمەتە دەپنەت بەنەۋەكەمەۋە ئەۋە، بەمۇى ئەم سەۋەكەمەۋە ۋوزەى رۈۋەكەى كەپەكەى (۸) ھەشەۋە، لەگەزى ئازگۈنەۋە دەگۈرەشەت بۇ تۈۋەنەپەكەى كەرنەى كۈرەى تەكەمەى بەرەمەى(۱۰۰) جۈرەسەدە پەشە سەمەى. ناۋە لەيزەرۈمەىكە لەرەنەۋە پەۋەنەمەى لەشە نەخۋەشەكە دەكەرنە ئەۋەۋەكەپەكەنى خۋەنەدە دەۋەتە تاگو بەشۋەنە كەۋەكەمە دەكەتە.

لەرەۋەنەكەرنەى ئەم ناۋەشە ھەنە دەپنەتەپە تەشەش ئېكس، ئەم رەكەمەۋە بىرەنەپەشە دەۋەشە شۋەنى سەۋەكەكە دەپارى بەكەتە جۈنەپەنى نەنەۋە رەكەشەنەى بەرەپەپە بەشۋەنە كەۋەكەمە.

رؤژ ژميری

گول و رووه كه جوانه كان

به شى به كهم

مانگى كانونى دووهه، شوبات، نازار (مارت)

ناووندين و چېگان باش نرجه لمباخه كدا، بگوانژنموره واته
چېگلر كېهان بې بگرتت بې نموى تووشى زيان بېن. له لايه كى ديكهوه
نمو كسانه دعيانموت لمباخه كانايدا نمامى ميوه بېچنن "نمگر
لنموى دوومى مانگى پېشوردا (واته مانگى دوازه) نمان چاندوره"
نمو دتوانن له مانگدا بېچنن چونكه مانگى كانونى دووهه
كانتېكى زور گونجاوه بې چانننى نمام "تمنياو لهو كانايدا نمى كه
بمهر لسمر زهوى بېت" به تابېت نمامى كه لودورپوو وك سېو،
هرمرى، بمرى، جواله، قېخ، قېسى، هملوژ، همنار، همنجر،
فستق..... هتد.
پلېن گران ۱-

له مانگدا پېويسته هملو جوره دارېكى ميوه پېن بگرتت
پېمېنى كۆن "نمگر پېژراوو تعقيم گراو بېت چاگره" چونكه
پېمېنى پېژراوو تعقيم گراو بېزو نمخوشى پېوه نرجه.

پېمېنه كۆنكه دمكړته سمر خاكى جوار دورى دارمكوه لنگل
خاكه كدا جوان تېكېل دمكړتت پمكړنموى خاكه كده.. دارمگان يا
روومگان پمكسر سوود له پېمېنه ناكم پمكړ لهو وهرزه سارمدا
لهو پېمېنه بې پارېزگارى كۆمېله پمكه له سمرما، لههمان گاتنا له
سمرمكى بهاردا نمخوشاوه كشمېمكى جوان دمكړت به روومكه كده.. برى
لهو پېمېنه كه زياد دمكړئ بې خاكه كده پېمومندى پمكمارى دارمكوه
هېه، تاكو كمورمتر بېت پېويسته برى پېمېنه زياتر بگرتت، بې
دوونه دارى كموره پېويسته له تېمكېمېمكى كموره زياتر پېمېنى
نازولى كۆنى بې پېن بگرتت.

كاره خزمهت گوزارېمگانى درمختمگانى ميوه درمختمگانى جوانى
لنگل زورېمى روومكه به تېمكېمگان (نموانه دويال زياتر دهېن)
دمچنه دؤخى مې بونموره، هملو درمختم گه لودورپووگان له مانگدا
كه لايه كېهان ورميوه بېه له مانگ مانگېكى گرنكه بې تېمكېمېمكى
همنېك گارى خزمهت گوزارى كه گرنكېمېمگان نمانن.
۱- بېرېن و هملېاچېن ۱-

درمخت و دموتمگان چ هى ميوه بې پان جوانى پېويسته سالنه
بمېشومېمكى گونجاو... هرچى دموون و درمختى ميوه هېه پېويسته
بمېشورې بېرېن كه شېومېمكى گونجاو پېرهمېمكى زور بېش بېت)
لېرهدا تاجېنه باسى لهم جوره پېمېنه، هرچى بېرېنى لهو دموون و
درمختانه كه بې جوانېن لمباخه كى سالنا پان لمباخ و سوينه
گشتمېمگان پېويسته هرچى قمدو لى شكاوو ووشك بووى هېه
بېرېن وه لهو لى و پېوانه كه زور جوون پېمكاو ناوژن نموانمېش
پېويسته همنېكېهان بېرېن تاكو شېومېمكى گونجاوو جوان پېك دېنن
بمېرې خواست و نازموزوى خاومېمكى بېرېن و هملېاچېنى جوره كاني
گولمباخ له مانگدا كاريكى دروست و گونجاوه.. به لام نمگر ويستان
لهو لى و پېوانه كشمېهان بېرېن وك هلمه بماريان بېچنن،
پېويسته لهم كاره هوا بگرتت بې مانگى دماهاتوو واته مانگى دوو-
شوبات).

۲- گوانژنموى هملو جوره كاني روونكى جوانى له شمتلگهوه بې
۱- پاخه ۱-

له مانگدا لهو رووكانه كه له شمتلگهوان پېويسته بگوانژنموره
بې پاخه، هملو دتوانرېت لهو رووكانه كه بېوگن پان سام

خۇراڭچىلىقنى پەيتىمگە بېلە ئەم شىۋانەي گە روۋەك بىۋانن زوۋ
سوۋدىن ئى ۋەرىگىرئىت بۇ گەشەمكىرىن...

۴-ئاۋدان،

لەم مانىگدا ھىچ جۇرە بىرەختىك ئاۋ نادىرئى ئەمگەر ئارى مېۋە پان
ھى جۋانى بېت. سىبارەت. بە گۈل ۋ روۋەك ۋەرىگىمگان پان روۋەك
بە تەمىنىمگان ئەمانىش پىۋىستىيان بىمناۋان نىچە، خۇ ئەمگەر سان
ۋەبۇ باران زۇر كەس پان زۇر دوا بىگەۋىت ۋ ئەم مانىگە ۋوشك بېت
نەۋا ئەم روۋەكەنە ھەقتەى جارىك ۋ دوۋ ھەقتە جارىك ئاۋ دەرىن.
ھەروھە لەم مانىگدا بەھىچ جۇرىك جېمەن ئاۋ نادىر ۋ پىۋىستىش
ناكات بە مەكىنەى جېمەن بېرەن بېرەن جۈنكۈ زۇر لەمراۋو كۆتەپى
لەمگان خۇيان ۋوشك دەپن ۋ ھەل دەۋىرەن. بەلەم جېمەننى باغارى (كە
ھەندى بېرى دەپن ئەسەرىكى) ئەم جۇرە لەمگانى كەم بارىنى ۋوشكىدا
پىۋىستە دوۋ ھەقتە ۋ سى ھەقتە جارىك ئاۋىك بىرەت.

۵. سىبارەت بە روۋەكى داۋودى دەۋانەن بېلەن لەم مانىگدا گۈلى
زۇر كەم دەپنەمەۋ ۋەرى گۈل كەرنى تاسىنى بۇيە ئەمگەر لەمباخچىدا
بى پىۋىستە لەمەزى ۋ اسم لە روۋى زەۋىمەۋە بېرەن، خۇ ئەمگەر لە
ئەپانەمدا بوۋن پىۋىستە بەھەمان شىۋە بېرەن ۋ ئەپانەمگە بەرئەتە
بەر ھەتاۋ، بۇ ئەۋەى ئەۋ خەلە تازەنى كە ھەلەمەۋە بەھىز بىن ۋ
باش گەشە بگەن.

۶-روۋەكى پەزىلەن،

ھەمەۋ جۇرەكەن روۋەكى پەزىلەن لەم مانىگدا ئەمگەشە ۋەستاۋن
بۇيە بېرەن ۋ ھەلەپچىنەن كارىكى پىۋىستە بەھىرى ئەم شىۋانەى كە
دەمانەۋىت. بەلەم ئەمگەر پەزىلەمگە زۇر كۆن ۋ نادىرەن بۈيۈۋ باخود
بېلەن بىر بۈيۈۋ، پىۋىستە لى ۋ پەلەمگانى لە پەزىلى ۴۰-۴۰ سىم لە روۋى
زەۋىمەۋە بېرەن، بۇ ئەۋەى لە سەمەزەى بەھاردا لى ۋ پۇلى ئۆۋ ۋ
بەھىز دەرىكەن تاگو پەزىلەنكى جەۋىرى لىپەلنا بېتە ھەر لەمەر
زەۋىمەۋە تاگو ئەم پەزىلەمى كە پىۋىستەمەۋ پەمان باشە...

۷-ۋەرىگىرئىت قەلەم،

ۋەرىگىرئىت قەلەم ئەم روۋەكەنەى كە دەۋانەن قەلەمەن ئى
ۋەرىگىرئىت ۋەك جۇرەكەن گۈلەباخ ۋە ھەلەگىرئىن بەشىۋەى جەمەك
لەشۋەنەنكى شىۋاردا پان لەۋا لىدا بۇ ئەۋەى لە نىۋەى دوۋەمەمى ئەم
مانىگدا پان لەمانى شىۋاردا لەشۋەنەنكى بىزىرەت. ھەروھە ھەمەنەك
روۋەكى بەتەمەن " ئەۋەنى كە زىاتەر لە دوۋ سال دەۋىن" ۋەك
داۋودى گۈلە مېخەك لەم مانىگدا دەۋانەن زىادەن بەگەپن
بەۋەرىگىرئىت لەقە كۆتەپەمگانەن لەمگەل بەشىك لە قەدەمگانەن، ۋەلە
ئەۋ لەقى كە ۋەرىگىرئىت " لەقە كۆتەپەمگانەن" باشل ۋاۋە بەشىك لە
قەدەمكى پىۋە بېت جۈنكۈ ئەۋە پارمەنەۋىست بوۋى رەگ دەت بە
زۈۋەۋ پىۋىستە، بۇش جانەننى ئەۋ لەقەنە گەلەكەن بەشى ئىۋەۋەى ئى
بەرىتەۋە...

بەپن كەرنى جۇرەكەن گۈلەباخ لەم مانىگدا كارىكى زۇر پىۋىستە
ۋ گۈنچاۋە جۈنكۈ ئەم كەرە دەپنە ھۈى ئەۋەى زۈۋتر گۈل بىكات ■
بېرى گۈلەمەنەش زىاتەر ۋ جۈنەن. لەھەمان كالتا بەپن كەرنى جېمەن
بەجەپنەكى تەك لەپەننى ئاۋەلى كۆنى بېزىۋە كارىكى زۇر پىۋىستە
بۇ بەھىز كەرنى بەنچى جېمەنەگان ۋ ھەندەش زىاتەرى بەل لىرەكەن..
جەنەن تالى كەرنەۋەى زانەسنى سەلەنەۋەۋەش بەپن كەرنى روۋەك لە
زىستاندا (ۋەك لەمانى گەۋۋەنى موۋەم دا) زۇر جاكەرەۋ لەنچامى
باشەرە ۋەك ئەۋەى دوا بەرە ۋ بەھار... ھۈى ئەمەش دەگەرئەۋەۋە بۇ
ئەۋەى بەپنە ئاۋەلىمگە پارىزگارى بەنچ ۋ لەمگان مەكات لەسەرماۋ
سۇلى زىستان لەھەمان كالتا پەندەنى بەپن لە زىستاندا ۋەك لە مانىگ
كانۋەنى دوۋەم پان شۋەت دەپنە ھۈى ئەۋەى بېرىكى زىاتەر ■ توخە

دەلەمانگى ئازاردا زۇربىسى روومىكى جوانى ئاوسال بىتايىت روومىكى سىيىم كەبە قەلەم زىاد دىگىزىن، ئەتوانىن زىادىيان بىكىمىن، وەك قەلەمى سىنگە ھەموو جۇرمىكى بىگۇنىيا، دىفباخىيا، فېلېن، كۇمىيۇم... ۋە زۇر جۇرى تر...

نەمە لىمكاتىكىدا كە نەم روومىكى لە زۇر كاتىترا (لە زۇر مانگىترا) ئەتوانىت زىاد بىگىزىن.....

لەمەننىك گولەمباغ پان روومىكى لىمبايزى رابىردوونا (ۋولتە ئەمىلۇل پان تىرىنى يەگەم) موئورىيە لىمىرگراۋە ئىستا گۇپكە موئورىيە كراۋمىكى گەشە دىگەن، جا بۇ ئەمىلى ئەم گۇپكە باشى گەشە بىكەن پىيۇستە لىمىر ئەم ھەموو گۇپكەمىكى موئورىيە كراۋمە لىمىكە بىرئىت (لەگەر لىمكالى خۇيىدا لىمبايزىدا) نىمىر پىيۇستە بىگۇنىيا ئەمەش بۇ ئەمىلى ئەم گۇپكە پەلەمبا خۇيان خۇراگىيان بۇ پەلەمبا گەشە بىكەن جۇنكو ئەمانە جۇرە باشە كەن... بەلەم موئورىيە ئەم گۇپكەمى كەلەمبايزىدا كراۋن و سىرگەموتوۋ نەمىيۇن، لەم كاتەم ئەتوانىت دووپىت بىگىزىنمە (ۋولتە موئورىيە بىگىزىنمە).

دەلە مانگى ئازاردا زۇربىسى گولە زىستانىمىكى ئەم پەرى جۈنلەن بىھۇي گەشە زۇرى گولەم، ۋە باخچە لەم مانگەمدا زۇر جۈن و سىرئى راقىشە بۇيە پىيۇستە گىرگىيان پى بىرئىت و خىزىمەت بىگىزىن ئەمەش بە لىگىزىنمە گولە سىسەمە بوومىكى بىمىرەمىسى، ئەمەش پارمىلى ئەمە لىمەت گولە تازە دىرگات و ماۋى گولگىزىمىكى دىزى بىيۇستە... ھەرومە ئەتوانىت ئاۋ پەلەمبا گوليان لىگىزىن بۇ ئاۋ مەزھىرى و بۇنەم پىشكەش كىرەن، وەك شەۋبۇ، دىمە شىر، ھەمىشە پەھار و مگولە ئەستەر...

۶-بېلى جىمەن و پەزىن.

زۇر كات ئەمانگى ئازاردا پىيۇستە لىمكات جارىك جىمەن بىرە ۋە پەزىننىش رىك بىرئىت بىتايىت ئەگەر ئاۋو ھەما رووم گەرمى بى و گەشى ئەم روومىكى بىھۇي بى.

۷-ئاۋىنى باخچە.

لەم مانگەمدا باخچە بىگىش دىۋىجار پىيۇستە بە ئاۋىنە ئەگەر باران بىرەمىكى ئەمۇز نىمبارى ... ھەرخى دىمەت سىمىيە، ئەمانى ئەم كاتەم لىگولگىزىن، پىيۇستە ئاۋىان لىگىزىت ۋە ئاۋ نەمىزىن "جۇنكو ئاۋىان لەم كاتەم ئەمىتە ھۇي گولەمىن" تا دىۋى ھەلپاچىنى گولەمىكى "بەلەم گولە و مەزىمىكى پىيۇستە بىمىرى پىيۇستە ئاۋ بىرئىن.

۸-زىاد كىرەن روومىكى دىرگەمىكى ئاۋىمىكى.

ئەم روومىكى كەلەم جۇرەن ۋە ئەمانگى پىشۋىدا (شۋىيات) زىانمىكى پىيۇستە لەم مانگەمدا زىاد بىگىزىن پان بە قەلەم ۋە پان بىمىرەلە.

۹-ھەلپاچى مىروو و نەخۇش.

ھەندى جارى لەم مانگەمدا ئەگەر ئاۋو ھەما رووم گەرمى بىتە ئەمىتە ھۇي ئەمىلى كەچەند جۇرى ئاۋىان كىتوكالى مەزىمىكى گەشە بىكەن سىرۋىن وەك شۇكە پان شۋىن "لەن" ۋە ھەندى جۇرە

لەم جۇرمىكىدا ئەمەك لە زۇر خاگدا دىشارىتەمە و خاگمىكى ئەمىتەمە بىمىرە، ۋە زۇر كات بىش ئىرەمى لىمەك بىرەنلەر دىگىزى بۇ ئەمىلى زوۋ رەگ بىكەت، وەك ھەندى جۇرى گولەمباغ، ھەلپە، رازىسى "پەسەمىن".

دوۋم، زىانگىزىن بە ئەمە دىزىتەمە بوومىكى ئە ھەمۇدا "الترەيد الەۋىلى" chinese layers

لەم جۇرمىكىدا خاگىكى گولەمباغ (Peat or moss) ى شۇنلار بۇ ئەمەك ئامەدە دىگىزىت و بىھۇي پەزىمەك پان كىسەك بە جۇرە دىگىزى ئەمەكەمە ھەلەمىسىرئىت كە لە سەروو پان خواروۋىمە دىمەسىرئىت.

لەم جۇرە زىانگىزىن ئەمەك پىش ئەمىلى خاگمىكى پەمەمىرە دىگىزىت پىيۇستە ئەمەك بىرەنلەر بىگىزى پان پارچەمىكى لىخاشرىت ۋە ھەندى كات مادىمىكى لى دىگىزى كە پارمىلى دىرەست بوۋى رەگ دىمەت وەك (سىرەمىكى)، ئەم جۇرە زىانگىزىن بىگىزىت بۇ روومىكى دىگىزىمەكەن و ئەمانى بە ئاۋىمىكى زىاد دىگىزىن، زىزى سىرگەموتوۋى ئەم جۇرمىكى زۇرە.

ھەندىڭ لىم روومىكانە پىزىكىي پان عەترىن لەجەند مەبەستىكى بەكارىدىن جگە لەۋەتى كەلەپشەۋە باسما كىرەن (پېشەسازى دەرمەن)، بەكارىدىن بۇ ئامامىكىدىن ئاۋ دەرمەننى خوارىن (تۈبلى) پان ئىم روومىكە زەمىنەنەنى كە زەمىنەنەن پان خوارىن بەكارىدىن ۋەك سۇيا (سۈل سۇيا) ۋە ھەرومە زەمىنە عەترىيەكان بۇنى لىئامادە دىكرىت ۋە لەدىرست كىرىنى مۇرۇ كۇۋا بەكارىدىن.

لەگەل بۈۋى جەند بەرھەلىستىيەكى ئاۋوھەۋاۋەش لەشۋەرىيادا بەقۇم كىتەۋكالىۋ جاننىنى روومىكە پىزىكىيەكان زۇر بىلۋە گىرەگىزىن دەۋلەتەن بىرەتەنەۋ سۇيەتەن جاران ۋە لەمىركەيە، لەۋۋالەتە پەقەت روومىكان جاننىنى روومىكە پىزىكىيەكان دىكرىتە زۇر جەۋدەۋى ۋە زەمىنەنى كىتەۋكالىۋ، ئەمەش لەسالى (۸۰۲) ۋە لەم ۋە زەمىنە بەشلىك ھەمە مەلىۋى (خەزمەتى روومىك) لەم بەشەدا سوتابەشە جەند مەركەزىنى تۇرۇنەۋى تاپىت بەروومىكە پىزىكىيەكان دىكرىت، جەند بىلۋەكرومەك دەردەن كەتتەپا باس باشترىن رىگا بۇ جاننىنى ئىم روومىكە، ۋە دەرىۋەنى مەندە جالاۋەكان تېۋىدا، ۋە ھەرومە رىگەي كۆكرەشەۋە ۋەشك كىرەشەۋە ھەگىرەنى باس دىكرىت، لەمۇلەندە رىگەۋەلەك شەپە بەناۋى (كۆمەلەي ھارىكارى بۇ بەرھەم ھېنانى دەرمەن)، ئەم كۆمەلەپە بەشەدارى لەمىرھەم ھېنانى روومىكە پىزىكىيەكان ۋە زەمىنەن لىئامادەۋە دەرمەنى ۋەلەت دا دىكرىت، ئەنچەۋەنى بەرپەۋەرىيەنى ئەم كۆمەلەپە لەجەند پەسپۇرۇ تەگىنەۋەك پىك ھالۋە كەپتەش لەم بۈرەدا كارىان كىرەۋە.

لەۋزۇ لەمۇلەتەكانى لەۋرۋەدا مەلەندى قۇشنى جېھانى بۇ بازىرگەنى كىرەن بەم روومىكانەۋە نامەزەۋە، ۋەك كۆمەلەپەنى (S.P. Penick. Com) كە بارمەكەي لەشارى ئىۋرەكە، ھەرومە جەند مەلەندىكى دىكرىت ھەن لەمىندە لەۋرۋە بۇ ھەمان مەبەست. ئەم ھۇكارەلەي كارىگەرن لەسەر بەرھەم ھېنانى روومىكى پىزىكىي ئەم ناۋەندى كەپرومىكى پىزىكىي تېۋىدا كەشە دىكرىت بىرەشە لىئامادەنى زەمىنەنى ۋە جەمەش بۇ ئەم روومىكى بەمگۈرەي كەشەگىرەن ۋە زۇرى بەرۋەم پان لەۋرۋە پىك ھالۋەي كىمەپا ئەم مەندە جالاۋەكە كە لەمەشە جىۋەلەكانى روومىكەمە ھەمە، ناۋەندىش بىرەشە لەگەل (خەك) ۋە ھەمۇ ئەم تۇخەم مەندەنى كە تېۋەپە كەشە دەۋرۋەرى ئەم روومىكە رىۋەي روونىكى ۋە كەرسى شى.

ھەر لەمۇلەتەۋەمۇرۇف ھەستى بەۋە كىرەۋە كەروومىك پىۋىستى بەم ھۇكارەنە ھەمە بۇ كەشەگىرەن، ئاتەر ئەۋەش قىرۋەۋ كەچۈن ئەم كەش ۋە ئاۋوھەۋا لەپارە بۇ كەشەي زىيەرە ئەم روومىكە ئامادە بىكات كەسۋەش بۇ ئامادە نەكرەۋە. ئەم ھۇكارە سۈرۈشەنە روونىكى Light كە تۇخەمى زەمىنەگىرە بۇ خانەي روومىك ۋە سەرجاۋەمەكى بۇ ۋەزە كەمپىرۇ جالاۋە پىرەمەشە، ۋەشە ۋەزەمە لەپىكەي تېشەكە پىكەتەۋە دەست دىكرىتە ۋەك تۇرۇنەۋەكان دەرىۋەشەن كەمەندى لەۋرۋەمەكان تۈنەي ھەلەرنى جۇرۋەك لەتەشكى روونەكەن ھەمەۋە ئەۋەنى دىكرە ھەلەنەن، ۋە ھەندەك تۇۋ جەمەرە دەرنەكەت بەمۇۋى

روونەكىيەۋە ئەمىتە ھەندىكى دىكرەن دەۋر لەۋرۋەكى دەۋرۋەن پىيان دەلەن سىيەرىيەكان، بەگەشە پىۋىستە ئاگادەي پىۋىستەۋەكانى روونىكى بىن بۇ ھەر روومىكىكى پىزىكىي.

پەلەي كەمەش گىرەكى لەۋرۋەكى كەمەز نىۋە ۷۸۰ روونىكى خۇر بەۋەي كەرسىيەۋە لەسەر شىۋەي شەۋەل تېشەكى زىرۋەز بىلۋەمىتەۋە، ۋە لەمەش بەۋەي پەلەي كەرسى بەمگۈرەي ۷۸ سەمەت پان لەۋەۋى ۋەزىۋەكە پان ھەر جەۋ ۋەزىۋەكە ھۇكارەكى جەمەش سەزە بۇ زىيانى روومىكەكە، ھەمۇ روومىكەكە ۋە پەلەي كەرسى خۇي ھەمە كەمەۋەشە پىرەزىۋەن ۋەزىۋەن پەمەۋە ئەمگە ھالۋە پەلەي كەرسى روومىكەكە لەم مەۋەلە دەۋرۋە ئەۋا زىيان لەۋرۋەكەمە دەۋستەپان پان دەمىرەت.

ۋەك دەركەتەۋە جۇرۋەك لەۋرۋەك ھەمە لەۋەۋە بەستەلەكەمەكاندا دەۋى كە بەرگەي ۶۶ پەلەي سەدى (ۋاتە ۶۶ پەلەي سەدى لەۋرۋە سەۋەۋە) دىكرىت ۋەلەي كەرسى (۲ پەلەي سەدى) پەلەمەكى بەرۋە تىرەنەكە لەسەر كەشەگىرەنى روومىكەكە.

ھۇكارەكى گىرەگىرە لەمەشەگىرەنى روومىكە دا بەتەپەشە لەكەتە سەۋەۋەنە ئاۋە، رىۋەي ئاۋى ھەلەۋە لەۋەكە دا كارىگەرى ھەمە لەسەر پىكەۋەۋەكانى روومىكە پىزىكىيەكان ۋە ھەرومە رىۋەي ئاۋ لەۋە بەشەكانى روومىكەكە، ۋەك زەۋەۋە پەلەي بۇد لەمەشە تۈۋەكەن دا دادەۋەزەت بەۋەي زەۋەۋەنى شى پان ئاۋى ئەم كەلەي كە روومىكى كەتەنى تېۋە دەۋەت.

همندي لهو زېتانه کمزهرين و پارتيزي لمر و وکه که دکهمن لکاتې
هرگري ها لهوې دوزمه کاني.

رنگای دهریتانی زهیته بدهدلم یوونگان:

چەند رەنگەيمكى جىياواز ھەيە بەلەم چەند ھۆكۈرىك رەنگەيمكى
دەرھەنەنە ئىككىرەيت

* شیوگی کیمیاوی زهیتکه، لگاتی دهره‌ناتی‌دا پتویسته ریگایمکی وا هملب‌ترین که‌زه‌ت‌گان به‌حالتیکی سرورشتی وک خوئی بدلاتر.

* نهو بهشدهی روومکه که گهزیتی تندایمو نستوری نیولری لهو
خانانهی گهزیتی تندایمو.

• هوڭاره نابوريه‌گان لاسرگي دهره‌نان دا پېوېسته نه‌گر
بامه‌وي بازوگاني بېسر زمېته‌گوه بگه‌ين، ژورترين بش لور زمېته
دهره‌نين وهره‌جوي مووټه‌مې بگه‌ين له‌گاتي دژباڼدن دا.

• هیندی نوو زمیته که همه ریگی دهرهینانمکهی دنگوژنت،
 ننگر برمکهی زور کهم بوو لهوا پیویسته ریگی تویندرومگان
 بکارهینرت، چونکه ننگر ناو بکارهات زوریمی زمیتمکه بهخو
 دروات، بۆ نمونه ننگر ویستمان زمیته پاسمینی بگرینو ناومان
 بکارهینا بۆ نه کرداره لهوا هیچ زمیتمگان نستنگر نابین.

[illegible]

يەككەم: دىئوبانلىق Distillation

گرداری دلۆپاندن ھەتیگە ئەو گردارانەى گەزىتى بەھەلم بۈۋى
بەجىلانگەرتەمە، ۋە ئەم رىگانە بۆلۈرۈن ۋە ئۆزىن رىگانە بۆ
دەھىندانى زەيتى عەترى ۋە پەزىشكەمەن، بېجە لەھەندى زەيت
گەمەركى گەرسى ئاگرىت ۋەك زەيتى لەمۇ كەمەگەرمى دەۋكەمەت،
بەگورنى ئەم رىگانە پەزىشكە لەبەھەلم گردنى زەيتەگە بەھۋى
گەرسەمە بەم شۆمە دەتۈن جىل بەگەنەمە ئەم بەشانى تە
گەمە گەرسە ئابەن بەھەلم ۋە دەپنەمە، ۋەتەر ئەم ھەلمە جە
دەكەنەمە دەپگۈرۈن لەمۇخى گازىمەمە بۆلۈخى شلى ۋە ئەم شەمە
لەمەلە ئانۋەتەمە بەشانى جىلانگەرتەمە.

بنجینه‌ی تیوری دلوپانینی لسمر نموه دناووه کهکاتیک دوو شاه
تیکه‌لاو دکرین کههیچکامیان لهوی نرايانا نمتوتنموه (ناو + زميت)،
لهمبرنموه کاتیک گهرم دکرین لهلمه‌یکی گهرمی تاپیتنا تیکه‌لاووه که
دهست دهکات به‌کولان که کۆی هه‌له به‌ستانی هه‌ردوو شاهکه له‌یه‌ک
کهش (ئشتوسهر) زباير بیه‌ت کهواته تیکه‌لاووه که لهلمه‌یکی گهرمی‌دا

و دهست بمکولان دمکات که لمپلهی گولانی همردو شلمکه کمتره
 لنگر بهجیا لمهگر بیانکولتین بؤ نمونه زهتی تربعتین که له
 ۱۶۰ پلهی سمیدیا دحکولت و لختاوا ناتولتیموه، لنگر ناومان تیکم
 کردو ملژایانمان دهینین لمپلهی ۹۶٫۶ پلهی سمیدیا تیکهلاوکه
 دحکولت و ۳۴ لیم پلیمه گمتره لمپلهی گولانی تربعتین (۱۶۰) و لمی
 ناویش (۱۰۰)، لمپلهی (۶۵٫۶) سمیدیا هلمه پستانی زهتکه ۱۱۳ ملم
 جیوهیهو هی ناوکه (۶۴) ملم جیوهیه، لنگر گزیان بکهینهو
 دهینین (۶۰) ملم جیوه دهکات که پکسانه بمپالمپستوی هوا (پک
 لعتوسفر).

ھەرچەندە تۈۋەنچان يەنى گەرسى دۇنيانىن نىزم بىلەنمۇ ئىشلىتىلىدۇ
چۈنكى زەھىرى تۈپەيلىدىن گەرسىنى سۈرۈش زەھىرىگە ئايلىنىدۇ بۇنىڭ ئۈستىگە
زەھىرىگە ئايلىنىدىغان سۈرۈش

۱- روشی و تقطیر آبی

نەم رىگايە بىھۆى ناھوقە دىھىت، نەمىش بىمىو شىۋ، يان
روومىگە دىگىنە ناو مىنچىلى دۇپاننىگە رەستىمۇخۇ يان
روومىگە دىگىنە ناو مىنچىلىكى شىمىكى كۈن كۈنەمۇ ئىنچا شۆرى
دىگىنەمۇ بۇ ناو مىنچىلى دۇپاننىگە بىمىرچى ناپىت لە دىۋارى
مىنچىلىگە بات، بىمۆرى مىنچىلى دۇپاننى لەمۇ كاتزايانە مەروست
دىكىن كەزىگ ناگەن وىك (مىر)، گەرم كەرن بىھۆى سەرجاۋىمىكى
ناگىرى رەستىمۇخۇۋە يان بىھۆى مىنچىلىكى گەمورى ناۋى گەمەۋە
گەمى دىكىن بۇنەمى روومىگە نەسۋىت (بەتابىتى ئەمۇ بىشانەى
گەمى دىۋارى ناۋەمى مىنچىلى دۇپاننىگە دىگەن) يان مىنچىلى
دۇپاننىگە بىمىرچى دىۋارىك (بەگىگ) ھەمە گەمى دىكىن لەمۇ
(ۋەك ھەمەمىكى ناۋى) وىك لەۋىنەى (۱۶) دا بىمىرچى.

لەم ڕێگەیە بۆ ئەو روومکانە دەبێت کەمبەرگەیی گۆلانی دەرگەن بەتایبەتی ئەوانەی کەمێک ووشک دەرگەن ئەمۆ رۆژمەکی زۆریش زەیتیان تێدایە وەک (رەگ و گەڤ توپکێی دار) و هەندێ جۆری گۆل کەمبەرگەیی نایان ئەمۆ تۆپەل دەبێ وەک گۆلەباخ. لەم ڕێگەیدا واباشە کەمانمیزی نایان ئەمۆ لەکێگەمۆ نزیك بێت چونکە گۆلستانمۆی گۆلەکان کۆنەمەکی زۆر دەرگەمۆت نامۆزگاری ئەمۆ دەرگەین کە لەم ڕێگەیە نابێت بەگاریسەتێری بۆ ئەو روومکانە زەیتەکیان بەگەرمی شەڕدەیتەمۆ و هەموو ئەوانەی کە رۆژمەکی کەم زەیتیان هەیە، ■ پێویستە تێبینی ئەمۆ بەگەین کەگەڤ گۆلەکان بەدیواری ناوومۆی مەنچەلی نایان ئەمۆ ئەنوسێن چونکە پلەیی گەرمی بەرز دەرگەمۆ وەلکانی سولتانان نا تام و بۆی زەیتەگەش تێکدەمەن. هەندێ گەڤ گۆل هەن لەکاتی گەرم بوونیان تۆپەل دەبن و ڕێگە لەدەرچوونی زەیتەکیان دەرگەن لاسە ئەمۆ پێویستە هەمیشە تێکسانی لەگەڵ دای بۆ ئەمۆی تۆپەل بپوون روونەفەت. پێویستە پلەیی گەرمی ئە (١٠٠ پلەیی سەدی) بەرزتر نەیتەمۆ چونکە پالەمەستۆی ناو مەنچەلمەگە زۆراتر دەبێت لەمۆ ئەتۆسفر بەمەش لەوانەمە لەبێکەناوومۆی ئەو زەیتە شەڕدەیتەمۆ وەک سەرئێ دراوە کەمە

گولی یاسمین یان گولمباخ لاسمر شیوه، چهند جینیک دنراو بتمنکی
کمرنگه بنت بمتۆنهرموکه بئاییدا بپوات، عترکه دمتۆنهمو
ههلی دمرگرت و مگیراویهک دهردهجی که بئاییدا بپوات عترکه
دمتۆنهمو ههلی دمرگرت و مگیراویهک دهردهجی که زهیتو
تۆنهرموکهی تێناه، دوتر ئهو دوانه جیادمرگرتمو لهیهکتر بههزی
دلۆباندن لهژر پالهمستۆیمکی کهم دا، لێرما مرچو سیفاتی تایبهتی
ههیه بۆ جۆری ئهو تۆنهرموههی که بمرگاری دههتین، لێرما چهند
ریگایهکی جیاباوه ههیه بۆ دهرهئنان، ههلبزارنی ئهم ریگایه
دهکووته سر جۆری روونکهکو جۆری تۆنهرموکهوه بهگمشتی ئهو
تۆنهرموهه بمرگرتی کهلهم مرچانهی تێناه؛

• پوښتنه زياتگي کله روم کله گدا هم په همدوي
لټونډ روم کله پوښتمو هو هر چي هم په لمښاتو وگاني تري
روم کله لمو ټوښتمو دا نټوښتمو.

* پوښتنه: ټولنيزو موکي کارلنک، نهکات لنگل زېته به تر ډېر ځای کېدا
ومهر وړي لنگل نهو ماښادني گه به به له ځانه گاني تري رووکه گدا.

* پیوسته تولید موهکه پله‌ی گولانی نرم بخت نه‌گهر دست کهوت
وهواوینوه بخت (متجانس) و هیچ ناسوریک یان پاشامویهک له‌دوی
خو‌ی‌موه به‌ی نه‌تئیل لمانا زیمه‌گمدا.

• نمو توپمروهونه باشن که لمانا لاولا نالونموهو نجه لوی
 خانابن، نمو توپمروهونمی که به گاردیت لمدمره نانی زمین
 عمری مگانا مگرین بنمو بمشهو:

Volatile Solvents به‌کار: توننده به‌کار به‌کار

ئىم تۇنۇرمۇھە بەنزىمى پەلى گەرمى گۇلانىيان دەناسىزىنە
 ۋەبەناسىنى لەزىمەتە ەمىرىمەكان جەپەگىزىمە ەمەكەردارى دۇلپەندىن،
 ۋەزىمەتكە ەپچ زىيانىكى لىنىكەمۇت لىرۋوى كىمىيىمە لىمۇ

Ether و **نیشتر** Ether، **هكسان** Hexane و **بەنزین** Benzene

ئەم توپنەرموۋاتە بەئاسانى زەپتەكان دىتوۋنەموۋ، بۇ كىرەلى دەرەھىنانى
زەپتەكە، گەلۈ گولەكان لەناۋ توپنەرموۋەكەدا تەرەككەپ لەناۋ
ئامبىرىكى ئاخرىۋا بۇ جەند سەمەتەك لىكەن ئىكەننى بەردىۋام ھەتتا
ھەموو زەپتەكە لەناۋ گولەكەدا ھەپە دىتوۋنەموۋ دىۋى گەلۈ گولەكان
دەپتوۋن، پالۋىۋرەكە بەھپا دادەنچىن لىنجا توپنەرموۋى تازە
دەپتەن بەسەر گەلۈ گولەكانى يەكەم جار تا ھەرچى زەپتى غەربى
تەنەپە ھەموۋى تەرەپتەن، دىۋى توپنەرموۋەكە لەزەپتەكە
جەپەكەپنەموۋ بەھۋى لىۋاپەنەموۋ لەۋز پالەپەستۋەكى نەزە،
لەكارگە گەۋرەكاندا دىتوۋنەپت ئامبىرى بەردىۋام (مىستەر) بۇ
دەرەھىنانى زەپت بەكاربەپتەن، لىۋەدا دىتوۋنەپت توپنەرموۋەكە
بەپەردىۋامى بەكاربەپتەن.

لنگول جاوینیری چیکوری لعلی گسریجا گنابیر له ۵۰ پمجا
پلهی سمی زیاتری (Continuous Extractor).

بهره‌کده کمون لهنیوان ههله گهرمه‌کو که‌او گوله سارمه‌گان پهلای گهرمی دینه خواروه بهی ۱۰۰ پهلای سهدی لهرمه هه‌لی ناومه که به‌به‌ردوامی ناچه‌ته ناو منجه‌لمکه وه به‌لگو به‌شویه‌کی هه‌میشه‌یی پهلای گهرمی ناو منجه‌لمکه له (۱۰۰) پهلای سهدی به‌یته‌وهو جه‌گه‌ری بکات. له‌ئز له‌م کار به‌گهرمی هه‌لی ناومه‌کا زه‌یتی که‌او گوله‌گان به‌شویه‌ی دله‌ی به‌جوه له‌گه‌ن هه‌لمکه‌کا به‌رز ده‌به‌وهو ده‌جده ده‌زگی سارگرمه‌وی ناویه‌وه.

منجھلی دلوپانلئنگه شينوي لولمکی هميه لئلزموه باريگرو
لسمروه پان و اروان تره وهك باسمان كرد لكانزاي مس پان ناسني
روپوش بستيل بهكارغيت، قماركعي ۲۰ مئتر سىجا بئته بهلام
لكارگه نطنى پكانا قمارى منجملهكه دكانه (۵۲) مئتر سىجا
وهنيويسته سرفاقي نهو منجمله بهميشي گونينيسمروه ب سافيت
وه جئيت گهو گولكان بيشويوهك دابئرئيت لئاوييا كك، ك ههلى
ئاو دمويت بئاوييا تويهل نعين چونكه لهحالئتي تويهل بونى گهو
گولكان دا بله گمرى ناو منجملهكه بهرز دهبنهوهو بهكهاووي
كيمياي زهيتكه دكوزئتو سيمهته سروشتيگانى له دست دعات.

له‌مه‌ره‌ه‌تانی زه‌یت نا به‌ره‌نگای به‌ره‌ده‌وام وەک له‌وێنای (ح) دا ده‌یه‌یه‌ریت، مه‌نه‌جی داڵا‌پان‌نه‌که (٦٤) سه‌تر به‌ره‌زو وه‌ شه‌وه‌ی لووله‌کی هه‌مو به‌نه‌ستونی دانراوه، که‌لاو گۆلی جه‌براو له‌به‌شی سه‌رموه‌ی مه‌نه‌ج له‌که‌وه ده‌گه‌ڕنه‌ ناوی وه‌دای ته‌یه‌پانه‌ی هه‌لی ناو له‌زه‌روه به‌ره‌ که‌لاو گوله‌کان ده‌که‌وێت و زه‌یتی ناو که‌لاو گوله‌کان به‌شه‌وه‌ی داڵا‌پی جه‌وک وەک ریگی پێشووه‌ ده‌گوزێته‌وه به‌ی به‌شی کۆنه‌نێسه‌ر، وه‌ له‌وه‌ی ده‌یه‌یه‌نێته‌وه له‌که‌لاو گوله‌کان له‌زه‌روه هه‌یه‌ (داو و زه‌مه‌که) ده‌یه‌یه‌ ناو کۆکه‌رموه‌یه‌ک، له‌مه‌یه‌یه‌کانی له‌م جه‌زه سه‌سته‌ که‌می رێژی له‌و زه‌مه‌یه‌که ده‌ستان ده‌که‌وێت له‌یه‌که‌یه‌کی گه‌ش دا به‌یه‌ی به‌راوه‌دگرین به‌ره‌نگای سه‌سته‌ی نۆبه‌تی، به‌وه‌ی له‌م هه‌یه‌شه‌وه له‌م سه‌سته‌ که‌مه‌ به‌کار ده‌یه‌نێرێ له‌یه‌سه‌زا‌دا.

نوع: دیرینه‌نمایی زینت به‌کاررفته‌ای توخ‌روبان: Solvent

Extraction

لبنتمیجاسی تایبتمندیستی له میدانی پیشسازی عطرها، لهبازاریا عطرێ وا همه که ژۆر بهرخه که پری دهێن زهینه سروشتیهمان (Natural oils) نهم زهینه بهریگی دلوپاندن، خووش ریگی دهرهینه بهوێنهروه لهناهیهمان، وختیبا زهینه که دهک حالمی خوێ دههینێوه کهله سروشتا ههیهتی، زهینه عطرهیهمان لهبازگاریها بهوانه خووتری کهمیگی دلوپاندن بهرهم نههاتوو. نهم ریگیه تایبته بهو عطرانی که بهسهستی جوانکاری و بۆن ها بهکاریین، بهلام نهو زهینهانی که لهمهیدانی پزهریها بهکاری بهتری بهم ریگمه دهرانهین.

دەرھنڤان بەھۆی توێنەرەوکانەو بەم شیوەیە تەبئیت
توێنەرەوێکی ئێمەنامی دەرزییەن بۆسەر رووێکە عەقربەکیحدا وەک

ھەممىتىگە بەجىن دھىنلارنى ھەتتا بىلىمىنى رۇننىگە تۇردىن لىزىتە
 ھەممىتىگە ۋە لىكۇننىدا رۇننىگە كۆيىمىنىمۇ ھەتتا بىر ھەممەت دھوتى
 Triple extract، ۋەك باس كىرا، ۋەزىتە ھەممىتىگە بىرلىكى
 ئۇپاندىن لىزىر پالەستىنى نىزىم دا جىيانىمىنىمۇ لىكۇننىگە.

ئەم رىگابى لىمىرھىننى زىتى گۈلى ياسىمىنى بۇنى گۈلەباخ
 بىكارىنى لىكالىتى بىكارىننى زىتى دا ۋەك تۇنەرمىنىك لىجىياتى
 رۇن لىمىنى شۇشەك پان تىمىنى شۇشەك دىكۇننى بۇ شىمىكى
 كاتىزىنى بىرلىكى قوماش بۇ دىكۇننى گەمىزىتى زىتىنى ھەتتا بىرلىكى
 گۈلەك دىمىننى ھەتتا بىلىمىنى قوماش زىتىنىگە تىر دىمىنى
 لىمىنى گۈلەك، دىكۇننى زىتىنى زىتىنىگە لىمىنى قوماش
 لىمىنى كاتىزىنىگە دىكۇننىمۇ دىكۇننى ھەتتا بىرلىكى لىكۇننى
 سىجىر زىتىنىگە دىكۇننى بىلىمىنى ھەتتا لىمىنى بىلىمىنى بىلىمىنى
 رىگابى باشىن پانە بۇ جىيانىمىنى ھەتتا سىجىرلىك پانە زۇر
 گرانە لىمىنى ئىپتىدائىي نىزىم ھەتتا گرانە دىكۇننى.

بىرلىكى تىرلىك بىلىمىنى تۇنەرمىنىك Maceration method

دھىننى زىتى بىلىمىنى تىرلىك بىلىمىنى تۇنەرمىنىك
 لىمىنى بىلىمىنى گۈلەك لىمىنى لىمىنى گۈلەك
 دىمىنى لىمىنى تۇنەرمىنىك بىلىمىنى بىلىمىنى ھەتتا بىرلىكى
 بىلىمىنى لىمىنى تۇنەرمىنىك ۋە ھەتتا جىيانىمىنى لىمىنى
 ھەتتا لىمىنى بىلىمىنى تۇنەرمىنىك بىلىمىنى بىلىمىنى ھەتتا
 بىلىمىنى رىگابى زىتى لىمىنى تۇنەرمىنىك بىلىمىنى ھەتتا
 لىمىنى جىيانىمىنى بىلىمىنى تۇنەرمىنىك بىلىمىنى ھەتتا
 زىتىنى ھەتتا بىلىمىنى تۇنەرمىنىك بىلىمىنى ھەتتا
 كەمىنى گۈلەك ئەم بىلىمىنى ھەتتا بىلىمىنى ھەتتا
 تىرلىك بىلىمىنى. لىمىنى بىلىمىنى ھەتتا بىلىمىنى ھەتتا
 ھەتتا لىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 جىيانىمىنى نىزىم بىلىمىنى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 گۈلەك ھەتتا بىلىمىنى تۇنەرمىنىك ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 بىرلىكى لىمىنى بىلىمىنى نىزىم بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا
 تۇنەرمىنىك لىمىنى گۈلەك جىيانىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 ھەتتا بىلىمىنى.

جىيانىمىنى بىلىمىنى ھەتتا Circular immersion extraction method

ئەم رىگابى لىمىنى دھىننى بىلىمىنى بىلىمىنى بىلىمىنى
 (بىلىمىنى) ۋە لىمىنى دھىننى بىلىمىنى بىلىمىنى بىلىمىنى
 بىلىمىنى بىلىمىنى لىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 بىلىمىنى بىلىمىنى كۈن كۈن بىلىمىنى بىلىمىنى لىمىنى
 بىلىمىنى بىلىمىنى كەمىنى لىمىنى لىمىنى ھەتتا ھەتتا
 بىلىمىنى بىلىمىنى كۈن كۈن بىلىمىنى بىلىمىنى لىمىنى
 (بىلىمىنى) بىلىمىنى لىمىنى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا
 بىلىمىنى بىلىمىنى لىمىنى لىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 بىلىمىنى بىلىمىنى لىمىنى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 بىلىمىنى بىلىمىنى لىمىنى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 لىمىنى بىلىمىنى بىلىمىنى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا

دھىننى بىلىمىنى تۇنەرمىنىك Non Volatile Solvents

لىمىنى تۇنەرمىنىك كەمىنى بىلىمىنى لىمىنى زىتىنى
 ھەتتا بىلىمىنى دا ۋەك رۇننى مانگا رۇننى بىلىمىنى زىتىنى
 بىلىمىنى زىتىنى ۋە ھەتتا جىيانىمىنى ھەتتا بىلىمىنى
 ۋەك (۶۰% رۇننى بىلىمىنى ۶۰% رۇننى مانگا)، ئەم رىگابى گۈلەك
 بىلىمىنى رۇننى پان زىتىنى دھىننى بىلىمىنى تىرلىك ھەتتا
 بىلىمىنى بىلىمىنى (زىتىنى ھەتتا بىلىمىنى بىلىمىنى ھەتتا
 تىرلىك رۇننى زىتىنى ھەتتا بىلىمىنى گۈلەك لىمىنى
 جىيانىمىنى بىلىمىنى ھەتتا Concrete oil ھەتتا
 زىتىنى بىلىمىنى لىمىنى بىلىمىنى Absolute alcohol لىمىنى
 جىيانىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 Absdute oil ۋە لىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 ھەتتا بىلىمىنى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 دھىننى ۋە ئەم كەمىنى بىلىمىنى Triple extract، ھەتتا
 رىگابى ھەتتا بىلىمىنى پان تىرلىك رۇننى لىمىنى بىلىمىنى
 بىلىمىنى بىلىمىنى.

۱- رىگابى ھەتتا Enfleurage method

ئەم رىگابى رۇننى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 بىلىمىنى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 پارچىنىك تىخەتە دھىننى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 گۈلەك لىمىنى بىلىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 كەمىنى دھىننى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا
 لىمىنى بىلىمىنى لىمىنى ھەتتا ھەتتا ھەتتا ھەتتا

76

كەشتى ژېر دەريايى

ئووكەكانى (نتوات) شەبۇلەكان شۇيى كەشتى ژېر
 ئاۋ (غواصە) بۇمانگە دەستكردەكان ئاشكرا دەكەن
 ھەندىك راپۇرت دەلئىن لەۋلاتى جىن ۋى لېھاتوۋە كە
 دەتوانىت شۇيى كەشتىيە ژېر ئاۋمىيە ئەتۈمىيەكان
 تەمرىكى ۋە بەرىتانى، زۇر بە ۋوردى ئاشكرا بىكات بەلام
 ھەندىك لەمزانەكان لەۋ باۋەردەكان كە ئەگەرچى
 گەشەكردى جىنى ئەۋەندە پىشكەۋتىيە كە بتوانىت
 شۇيى كەشتىيەكانى ژېر دەريا بەرىگەي بەكارھىندى
 مانگى دەستكردەۋە دەست نىشان بىكات، بەلام جىن ھەر
 ئاتوانىت كە چاۋدىرى چوۋلەي ئەم كەشتىيە
 لەمەرزىي دەرياكەندە بىكات، بەلام (چون كابل) كە
 ئەندامە لەنيزلەي ئەنجۈمەنى پىراندا ۋوتۈۋىيەتى
 كەجىن لەسالى ۱۹۹۷دا بەرنامەيەكى دەست كەۋتۈۋە
 دەريايى دەست نىشان كەشتى شۇيى ئەتەكان لەۋ
 دەرياكەندە ۋەكو كەشتىيە ژېر دەريايىيەكان
 بەيمەكارھىندى رادارى مانگە دەستكردەكان. (ئەپان
 رۇبىسۇن) كەشارەزايە لە مەيدانى دۇزىنەۋە تەتەكاندا
 لە دوۋرەۋە كە بىنەماكانى ئەم تەمكىيە ئە بىيىست سالى
 پىشۋودا زانراۋ بوۋ، ئەمەش يە سوۋد ۋەرگىزىن لەۋ
 ھىلەي كەئەۋە گەرمەكانى سەر روۋى دەريا ۋ ئاۋە
 ساردەكان ۋ خەست تەركەن ئە ۋولايىدا پىشانى دەمەن
 چۈنكە چوۋلەي ئەم ھىلە دەپتە ھۈي ئارىكىيەكى كەم
 لەتاسىتى روۋى دەرياسادا، دەشتىت ئەم ئارىكىيە
 بەرادارمەكانى مانگە دەستكردەكان ۋەرىگىرەيت كە ئەمانگى
 دەستكردى ئەۋرۈپ (ERS-2) دەچىت، ھىزىمەكانى
 ئەمەرىكاش مانگى ۋاپان ھەيە، كە بەشۋەدەيەكى
 تەۋەپىيەدە دەتوان شۇيى كەشتىيە ژېر دەريايىيەكان
 ئە ۋولايىدا دەست نىشان بىكەن.

ئىنتەرنېت / الزمان / ۲۲۲

كەبۇن ۋە سىفەتلىك جىۋاۋزە لەمى زەيتەكە، ۋەمەرومە ۋەمە زەيتەنى
 كەتەستەرىيە تەبىئە (Esters) ۋەك زەيتى گۈلى لائەند
 (Lavender oil) ئەم زەيتانە شىۋەمەۋە ئىك ھەلەۋەشۇن
 لەمەنجاسى ھەلگەرتى نادروستەۋە ۋەمگۇرۇن بۇ تەشەكان، بەلام زەيتە
 بەمەلم بوۋەكان لەۋرۈمگە ئاۋۇگىن چۈنكە چەند ماددەيەكى ئە
 ئۆكسىنى تەبىئە (Anti oxidants) لەگەل زەيتەكە كەمەپەرىزى
 لەم كەدەۋە.

ۋەك زانراۋە زەيتە بەمەلم بوۋەكان مەۋلەمەنن لەمەندە
 ئەمگەۋەمەكان نا ۋە بۇمەۋەمەكى زۇر دەتوانىن ھەلەپەرىن ۋە ئىك
 ئاچىت.

پۇرۇستە لەمەكانى ھەلگەرتى زەيتە بەمەلم بوۋەكان نا ھەرچى ئاۋى
 تەبىئە دەرىجەلىك بەتەپەتتى ئەم زەيتانە كەمەپەرىزى ئاۋۇگەن دەست
 ئەگەۋەن، ئەم ئاۋە بەھۈي خۇيەمەكانى كەپەرتى سۇدۇمى ئاۋۇگەن
 ئەتەرتى زەيتەكە ۋە بۇ مەۋەك راپەۋەشۇن ۋە ئاۋەكى ئاۋ
 زەيتەكە ھەلەمەزۇرۇت، بەھۈي پالۋتەۋە خۇيەكە چەمەپەرىزەۋە
 پالۋتى ئەم خۇيە بەھۈي كاشەزى پالۋتەۋە ۋەمە ۋە زەيتەكە
 زەيتەكى چوۋە، دەتوانىن بەيمەكارھىندى پالۋتن بەتەپەستى Filter
 presses پان پالۋتنى كەمەپەرىزى ۋەك Kiseiguhr پان بەھۈي
 كەمەپەرىزى لەمەپەرىزى چوۋە (Centrifugation) ئاۋەكە
 سىپەكەمەۋە، ھەمەۋە ئەم رەپەكە ئەمەنجاسى پان ئەمەپەستەۋە
 ئەم بۇ زەگەپەرىزى لەمەۋە بەتەپەتتى بەكە بۇ پاكەرتەۋە لەمەندە
 مەپەپەرىزى كەمەۋەشۇم لەمەۋە زەيتەكەيە، بەلام لەمەۋە ئاتوانىن
 كەمەپەرىزى كەسۇم پان خەلۋى كەك بەمەپەرىزىن بۇ زەگەپەرىزى لەمەۋە
 چۈنكە ئەم ماددە كەلەك دەكەن لەگەل ھەندى ئە ماددە كەلەپەرىزى
 ناۋ خۇيى ئاۋۇز پەك دەمەپەرىزى Complex Compounds .

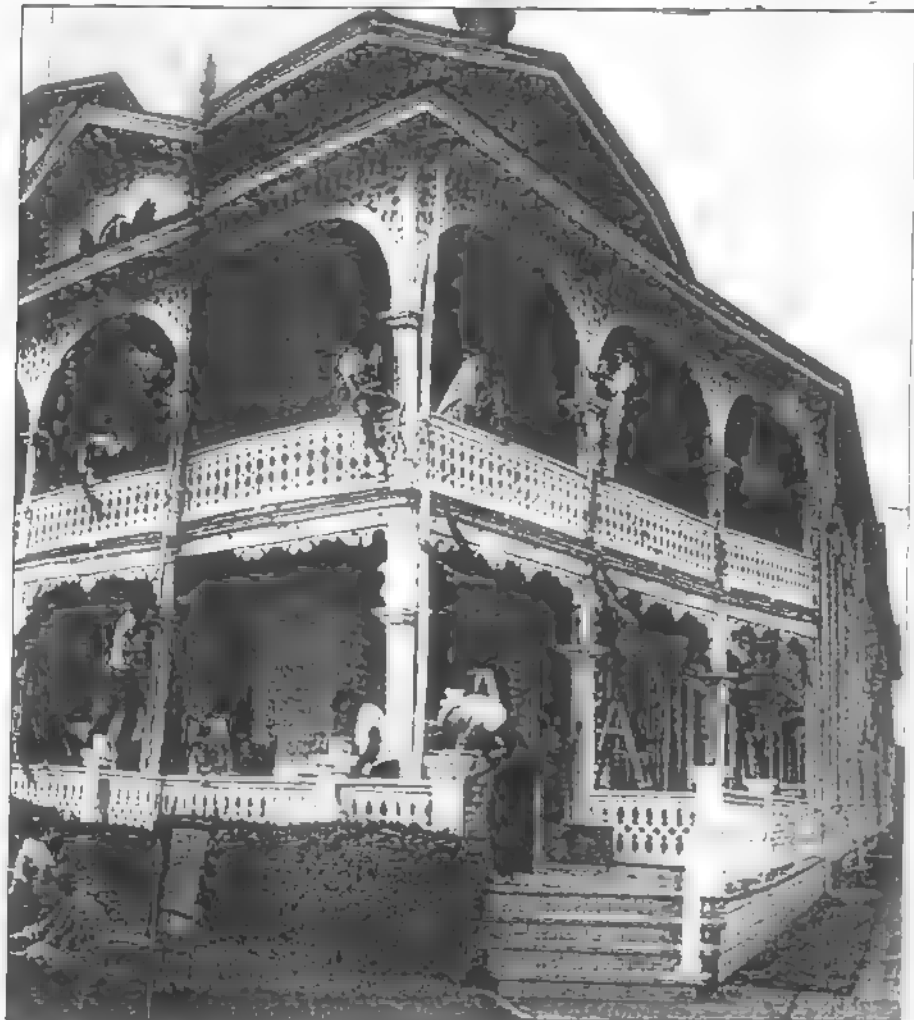
لەمەپەرىزى كەمەۋەشۇمەكان پەمەپەرىزىن پۇرۇستە لەمەپەرىزى كەمەپەرىزى
 ئەمەۋە بەكەپەرىزى ۋەمەپەرىزى ۋە ناپەت بۇر بەرەپەرىزى ھەمەۋە لەمەۋە
 شۇۋەكەمەۋە مەپەپەرىزى ئەمەۋە شۇۋەكى كەمەپەرىزى ئەمەۋە پۇرۇستە لەمەۋە
 ۋەشۇك پەت، زۇر چار شۇۋەكى تارىك بەمەپەرىزى ۋەمەۋە ئەمەۋە
 كەمەپەرىزى ئەمەپەرىزى بەمەپەرىزى خەمەۋە ۋەك N2 پان
 CO2 پەمەپەرىزى مەمەپەرىزى ئەمەپەرىزى كەمەپەرىزى بەمەپەرىزى زۇرۋەمەۋە
 ھەمەۋە ئادەت.

سەرچاۋەكان

۱. النباتات الطبية وراۋە ۋە مەمەپەرىزى
۲. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى
۳. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى
۴. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى
۵. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى
۶. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى
۷. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى
۸. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى
۹. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى
۱۰. ۋەمەپەرىزى تەبىئە ۋەمەپەرىزى

بەكەم گىرەڭگى دەمەن بە ئەو
كۆشەنەي كە راستمۇخۇ
پەيغۇمبەرى بىلەن
رۇزىيەنىمۇ ھەمە ۋەگە
كۆشەنەي تەنھەرىكەتلىرىدە
لەگەن ھەتتە تەنھەرىكەتلىرىدە
لە دەمەنە گەمەرىدە ۋەگە
(بەنھەرىكەت ۋە تەنھەرىكەت
ئۇستازلىرىدا بەك دەرگەمە
چۈنكە ئەو ۋەتەننىڭ كۆشەنەي
تەنھەرىكەتلىرى ۋە تەنھەرىكەتلىرى
ھەتتە تەنھەرىكەتلىرىدە ھەمە
كۆشەنەي تەنھەرىكەتلىرىدە، بەنھەرىكەتلىرى
ئەو كۆشەنەي كە پەيغۇمبەرىدە
بەنھەرىكەتلىرىدە ھەمە تەنھەرىكەتلىرىدە
خەتتە ھەمە كە تەنھەرىكەتلىرىدە
راگەنە تەنھەرىكەتلىرىدە كە
لەگەن ئەمە كە تەنھەرىكەتلىرىدە
بەنھەرىكەتلىرىدە ھەتتە تەنھەرىكەتلىرىدە
لەمبەرى زەنھەرىكەتلىرىدە كە
رەبىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە بەنھەرىكەتلىرىدە
شەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
مەنھەرىكەتلىرىدە ھەمە ھەمە كە
تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە

بەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
لەمبەرى زەنھەرىكەتلىرىدە كە
رەبىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە بەنھەرىكەتلىرىدە
شەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
مەنھەرىكەتلىرىدە ھەمە ھەمە كە
تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە

ئەو بۇرەن بەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
نامۇ دېتە بەرگە ۋە بەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
لەمبەرى تەنھەرىكەتلىرىدە بەنھەرىكەتلىرىدە
رۇشەنەرى لەمبەرى بەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
زۇرەرى زۇرەرى تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
نەسەرى رۇشەنەرى ۋە كۆشەنەرى جەنھەرىكەتلىرىدە
مەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە بەنھەرىكەتلىرىدە
بەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە بەنھەرىكەتلىرىدە
ھەنھەرىكەتلىرىدە كەرى بۇدەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
نەسەرى تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
بەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
دەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
ئەو تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
رۇشەنەرى تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە
تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە تەنھەرىكەتلىرىدە

لمنزه دروست دهيت كه زانست و هنري نانميراد كارو كارنامو بيان
لسمهر پمگري هميت.

[illegible]

اھوانمىيە گۆشلىمىگىرى تۇتۇزمۇرۇمىكان و بىلىك نەمگىيىشتىن
تاپالمىك كۆسپ بىت چۈنگە ھەرىكەتھان لاي خۇيەو سەرقالى
تۇتۇشنىمۇ خۇيەتتى وزۇر بىگىمى تىكىل بىگىسانى تىرىدىن
ئىمىشپان خۇي لەخۇدا ھۇيك بىت بۇ لەو مىسەلمىيە چۈنگە لەو
تۇتۇزمۇرۇم گەنچىمى گە سەرگىرىمى تاپكىرىندىمىيە لەسر بۇماۋىكان
بۇنۇمە خەرىكى (جېئانىگىنى) ئادىمىزادە وتۇنلای لەمۇى نىيە گەخۇى
سەرپىك بىكات و بىە لازىدى بېھار بىدات لەسر راھىئانى لەنچامى
تۇتۇشنىمۇ و تاج رادىمەك لەگەل زانىستى رىمۇشت ما بىگانگىرىدىمىيە
لەوبارە باشگۇى و دىستىمىر بىۋەنى زۇبەى زۇرى تۇتۇزمۇرۇمىكان
ۋاپان لەمەكات گە خۇيان لەزۇرىشت بىزنىمە تىمانىت ۋاى ل ھاتوۋە
ۋىكو بىرەرمىكانى چەك تىروست گىردن ھەرىكەتلاى خۇيەو ھەول
دەلت كارگەمەك بۇخۇى دىروست بىكات و چەكى تىدا بىرەم بېھىزى
بىۋىيىمە لەوبارى كىتاپىدان گۇى ئادىتە لەو دىمىلۇگىمى گە لەبارى
تۇتۇشنىمۇ زانىستى و پىپۇندى لەو لەگەل بىھا رىمۇشتىمىكاندا
دەگىرت.

"گلود دبرز" که بهر پوهېرې تويزېنوموې فلسفې بڼو
لهمېلېنې تويزېنوموې نهشتانې له بامېموه وای خړې دهرېرو
ووتې، "مسئله جالګې زانستې و پېوړندې به نامېزادوه کمتر
دمخړته روو چونکه نهېنېهو بڼمې هېر تويزېنوموې زانستې
پمو شوېمېه څوکسې دهګرېنوموې بې لږچېنکې که لمتاخنا هېه
هرامېر به پهرېنې زانست که له راستېدا برېته له
دوورخستومو پېژنې لېومو ګړنې شو هانګواندې که له پوړې
پهرېنېنا نېرېن شو باره وای له خلک ګړدوه که دېدو بېچوړنېان
بګوړنېت و لهو پېروپېلېن که سمنګ و سرزېنک لېنېوان دمسئلات و
زانست دهمېنېت.

نیتاها من و له میژوهه دروست گران و هدر چمنده زانیاری میکان لهباری روودای گوروی نمتوسیهوه زور نهینین و زانیاری میکی زور کم نهیت هیچ ناچنه دهرودی لهو بازنه داخراوی بدموری نام و دهوگا نمتوسیهکانموه هسب گران، همره میکان لهسره بهیری لهو زانیاریانی که ههینه و لهبرهستاندیه مامه لهگهل زانستنا دهکن سوزندی زانست بهیری بهکارهتنان و کارتیگری له ژبانی روژانهبانا دهکن بهای لهووه ناچن که توژینهوهکان بهچ شیویهک بهمنجهام دهگه بهیرین و بهناگانین لهبرهه رمایری میکانی نهجای لهو توژینهوهه که تاج رابهک و چون بهیه دهگرن، بۆ شوژنه کم کس له همرهسانا ههیه که زانیاری لهسر زیانگری بهی نهچن ژبانی بهی که گرنهوهی ههیت چن له شارهبان لهو بهاروه دوا ووتی، "له راستنا جری سر سورمان نه نهگهل بهین تهگان لهگهل له بهاری شتیگهوه بهرباریان ن نهگهل لهوا ههگهل گوکی بهن نادن جهنگه لهو باسانه ناگهوه نیه بازنهی ووتووژی گشتیهوه لهوینا دامهزروی تابیهتی ههیه که بهوکارانه بهشش و همر لهوان بهبار بهنست و نهجهامهوی لهو جهوه زارنه بهلام ووتووژ لهسر لهوه دهگرت که نابا لهو گوروه بههوه توپانه بهم ناوچه بهنا بهمهزین باله شوژنیکی تر؟ بهلام ههگهل جهون جهون لهسر دامهزرواندننان ناگرت لهرها کیشهی دوری نهوان لهگهل لایوان زانستی و توژینهوه لهلایهک لهگهل لهوگراس بهرزه برن و جه بهج گرنی لهلایهکی تروه بهرونی به بهار دهگهوت.

له‌گۆشه‌یه‌ی روه‌شبه‌شوه زانست گه‌یه‌ك فیزیۆن خێته به‌رحاوه‌
چونكه‌ هواى دو سهدى په‌ له‌ به‌روای ئاده‌میزاد به‌ دواوه‌ی پرشنگه‌ی
زانست و په‌شكه‌وتنى زانستى ده‌یه‌یه‌ی زانست ده‌سه‌وه‌مان بوو به‌رامبه‌ر
به‌گه‌ر و گه‌رمه‌كانى ئاده‌میزاد سه‌رمه‌ی شه‌وش خۆی له‌خۆیدا گه‌ی جاره‌
بۆته‌ سه‌رحاوه‌ی وێنه‌كاری و ته‌نه‌یه‌یه‌ی.

[illegible]

جاوېنې نېگموتوه چونکه لخوا لسموه گډه پېنراوه رووبه رېکټيډز
فراوانتر هډه که نېمېنراوه نږمه پېچاو ناټونښ پمې بېگمردوون
بهرين و بزاتين چي ټينډه دushmanوي شارغزي گمردون بين به هموو
نوښريگانېنوه گواټه دهېټ چي پکښي لمانه دښنه برسپارو لاي
نادميرزه کلهکه دېن پاسي زانستېش لخواي که "نازور بېټ گډم
دهېټنوه" واته هډا زنياري مان لېواړه جياچيگاندا زياتر و څوونډر
پېټنوه لومړنه هسټ دمکښن که رووبه پوړي گه ل شتي څري ناهپارو
نامې بويوندموه گواټه گمران و بېموا دجوون و توڼيزنموه بڼه
بمشک له لږان لاسر و هريلېمکي سرگومتنوه پلېمکي نوږت و
بهرنتر هډه دهېټ مروځ بېايا سرگهوي لېبر لخواي مروځ هډي
هېمو بېر دمکاتموه گواټه وستان نه پ لېوواړه دهېټ دمرگاي
تافيگانگان بخرنه سرپښت و تافيگرنه وديان ټيندا لمانجام بښت
گهرسوي پټويستي بې تابين بگرښت.

[illegible]

لەمەڕێ ئاساستی جیهانییدا گێ بەرگێ یەمکی زۆر ھەبە لەنێوان کۆمپانیای جۆریبە جۆرەکاندا وای ئی ھاتوووە وەکۆ ماسی قرش گەورەکانیان ووردیەکان شووت دەدەن بۆ نموونە کۆمپانیای (ئابکرزۆشەتی) ئەمەریکی گە لەسالی (١٩٧٥) ھووە گەوتۆتە کار توتنی لەم دو دەسەڵاتی ھاویدا، بەسەر بازاری زانیاریەکانی جیهانییدا زال بێت و ھاالاگە بەمەرو لەوە دەچوات کە وورده وورده دەسەڵاتی بەسەر پەرۆگرامەکانی (ئەنتەرنێت) ئا بەگێت کە بەسیستەمی (ویندۆز) کاردەکات ساڵانە بایی (١٢) ملیار دۆلار فرۆختی ھەبە کە رۆژبەرۆژ لەسەرکەوتنەبەو نزیکەیی (٢٥) ھەزار ھەرمانیەر لەو کۆمپانیاییدا کاردەکەن.

[illegible]

سازمان غذا و دارو:

* گزشتہ سطور میں (۵۱)۔

[illegible]

گندمی سے یو یامہ ڈی خود دانہ کھائی گندمی سے لطف لے لائی

سیدم و سیدم و کمال و انعام شہر و منزل و کتاب و بیوان

با نمودن چاک بزائین که لهم روزگار ما نمو میلمتانه کی که لمباری زانست و تمکنه لوزپاوه پیشکوتون نمو گلی خار دینه دم راست و نوابزپهون و له نیومنده دولتمتیکاندا له خانگی تابمستی خویاندا ماملمهان لنگه لدا دگرکت دعبیت وگو صونمیک باسی ژاپنیکان بکهن که چون لهدوی کارسانمکانی هیروشیماو ناگازاکی نمو پمندیکی وینان دلدا که نه لمباریان دمچنتموه و نه زانستیش فرماویش دهکد: چونکه لنگر وانموبله لمانه بوو تاگو ئیستا چمنه جاریکی تردستیان بصره وچاوما بهیاناویه. کهواته زانست له لایمکی تریدوه دعبیته هوی ملیبایی و ناسوودهی و بهختیاری کهواته نیمش لسمونوا دعبیت ناوایر بکهنتموه بمبرو بوجوونیکسی نوئ وه بمورمیکسی بعرزت له جارن نخش و بهلان لمبریزن و معمول بلعن پرزگراسی خوینن لسموجم قوناشمکاندا لمبریزنتموه چونکه براسی لمانه کی که همن و نمو بوس جاریکه سمد دعبیت کهلم وولاتما دمرگای قوتابخانهکان گراونتموه به لام شتواز ههمان شتوازه به چمنه سائیک گوزانیکسی کهمی لنگر نیانا گرابیت نیاره لمیش بعی هونمبووه و کمندو کوسپی له بمرمدنا قوت گراونتموو همر بشی لسمووم کهخهک له نمخویندهواری قوتار بگات میلمتی نیمش سمریست نمبووه له بریاردن و گارگرن و ههئیردن و بوخته کردنی نمو پرزگرمی کهمیستیتی.

بهریزان مروف همتا زیاتر بزانت هست دعات که گم بهزانی
هه تاگوزیاتر لاشتمکان ووربیبتهوه شنی نوئیتری بؤ بهردمکویت
بهاگدین دورین سمیری دورویری غلات بکویت ئیتا همر هجیت

ترشە باران

ۋە مەترىيەكانى

نورسىنى: ئان لا باستىل
 ۋەرگىپرانى ئەلىگىزىيەۋە: سى. ج. ئۆمەر

ھىزار دەرياچىمى گە لە ۋلاش ئېمىدا ھەن بىر ماسىن، يان خەرىگە
 بىر ماسى بىن."

چاران وانمىو، لىسەرقاى ئەم سەمىدىنا لىمەرياچىكانى ناۋچەى
 ئەمىرنىگە ۋ ئەوانى ناۋچەى سىگىنلېناپا ماسىيىمكى زۇر ھەبىو،
 ئېانى سىرۋىشى باش بىو، بەلام پاشان، ۋەك ئىمەۋى پەردەيەك
 بىمىۋانى بىسەر شانۇنا داپىرئىمەۋ، ئېاندارانى دەريايى بەرە بىرە
 دەستەن بە مەردن گەرد ۋ ئەم ئاۋەلەنى نىگەش كەلمەسەر ئەوان دەليان
 بەرمە نابوۋى جۈۋن.

بۇ ؟ بىمەۋى كۈشەپەگەۋە كەپپى دەۋىرئىت بارانى ترشەلۇك(پان
 بىمىۋەپەكى راستى، نىشتۈۋە ترشەلۇكەكان)، كەمەندى ۋوشك ۋ تىپرو
 دىمەۋىشئىت. كەسپىش بىمەۋەۋەش ئازانئىت كەمەترسىيەمكى جەمەدە.
 بەلام ، بە سەمەقا زاناي بۈۋە جىپاكان خەرىكى ئىكۈلنەمەن ۋ ۋەنى
 كۈشەگە خەرىگە رۈۋن دەپئىمەۋ، بارانى ترشەلۇك كاردەكەتە سىر
 رۈۋى ئاۋەكانى رۇۋەلەلنى ۋلاتە پەگىرتۈۋەكانى ئەمىركاۋ كەنەملەۋ
 سىگىنلېناپا، ئەۋەشكە كار بىكاتە سىر ئاۋى نىگەش ئەناۋچەپەكى
 فرۋانى نىۋە كۈى پاكۋورى جىپان. ھىرومە خانوۋىبەرمەش دەرمىنئىت ۋ
 كار دەكەتە سىرخاك ۋئاۋى ئېر زەمىنى ۋ تەننەت تەمىرۋەستى
 مەۋقەش. سىرەمى ئەم بىمەنەقى گە ھەن، ھېشتا ئەم راستىيە
 پۈۋچەل ئاگىرئىمەۋ كەماسى دەرياچەكان بىمەۋى بارانى ترشەلۇكەۋە
 ئەمىرئەۋ-ۋە پەپئەۋەنى PH، ئەناۋ دەمەن.

ئىۋارەن جەز دەكەم بە بەلەمەكەم لىمەرياچەى ئەمىرنىگە
 گەشتىك بىكەم. بەلام ئەۋەپەمەنى گە دەپپىنەم ھەمان دېمەنەكەمى
 چاران نىيە. ئەمەسىي تولۇ دەپپىنەم سىرەكەۋە سىرناۋەكەۋ زەردى
 خۇراۋاۋ سىر ئاۋەكە بىشەلەقۇن ۋ ئەپالەندى ماسىگىرى (ئۆسپىرى
 Osprey) دەپپىنەم ئەم كەنارەندە بىمەۋى ماسىدا بىگەپپىن ۋ ئەمىرۋى
 دەريا (Otters) دەپپىنەم بىمەردى كەنارەكاندا ھەلگەپپىن ۋ سىرەكا
 بىگىرۇن بۇ خەۋراگى نىۋە رۇيان.

لەپاگۋورۋ باشەرى ئەم شۈنەقى كەلپى ئەلەم بەلەپەنى كەمەۋە ۱۸۰
 دەرياچەى بىمەسى ھەپە كەمەكەتە ۶۶ كۈى ھەمەۋ دەرياچەۋ كۈلەكانى
 ناۋچەى شاخەكانى ئەمىرنىگە لىمىۋىۋىۋىك.

جۈۋر ھىزار مەيل ئېرەۋە دەۋىرئىر، لىسۋىد، دەرياچەپەكى نىگەمى
 كەم بىنى. سىۋىپەرى گىرئ گىرئ، ۋەك جۈۋرچىۋە، دەۋىرى ئاۋە زۇر شىن
 ۋ بىرەسكەدارمەكى داپو، دىكتۇر (ۋىلەم دىكەن)، كەپپەپپىرىكى كىمىيى
 ئاۋەۋ لەپىزەنى نىشتەمانى پاراستىنى ئېگە لىسۋىد لېش دەكەت،
 ئېشارەتى بۇ دىۋارىكى بەردىن گەرد كەلە نامىنى كەنارەك دا بۈۋە ۋتى،
 "قاپكەكەكان، ھىزار سال لىمەۋ پېش، ئەم خەمنى بەرگىرىيەپان
 دەۋىستەردە تۈنەپان كەمارۋەمكى مەۋزەپان بىمەۋىن جۈۋرە ئاۋە دار
 ماسىمكى زۇرپان ھەبۈۋ بۇ خۋارەن، بەلام ئېشتا، بۇ يەكەم جۈۋر باش
 سەردەمى سەمەۋىنەپان Ice Age دەرياچەى سىۋن تەننەت تاگە
 ماسىمەكىشى تېلە نىيە. بىمەۋچۈۋىنى مەن ۲۰ ھىزار دەرياچە لەم ۱۰۰

يېمىجۇر، ماسسى، زورۇلۇرى روبارىكان، وڭ كىنارى كىنەن
لەپىندى پىشپىنەندە، لە مەترسىيەكى چاۋمىرلىكرو ئاگانەنمان
دەكەنمە.

تالانبار: ھەناسى سەردەمى مەكىنە

زۇربى پىشپان لەو باۋمەن كە مابى ئەم نىشتە تىرەلۈكە
بەھۇ بىلۋىيۈنمە سوتاننى خەلۋوز ۋازى سىرۋىيە لەپىيەندە.
سەرمە پاپىنە بىۋىن بىرۋى شىۋىيەكەنى پارلىنى ئىنگە،
دوۋەلەتلىكەنى كارگەكەنى بەرەسەننى كارىباۋ بىلەن
پىشپانەنەن كارگەكەنى ئىن تالانمە (مايۇكەنى گۇگىرى
لۋىيەنەننى نىرۋىيەن) بىلۋى دىكەنمە، كەسەنمە بىرۋىيەن
باران تىرەلۈكە ئۆكەيدەكەنى نىرۋىيەن لەپىيەنەننى ئەگىزۋى
ئۆتۈمۈل، بىشۋىيەننى زۇر ھەلۋى لە پەننى كىمەيۋىيەنمە بەرۋى
دەپنەنمە سەرجاۋمەكى مەكىنە پىشپان، كەپنى مەترىن، بىرەننى لە
دوۋەلەتلىكەنى تىرە (ھەس تىرەلۈكە) پەننى كەنە ئۇمەنمەن،
وڭ قورقۇشەن كەدەمىيۇم. بىلۋى تالانبار سەرمەكى ئۆكەيدەكەن،
گۇگىرى نىرۋىيەن كە نىشتە تىرەلۈكە بەپىيەنەن، بەرەنمە
شەپى ۋىكە تەپ.

ھەنەننىك لەم ئىنگە پىشپانەن، كەلە لۋىيەننى كارگە
پىشپانەنمە بەرۋى دىكەنمە، ھەنەننىك دىكەن كە ھەنەننىك
چار بەرەن ناۋچەكەن دەپنەنمە. ئەم دوۋەلە ھەنەنمە بەھۇ شىۋى
بارانمە دىكەن باران تىرەلۈكە سەرمە ۋىكە سىرۋىيە
تەكەنەن بىلەن ئۆتۈمۈلەكەن ھەنەننىك ۋىكەنەنمە بەرەنمە
دەپنەننىك ۋىكەنەنمە بەرەنمە بەرەنمە ۋىكەنەنمە ۋىكەنەنمە
نەپەنمەكەننى كەت ۋىكەنەن ۋىكەنەن بەرەنمە بەرەنمە سەرمەنى
پەنەنمە.

پىشپان تىرەلۈكەكەن يارەننى باران تىرەلۈكە دەنەن

كانىك ماپۇكەنى گۇگىرى (SO₂) ۋە ئۆكەيدەكەنى نىرۋىيەن (NO_x)،
لەكەن مەدەكەنى مەكىنە سوتاندا بە دوۋەلەكەننى نىرۋىيەن ئاراستەدەكەن،
بەرمە ئاسمان بەرۋى دىكەنمە.

لەۋىدا، بەھۇ ئەۋىيەن باكانمە، كە سىستەمى كەش ۋە ھەۋا
دەنەن دىكەن، دىكەنەن سەرمەنمە ئەم گەشەكە سەرجاۋنەن كە
دەۋرى سەرمەكى دىكەننەن لەپەننىكەننى باران تىرەلۈكە.

شەپى ئەم گەشەن بۇ چەنەن رۇۋىك ۋە لەۋىيەنمە چەنەن سەد، پان
چەنەن ھەزار مەلەن بەرەنمە دىكەن. لەرەكە، كەمەلە ئىنگە
پىشپانەن بەھۇ ھەتتا ۋە شىۋى ھەۋا كىمەن ئۆكەن ۋە ھەنەنمەنمە
دەۋىيەن ۋە ھەنەن ئاۋىيەنمە گۇگىرى نىرۋىيەن. لەۋىيەنمە بىلەن بىلەن
بارانمەكەن كە بەرەنمە دىكەننەن خەۋى بەرەنمە باراننى تىرەلۈكە
پىشپانەن. كەلەنمەنمە گىراۋى رۋىيەنمە تىرەلۈكەننى نىرۋىيەن ۋە
سەلۋىيەن. پاشماۋى ئەم ئاۋىيەن بەشۋىيەن گەشەن ۋە ۋىكەنەن ۋە ۋىكەنەن
دەپنەنمە لەمەن زەۋى ۋە چاۋمەننى باران ۋە ئەم دىكەن بۇ ئەۋىيەن
پىشپانەن سەرمە شىۋى بەرۋى تىرەلۈكە.

بە ھۇ ئەم گەشەن دەۋرى دىرۋىيەن، نىشتە تىرەلۈكەكەن رۇۋىيەن لە
سەرمەنى ھەپ ۋەتەننىك ئاگانەن. دىكەن (ئەنەننىك ناپ) كارمەننى
ۋىكەنەننى بىلۋىيەن بەرەنمە بۇ لىكەنمە ھەۋا كەپنىنى باراننى
تىرەلۈكە ئەم دەۋرە دەۋرىيەن ئاۋىيەنمە رەگەنمە، ھەرمە
دىكەن (چۈن م. مە)، لەپەنمە بەرەنمە نىشتەننى ئاۋىيەنمە ۋە
ئاۋىيەنمە ھەۋا كەپنىنى باراننى تىرەلۈكە بۇ لۋىيەن
گەكەننى (ماۋىيەن) رەگەنمە.

ئەۋىيەن چىن سەرمەنمە ئەۋىيەن كە ھەنەننىك ئەم شىۋىيەن كە
پىشپانەن ئەنەنمە گەشەنمە زەۋى كەسەنمە، ۋىكەنەنمە بەرەنمە
ھەۋىيەنمە، ھەمەن رەۋىيەن تىرەننى لەپەنمەكەنمە ھەپ، ئەمەن ئەۋىيەن
دەكەنمەن كە، پان لەۋىيەن ئاۋىيەنمە گۇگىرى لەۋىيەن بىلۋىيەن
ھەپنى كەلە ئاۋىيەنمە رۋىيەنمە، پان لەپەنمە ئەۋىيەن كە ئەم بارانە
تىرەلۈكەنمە دىكەنمە ناۋچەن زۇر دەۋرىيەنمە.

سەرمە ئەم گەشەن ئاسانە مەرمە پىشپانەن كەپانەن تىرەلۈكەكەن
دەكەن، ھەپ ئەم ناۋچەن كە گەشەنمە پىشپانەن بىرەنمە، كەم ۋە
پىشپانەنمە بەرۋى ئەم پەننى پىشپانەنمە دىكەننەن خەۋى كە
دەكەنمە ئەۋىيەن گەشەنمە بەھۇ بەرەنمە دىكەننەن كارگەكەننى
كارمەنمە ئەۋىيەنمە ئاسانە بەرەنمە ۋە بىلۋىيەنمە شەپەنمە دەۋرىيەن
دەپنەنمە زۇربى ئەم ناۋچەن شەپەن ۋە بەرەنمە باراننى زۇرە ئەمەن
ئاۋىيەن چەك ھەپنى بەرۋى ئەم ناۋچەن بەرەنمە دىكەننەنمە دەۋرىيەن ۋە
دەپنەنمە رۋىيەنمە زۇر رەۋىيەن ناۋچەنمە دىكەن، خەپمەكەننى
چەپنىكەنمە ئەمەن ۋە گەشەننىكەن ناسكە چەپنى بەرەنمە سەھەن
بەشپانەنمە دىكەننەنمە.

ئەم ۋەشەن زۇر پەشپانەن ناۋچەن شەپەنمە (ئەۋىيەنمە)
دەكەنمە ھەرمە دىكەننەن پەشپانەن شىۋە ۋەشەن ناۋچەن كەم ۋە
بەرەنمە (نۇۋەشەن) بەپنى كە تۇرۋىيەن تىرەننى ھەپمەنمە
ئەۋىيەنمە رۋىيەنمە كەشەن ماسى سەلۋىيەنمە، ھەرمە ناۋچەن
لەپەنمەكەننى ئاۋىيەنمە كەپنىكەن لەپەنمە بەرەنمە دىكەننەنمە.

ناۋچەن لۋىيەنمە ھەن كەلەنمە تۈۋىيەن ھەمەن دەپنەن،
ۋەكەن ناۋچەنمە شەپەن سەۋىيەنمە بەرەنمە ناسكەكەننى ناۋچەن
ۋەكەنمە ۋە سەۋىيەنمە، ھەن. ھەپنىكەن ھەۋىيەنمە ئەۋىيەن
(ئەۋىيەنمە) ۋە نىۋىيەنمە لە سەۋىيەنمە ھەپ، لەۋىيەن ھەپمەنمە
بەرەنمە ئەۋىيەن شەپەن نەپەنمە دەپنەنمە كەسەنمە ئەۋىيەنمە
تىرەنمە ۋە بەرەنمە كە لەپەنمە پەشپانەنمە سەۋىيەنمە بەرەنمە بەرەنمە
دەپنەنمە.

بەپنىيەنمە ھەنەننىك ناۋچەن، بەھۇ كارگەننى بىلەنمەنمە
تەكەنمە alkaline خەپمە بەرەنمە ئەم نىشتە تىرەلۈكە
دەكەننەنمە بەرەنمە سەۋىيەنمە سەۋىيەنمە buffering
ۋەتەن : بەرەنمە گەشەنمە لەپەنمەكەنمە. ئەم ناۋچەنمە كەپنىكەننى
تەپنىكەن، ۋەكەن شەپەنمە (ئەۋىيەنمە) ئەۋىيەنمە بەرەنمە تەپنىكەن.
بەرەنمەكەننىكەن دىكەنمە ھەمەن شىۋە ئەۋىيەنمە (مەۋىيەنمە)

نمو که گفته جمهوری که به مسکن دست می رسد پس از آنکه به ندرت دریاچه گاردسون
دریاچه بزرگ روزه آبی بود. مانند گاردسون و غول میش و گاردای قورس و پاشا و
صورتا که به ندرت می آید. ... دریاچه به ندرت بن مصلح و ۱۶۰۰۰ دریاچه
آب دریاچه که ترش بود. زنیانی سوید آبیان و آب که دریاچه به ندرت به ندرت
نموده تانی و ندرت و ندرت.

پۇرۇتتىكى بىلۈ گىرمۇ دەرياسى نىشتىوۋە ترشەلۈكەن لەماۋو
ئۈچمەكى ديارىكاراۋا، لەپۇرتەمكەن پىشېنى گارگەرىس غىراسى
ترشەلۈكى گىرد لەسەرخاك ولىاۋو دارىستان و بونپادەگان،
پۇرۇتەمكەن زمانىتى شاعرانە نووسىو تپايدا بارانى ترشەلۈكى
بە(جەنگى گىمياۋى) ناۋا، ئەم نووسىنەى دىكتور(تۇدېن) خوينەرانى
ھىزانو بوۋە ھۆى ئەم بايەخېننە زۆرى زانپانى ئەمىرۇ و
تۇزىنەمگانى ۋى لىكرد كەبە(باۋكى) لىكۈلېنەمگانى بارانى ترشەلۈك
دەپنرئە لىگەن ئەۋشە، ھەقە دىكتور (گۇرەم) بەمپەرە
دىكتور(رۇبىرت ئەنگى سىت) بەمپەرە گەۋرى لىكۈلەمگانى بارانى
ترشەلۈك دەپنرئە.

دكتور جېن لايگنز، پروفييسورى ئېكولوژىيىسى لىزانگۇى كلارنىل،
يېمىكك لىوانە بوو گىزوو ھىستىيان كىرد بە ئېكولىنىيەسى نىشتوو
ترىشلىككەكان، خۇيىو دكتور (ھىئىرت بۇمان)، لىسالى ۱۹۱۲ ۋە
ئېكولىنىيەسى ھەمەلايىنىھان لىئەمىرىكى باگور ئىنىھىئىئە.

بەھىدەمگىزىت، لەۋى ئىمۇ تۆزۈ خۇلە تىغىمى گە لە رۇزئاۋاۋە دىت، بارانە
تەرشە ئۆگەككە، پەش ئىمۇمى بىگانە زىمى، بېلاپەن بىكەت.
مىرۇف زۇر سىرۇشتى بىكارپەنناۋە

لەكەبەو بارانی ترشە ئۆگمان ھەبە؟ لەوانەبە بارانی ترشە ئۆگ
بەسمەر یەكەم کارگەمی نوێگە بارپەیت. ھەلھووونی گرکانەکان و ناگری
دارستانەکان و تەنانەت شیبوونەو بەگرتایبە ھەواشەمەکی مابە
ئۆرگانەبەگمان (ئەنلایمەگان) گۆگرو ناوێتەگانی ناپەرۆجین بەرھەم
دەھێنن. ھەوڕە تریشەش ئۆکسیدەگانی ناپەرۆجین (NO_x) لە
ناپەرۆجینی زەوی دروست دەکات.

كاتاتېك گە سۈرۈشت نەم بېرە پېئولە گراۋىڧى ماددەكان بىرئۆرە
 دىھبات نەم " بېسېۋونە " دىھبىتە ماھىي بىھىيىتىكرنى نەرم و نىيائى
 سۈرۈشت، شەكسېر ھەقى بوو ستايىش " نەم بارانە نەرم و نىيائى بىكات
 كەلماسانمەۋە دىت " لىشانۇگەرىي (بازرگانى فېنسىا)دا، يان رۇبىرت
 فرۇست دەرپازى كۆل بىرەرەكان بىنوسىت لىۋىستان بىرامبىر
 دارسانتېك لىئىۋارەمېكى بىلەنرا).

به‌لام نهم خوله سروش‌تیه له دو سنده لاسمو به‌رووه
له‌گشانوهدیه، کاتیک که مرۆف به‌مهرنیک له مووگه‌کی خه‌لووز هاته
ناومووو جاری دستبه‌بکردنی شوژی به‌ش‌سازیڤا.

لهېږتکا، گؤگړدو نيټرؤجين، که مليؤنهما سال بوو لهسوونممنهيه
 وشکهکاندا هتيس مابوون، لنگدن سووتاننسي خملووزدا بهرمه لاگران.
 خټرا، قنوازي پيسپوون بهدستى مرؤف زال بوو بهسمر سروشتدا.
 لهمنپؤش کارگيمکي گمورې ووزه، که بهخملووز کاربکات دملوانيت
 نومندنه دوانؤکسايدي گؤگرد بهاويزنت که بهرامبر بټ بهمهلچووني
 گرکانمکي شاخي (سمت هټلانه) له وپلايمتي وشنن له ۷۸ مایسي
 ۱۹۸۰ کمزیکي ۴۰۰ هزار تن بوو. سمرهم برې (SO۲) و (NO۲) ی که
 مرؤف له بهرگه هموايا بلؤی دهکاتموه لکم و زياديدايه، لهسالي
 ۱۹۸۰، وقاته پمگرتوومکانی لهامريکا زياتر له ۳۶ مليؤن تن
 دوانؤکسايدي گؤگردي له هموايا بلؤوگردهوه، سمرهپای تزیکي ۲۲
 «مليؤن تن نؤکسپدکانی نيټرؤجين، لکممندش ژماره که دهگيشته
 پټنج مليؤن بهدوو مليؤن. سالي پاريز لدم دوو دهولتمو شمورپا
 تزیکي ۱۰۰ مليؤن دليؤکسايدي گؤگرديان (SO۲) هاويشتهبرگه ههوا.

همر زوو له سالی (۱۸۵۷) موږ، زانایمکی زیرمکی کیمیلای دینګنیز
په یو فندی نښان ناسمانه دوکه لایویمکی شاری مانجستر و ترشه
نیشو و فکانی څو زیمو، پاش بهست سال زار او می ترشه لویکی له و کتنبه
۶۰۰ لایویمید، کله لسمر نهم بایته یو، بهکار هیتا.

نهم کتنبه سمرنج راکنشه پشت گوئ خرابوو، همتا دکتور (نیفل کوزهدم)، گمزانایمکی زینگه زانیه لمانگنوی مهنوسوتا لاسمر کتنبهکی نووسی، بهلام نهمیش، پشت گوئ خرا.

بایه‌خدايي ژانستې سويلي پوهگان

بەندەوايى بارانى ترشەلۆك لىسالى ۱۹۶۷-يىلىمەۋايى بۆلۈمۈدە،
باش ئەمەلى زىياپەتلىرى پىيۇرى خاكى سۈيىدى بەنەۋايى(سەمەنت ئۆيىن)،

باران ترشەلۈك نە يىرەكلەنمە دەچىكە ئاۋ بۇرۇ ئاۋمۇ بۇرۇپ سەكەن
ئىككىمات سۇنغانى مەزگى ئاۋمەكە دىگۈزىت. ئەۋانە قۇي پەن بىلۈن قىزە
زەمكەنلەن سەۋزە ھەلەكەت. خەلەكەش قىيپان لەمىست نەپەت جگە نەۋرە
كە خىزماخىرا بۇرۇمكەنلەن بىگۈزۈن و يىزى قۇلەر ھەلەكەن.

دەۋلەتنى ئەلەمىيۇم لەخاكەكەن دەۋرۈبەرۈم. لەپۇرۇسەكە كەپىن
دەۋرەت ئىمارەت mobilization. بۇ ئاۋ ئاۋى دەرياچەكە. ئىستا
زانايان بۇيان ساغۇرەمۈ كە باران ترشەلۈك كازاى ژمەرۋى دىكەش،
ۋەك قورقۇشەم و جىۋە، تەپار دىكەت.

باران ترشەلۈك و كانزا قورسەكەن دى كە لەمەكەنلە دىن،
ھەمىشەن لەۋىنگە. ئەم ھەمىشە بەتەنلە لەسەر ئايان ئاۋى نەپە،
بەلگە لەسەر ئارستانەكەن و دىمەۋىلەم ئاۋى ئۇر زەمىنە ئەۋ شائەنە
كە مۇۋ ئارستانەكەن و تەنەت مۇۋ خۇبى ئۇر لەۋ زانانەنە
كە لەۋلاتانە سەمەنلەنلە دىكەمەن، مەن بىشەر پۇشەپىنەم كرىۋون،
ئىكۈر (ئارنى ھىزىنەك)، پىپۇرى كىمىيەن دەرياسى، لەمەشەنلە بۇ
كەنارە بەردىنەكەن دەرياچە (ھۇفان) لەمەۋىچ، بۇ ماۋى سەمەتەك
گېرەسەر ۋى ئاۋەكە، كەلەناۋەچەمەكە شاخاۋىدا بۇۋ، ۋەكە جىۋە
لوۋس بۇۋ، ۋەكە-بەنەۋىش رەن بۇۋ، ئىكۈر ھىزىنەكەن تىشارەنە
كردەۋى، "ئەم دەياچەمە ۶۰مىل لە دەرياسە بەسەن مىل
ئەسەرچاۋى ھەۋا پىكەركەنەم دەۋر، بەلەم ۋەرە سەپىرى ئەمەكە.
پىۋەرى (PH) مەكە گرت(كە ئامىزىكى بىۋەكەم لەۋ ئامىزەنە دەچىت

ئەم جۇرە دىكەت، ئەم جەۋنەريپانە ئەۋە دەردەخەن كە، لەرەستىدا،
لەمەۋى ئاۋەكەكە رۇۋەلەنە ۋەتە پەكەرتۈۋەكەن و
باشۋورى رۇۋەلەنە كەنەمە ئەم نىشتۈۋە ترشەلۈكە دەبارىت.

ئەمەر بەمىۋانە (PH) پىپۇرىن، كە تەپانە رىۋە (۷) پەكەنە
بەمەرامبەر بۇۋى ترشە و تەنە، ئەم بارانەنە (دە) تا (سە)، كەپەت
لەبارانە پىس ئەۋە ترشەن، لەناۋەچە (كەپەن) پەنەلەمەنە ئەم
ترشەپە لە سەكە ترشە بۇۋ، لەناۋەچە (ۋەلەك) لەرۇۋاۋى قىرچىنە
لەشەرەنە لىمەۋىترشەۋە.

سە دەرياچەۋى سە ئە نەچام

بەناسانە دىكەمە بىكەمەكە لىكۈلەنەۋە ترشە دەرياچەكە
كەمەكەكە لەۋ ۲۰ پىرۇۋانە بەمەۋەچە ۵ مىلەن دۇلار دىمەۋە بۇ
لىكۈلەنەۋە لە دەرياچە (ئەمەنەكە). ئەم پىرۇۋانە لەپىكەنە
تەمىۋى دەرياچە سەۋىتەكەن لەمەنەچە نىشتۈۋە ترشەلۈكەكە
دەكۈلەنە. ئەم پىرۇۋانە، كە پەمەنەكە لىكۈلەنەۋەكە ۋەزە كارەپە
پىن ھەلەمەتەت بازۋەپەكە بىن كەلە لىكۈلەنەۋە ۶۰۰ كۈمەنەپە
كارەپەۋە پەشۋىن باران ترشەلۈكە دىكەمەن ھەر لەۋ كەلەۋە
كەمەكە دۇپە باران پان كۇ بىمەر لەۋەپە بىرەكەكەن دىمەت تا
دەكەنە ۋە قۇنەنە گەشەكە لەسەر دەرياچە، ئىكۈر (جەمەز
كەۋەۋە) پىپۇرى كىمىيەن ئىنگە لەۋەكەۋى قىرچىنە دىكەت، "بۇمان
دەركەۋەۋە كە ھەر دەياچەۋە تەپەتەنەنە خۇى ھەپە
لەقارەنەۋەپە بەرامبەر باران ترشەلۈك، بۇ تەۋەنە چەنە سەكە
كەس لەمەچ جۇگەمەكە دەرياچە (ۋەزە) مەسەپە نەگەرتۈۋە،
كەمەۋە پىپۇرىن (۵،۷) بەمىۋانە (PH). چۈنكە زۇر ترشە بۇ
ماسە، بەلەم ھەنەكە مەسەپە جۇگەكەنە دەرياچە (سەكە مۇر)
كەمەۋە (PH ۵،۸) دە دەرياچە (پانەشە) كەمەۋە (۷،۰)
PH) ۋە ھىشتا پەلەۋەۋە ئايان دىكەن. ھەر چەنە كە ھەرسە دەرياچە
لەمەمان ئاستى بەمەزىدان و (۲۰) مىل دەۋر و ھەمان جەۋرى
ترشەلۈكەن بەردەكەۋەت.

زۇر ھۇ كار دىكەنە سەر ئەم كەردەۋەپە، ھەۋەۋە شىۋە ئەم
جىگەنەۋە جۇرى رەۋەكە سەۋەۋە جۇرى بەرەۋە خاكە ئۇر ئاۋەكە
ماۋە مەنەۋە نىشتۈۋەكەن لەخاكەكەپە، بۇ تەۋەنە دەرياچە بىن
ماسە (ۋەزە لەك) بەۋەۋە تەنە چىنە خۇلەكە ئىزىنە لىزەپەكەنە
ماۋە مەنەۋە نىشتۈۋەكەن كەسە بۇرە بىرەلەستەكەنە گۇرپان
buffering ئادەت.

گەرتەن لىكۈلەنەۋە لەقارەتەكەن باران ترشەلۈك لەمەرياچە
(ئەمەنەكە) لەسەلە ۱۹۷۷ لەلەمەن دىكۈر كارل ئوقۇلەنە زانەۋى
كۇرەنەلەنەمەنە، لەكەتەكە كەلە ھۇ مەنە مەسەكەنە دىكۈلەنەۋە،
بۇ دەركەۋە كە ئاۋەتەكەن ئەلەمەنەۋە لەۋەكەمە لەمەۋە
رەشەۋەكە بەكە مەسەپەكەنە كۇمەنەۋەۋە بۇ بەرەلەستەكەنە ئەم
پىپۇرىنە مەسەپەكەنە جۇرە چەمەكەنە (MUCUS) دەۋەنە كەنەۋەنە
زۇر بۇۋ دەۋەۋە ھۇ خەنەنەپەن. نىشتۈۋە ترشەكەنە دىكەنە ھۇ

دەكەنمەھ بۇ چەتدە جۇڭكى تاييەت كە گۇرۇڭكارى لە بىنەپەتى لە
تەمنى خۇڭكائىلا روپىلا.

خاك كارىگهري قىكلەن ۋەقەئىتىت

كارىگىرى بارانى ترشەلۈك لىسىم دانەيۈنلەم دارستانىمىكانە وىك
كارىگىرى اراىاتىكى لىسىم لىانى ئاۋى نىيەم بىناساتى نادۇزىنەم،
بۇ مەۋىنە، تاتىستا كارىگىرى بارانى ترشەلۈك لىسىم دىغەيۈنە دىست
نىشان نىگىرۈمەمەش لىسىم لىمۈبە كىگۈگىرۈم تىرۈچىن، ئىگەر وىك
ترشەلۈكىكى روۋن بىرۈۈك بىرېت دىيېتە مايمى بىمەيزىرگىنى. لىم
دەمەيۈنەمى كە لىماتىگىمىكانە دىغىرېتە بىر بارانى ترشەلۈك لىمىجانى
چىپاۋاز بىدەستەۋە دەمەن. ھەنلىكىيان بىرەھىمى گەم دىيېتەۋەم
ھەنلىكىيان كارى تىنكاگاتە بىلەم ھەنلىكىيان بىرەھىمى زۇۋىر دىيېتە
بىلەم زىفكانە لىۋە دىترىن لىم روۋىكانە لىمىجانىما ھىر پەزۋەۋە
بىيىن ئىگەر بۇ ماۋىيەمكى زۇۋ بىر بارانى ترشەلۈك بىكەن.

ئايما بارانى ترشەلۆك رى لىگەشمەگىرنى ئارستانىكان دەگىرت؟
 ۋەلەمى تەم پىرسىيارىش ھەر تەم و مزاۋىيە چۈنگە لەراستىدا زىنى
 بايۇلۇچى ئارستانىكان ئالۇزەو گارىنامەۋى بەرامبەر بارانى ترشەلۆك
 ماۋىيەمكى زۇرى دەۋىت. يەتتۇر (ئۆلكە ئىندىرسىن)، پىسپۇرى زانكۆۋى
 زانستى كىت وگالى سۈيىدى دەۋىت؛ "شەش سالى ئېكۆلنەمەۋە ئەۋى بۇ
 دەرۋىستەن گە دەرەخنى سىنۇبىرى سىكۆتەندى لەخاكەڭنى خراپىدا
 گەشمە گىرەۋە، ئەمەش بەھۋى ئەۋىۋە بۈۋە گە ئەۋ نىرۋەجىنەۋى
 كەمبەھۋى بارانى ترشەلۆكەۋە لەخاكەڭدا روىنەۋە بۈۋە ھۆۋى
 زەپىۋىنى كۆۋىۋەنەۋى كانزا ھۆرسەك لەماۋىيەمكى دىزۇدا ئەۋ خاكە.
 بەرستىش ، ئېكۆلنەۋىيەمكى دېگە ئەۋە پىشان دەۋات كەرادى
 گەشمەگىرن زۇر كەمى گىرەۋە، ھەم لەخاكە باش و ھەم لەخاكە
 خراپەكاندا. يەتتۇر ئىندىرسىن دەۋىت؛ "پىۋىستەمان بە ۲۵ سالى دېگە
 ھەيە بۇ ئەۋى يۇمان سابىتەۋە ئايما بارانى ترشەلۆك رى لىگەشمە
 گىرنى ئورۇستەكان دەگىرت پان نا، ھەرۋەھا بۇ زانپىنى كارتىكېرنە
 خراپەكانى دېگەۋى."

ئەم دۇنيا نىمبۈنە دەربارى كازىگىرى بارنى ترشە ئۆك لەسىر
 زانى سروسىتىش ھەپە . يېگومان كازىگىرى ھەپە لەسىر
 وشكاومكىيگان- وىك بىزۇق و سەلىمەندەر و سەلاجىم -spring
 peeper ئەمۇ زىندانمورائى كە ھىنگە لە گۆم و گۆلادە ترشەوومگان
 مەكمەن

[illegible]

بەھۇي زۇربوونى رۇزى كانزى مىس بوو ئەلەمكەدا. ئاۋى بىرەكان
ترش بوو بوو. ئاۋمەكى كانزى مىس دەھەلەندە ئاۋى بۇرەكەنەمە.
ئەزەمۇنىكى قۇرەنگەرىن

بەبەردەم كۆختەمەكى بىجۈگەدا تېپەپەن. بىكتۇر (ھەلەبىزگ)
ۋىلى "قزى زىنى ئەم مالىە بىسەمۇز بۇيە كراۋە. سەمۇز ۋەگە گەلەي
دەھەخت لەبەھاردا. رۇزىكان قزى بىناۋى بىرەكە دەخت كە قزى بەھۇي
گۇگىرەننى مىسە سەمۇز ھەلەگەرا." ئەم كىشەبەم لەرۇزىناۋى دەرياچە
(ئەمەزىندەك) بىكتۇر (ۋەلەنگە قۇمەس)، پىسپۇرى ئىنگە لەبەشى
تەندروسىتى ئىپۇزۇك بىلەندە، كەلەكەنەبە دەورەكان ۋە بىرەكان ۋە ئاۋى
بۇرەپەكەدا ئەم دىارەبە ھەبۇ، خاۋەن مەلەكانى ئەم ناۋچەبە
گەلەپەن لە زوۋىتەكەۋىنى بۇرەپەكان ۋە ئامى گۇمانلىقراۋى ئاۋمەكى
دەگەدە. بىكتۇر (قۇمەس) لەئەۋى مەلەكان ۋە لەسەرچاۋى ئاۋمەكاندا
رۇزەمەكى رۇزى قۇرۇشۇم ۋە مىس بەندىگەر. ھەمان ئامۇزگارى ھەبۇ
بۇ ھەمۇ خىزانەكان، بەلۋەكە بۇ مەۋجەك پەربەندەمە ئەگەر شە
سەگارت ئەھىناۋى بۇ ئەۋى رۇزى چەرى كانزىكان كەم بىتەمە.

بۇمەي ئەۋىتەكراۋ بۇ داھەلەمەن

ئاپا، پاش ئەۋى ئەم پىچراۋەمەن پىن گەبەشت، كە ئاۋەۋەكەكە
بەس دەزانىن ۋە ۋەگە زانەكان دەلەن بىرەتە لەمبارانى ترشەلۇك ۋە
پىسكەرە زەھراۋەكان ۋە گارېۋىن داپۇكسەيد، لامان سەبىر بىت كە زانەپان
ئەم سىن ئاۋەۋەكە خراپە بە "بۇمەي ئەۋىتەكراۋى ئىنگە" دابەنەن؟
ئەۋ زانەپانە گارېگەرى نىشۋەكانى بارانى ترشەلۇك لەگەل گارېگەرى
جىگەرەكەش ۋە شىرەپەنجە سىيەكان بەراۋەدەكەن، ھەرچەندە لە
ھەبۇ ھالەتەكەدا پەيۋەندى ئىۋان ھۇ دەرنەمەنچە ئەسەلەندەۋە،
بەلەم ئەۋەش كە گۇمانەن لەزەپەكانى بارانى ترشەلۇك ھەبە، لەگەل
تەمەش كە سۈۋەتەننى سۈۋەتەنەبە ۋەشكەكان زۇرتر بوۋەمۇ ئىۋان
لەۋۋەپارو دەرياچەكاندا كەمىر بۇتەمە.

بىن گۇمان، كىشەي بارانى ترشەلۇك بىسەسەپەمەكان ۋە ئاۋەۋەرى
زانەكان ۋە خەلەك چارەسەرەكەت بە پەشت پەشت بەۋ زانەپانەي
كەزەكانا دەپەنە پرو.

ئەۋى كە لەۋلاتى ئىمەدا دەپەت پەشتى پىن بىسەتىن (پاسا پاسا)
ھەۋەپە) ئەم پاسا فەندەلەبە بەرەلەستى گارېگەرىيە خراپەكانى
پىسپۇنى ھەۋا لەسەر تەندروسىتى ۋە بەرۇۋەندى گەشتى دەكەت. ئاۋا
دەكەت كە دوۋەكەلى گارەكان ۋە دوۋەكەلى سەپارەكان رۇزەمەكى
دەپارەكراۋ تېنەپەرنەت. ئەمەش بە نوۋ رىگە جىرەجىرى دەكەت،
يەكەمەن لەرەگە (لېۋەنە نوۋى پاراستىنى ئىنگەمە EPA)، كەداۋا
دەكەت چاكتەن تەگەلۇچەپا بەكار بېيەرنەت بۇ كەم كىشەمە
سەرچاۋى پىسپۇنى ھەۋا نوۋەمەن پەيۋەندەكە خەۋى گارەكانەۋە
ھەبە، ھۆكۈمەتى ناۋچەپى ۋەلەپەتەكان بۇپان ھەبە بۇ ناۋچە خۇپان
پاسا دابەنەن ۋە بۇپان نىيە دەست لەكارۋەپارى ۋەلەپەتەكانى دىكە
ۋەرەپەن. ئەمەنچە ئەمەش دەھراۋەپەستى (SO₂) ۋەلەپەش
(ئۇھاپ) نىزىكى ۲۵ كەمەت بەرۇترە لەمى ۋەلەپەش (كەمەتەكەت).

رۇبەرت فلاك، پەربۇمەرى بەشى پاراستىنى ئىنگە دەلەت: "پاسا
پاسا ھەۋا پەكەكە لەۋەپەكانى زۇربوونى ترشەلۇك. ئەك ھەم لەبەر
ئەۋى كە بىۋەتە ھۇي بۇلۇۋەنەۋە ناۋچە پىسپۇنى ھەۋا بەھۇي
دوۋەكەكەشە نىزەكانەۋە بەس، بەلەكە لەبەر ئەۋى كە ماۋە دەكەت
كەشەرى پاسا ۋەگە نىۋەزۇك پىس بىيەت بەھۇي گەشتى ھەۋا
ھەندەك ناۋچەمە." ئەم لاناۋە ۋەدەكەت كەۋەلەپەتەكە دۇ ئەۋەتەر
بىۋەتەت ۋەزۇپەشەن ھەۋەستى پاسا پىسپۇنى دۇ پەكتەر ۋەرەگەن.
ھەندەكەش دۇ پاسا پىسپۇنى ئەم پاسا بەرۇ دىكەنەۋە چۈنەكە
سەرگەۋەتە نەپۋە لەۋەكەكانىدا بۇ پاراستىنى ئىنگە.

ئەم پاسا ئىستە لەمۇنەگەس ئىنى دەكۇلەمە. ھەم لە ئىستەۋە
ھەندەك لوبى ھەۋى بەھەزگەرى دەندە ۋە ھەشە ھەۋى لاۋەزگەرى
دەكەت. لەسالى ۱۹۸۰ گۇنەگەس ۱۲ مىليۇن دۇلارى تەرخان كەرد بۇ
لېۋەلەۋەشە ترش لەسالى ۱۹۸۱ دۇلى زەپەشە دەكەت بۇ سالى ۱۹۸۲.
بىكتۇر (كەس بەرنامە) ئىستە لەترشەلۇك دەكۇلەۋەمە پەھىۋى
دانانى سترەپەكە ئەتەۋەپە ئەم بارەۋە. زانەۋە لەمۇنەكەكانى
ۋەلەت لېۋەلەۋەشە چەۋ پە دەكەن دەپارەى گارەكانى بەرەمەپەنەنى
ۋەزەى كارەپا.

بەلەم ھۆكۈمەتى (رىگان) پەلەى نىە لەپەپارەندە، ئەلەن ھەلە،
سەرۋى لېۋەنى (جۇزى دەۋرەپە) دەلەت: "كۆمەلە زانەپەكانە
ھەشتا دىلەن ئەۋى چ رىۋ شۇتەك بەكار بېيەن. بەرى مەن ھەشتا
بەتەۋەى نەزەنراۋە جى بەرەت، چۈنەكە ئالۋەن پاسا ۋە بېسەپەنەن
بەسەر خەلەكە كە ئەنچەكە ھەشتا روۋن نەپەت."
پەربۇۋىنى مەلەلەن بەھۇي بارانەۋە

لەسەر شەۋى پەيۋەندى ئىۋى ئەتەۋەپەشە، بارانى ترشەلۇك
ترشەپەكى رامپارى زەھراۋەپە، چۈنەكە بۇتە ھۇي ئاۋەۋەنى ھەۋەپەنى
ئىۋان ئەمەرىكاۋ كەنەدا بىكتۇر (ھەنرە مارتىن) پىسپۇرى لېۋەلەن لە
بارانى ترشەلۇك لە كەنەدا دەلەت: "ئىمە لامان ۋەپە كە نىۋەى ئەۋ
نىشۋە ترشەلۇكەنى ئىپە لەمەسەكەۋە دىت. لەۋەش ناخۇشتر
ئەۋەپە كە دەرۇنە سەر مەلەنەمە مىلى چۈرەكەشە خەلى ئۇشەۋە
كۆپەك كەتەۋەنى پەرەلەستى گۇرەپەن نىە. مىليۇن ۋە نىۋەك
دەپارەمەن ھەبە ھەندەكەن پەھۇي نىشۋەترشەكەنەۋە تېكەۋەن."
مانا ئەم قەتەش بەزەمەن پەرە، لەلەپەن چۈن رۇبەرتس ۋەزەرى
ئىنگەۋە ۋەترا "لەسەدا پەنەزە پەرەمە نىشەتەنەمەن لە
نارستانەكەۋە بەدەست دەكەۋەت. ئەمەش رۇزەمە بەرۇتر لەرۇزە
بەرەمە ھەنەنى سەپارە لە ئاۋەۋەرى ئەمەرىكا، بەلەم ئەم سەرچاۋەپە
لەمەسەپە، گەشتەپەش دەۋە پەشەسازى گەۋەمەنە، ئاپا
گەشتەپەكان ھەم لە دەپارە پەسەمەكان دەكەن؟ ۋەلەكەنى ئۇ، ۋەلە
پەكتەرۋەكەنى ئەمەرىكا، زەلەكانى خەۋى لەمەلى ئىمەدا ھەپە دەكەت."
قەسەمەكى ئەمەرىكى ۋەلەمە دەپەۋە "پاساكانى ئەمەرىكا لەپارە
كۆنەزۇكەرى ھەۋەشەكەۋە تونەۋە تېزەن ئەۋەنى كەنەدا)
ھەرچەندەكە پاساكانى كەنەدا خەپەر تونە دەكەنەۋە) ۋە لەكەنەۋە

-پىسپۇزىكى پىلۇلۇزى جۇزىكى تەپەستى ماسى دەھالەك دەرياچىسى
(ئەپىزىلەك بۇرە، ئەھمۇلۇكىدا بۇ زىنلۇرۇرلەمۇ مەزنى ماسىگىرتىن.

پىسكەرمەكان بىرەم ئامىرىكا دىن (ھەرچەندە قەلەمىيان ھىندى ئەمە
نېيە كە لەنەمىرىكاۋە بىرەم ئامىرىكا دەھن.

دان پىتەشان بىرەمۇنى ئەم كېشەپە بىرەم ھۇى ئەمۇى ئەم
پىرۇگراممى كەلەسالى ۱۹۸۰ لەنئۇان ھەرىدو ۋلاتىدا مەمۇزا بۇ مەزىتىنى
رېكەوتىننامەيەك دەرىبارەى دەرىيازىيۇنى ھەمۇى پىس بىمۇنى
سەنۇرەكاندا.

ھىزە ئەۋرەپايەمەكان بەشدارى دىكەن

ھەمۇلىكى ھەمە لاپەتە لەنئەۋرەپا ئەستى پىكرد. لەسالى ۱۹۷۹، ۲۱
دەمۇلت لەمۇى ۲۱ دەمۇلتى ئەندەس كۇسەتەى شاپۇرۇى ئەۋرەپاى
ئەتەۋمىيەككەرتەمەكان، رېكەوتىننامەيەكان ئىمىزا كىرد دەرىبارەى
بۇرۇيۇنەمۇى پىس بۇونى ھەمۇا لەسەنۇرەكانەمۇ. ھەرچەند ئەم
رېكەوتىننامەيە ھىچ ياساپەك ناسەپىتەت بىسەر كەسەدا، بەلەم داۋا
دەكات كە دەمۇلتەمەكان رىز لە ئىنگەى پەكەزىيەگىن. (ئەمىك لاپەك)
ۋەزىرى ئىنگەى ئەۋرەپا پىس ۋەم، "مەن ھىۋادەم كە ئەم
رېكەوتىننامەيە لە ۱۰ ۱۵ سالى داھالەۋۇدا سەۋىتىكى پاكىزەمەن بۇ
بەخسەپىتەت."

بەلەم ھەمۇرۇنەكان ۋا كەشپىن نىن، زۇرەپەمەن لەۋ باۋەپەمەن كە تا
سالى ۲۰۰۰ ئەستەمە رىزەى ھەۋىشەمەكان رابگەرت ۋا شەن كەم
بەرتەمە، ھەمەندەك پىسپۇرى EPA بېشەپىنى ئەمە دەكەن،
كەلەپارەۋىزى پەسەكانى ئىستانا لەنەمىرىكا، رىزەى ھەۋىشەى (CO)
ۋەمۇ ھۇى بىمۇنىتەمۇ ۋەلەنەشە زۇرەپەت ۋە بىگانە (۲۹) مەلۇن ئەن
لەسالىكىدا، رىزەى (NO₂) بىش، ۋەك بەشدارەك ئە نىشەۋە ترشەمەكان
بە(۲۸) مەلۇن ئەن دەمۇنىتەمۇ ۋەلەنەشە رىزەى(CO) رەت بىكات،
چۇن ئەم كەرىگەپەيە كەم بەمەنەمۇ ھەندى ئىدەپەت؟ رەۋەرتىن
ھەمەكان لەمەنەمۇى ۋەزەپەمەكەمەز بەكارھەنەنى سەۋەمەنى.

رېگەمەكى دىكەش ھەپە كە زۇر ئالۇزەمۇ ھەرجى زۇرى دەۋىتە
لەۋىش بەكارھەنەنى ئەكەنەلۇزەپاى نۇپە بۇ كەمەرىنەمۇى ھەۋىشەمەكان-
كە ئىستانا ئىكۇلەنەمەيەكى چەرى لەسەر دەكەرت لەلەپەن EPA ۋە
زانكۇۋاكان ۋە رېكەۋەمەكانى پەيۋەنەپەنار بەمەۋەمۇنى كەشەمە.

پاكەرىنەمۇ ھەرجى زۇرى ئىدەپەت، ئەنەنى پاكەرىمەكان بۇ
كارگە كۇنەكانى ئەمىرىكا بىلۇنەمە دۇلارى دەۋىتە، ھەمۇۋە ئەمەنەش
تەنە لەۋەنەپە سەمەكى ھەۋىشەمەكان كەم بەمەمۇ، بەلەم ئەم ھەرجە
لەپىنى باشىشى ھەپە، چۈنكە دەپىتە ھۇى بەرەمە ھەنەنى ترشى
كۇرەپەت كە سەۋىى بازەگانى ھەپە ھەۋەمە ئەم مەنەنەش كە بۇ
بەكەرىنەمۇى شەقەمەكان بەكارەنەن. بېجەكە لەۋەى كە ئىشى نۇكەبۇ
خەكە پەمە دەپىتە جەكە لەۋەش ئەم زەنەى لە بارەنى ترشەلۇكەۋە
دەمۇنىتەمۇ زۇر لەۋە پارەپە زەپەرە كە بۇ كۇنەۋەلەرىنى بەكار دىتە
ۋەزىنى كەنەزەكان لەمەنەجاس (SO₂) مۇ زەپەنى (۷) دۇلار بەھەمۇۋ
ئەمىرىكاپەك دەمەپەنەتە لەۋەنەشە زەپەر.

بەلەكى بۇونى چارەسەرەك لەپەنەمۇ بەمەستەمەن دەكەۋىتە
ھەكۇمەتى پەپەن ياساى كۇنەۋەلەرىنى ئۇكەسەپەنى كۇگەردى لەسالى ۱۹۶۸

تەۋىر كەردو خەلەكى ھەندە كە سەۋەمەنى كۇگەرد كەم بەكار بەپەن ۋە
لەپەنى كۇگەردى ھەندە، لەسالى ۱۹۷۵ ھەۋىشەمەكان بەرەزەى ۵۰ كەپەن
كەرد، ھەرچەند بەكارھەنەنى ۋەزە دۇۋ ئەمەندە زەپەر بۇۋ، لەۋ سەۋە
پەسەكان تەۋىر دەپەن ۋە زەپەرى پاكەرىمەكان scrubbers كەپەشەنە
۱۲۰۰، لەكەتەكە كەلەنەمىرىكا تەنە ۲۰۰ دەنە ھەپە.

زەنەكان لەزۇر ۋلاتىدا ئىستانا سەرقەلى ئەۋمۇنى بەنەۋ چارەكەرنى
بارەنى ترشەلۇكەن. لەۋ ھەمەكانەنى كەنەۋەنە، بەخۇگەرنەمەسەپەكەن
كە بەرگەپەشە بىگەن، ھەۋەمە رەۋەنەنى دەنەۋەلەى ھەمەن جۇر،
ھەۋەمە رەۋەنەنى قەس لە دەپەچەكاندا بۇ كەم كەرنەمۇى ترشى ۋە
دەۋەشەنى بۇنەپەدە گەنەپەمەكان ۋە كەرە ھەنەپەكان بەم مەنەنەنى
كەمەرەمەستى ۋەزەن دەكەن. بەلەم ئەم چارەسەرەپەنە كەم تەمەنەن.

ئەپە سەۋەى ۲۱ ئىدەنەك دەپىتە؟

ئەپە بۇ داھالەۋە جى بەكەن؟ دىكەتۇر (لارس ئۇلەمەرت)، سەۋەكى
لەپەنى بارەنى ترشەلۇكەن نەۋەپە دەپەت، "لەمەۋەپەكى كەمەدا نەچەر
دەكەرنەن كە شەنەك بەكەن. بارەنى ترشەلۇكە تەنە سەمەتەمەكە ترسى
دەكەشەن لەپەشەۋە، ئەۋەش ئەم كەنەزە ۋەزەنەمە ئەندەمە(ئۇرگەنە)
پەسكەرنەپە كە لەكەن بارەنى ترشەلۇكە دىن."

ئىستانا، كە سەپەرى دەپەچەكەم دەكەم، دەپەسەم؛ لەسالى دۇۋ
ھەزەردە جى دەپەنە ۋە دەپەسەم؛ ئەپە بۇقەمەن دەپەنەن ۋە مەسەپەن باز

مېۋە سەۋە

لەشەنلى نېسك دەھان پارىتېت

تۈزىنەۋە ئەمىرىكىلىك دىھان خىستوۋە، كە خوارىنى بىرىكى
يۇر لەمىۋە سەۋە بۇ ئەۋانە تەمەنىيەن ۴۰ سال بىرەۋ زوۋر
دەپتە ھۇ پاراستىنى مەۋۇ بەھەردوۋ توخەكەيەۋە
لەنەخۇشى فەشەلى نېسك. ئەم لىكۈلەنەۋە ۲۵۰ كەسى
گرتىۋەۋە بۇ ماۋى ۴ سال لەۋىر چاۋىزى بىرەۋە دا بوون
بىرىشكان ھۇ ئەم كارىگىرىيە (مېۋە سەۋە) دىگەنلەۋە
بۇ زۇرى كانزا خىياچىكان تىيائىدا، ھەۋەك مەگنىسىۋ Mg^{+2}
پۇتاسىۋ K^{+} كە بەھەككە لەگەنكەن توخەكە سەۋەكەكەنى
بەردەۋام بوونى نېسكى مەۋۇ دادەنرەن.

(لىشاۋى رەش)

رەۋ لەكەم بوۋەۋە دەكات

لىشاۋى رەش ياخۇد دىگەنلەۋە نەۋت بۇ ناۋ دىريكان لەكەم
بوۋەۋەۋە بىرەۋە داۋە، ئەمەش پەيمەنكەي ھەۋەنى بۇ
ۋەريكان بىلەۋى كىرەۋە، بەھەي پەيمەنكەي ناۋىراۋ ئەۋا رەۋە
كەم بوۋەۋە لەشەستەكەۋە بۇ ئەمەۋ دەكاتە نىكەي ۶۰٪. بىر
لەشەستەي رەۋەي دىگەن سالاۋە ۲۰ ھەزار تەن بوۋە بەلام
ئەمەۋ لە ۱۲۰ ھەزار تەن تىيەرنەكات.

بەھەمان شىۋە كارەساتەكەنى دىگەن ۲۴ كارەسات بوون
بەلام ئەمەۋ تەنھا ۸ كارەسات لەماۋەي نىۋان ۱۹۹۰-۱۹۹۷ تۆمان
كرەۋە.

ھۇ ئەمەش بەھەي بۇچوۋىنى شىۋەزىيائى ئەم
بىۋەدەگەنلەۋە بۇ دىۋەل.

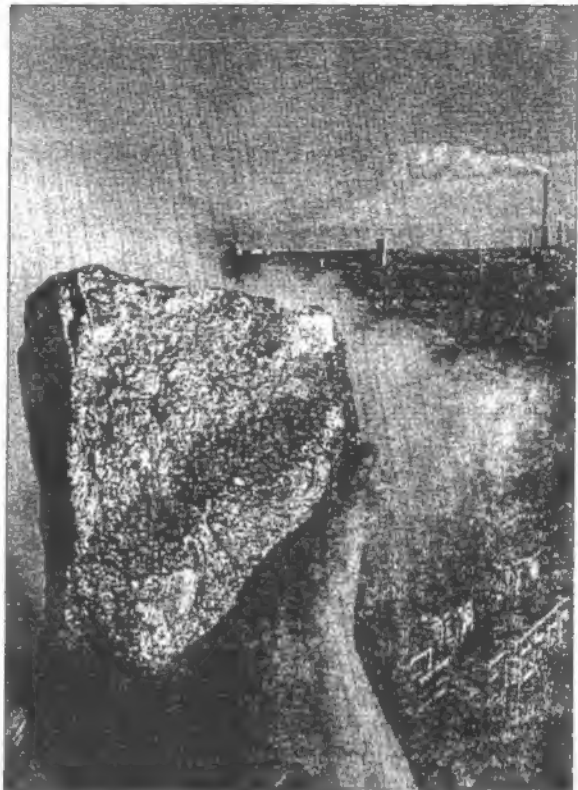
۱/زىاد بوونى بەتەنگەۋە بوونى پاراستىنى زىنكە.

۲/سەپاندىنى سزەي توند بەسەر ئەۋانەي دىيە ھۇ ئەم
كارەساتانە.

مەۋۇ

بوختەرىكى تىسناكە بۇ سەۋە!

بەھەي زاناي جىۋلۇجى (كىمۇرەمىلەر) لە زانكۆي كۆلۈرادۇ
ئەۋ مەۋە سەۋەتەيەن كەلە ئوستورالىا نىشتەجى بوون بىر
لە ۵۵ ھەزار سال لەمەۋىر بوۋەتە ھۇ لەناۋچوۋىنى ۸۵٪
گىانەۋە قەبىارە گەۋەركەنى ۋەك ۋوشتىرەخ ۋەگەلەكە
خىۋەكەكان. ئەمەش لەتەنجامى راۋەردىنى بى شىۋەمەي ئەم
گىانەۋەقە.

پارچەلىگەن بىرىكەندى گۆگەندە ھەۋەمەيلى ئىكەنلەۋە
لەنكە. ئە لىشاۋى، كە پەھۇي گەۋەكەنى بىرەۋە ھەۋەنى ۋە نىكەۋە تەشى
گۆگەندە لە پاشاۋەكەندە قىزىق دەكات. رەۋەنى ئەۋ پاشاۋەيە (۲،۵) كەمەت
لەمەۋەمەكەي زىاتەرە.

دەھەن دىرەخەكەن كەلە دەكەن ۋە ئاسكەكان ناۋ دىخۇنەۋەۋە بالىدەكان
دەخۇنەن؟ بان بەھەركەي خامۇش دەپتە.

سەۋەۋە

National Geographic گۆگەنى

Vol. 160, No. 5, November 1981